

Uppsala
Universitetsbibliotek

IT

Blåsenhusbiblioteket

Tidskr.

UPPSALA UNIVERSITET
Inst för lärarutbildning
BIBLIOTEKET
Avd/ämne: Mag.
Signum: E. K. (p)
Exemplarnummer:

224/83-84

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
151

Ref.
E (p)
[Årsböcker]

HENRIK ELMGREN — GÖRAN ÅBERG

**Elementarläroverket
i Jönköping
1821—1878**

FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

ELEMENTARLÄROVERKET I JÖNKÖPING
1821—1878

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ÅRGÅNG LXII 1982
VOLYM 151 UNDER REDAKTION AV BJÖRN SJÖVALL

HENRIK ELMGREN — GÖRAN ÅBERG

Elementarläroverket
i Jönköping
1821—1878

JÖNKÖPING 1982

Innehåll

INLEDNING	9
Presentation av ämnesområdet	
Uppgiften	
Dispositionen	
Källmaterialet	
I ELEMENTARLÄROVERKETS BEGYNNELSEÅR	15
1 1820 års skolordning	17
De nya elementarläroverkens organisation	
Undervisningen	
Skoldisciplinen	
Skolans ekonomi	
Lärarnas tillsättning	
Skolrevisionen	
2 Elementarläroverket under Norlins rektorstid	25
Lärarpersonalen	
Skolans vardag	
II ELEMENTARLÄROVERKET UNDER TEGNÉRS	
EFORUSTID	31
1 Lärarna	34
Rektorerna	
Rektorstillsättningen 1835	
Konrektorerna	
Kollegerna	
Det tegnériska "fälttåget" 1824—26	
Apologisterna	
2 Lärjungarna Skollivet	48
Lärjungeantalet	
Skollivet	

Abraham Rundbäck och Viktor Rydberg Skolans inspektor	
3 Tegnér och läroverket 1824—34	59
a) Tegnérns första kontakter med skolan i Jönköping	59
Årsavslutningen 1825	
Collegium scholasticum 1825	
Ytterligare besök 1826 och 1827	
b) Elementarläroverkets byggnadsfrågor	69
Skolhusbyggnadsfrågan	
Gymnastikinrättningen	
c) Tegnér och Visingsöfonden	76
d) Tegnér och växelundervisningsmetoden	80
Växelundervisningsmetoden vid läroverket	
4 Tegnér och läroverket 1834—46	84
a) Tegnérns inspektionsresa till Jönköping 1836	85
Collegium scholasticum	
Årsexamen	
b) Visingsöbiblioteket	91
Bibliotekets överförande till Växjö	
Reaktionen i Jönköping	
c) Realgymnasiets tillkomst	94
Skolstadgan 1839	
Gymnasiefrågan i Jönköping	
Tillbyggnad av skolhuset	
d) Tidningsfejden om elementarläroverket	101
Kritiken i Jönköpingsbladet	
Genmälen från skolhåll	
Ytterligare kritik	
Signaturen -ö-	
Stridens efterspel	

III REORGANISATION OCH NYORIENTERING 115

1 Nya skolreformer vid 1800-talets mitt	116
Läroverksplakatet 1849	
Skolordningen 1856	
Nya bestämmelser 1859 och 1865	
Ny stadga för studentexamen	
2 Högre elementarskolan under 1850-talet	125

a) Läroverkets reorganisation	125
Ny eforus	
b) Lärarna	129
Skolans ledning	
Övriga lärare under 1850-talet	
c) Lärjungarna Skollivet	133
Lärjungarna	
Skollivet	
d) Gymnasiefrågan	135
Kollegiesammanträdet 1857	
Lokalbristen	
Frågan om rektorslektoratet	
Heurlins brytning med Jönköping	
Montelins avsättning	
3 Fullständigt real- och latingymnasium	148
a) Det nya gymnasiets lärarfråga	148
De första lektorsutnämningarna	
Adjunkter och övningslärare	
Lärarkarakteristiker	
b) Lärjungarna Skollivet	153
Antal och ålder	
Social sammansättning	
Skolans vardag	
c) Första studentexamen	157
d) Ny skolbyggnad	158
Förutsättningarna	
De första planerna	
Byggnadsplanernas förverkligande	
Invigningshögtiden	
Exteriör och interiör	
Läroverkshuset i funktion	

IV HÖGRE ELEMENTARLÄROVERKET 1867—78 177

1 Biskop Hultmans invigningstal 1867	178
2 Undervisningen	181
Nya läroverksstadganden	
Frågan om förmiddagsläsning	
Övningsämnen	

3 Lärarna	186
Skolans ledning	
Lektorer	
Waldenström som sökande till lektorat	
Adjunkter och övningslärare	
Lärarkarakteristiker	
4 Lärjungarna Skollivet	199
Antal och ålder	
Social sammansättning	
Studentexamen	
Skoldisciplinen	
Skolföreningarna	
5 Läroverkslokalen	205
BILAGOR	207
NOTER	216
KÄLLOR OCH LITTERATUR	231
PERSONREGISTER	236
FÖRKORTNINGAR	240

Inledning

Jönköpings stadsprivilegier utfärdades av Magnus Ladulås den 18 maj 1284. Året dessförinnan hade ett franciskanerkloster grundlagts i staden.¹ I detta kloster, vars byggnader låg på det område, som nu omfattas av Per Brahe-gymnasiets gymnastikhus samt planen framför den nuvarande skolbyggnaden, förekom med all sannolikhet viss undervisning.

De äldsta uppgifterna om en skola i Jönköping omnämner emellertid inte någon klosterskola men väl förekomsten av en stadsskola. Dess exakta tillkomstår är okänt, men Jönköpings stads tänkebok omtalar 1462 en djäkne vid namn Johan Pauli samt 1481 en lärare med namnet Jöns Hörare. Bevisligen fanns alltså i Jönköping en stadsskola från medeltidens slut.²

Genom 1649 års skolordning, som var den första enhetliga skolorganisationen i landet, ombildades stadsskolan i Jönköping till en fullständig 4-klassig trivialskola med tillhörande skriv- och räkneklass. Trivialskolan i Jönköping, vars historia kom att omspänna närmare tvåhundra år, har tidigare blivit föremål för en utförlig undersökning i boken Trivialskolan i Jönköping 1649—1820.³

Trivialskolans ursprung går alltså tillbaka till 1649 års skolordning. Sammanlagt kom den att uppleva fyra olika skolordningar utan att kontinuiteten fördenskull nämnvärt bröts. SO 1693 innebar endast obetydliga förändringar, och SO 1724 bevarade likaså de ledande tankarna från 1649.

1724 års skolordning var ett provisorium, som rikets ständer aldrig stadfäste som lag. Meningen var, att den snarast skulle ersättas med en ny officiell skollag. Någon översyn och bearbetning kom emellertid inte till stånd. Det provisoriska reglementet blev därför gällande norm för svenskt skolväsende i nära hundra år. Ännu en provisorisk förordning, SO 1807, antogs, innan enighet nåddes om en ny författning, nämligen 1820 års skolordning.

Skolordningen av år 1820 skulle tillämpas vid rikets högre skolor, dvs lärdomsskolor, apologistier och gymnasier, fr o m höstterminen 1821, då den gamla trivialskolans alltså ersattes av ett elementarläroverk. Inte heller övergången till ny organisation genom SO 1820 innebar någon radikal brytning med gamla traditioner och gamla bildningsideal. I stort sett bibehölls, åtminstone till en början, tidigare pedagogiska metoder i uppfostringsprogrammet.

PRESENTATION AV ÄMNESOMRÅDET

I Jönköping skedde övergången från trivialskola till elementarläroverk smidigt, ja, nästan oförmärkt. Anledningen härtill var i första hand, att skolans ledning under de första åren efter omorganisationen fortfarande låg i händerna på gamla beprövade skolmän från den tidigare epoken. Det skulle emellertid inte dröja många år, förrän det var tid för dessa att dra sig tillbaka och för nya män att träda till.

Den dominerande gestalten bland de nya männen var Esaias Tegnér, biskop i Växjö stift och eforus över dess skolor under tjugotvå år, 1824—1846. Inte bara inom stiftet var han den obestridde ledaren utan också i kommittéer och i den offentliga debatten i skolfrågor gällde hans ord tyngre än de flestas. Tegnér hade förmågan att driva igenom sin vilja och vinna de personers bifall, som hade att i sista hand fatta de avgörande besluten. Hans intresse och nit för skolväsendet inom stiftet kom att omfatta inte bara gymnasiet i Växjö utan också elementarläroverket i Jönköping.

Allteftersom tiden gick, avtog Tegnérs krafter, och hans intresse och insatser för skolan i Jönköping slappnade, i samma mån som hans läggning och samhällsåskådning alltmer gick i konservativ riktning. Det visade sig därvid, att skolväsendets utveckling i Jönköping inte dirigerades av biskopen i Växjö enbart. Också i Jönköping fanns personer med förmåga att målmedvetet verka för skolans utveckling.

Kring mitten av 1800-talet skedde en mycket kraftig expansion och tillväxt av Jönköpings stad. Invånarantalet steg med accelererande hastighet för varje decennium. År 1820 var dess folkmängd ungefär 3 500. Efter fyra årtionden hade den mer än fördubblats, så att den 1860 var uppe i 7 400. Denna snabba befolkningsökning medförde naturligt nog stora konsekvenser för stadens högre skola.

Lärjungeantalet i denna uppgick under århundradets första hälft till cirka hundra. Sedan skollokalerna utökats genom tillbyggnad 1845, steg

elevantalet hastigt. Höstterminen 1860 fanns det sålunda 276 inskrivna elever vid läroverket, och tio år senare var antalet jämnt 500. Det nya ståtliga skolhuset i nuvarande Rådhusparken, invigt 1867 och optimistiskt ansett som tillräckligt för det närmaste seklet, var efter några få år fyllt till bristningsgränsen.

Samtidigt med skolans kvantitativa expansion pågick en inre organisatorisk förändring, som tillförde Jönköping ett fullständigt elementarläroverk med gymnasium både på real- och latinlinjen. Alltjämt låg ansvaret för och ledningen av stadens skolväsende i kyrkans hand, dvs hos biskop och domkapitel. Det måste dock konstateras, att det knappast var deras förtjänst, att utvecklingen av Jönköpings högre skolväsende blev så framgångsrik som faktiskt blev fallet.

Bland ortens egna skolmän fanns nämligen personer med framsynthet och kraft, vilka kunde undanröja de hinder, som gång efter annan tornade upp sig i arbetet för läroverkets fullständighet och dess utveckling till jämbördighet med stiftsstadens katedralskola. Det är otvivelaktigt så, att det länge förelåg en spänning mellan den gamla lärdomsstaden och sjö- och stapelstaden vid Vättern, en spänning, som sällan tog sig drastiska uttryck men som förmärktes i detaljer.

Sedd i något vidgat perspektiv innebar denna dragkamp på det pedagogiska och ideologiska planet en fejd mellan kyrkans hävdvunna överhöghet inom samhället och en fortgående sekularisering. I Jönköping fanns ingen grogrund för och kanske inte heller något behov av en utpräglad prästskola. De båda städernas skolväsende omformades därför efter de olika behov och förutsättningar, som förefanns på de båda orterna.

UPPGIFTEN

Föreliggande undersökning, som utgör en direkt fortsättning på det ovan nämnda arbetet Trivialskolans i Jönköping 1649—1820, har som syfte att klarlägga, hur elementarläroverket i Jönköping utvecklades till den fullständighet, vilken ligger innesluten i beteckningen högre allmänt läroverk.

Den tid, som behandlas i föreliggande skrift, 1821—1878, kan med rätta betecknas som den mest dynamiska och progressiva i Jönköpings läroverks långa historia. Skolväsendet blev i långt högre grad än tidigare en allmän samhällsangelägenhet. Tidigare hade det huvudsakligen varit en kyrklig fråga om rekrytering av präster. Det förändrade samhälle,

som växte fram under 1800-talet, krävde allt större hänsyn också till andra samhällsgruppers utbildningsmöjligheter. För dessa var inte den klassiska bildningen det viktigaste utan de reala ämnena. Det var därför betecknande, att i Jönköping reallinjen blev utbyggd till fullständighet, innan latinymnasiet organiserades och fann sin form.

DISPOSITIONEN

Uppläggningsen av föreliggande undersökning, vars ämne tidigare blivit behandlat endast högst summariskt i översiktsverken om Jönköpings stads historia⁴, har gjorts huvudsakligen efter följande i korthet skisserade kronologiska grunder.

Med utgångspunkt från skolordningen av år 1820 tecknas sålunda i det första kapitlet själva övergången från trivialskola till elementarläroverk under 1820-talets första år. Det har därefter fallit sig naturligt att i det andra avsnittet följa skolans utveckling under Tegnérns eforustid fram till år 1846. Mot bakgrund av nya skolordningar vid 1800-talets mitt behandlas så i de avslutande kapitlen Jönköpings elementarläroverk och dess utveckling till fullständighet med såväl real- som latin-gymnasium under tiden fram till 1878 års högre allmänna läroverk.

KÄLLMATERIALET

Det källmaterial, som har legat till grund för föreliggande undersökning, är rikt men fördenskull ingalunda fullständigt. Det är vidare spritt på många håll och därtill också många gånger svårtytt.

Under hela 1800-talet fanns ännu ingen central myndighet för hela landets skolväsende. Ansvaret för detsamma vilade på biskop och domkapitel. I dess arkiv — för Jönköpings del huvudsakligen deponerat i landsarkivet i Vadstena — förvaras ett rikt material som berör Jönköpings skolväsende. Även läroverkets, numera benämnt Per Brahe-gymnasiet, eget arkiv i Jönköping innehåller mycket värdefullt material, såsom kollegieprotokoll, eforal- och andra mer eller mindre officiella skrivelser, matriklar, examensrapporter, räkenskapsböcker, årsredogörelser m m.

Även utanför de egentliga arkiven finns mycket material. I särklass står biskop Tegnérns skoltal samt hans många mer eller mindre officiella skrivelser i skolfrågor. Hans brev handlar sålunda mycket ofta om skolangelägenheter under eforustiden. Det är personliga dokument, inte sällan skrivna under affekt med därigenom begränsat värde som källmate-

rial. Ytterligare betydelsefullt källmaterial utgörs av skolminnen, nedtecknade av lärare, elever och andra personer.

Den officiella skoldebatten var under 1800-talet, åtminstone till och med 1860-talet, synnerligen livlig. Den ena utredningen och skolkommissionen följde på den andra och avlät sina betänkanden och sakkunnigutlåtanden. Broschyrer och stridsskrifter i skolfrågor trycktes och spreds i mängd. Ett ingalunda oväsentligt källmaterial utgörs av lokalpressen, dvs Jönköpings Tidning och Jönköpingsbladet, vilkas kommentarer till olika skolfrågor både på redaktionell plats och på insändarsidorna ofta var av såväl mera allmänt som principiellt intresse.

En god hjälp vad gäller orienteringen i den ofta snåriga skoldebatten under 1800-talet har utgjorts av åtskilliga specialundersökningar och avhandlingar. Av synnerligt värde har inte minst Sjöstrands pedagogikhistoriska översikter varit.⁵

Vid citat ur samtida källor har i regel såväl stavning som interpunktion moderniserats. I vissa fall har det dock ansetts lämpligt att bibehålla den ursprungliga texten oförändrad.

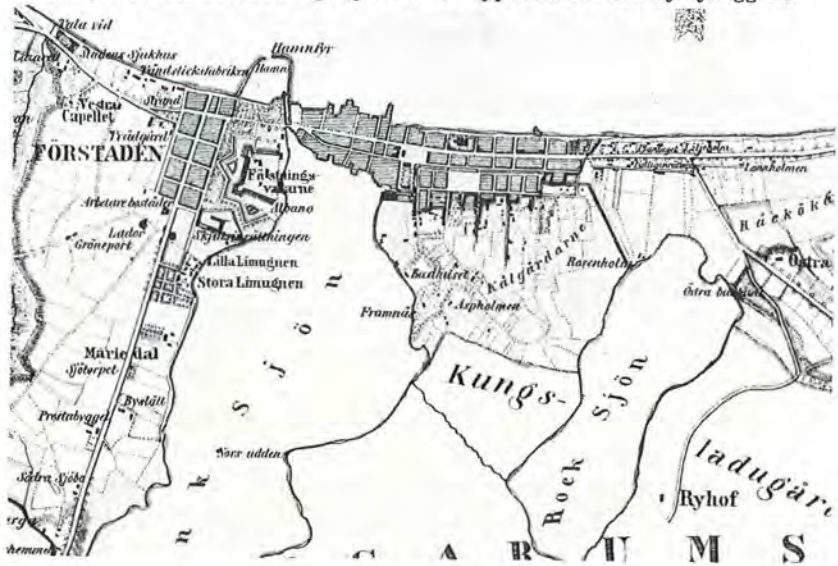
Av de båda medförfattarna har Henrik Elmgren svarat för insamlandet och genomgången av urkundsmaterialet liksom för systematisering och bearbetning av detsamma. Det omfattande materialet har därefter ytterligare genomgått och bearbetats av Göran Åberg, som inom ramen för sin tjänst på Per Brahe-gymnasiet sammanställt det slutliga manuskriptet och som därmed bär ansvaret för boken i föreliggande skick. Bokens tryckning har möjliggjorts genom anslag från Jönköpings kommun.

UTSICHT AF JÖNKÖPING FRÅN W.N.W. SIDAN.

Utsikt över Jönköping från väster 1837 — träsnitt efter teckning av Knut Ekvall.

Utsnitt från karta över Jönköping 1854—55 upprättad av Gustaf Ljunggren.

I. Elementarläroverkets begynnelseår

Den siste rektorn för trivialskolan i Jönköping, Bengt Norlin, hade tillträtt sin tjänst redan 1790. Trots att han 1822 fått fullmakt på kyrkoherdetjänsten i Ölmstad, stannade han kvar som rektor till 1824. Det var alltså Norlin, som ledde övergången från trivialskola till elementarläroverk i Jönköping.¹

Under förberedelsearbetet med SO 1820 hade berörda skolor lämnats tillfälle att inkomma med synpunkter på den nya skolordningen. Ett särskilt intresse tilldrar sig en den 20 juni 1820 daterad skrivelse till eforus från Norlin. Denne hade observerat, att den nya skollagen inte innehöll några övergångsbestämmelser. Att huvudstupa söka införa och tillämpa de nya bestämmelserna skulle vålla stora svårigheter och i vissa fall leda till rena villervallan inom skolan, menade Norlin. Det gällde t ex språkundervisningen, främst kanske i engelska, som inte var upptagen i den nya kursplanen men som förekommit i Jönköping sedan länge. Vidare diskuterade Norlin en rad praktiska detaljer, som aktualiserats i och med den nya skolordningen, bl a tiden och sättet för läsarets början, morgonbönförrättningen, musikundervisningen osv.

Rent allmänt förordade Norlin större frihet för såväl lärare som elever att planera skolarbetet efter håg och fallenhet för att uppnå det utsatta målet. Alltför många och för detaljerade föreskrifter om hur studierna skulle bedrivas blev ofta till hinder och motverkade sitt eget syfte. Norlin ställde frågan, hur man kunde begära någon studieambition hos barn och ungdom mellan åtta och femton år, som tvingades att från halv sju till över fem på eftermiddagen sitta på skolbänken, där ynglingen "ideligen hört och sagt nästan ett och detsamma".

Norlin konstaterade, att "följden bliver olust, tröghet och avsky för skolträldomen jämte kroppens fördärv genom skabb och skörbjugg jämte flera för kommande åldrar åsamkade sjukligheter". Han gav i

stället rådet, att man skulle "överlämna till lärarens omsorg och lärjungarnas av läraren väckte och underhållne flit och självverksamhet, huru många timmar och hur mycket av varje ämne skall förhåvas". Sina tankar sammanfattade han sålunda: "Man stadge, skrive och tale så mycket man behagar om skicklighet, så vinnes den aldrig genom trälaktig skolsittning och trumpet åhörande eller fragmentarisk uppläsning utan blott genom egen åskådning, flit och eftertanke."

Samma frihet och rätt till självverksamhet, som Norlin krävde för lärjungarna, borde tillkomma också den enskilde läraren. Han hade "dels som lärjunge, dels av protokoller och någon erfarenhet funnit en sådan skillnad ibland Docenter, att någon med en slags duvenhet och tillvånd metod att uthala tiden också kunnat giva mindre verkande undervisning i en och samma sak på två timmar än en munter och rask på mindre än en timme".²

Rektor Norlins inlaga torde betraktas som hans pedagogiska testamente till eftervärlden, en inlaga författad mot bakgrund av en sällsynt lång tjänstgöring som skolledare och en rik fond av erfarenhet om vad som var lämpligt och möjligt vad beträffar reformer inom skolväsendet, i detta fall skolordningen av år 1820.

1 1820 ÅRS SKOLORDNING

1820 års skolordning hade föregåtts av ett långvarigt förberedelsearbete och ett grundligt remissförfarande, vari alltså även rektorn vid trivialskolan i Jönköping engagerat sig. Förslaget blev slutligen gillat och stadfäst av Kungl Maj:t i december 1820 att gälla fr o m höstterminen 1821.¹

DE NYA ELEMENTARLÄROVERKENS ORGANISATION

Genom SO 1820 skulle trivialskolorna ersättas med elementarläroverk.² Dessa omfattade två olika skolformer, apologistskolor och lärdomsskolor. I de förstnämnda meddelades "allmän medborgerlig bildning", i de senare därutöver "den högre vetenskapsodlingen" samt den bildning, som krävdes för antagning och befordran till vissa av statens ämbeten.

Apologistskolorna var av två slag, dels lägre, betjänad av rektor och en kollega, dels högre med rektor och två kolleger. Apologistskolan i Jönköping hade två kolleger men samme rektor som lärdomsskolan och räknades därför som lägre. Läroämnena i apologistskolorna var kristendom, välskrivning, rättskrivning, matematik, historia, geografi, naturlära, svensk lag- och statskunskap, franska och tyska. I Jönköping lästes alltså dessutom engelska.

Lärdomsskolorna indelades i tre grupper, dels lägre med rektor och två kolleger, dels högre med rektor, konrektor samt tre kolleger, till vilken grupp Jönköpings lärdomsskola hörde, dels ock högsta, även kallad gymnasium, med minst sex lektorer och en adjunkt. Läroämnena i de högre lärdomsskolorna var kristendom, teologi, historia, geografi, naturlära, välskrivning, rättskrivning, latin, grekiska, hebreiska och matematik. Latin var fortfarande huvudämnet, grekiska lästes fr o m andra klass, teologi och hebreiska i högsta klassen, dvs rektors och konrektors klass. Vid alla elementarläroverk meddelades undervisning i gymnastik och koralssång.

UNDERVISNINGEN

Varje skoldag inleddes med bön och bibelläsning i aulan. Undervisningstimmarna var trettio två per vecka, gymnastik och sång oräknade. Schemat upptog fyra förmiddagstimmar varje dag, kl 6—8 samt 9—11, och två eftermiddagstimmar utom onsdagar och lördagar. Under den mörka årstiden, 16 oktober — 1 april, framflyttades skoldagens början

till klockan sju. Veckoschemat gjordes upp av rektor i samråd med lärarna. Sedan eforus fastställt detsamma, fick ingen ändring däri ske. Deltagande i högmässogudstjänster, varvid skolynglingarna skulle leda psalmsången, var obligatoriskt. Efter gudstjänstens slut anställdes predikoförhör av lärarna.

Läsåret var uppdelat på en höst- och en vårtermin, tillsammans trettio två läsveckor, och inleddes och avslutades efter noga fastställd ordning. Om dess början, vanligen den 1 september, stadgades: "Klockan 10 förmiddagen den dag, å vilken läroterminen börjas, uppträdde rektor på det allmänna rummet och tillkännagive för den därstädes samlade ungdomen, att undervisningen öppnats." Det ålåg vidare rektor att läsa upp valda paragrafer ur skolstadgan, som handlade om ordning och tukt, samt "göra en tjänlig förmaning till lagens åtlydnad samt tidens rätta användande". Akten avslutades med bön och psalmsång.

Läsårets avslutning skedde med en högtidlig ceremoni, "examen anniversarium", vilken skulle ske "för öppna dörrar uti efori, rektors och lärares övervaro". Därvid förekom förhör i alla klasser, undervisning i sång och gymnastik, meddelanden om flyttningar från lägre till högre klass samt om examensresultat, utdelning av belöningar och understöd, tal av eforus eller hans ställföreträdare samt bön och psalmsång.

För inträde i elementarläroverk fordrades att ha fyllt åtta år men ej femton, att kunna Luthers lilla katekes utantill, att kunna läsa samt att kunna handskas med tresiffriga tal. Rektor ordnade inträdesproven och bestämde, i vilken klass nykomlingen skulle sättas och vilken plats han där skulle tilldelas. Eleven skulle kunna förete läkarintyg samt intyg om att han var solvent, dvs att hans föräldrar hade medel att betala hans uppehälle under skoltiden. Den som hade antagits som lärjunge i elementarskolan skulle erlägga en inskrivningsavgift samt under lästerminerna avgifter för belysning och uppvärmning av lokalerna.

För att bli flyttad till högre klass fordrades att vara godkänd i alla inom avdelningen upptagna ämnen. Den som underkänts i något ämne på våren, kunde dock få rätt till ny prövning vid höstterminens början. Den som gått två år i en avdelning utan att ha fått fullgoda betyg, tillrättades att sluta. Återkom han likväl och ändå icke blivit flyttad, skildes han från skolan med det betyg han förtjänade.

SKOLDISCIPLINEN

Föreskrifterna om skoldisciplin, tukt och ordning var mycket detaljerade och enligt nutida begrepp rigorösa. För lärarna inskräpades plikten att i allt följa givna instruktioner och beflita sig om punktlighet. Om någon brast i detta avseende, tilldelades han varning, först av rektor, och om han ej bättrade sig, av eforus. I svårare fall och vid upprepning kunde han ådömas förlust av en sjättedel av sin lön. Hjälpte inte heller detta, kunde han efter laga prövning och dom suspenderas eller frångas sitt ämbete och avsättas.

Också bestämmelserna om lärjungarnas uppförande var mycket detaljerade, och bestraffningarna för brott mot ordningsföreskrifterna eller för oskickligt beteende var noggrant utformade. Tillrättavisningar och straff kunde allt efter förseelsens art verkställas av den enskilde läraren, av rektor eller av kollegiet. I senare fall skulle särskilt protokoll föras och straffets verkställighet ske i hela kollegiets närvaro. Förseelserna kunde allt efter svårighetsgrad medföra varning och tilltal, nedflyttning i klassen och aga av lärare eller rektor. Andra bestraffningsformer var förlust av premier och understöd samt eventuella förtroendeuppdrag. Ibland föreskrevs även offentlig avbön. Den som trots allt inte lät tillrättaföra sig, skulle förvisas från läroverket.

De krav som ställdes på lärjungarna var i första hand, att de skulle visa vördnad för "allt som hör till sann gudsfruktan, allmän lag och fastställd ordning". De skulle visa aktning "för lärare, världsliga ämbetsmän och ålderdomen". Eleven var skyldig att infinna sig på lärorummet "på det utsatta klockslaget, snygg och hyfsad, samt med sina läroböcker försedd".

Vissa nöjen och förlustelser var förbjudna för lärjungarna. De fick inte vistas på "krogar, värdshus, källare, biljarder eller dylika allmänna ställen". Vid särskilda tillfällen kunde dock rektor efter ansökan av lärjunges målsman bevilja sådan rättighet. Allvarligt varnades för förtäring av starka drycker, för oljud på gator och gränder, ofredande eller skadegörelse av "någons hus eller annans tillhörigheter" samt skymfligt beteende mot någon människa. Inte heller tolererades förolämpning, översitteri eller "vexationer", dvs förföljelse och mobbning, mot medlärjunge.

Skolans strängaste straff, förvisning från läroverket, relegation, utmättes för särskilt kvalificerade brott, nämligen för trots och oförsyntet eller organiserat trakasserier mot lärare, upprepat fylleri, tjuvnad eller

skymflig och våldsam behandling av medlärjunge. I fråga om sistnämnda förbrytelse stadgades: "Befinnes någon yngling av så hårt och trätgirigt lynne, att han efter trenne collegii särskilde utslag och undergångne bestraffningar för ofredligt förhållande, ej kan med sina medlärjungar förlikas, blive han från läroverket skild."

Kunde brottet inte helt klarläggas eller den skyldige inte avslöjas, kunde kollektiv bestraffning tillgripas. Därom heter det: "Skulle alla ynglingarna uti en avdelning eller vid ett läroverk förklara sig lika skyldige uti någon mot denna disciplinlag begången förbrytelse samt av motvilja vägra att därtill angiva upphovsmännen, verkställes det ådömda straffet medelst lottning efter det tal, som av collegium bestämmes."

Om en yngling blev ställd inför domstol i fråga om grövre brott, skulle läroverket vid rannsakingstillfället vara representerat av ett collegiets ombud, som ägde att föra talan i allt som rörde ynglingen. Blev denne dömd till "skymfligt straff", skulle han förvisas ur skolan. Nedlades ärendet vid domstol, skulle saken tas upp till behandling i collegiet.

SO 1820 utgick naturligt nog från att god ordning och disciplin i en skola måste byggas på samverkan mellan lärare och lärjungar. I varje avdelning skulle därför finnas en custos morum, en sedernas väktare eller enkelt uttryckt en ordningsman, som lärjungarna själva fick utse. Rektor skulle dock godkänna valet. Den utsedde skulle "föregå sina medlärjungar med gott efterdöme uti sedlighet, flit och ordning". När ingen lärare var närvarande, skulle ordningsmannen varna den som på ena eller andra sättet bröt mot ordningsreglerna, anteckna hans namn och anmäla saken för läraren.

I varje avdelning skulle en lärjunge i tur och ordning under en vecka svara för morgon- och aftonbön samt därvid ta upp psalmen, om han hade sångröst. Ytterligare en lärjunge skulle ha ansvaret för skolans inventarier, sköta eldning och städning i klassrummet samt, om inte särskild vaktmästare fanns, ha hand om skolnyckeln för att öppna och stänga skolan i laga tid. I skolans högsta klass utsågs en lärjunge till notarie. Han var ett slags förtroendeman, ombudsman om man så vill, för såväl lärjungarna i hela skolan som för rektor. Han var föredragande vid de varje vecka återkommande råfst- och rättartingen, "stutamötena", som rektor skulle hålla.

Föreskrifterna om skoldisciplinen ger indirekt en bild av skolans uppfostrings- och bildningsmål. Sanningskärlek och fördragsamhet,

punktlighet och noggrannhet i arbetet, ansvar och solidaritet var några huvudpunkter. Medlen att inskräpa dessa dygder var främst lärarens föredöme och personliga auktoritet, men äga och andra bestraffningar ingick som betydelsefulla led i fostran. Idealet var att fostra till en fast "manlig" karaktärsstyrka men också till en kristen karaktär, sådan man uppfattade den under förra hälften av 1800-talet.

SKOLANS EKONOMI

SO 1820 angav också regler för de yttre, organisatoriska förhållandena i dåtidens skola, bl a om skolbyggnader, läroverkens kassor, redovisning m m. Byggnads- och underhållsskyldighet åvilade i princip den stad, där läroverk fanns, vilken i första hand skulle tillhandahålla lämpliga byggnadstomter. Skolbyggnaderna skulle vara brandförsäkrade och "lärosalarna ljusa, glada samt ovillkorligen försedda med eldstäder, bänkar, pulpeter eller bord och vad för övrigt kan befordra bekvämligheten vid läsning och skrivning".

När nybyggnad eller reparation var av behovet påkallad, skulle rektor anmäla förhållandet till magistraten, som det ålåg att verkställa arbetena. Om tvister uppstod eller magistraten vägrade att avhjälpa bristerna, hade rektor att anmäla förhållandet till domkapitlet, som i sin tur kunde begära att landshövdingen i länet skulle föranstalta om nödig rättelse. Om möjligt borde "en uppappare eller vaktmästare antagas, som besörjer om eldning och städning".

Där det fanns särskilda ämbetsgårdar, skolhemman eller andra donationer till ett läroverk, skulle donationsbestämmelserna noga iakttas, så att lärarna "dem okvalde behålla". Vid varje gymnasium skulle finnas ett bibliotek och en bibliotekskassa, så också helst vid de övriga skolorna. Medel härtill inflöt genom gåvor, testamenten samt uttaxeringar av ecklesiastika personer vid tillträde till eller avgång från tjänster inom stiftet. Vid inskrivning i gymnasium eller skola, där bibliotek fanns, skulle den nyintagne till biblioteket erlægga 1/32 tunna råg, vars värde i penningar bestämdes enligt gällande markegångstaxa.

En viktig roll i skolornas ekonomi spelade stiftets byggnadskassa, vars inkomster utgjordes av anslag från staten, två årliga kollekter i stiftets alla kyrkor samt nettoinkomsterna av prästs eller annan ecklesiastik tjänstemans ämbete under ett år, om han dog utan att efterlämna hustru eller omyndiga barn. I de olika stiftet skulle också finnas en allmän

premie- och fattigkassa samt en "cassa emeritorum", dvs ett slags pensionsfond.

Vid läroverken skulle finnas en skolkassa för inköp av undervisningsmateriel samt ved och ljus. Ur den avlönades också vaktmästare, där sådan fanns. Inkomsterna fick man från lärjungarnas inskrivningsavgifter samt frivilliga gåvor. Läroverken hade också var sin premie- och fattigkassa, varur varje år utdelades stipendier åt förtjänta ynglingar samt bidrag till fattiga och välartade lärjungar.

Rektor vid respektive läroverk hade hand om och ansvaret för respektive kassors förvaltning. Bokslutet skulle dock granskas och undertecknas av kollegiets samtliga lärare, som också hade att solidariskt svara för eventuell brist. Alla avgifter skulle erläggas "i gångbart mynt efter nästföregående årets markegång uti det län och landskap, varest läroverket är beläget".

LÄRARNAS TILLSÄTTNING

SO 1820 innehöll också bestämmelser om tillsättning och befordran av lärare. Som allmänna villkor för att antagas till lärare gällde att vara av den rena evangeliska läran, vara känd för gudsfruktan, rena seder och oklandrat leverne, äga grundliga kunskaper i sina läroämnen, ha god förmåga att kunna meddela dem till eleverna samt någon praktik i och erfarenhet av lärarkallets utövning.

Till ansökan om lärartjänst skulle fogas prästbetyg, vilket bl a bestyrkte, att vederbörande var minst 23 år fyllda, akademiska betyg samt meritförteckning. Fortfarande gällde indigenatskravet, dvs att vederbörande skulle vara född och ha fått sin fostran inom det stift, där han sökte tjänst. För tjänst vid gymnasium samt för rektorat vid lärdoms- eller apologistkola krävdes att ha avlagt magisterexamen. För övriga lärartjänster fanns inga fixerade kompetenskrav. Sökande till lärarsyssla skulle dock vid domkapitlet undergå skriftligt och muntligt prov i kunskaper och undervisningsskicklighet. Som synnerlig merit räknades någon av trycket utgiven avhandling eller lärobok.

Utnämning till vanlig lärartjänst skedde i konsistorium, där biskopen hade två röster samt utslagsröst. Den som ansåg sig förbigången kunde besvara sig hos Kungl Maj:t. Uppflyttning till högre löneklass skedde efter anciennitetsprincipen, så att äldste läraren alltid åtnjöt högsta lönen. En ordinarie lärare fick tillräkna sig dubbel tjänsteårsberäkning vid ansökan om prästerlig tjänst. Den som hade tio års lärartjänstgöring

kunde vid ansökan till första och/eller andra klassens pastorat räkna med att biskop och konsistorium lade "deras befordran synnerligen om hjärtat".

SKOLREVISIONEN

Föreskrifter om tillsynen av elementarläroverken samt instruktioner för därvarande kolleger och tjänstemän ingick också i SO 1820. Biskopen var den obestridde högste auktoriteten och myndigheten för alla skolfrågor inom sitt stift. Vid läroverk på annan ort än stiftsstad ägde denne att utse en ställföreträdare för sig, en inspektor, som skulle övervaka skolväsendets gilla gång på sin ort och avge rapporter till eforus, om något anmärkningsvärt inträffade. Nästan undantagslöst blev kyrkoherden i respektive läroverksort av biskopen anmodad att fungera som inspektor.

En nyhet i svenskt undervisningsväsendes historia utgjorde bestämmelserna i SO 1820 "Om Elementarläroverkens revision". Häri föreskrevs, att en särskild kommission skulle tillsättas för att kontrollera, hur skollagen efterlevdes vid de olika läroverken och med anledning därav göra erforderliga erinringar. Skolrevisionen skulle sammanträda vart tredje år. Som ordförande skulle statssekreteraren i ecklesiastikexpeditionen fungera. Övriga medlemmar var en ständig sekreterare med fast lön samt en professor, utsedda av Kungl Maj:t, samt fyra "gymnasii- eller skollärare", valda av lärarna själva i tur och ordning inom fyra stift.

Sekreterarens uppdrag innefattade utom vanliga rutinärenden genomgång av in- och utländsk litteratur på det pedagogiska området samt att vid sammanträdena anmäla och föredra "vad som anses vara gagneligt och för den elementära uppfostran användbart". Skolrevisionens arbetsmaterial bestod av rapporter och inlagor från alla rikets skolor, som i förväg blivit sammanställda vid domkapitlen.

Sedan de olika handlingarna genomgåts och granskats med avseende på hur skollagen tillämpats i olika delar av landet, skulle revisionen låta trycka en sammanfattande rapport med de anmärkningar och rekommendationer, som ansågs påkallade. Genom dessa rapporter och de förslag till ändringar och partiella reformer, som revisionen ofta förordade, fick myndigheterna en överblick över skolornas arbete och kunde vidtaga de åtgärder, som de fann av behovet påkallade.

En ledande tanke i SO 1820 var att införa ett enhetligt, uniformt skol-

väsande i vårt land inom de högre skolorna. Detta synes vara det primära syftet med tillskapandet av skolrevisionen. Detta fick också ett pregnant uttryck i slutorden i skolordningen, där biskopar och konsistorier anbefalldes att noga och allvarligt tillse, att stadgan i alla avseenden efterlevdes och tillämpades.

Fortfarande var det kyrkan och prästerskapet som var skolans självskrivna förmyndare. På sätt och vis kan man säga, att SO 1820 beredde vägen för skolans emancipation från kyrkan. Tillkomsten av skolrevisionen, vars medlemmar inte nödvändigt behövde vara präster, inebär nämligen en ansats till en utveckling, där skolan inte längre betraktades som en uteslutande kyrklig angelägenhet. Skolrevisionen var början till en central överstyrelse för hela rikets skolväsande vid sidan av kyrkan.

Någon radikal brytning med tidigare traditioner och dess bildningsideal innebar förvisso inte SO 1820, vilket naturligtvis i hög grad underlättade övergången till den nya organisationen vid de olika skolorna ute i landet. I Jönköping, där ett gammalt lärargarde satt vid styret, då trivialskolans övergick till elementarläroverk, var det knappast att vänta några revolutionerande förändringar.

2 ELEMENTARLÄROVERKET UNDER NORLINS REKTORSTID

De år Bengt Norlin tjänstgjorde som rektor för elementarläroverket i Jönköping förflöt under lugna förhållanden. Övergången till de nya ordningarna skedde utan ceremonier och utan att något i egentlig bemärkelse anmärkningsvärt inträffade. Rektor Norlin behöll sitt fasta grepp över skolan, hans auktoritet var grundmurad och hans krafter synes ha varit obrutna. Bland de nya lärarna var det ingen som kunde göra sig gällande gentemot de gamla beprövade krafterna.

Om också allt synes andas lugn och ro inom skolvärlden under elementarläroverkets begynnelseår, fanns det dock stora frågor, vilka poc-kade på en snar lösning, om läroverket på sikt skulle kunna motsvara de förväntningar, som det samtida samhället ställde på det. Dessa frågor skyntar här och var i Norlins anteckningar¹, men han sköt på dem och lämnade dem i arv åt efterträdarna, framförallt frågorna om skolans trångboddhet, behovet av nya lärarkrafter samt utarbetandet av nya kurs- och ämnesplaner.

LÄRARPERSONALEN

De lärare som var med om övergången från trivialskola till elementarläroverk var, förutom rektor Bengt Norlin², kollegan Arvid Andrén³ samt apologisterna Olof Nordström⁴ och G E Rosengren.⁵ Till ordinarie kollega i Jönköping hade vidare 1820 utnämnts Magnus Kollind. "Som kollega i Jönköping var han en av skolans dugligaste lärare och visste att skaffa sig både respekt och tillgivenhet av sina lärjungar. Den tidens undervisningssätt i förening med ett häftigt temperament gjorde honom väl till en allvarsam 'Orbilius', när lärjungarna icke kunde sin läxa, men föll det någon in att i K:s närvaro klandra hans lärjungar, då var det K., som tog deras parti, och då premierna skulle utdelas, var det återigen K., som icke glömde sina gossar."⁶

Konrektorn Nils Daniel Ezander avled 1821 och fick alltså inte uppleva omorganisationen.⁷ Till hans efterträdare utnämndes 1822 Carl Emanuel Eneroth, som under åren 1812—14 varit kollega vid trivialskolan men därefter haft tjänst i Växjö.⁸ Kollegan Jonas Gustaf Dyk tvingades av hälsoskäl ha ersättare på sin tjänst.⁹ Som vikarierande kollega tjänstgjorde 1821—22 Samuel Gustaf Mellin, sedermera konsistorienotarie i Växjö och gift med en systerdotter till Tegnér.¹⁰

Rektor Norlin erhöill 1822 kyrkoherdebefattningen i Ölmsstad.¹¹ Till rektor i dennes ställe utnämndes samma år konrektorn i Växjö Lars Daniel Theolander. Denne tillträdde emellertid aldrig rektorstjänsten i Jönköping utan stannade kvar i stiftsstadens som lektor i historia.¹² Detta hade till följd, att Norlin kvarstod på sin post ytterligare något år, innan han flyttade till Ölmsstad.¹³ Efterträdare blev 1824 hans svärson, den ovan nämnde konrektorn C E Eneroth.¹⁴

Ett av de första ärenden utöver de vanliga rutinfrågorna, som togs upp till behandling efter det att SO 1820 hade trätt i kraft höstterminen 1821, var tillsättande av kantorstjänsten vid elementarläroverket, vilken tjänst vid ledigförklarandet hade lockat tre sökande, nämligen musikdirektör J G Hendel, sergeant G Bredberg, som uppehöll befattningen, samt L G Wadell.¹⁵ Ärendet förelåg till behandling vid kollegiesammanträde den 1 maj 1822 under rektors ledning och med samtliga röstberättigade lärare närvarande.

Därvid redogjorde ordföranden först för domkapitlets åtgärder i samband med utannonseringen av tjänsten samt föredrog de bestämmelser i SO 1820, som gällde vid tillsättande av skönläroverketjänster. Sedan ordföranden vidare redogjort för de sökandes kompetens och meriter samt angett de grunder, på vilka han stödde sitt ställningstagande, lämnades ordet till den yngste röstberättigade läraren. När denne röstade, kom turen till den näst yngste osv. Sist röstade den äldste ledamoten. Samtliga förklarade Lars Gabriel Wadell mest lämpad, och denne förordades alltså enhälligt till kantorstjänsten "och skulle anhållan om denna utnämning avgå till läroverkets eforus, högvälborne och högvördigste baron och biskop Mörner med avvaktan om hans vidare utlåtande".¹⁶

Redan den 11 maj kom eforus' "officiella bifall" till utnämningen¹⁷, och Wadells tillträde till tjänsten synes ha skett med omedelbar verkan, för bara några dagar senare hölls inventering av skolans musikinstrument och musikalier mellan Wadell och hans företrädare.¹⁸

SKOLANS VARDAG

Rektor Norlin var noga med att anteckningar om vad som förhades vid kollegiesammanträden och vid andra tillfällen i skolan ordentligt infördes i läroverkets protokollsbok. Därmed ges möjlighet att i detalj följa skollivet under läsårets gång. De traditioner som på så sätt grundlades, stod kanske inte alltid i full överensstämmelse med den nya skollagens

bokstav, men Norlin var i övrigt alltid noga med att följa dess föreskrifter.

Några utdrag ur protokolls-boken under höstterminen 1822 ger liv och åskådlighet åt skollivet vid elementarläroverket i Jönköping: "1822 d. 2 september, en måndag, öppnades skolan på det i Skolornningen föreskrivna sättet, varvid kungjordens om läsningarnas början till d. 3:je kl. 7 f.m. och så vidare efter lagens föreskrift. Utfärdades i lådan till samtliga docentes 1. underrättelse om läsningarnas början, 2. kallelse till collegium den 3:je kl. 10 f.midd., 3. underrättelse att hr Conrector Eneroth d. 4 kl. 11 förmidd. håller inträdestal i samlingsrummet, 4. ordning för docentes att åtfölja lärjungarna i skolan under sången samt i kyrkan sön- och högtidsdagar och att hålla predikoförhör."¹⁹

Den 15 oktober hölls collegium, varvid beslut fattades om läsordningen på eftermiddagar mellan två och fyra, om sångövningar på midnatten utom onsdagar, då musiklektioner skulle förekomma, samt om aftonbön i samlingsrummet.²⁰

I protokolls-boken finns vidare anteckningar om bokgåvor till läroverket och om utdelande av läromedel till fattiga men skötsamma elever²¹, liksom noteringar om inkomna skrivelser. Sålunda hade meddelats från domkapitlet, att skolegodset Pukaregården Gråshult i Västergötland försålts till den just påbörjade fästningsanläggningen Vanås, nuvarande Karlsborg, och att köpeskillingen skulle bilda en fond, vars ränteavkastning skulle komma läroverket till godo.²² Så gick skollivet utan att några särskilt anmärkningsvärda händelser inträffade.

Det vore dock fel att tro, att skolan var utan alla problem och att alla skolgossarna var exemplariska och dygdiga. Ett kollegieprotokoll från 1823 omnämner sålunda, att en lärjunge varit "mycket försumlig och vanartig". Kollega Andrén hade kontaktat fadern, som utan resultat sökt tala sin son till rätta. Kollegiet hade därför nödgats tillskriva fadern att antingen ta sin son ur skolan eller också förmå honom att inställa sig i skolan och undergå det straff i hela skolans närvaro, som skollagen föreskrev i dylika fall. Lärjungen lät aldrig höra av sig, varför han skildes från skolan och dess undervisning.²³

I oktober 1823 omtalas i protokolls-boken, hur några av elementarläroverkets elever hade blivit ofredade och slagna. En yngling i rektorsklassen, som var på väg till sitt spisställe hade sålunda blivit överfallen och "slagen för ansiktet, så att näsan därav blödde". Ett par andra skolunglingar hade också blivit ofredade, varvid den ene förlorat sin

År	Termin	Antal i avdelningar						Ålder			Fördelning efter stånd					Villkor				Summa
		Rektorsklass	1. klass	2. klass	3. klass	1. apologist	2. apologist	under 15	15-20	över 20	adel	präster	personer	borgare	arbetsare	förmögna	behållna	behövande	fattiga	
1820	vårt	9	13	18	14	19	41	81	23	—	3	7	27	38	19	6	30	22	40	104
	höst	10	18	12	13	14	32	76	23	—	3	8	27	44	17	6	28	27	38	99
1821	vårt	10	19	11	19	14	36	66	43	—	3	8	30	46	22	9	30	29	41	109
	höst	16	18	14	13	11	35	75	30	2	2	5	19	66	15	15	57	25	10	107
1822	vårt	16	16	12	16	12	37	77	29	3	4	7	18	70	10	14	55	29	11	109
	höst	19	13	12	10	11	35	74	24	2	4	9	20	59	8	13	43	20	16	100
1823	vårt	18	13	11	10	11	38	69	31	1	6	5	26	55	9	10	47	20	24	101
	höst	16	16	10	14	10	36	68	23	1	12	7	20	39	14	8	38	27	25	92

Norlins svar på uppfostringskommitténs frågeformulär, i koncept, PBGA.

hatt och dessutom fått flera knytnävsslag i huvudet. Ett angivet butiksbiträde hade vidare "nupit" en lärjunge "i näsan och honom sedan efterjagat på gatan". Även om bråk och slagsmål mellan skolpojkar och gesäller inte var något ovanligt, ansåg kollegiet vid detta tillfälle, att det inträffade var så allvarligt, att man beslöt anmäla förhållandena till magistraten i staden.²⁴

Bland de många och utförliga rapporter om tillståndet vid elementarläroverket i Jönköping, som rektor Norlin lämnat, finns bl a en tablå över lärjungarnas antal och fördelning, inte bara i de olika klasserna utan även efter ålder, stånd och "villkor", dvs ekonomiska förhållanden.²⁵ Under de fyra läsåren 1820—23, dvs åtta terminer, uppgick lärjungeantalet till hundra och därutöver utom under två terminer. Majoriteten kom från borgarklassen. Antalet barn från arbetarklassen var jämförelsevis högt, men här måste hänsyn tagas till att i denna kategori också ingick bondsöner, som eljest brukade hänföras till bondeståndet. Antalet "behövande" och "fattiga" uppgick under flera terminer till mer än hälften. Att beteckna elementarläroverket som en fattigskola skulle dock innebära en överdrift. Kategorin "behållne", dvs välbärgade, utgjorde nämligen i genomsnitt den största andelen. Till största delen betjänade elementarläroverket borgerskapets familjer i Jönköping.²⁶

Det stora elevantalet medförde en besvärande överbelastning på lokalerna. Som tidigare nämnts utgjorde skolans trångboddhet en av de frågor, som tillsammans med flera andra låg vilande under Norlins sista

rektorsår, frågor som alltså inte blev föremål för diskussion men som i hög grad pockade på sin lösning.

Med grundmurad auktoritet hade Norlin dock lett övergången från trivialskola till elementarläroverk. Det sista uppdraget i sin långa skolgärning fullgjorde han den 31 maj 1824, då han vid årsexamen fungerade som examinerare i nedre apologistklassen.²⁷ Då hade Carl Emanuel Eneroth redan tillträtt tjänsten som rektor för elementarläroverket. Vid den tidpunkten hade också skolans nye eforus, biskop Esaias Tegnér, gjort sitt första inofficiella besök vid Jönköpings elementarläroverk.

Biskop Tegnér vid ca 55 års ålder, dvs vid mitten av 1830-talet — tuschteckning gjord efter levande modell av Wendela Hebbes syster Malin vid besök i Jönköping.

II. Elementarläroverket under Tegnér's eforustid

Professorn i grekiska språket och litteraturen vid universitetet i Lund Esaias Tegnér utnämndes till biskop över Växjö stift den 25 februari 1824.¹ Till biskopsämbetet hörde då, som tidigare nämnts, också ansvaret för det högre skolväsendet inom stiftet, dvs för Växjöbiskopens del gymnasiet och elementarläroverket i Växjö samt elementarläroverket i Jönköping, i vilken egenskap vederbörande benämndes eforus.

Tegnér torde utan tvekan kunna betecknas som Växjö stifts mest inflytelserike och verksamme eforus genom tiderna. Varken någon av hans föregångare eller efterföljare på denna post visade så stort intresse för skolväsendet som Tegnér. Han agerade många gånger, synes det, hellre som skolchef än som ledare för stiftets prästerskap.

Sitt klart uttalade intresse för undervisningsverket hade Tegnér gett uttryck för redan i samband med diskussionerna före utnämningen. I brev till statsministern och kanslern för Lunds universitet Lars von Engeström sade sig Tegnér tro, att man gärna ville ha honom till biskop men "i synnerhet" trodde han sig "kunna bidra något till förmån för det, i senare tider, något vårdslösa skolväsendet inom stiftet".²

Till sin förtrogne Carl Gustaf von Brinkman skrev han rakt på sak: "Vad en biskop egentligen kan och bör sysselsätta sig med, om han vill uppfylla sin bestämmelse, är undervisningsväsendet i stiftet, helst för prästerna, ty en präst som ingenting *vet* är ett ömkeligt ting, huru fast han också *tror*. I Växjö stift äro skolorna, som under Wallquists tider voro ypperliga, nu mycket förfallna, ty Mörner var väl en hederlig och rättskaffens man, men aldrig någon litteratör. I detta avseende tror jag mig kunna uträtta något, åtminstone mer än mina medföreslagna."³

Till statssekreterare Anders af Kullberg avgick samma dag ett brev med ungefär samma innehåll, där det heter: "Jag erkänner gärna att jag icke just är något av de bästa biskopsämnen, men för undervisnings-

Biskopar i Växjö stift och eforer vid elementarläroverket i Jönköping 1821—78:

Ludvig Mörner	1800—1823
Esaias Tegnér	1824—1846
Christofer Isac Heurlin	1847—1860
Henrik Gustav Hultman	1860—1879

verket som i Växjö stift länge varit försummat, torde jag dock möjligtvis kunna uträtta något.”⁴

Tegnér hade sällsynt goda förutsättningar att bli en skicklig och betydande eforus. Redan de yttre förhållandena gav honom en god inblick i pedagogiska och skolpolitiska frågor, så att han på dessa områden blev i eminent mening sakkunnig. Enligt SO 1820 ålåg det, som ovan nämnts, domkapitlen att vart tredje år insamla och sammanställa rapporter och inlagor från skolorna inom respektive stift, innan dessa insändes till skolrevisionen för vidare granskning. Dessa inlagor gav vederbörande eforus lättillgängliga översikter över skolväsendets tillstånd och problem inom det egna stiftet.

Biskoparna var vidare självskrivna medlemmar av den dåtida ständsriksdagen, där skolärenden, särskilt sådana som medförde ekonomiska konsekvenser, avhandlades och beslutades. Tegnér synes visserligen inte ha varit någon vän vare sig av riksdagens arbetsformer eller överhuvud av kommittésammanträden, som han ofta häcklade för deras långsamhet och ineffektivitet, men så långt som hans krafter tillät, deltog han i dessa och utövade mången gång ett avgörande inflytande på besluten.

Detta gällde inte minst hans medlemskap i 1825 års uppfostringskommitté, den s k snillekommittén, så kallad därför att dess medlemmar utgjordes av trettiofem av samtidens mest kända kulturpersonligheter och innehavare av rikets högsta ämbeten.⁵ Kommitténs uppgift var att planlägga och utarbeta förslag till en nyordning av det svenska utbildningsväsendet. Även om Tegnér ställde sig tveksam till skolkommitténs möjligheter att enas om ett förslag till nydaning av skolväsendet⁶, måste samvaron och överläggningarna med de övriga snillena ha verkat stimulerande på Tegnér. Han blev härunder insatt i stora pedagogiska frågor, vilket bl a påverkade hans skoltal. Trots allt blev Tegnér uppfostringskommitténs mest inflytelserike medlem. När kommittén 1828 avslutade

sitt arbete och avgav en slutkommuniké, blev det Tegnér som satte sin prägel på denna.⁷ Någon enighet om ett nytt skolprogram hade man inte lyckats komma fram till. Man fick nöja sig med en redogörelse för kommitténs behandling av olika frågor. Om överläggningarna inom kommittén skrev han sålunda vid ett tillfälle: ”Resultatet av närvarande sammanträde har egentligen ej varit annat än övertygelsen, som jag redan hade, att vi tänka olika. Dock ångrar jag icke resan. Flera förut dunkla idéer ha klarnat därigenom att jag nödgats försvara dem.”⁸

Tegnér intog närmast en förmedlande ståndpunkt mellan de radikala, som ville inskränka eller helst förvisa latinstudiet från skolan till förmån för moderna språk och naturvetenskapliga ämnen, och de konservativa, som i studiet av antiken och de klassiska språken såg vägen till sann bildning och kultur.

Någon skolreformator blev Tegnér aldrig. I ett brev från tiden i uppfostringskommittén skrev han sålunda, att ”det är lätt att klandra våra uppfostringsanstalter men att sätta något i det gamlas ställe är ingalunda lätt”.⁹ Hans inflytande på i varje fall elementarläroverket i Jönköping var dock av stor och avgörande betydelse.

Åtskilliga arbeten har skrivits om Tegnérns pedagogiska och skolpolitiska ställning, men de har mest rört sig på det principiella och teoretiska planet och mera sällan om praktiska problem.¹⁰ Detta gäller framförallt skolan i Jönköping, som i mångt och mycket kom att leva ett mera undanskymt liv i skuggan av och avlägset från den högre och större läroanstalten i Växjö. En mera systematisk granskning av Tegnérns betydelse och praktiska insatser för skolan i Jönköping visar, att han många gånger hårt engagerade sig för den. Han utövade härunder ett rent personligt regemente, som inte alltid satte spår i officiella handlingar.

En viktig källa beträffande elementarläroverkets historia under Tegnérns eforustid är därför hans omfattande korrespondens. I sina brev kommer nämligen Tegnér ofta in på skolförhållanden. De är till sin karaktär mycket personliga dokument. I den stund han uttalade sig i en fråga, yttrade han sig rakt på sak utan någon beräkning. Som historisk källa måste breven därför begagnas med viss försiktighet och uppgifterna i dem beläggas i samtida dokument så långt detta är möjligt.

Innan Tegnérns betydelse och praktiska insatser som eforus för elementarläroverket i Jönköping blir föremål för granskning, torde det vara lämpligt att skildra de dåtida förhållandena vid skolan, dess lärare, lärjungarna, skolans vardag och flera dithörande frågor.

I LÄRARNA

De ordinarie lärarbefattningarna vid elementarläroverket i Jönköping innehades vid Tegnér's biskopsutnämning av konrektor C E Eneroth, kollegerna J G Dyk, som dock var sjukledig, A Andrén och M Kollind samt apologisterna O Nordström och G E Rosengren. Stora förändringar inträdde vid denna tid inom skolans ledning, då Eneroth övertog rektoratet och efterträddes av Andrén som konrektor.¹

REKTORERNA

Under Esaias Tegnér's eforustid 1824—46 tjänstgjorde endast två rektorer vid elementarläroverket i Jönköping. Ett par månader efter Tegnér's biskopsutnämning skedde rektorsskifte i Jönköping, då Bengt Norlin överlämnade rektoratet till sin måg Carl Emanuel Eneroth, som uppehöll tjänsten i elva år. År 1835 efterträddes Eneroth av Per Hallenberg, som innehade rektoratet till år 1847, dvs ett år efter Tegnér's frånfälle.

Rektor Carl Emanuel Eneroth hade, som tidigare nämnts, före rektorsutnämningen varit konrektor vid skolan sedan 1822. Han hade väl inte i alla avseenden de egenskaper, vilka man oftast förknippar med rektorsbefattningen. Efter egen utsago var han en vek natur och något av en drömmare. Som lärare skall han ha varit sträng och fordrande. Herdaminnet omnämner honom som "kraftfull vid disciplinens upprätthållande och en utmärkt lärare i de gamla språken. Hans fina smak i latinet var av hans lärjungar väl känd."²

Eneroth sökte aldrig strid men vek inte heller från sin övertygelse. Till sin chef, biskop Tegnér, stod han i ett gott förhållande men hade liksom många andra svårt att samarbeta med skolans inspektor, prosten Johan Wetterling. Några nya initiativ till främjande av skolans vidareutveckling togs inte, och han saknade vidare den kraft, som var erforderlig för att kunna stå emot Tegnér's allenastyre inom skolans värld. De resurser, som eljest stod till buds för elementarskolans utveckling tack vare Visingsöfonden, hade Eneroth inte möjlighet att tillvarata för sin egen skolas räkning, varför de merendels fördes över till Växjö.³ Efter elva års slitsam dubbeltjänst som rektor i Jönköping samt den därmed förenade kyrkoherdetjänsten i Barnarp⁴ blev han 1835 kyrkoherde i Långaryds pastorat, där han dog 1868.⁵

Eneroth's efterträdare på rektorsstolen i Jönköping var Per Hallenberg, tidigare kollega och konrektor i Växjö. Utnämningen hade blivit

fördröjd till följd av att tidigare planer på att skilja kyrkoherdebefattningen i Barnarp från rektoratet i Jönköping inte hade hunnit förverkligas, varför även Hallenberg innehade dubbeltjänst.⁶ Efter tolv års tjänst i Jönköping tillträdde han 1847 kyrkoherdebefattningen i Habo pastorat, Skara stift, där han dog 1866.⁷

Hallenberg var av annat virke än Eneroth och besatt i hög grad den utrustning, som man brukar beteckna som rektorsegenskaper. Han var en utmärkt lärare. Han var sträng och barsk och ingav respekt hos alla som kom i beröring med honom. I ett skoltal 1838 får han av Tegnér följande omdöme: "en man, en verklig *spiritus rector*, som icke blott är sitt kall fullt vuxen (ty det kunna många vara), utan även (vad som är mera sällsynt) är född därför. Därtill hör ett allvar, en kraft, ett stål i sinnet, varförutan det är omöjligt att styra ens ett läroverk"⁸

Hallenberg's omutliga rättvisa och hans stora arbetsförmåga var aldrig ifrågasatt. När han första gången vid kollegiesammanträdet i juni 1836 argumenterade mot Tegnér om elementarläroverkets omorganisation och utbyggnad med en ny apologisttjänst, måste själve eforus tillstå, att Hallenberg hade rätten på sin sida.⁹ Rektor Hallenberg vägrade också att kröka rygg för skolans inspektor, prosten Wetterling, som var den som i stället självmant drog sig ur leken.

Hur man från lärjungarnas sida uppfattade Per Hallenberg har Abraham Rundbäck berättat i sina levnadsminnen. "Outplånliga är mina förbindelser till lärarna i Rektors klass, Filén och Hallenberg, framförallt den senare. Bägge voro de utmärkta lärare och tillika faderligt sinnade. De voro likväl av ett mycket olika lynne. Filén var nämligen mild och ömsint, under det att Hallenberg var barsk och sträng. Men rättvisa kunde man påräkna av den senare liksom överseende av den andre. Hallenberg hade en omätlig respekt. . . . När vi från klassens fönster fingo se Rektor, så blev det tyst i klassen som i en grav, fast han ännu var långt borta på gatan, ty hellre hade vi sprungit i sjön än vågat springa över golvet, sedan han blev synlig."¹⁰

REKTORSTILLSÄTTNINGEN 1835

Utnämningen av ny innehavare av rektorsstolen i Jönköping 1835 blev som tidigare nämnts något fördröjd på grund av planerna att skilja Barnarpsprebendet från rektoratet. De närmare omständigheterna i samband härmed samt rektorstillsättningen 1835 torde i detta sammanhang vara av visst intresse.

Rektorstjänsten i Jönköping var sedan gammalt förenad med kyrkoherdetjänsten i Barnarps pastorat.¹¹ Därpå tjänade såväl Barnarps socken, som inte ansåg sig ha råd att ha heltidsanställd präst, som Jönköpings stad, vilken slapp undan med lägre lön till rektorn. Även för rektor var detta förhållande fördelaktigt inte bara för att hans sammanlagda inkomster blev relativt goda utan också på grund av förmånen att få bo i en prästgård på landet och åtnjuta därmed förknippade fördelar. Alla parter borde alltså vara nöjda med detta arrangemang. Så var dock inte fallet.

Frågan om att skilja de båda befattningarna från varandra aktualiserades i en anonym PM — med all sannolikhet författad 1825 av sedermera borgmästaren Jonas Asker¹² — vari framhölls, att det "för skolverket härstädes är skadligt, att rektor innehar prebendepastoratet Barnarp. Pastoralvården och ekonomin vid prästgården därstädes, var-est han egentligen är boende, blir huvudsak och rektors ämbete bisak, då det likväl borde vara tvärtom, fastän båda befattningarna äro av mycken vikt. Han uppbär hushyra för boningsrum i staden och borde bo här samt hava adjunkt eller vikarie i pastoratet, emedan fullgörandet av 4 kap. i 4 sektionen i skolordningen är omöjligt, då han varje vecka endast måndag, tisdag och onsdag vistas härstädes. Fastän, enligt 1 sektionen 3 kap. 2 st. skolordningen undervisningen besörjes av rektor och konrektor i ambulatorisk ordning, bör dock den rektor tillhörande skolans huvudstyrelse och tillsyn vara beständig och icke mellan två fördelad på vissa dagar i varje vecka." Författaren förväntade "ingen rättelse härutinnan" men hoppades ändå, "att den framtid måtte snart komma, då den blir möjlig, med bibehållande av nu varande rektor".¹³

För rektor Eneroth medförde detta förslag stor oro och i brev till biskop Tegnér utbad han sig få ha kvar båda befattningarna. "Vad reglering med läroverket än kan vidtagas, hoppas och utbedjer jag mig allra ödmjukast, att under min rektorstid få vara i okvald besittning av Barnarps lilla pastorat, varpå jag ock har laglig fullmakt. För mitt ömtåliga och ensligheten älskande sinne är denna lilla tillflyktsort nödvändig, till dess jag blir lycklig nog att få en ständig station på den kära landsbygden."¹⁴

Tegnérns uppfattning i denna fråga var till en början, att befattningarna skulle skiljas åt, och han gjorde också en framställning härom. Som svar härpå hävdades, att frågan om Barnarp som prebende inte borde lösas separat utan i samband med en allmän översyn och förändring av

hela denna problematik.¹⁵ Därmed hade utsikterna till en snabb lösning av frågan spolierats. Tegnér ändrade då mening och ville tills vidare behålla Barnarp som prebende åt skolans rektor.

I samband med Eneroths utnämning till kyrkoherde i Långaryd och det därav följande rektorsskiftet i Jönköping framlade biskop Tegnér i skrivelse till Konungen vissa förslag om hur saken lämpligen kunde ordnas, då den nu åter hade blivit brännande aktuell. Han föreslog, att blivande rektor "älägges att alltjämt, åtminstone under lästerminerna bo i staden och hålla vikarius i pastoratet".¹⁶ Därmed skulle Tegnérns mening olägenheterna av de båda tjänsternas fortsatta förening i betydlig mån minskas.

Sin uppfattning i den aktuella frågan delgav Tegnér också statssekreterare von Hartmansdorff. Tegnér skriver: "Avsöndringen är visserligen i princip riktig, därom kan ej vara någon fråga; men under närvarande förhållanden måste jag på enskilt hand avstyrka pastoratets från-skiljande. Först och främst saknas tillgångar till lönefyllnaden. För det andra är Jönköping en relativt dyr ort och det är omöjligt att där leva för 720 rdr, om icke som ungarl, vilket en rektor scholae sällan är. Det är också onekligt, att Barnarp ger vida mer än vartill det blivit uppskat-tat, och dessutom medförde flere agrementer som ej i pengar kunna be-räknas. Blir rektoratet reducerat till den föreskrivna lönen, så får jag ej annat än en stackare dit, varigenom skolan, som hittills varit god, för-faller. Bäst är därför att prebendet tills vidare bibehålles."¹⁷

I stället för att driva på frågans lösning förordade alltså Tegnér, att man sköt på den tills rektorsbefattningen nästa gång blev ledig. Sin slutliga lösning fick frågan om de båda befattningarnas särskiljande först 1858.¹⁸ Tillsättningen av ny rektor i Jönköping blev emellertid fördröjd på grund av diskussionerna om att skilja Barnarpsprebendet från rektoratet i Jönköping, och Per Hallenbergs utnämning kom ej förrän efter läsårets slut.¹⁹

KONREKTORERNA

Undervisningen i elementarläroverkets avslutningsklass, rektorsklassen, upprätthölls inte bara av rektor utan också av konrektor. Dessa hade var sina ämnen och alternerade i katedern, medan i skolan i övrigt klass-lärsystemet praktiserades.

I samband med förutvarande konrektor C E Eneroths avancemang till rektorsposten övertogs befattningen som konrektor av Arvid And-

rén, kollega vid skolan sedan tio år. Han uppehöll konrektoratet i fem år, tills han 1829 tillträdde kyrkoherdetjänsten i Södra Unnaryd.²⁰

Andréns efterträdare som konrektor blev förutvarande apologisten och kollegan vid skolan Gustaf Enoch Rosengren. Denne hade redan en gång tidigare efterträtt André, nämligen vid dennes avancemang till konrektor, en tjänst som Rosengren efter hård strid erhölet först efter klagomål hos regeringen.²¹ Efter några månaders tjänstledighet 1828 för meritering samt därefter avlagda prov för högre tjänst sökte Rosengren konrektoratet och fick fullmakt i juli samma år.²² I december 1828 svor han tjänsteeden och erlade då i enlighet med traditionen en riksdaler banco till prästernas fattigkassa.²³ Rosengren uppehöll konrektoratet till 1838, då han flyttade till Hovmantorp för att tillträda kyrkoherdetjänsten där.²⁴

Om den tidigare nämnde Abraham Rundbäck satte Per Hallenberg främst av de lärare, som han hade att göra med, stod för Viktor Rydberg Rosengrens efterträdare som konrektor Simon Joachim Filén överst på listan. Rydberg karakteriserade Filén såsom "den vördade, silverhårige, skolgossarnas milde faderlige vän". Han mindes med vördnad och kärlek de timmar, då Filén satt i katedern; "då dörren slogs upp och han trädde in, solsken, även om dagen var mulen".²⁵

Konrektor Filén, som sedan 1827 varit apologist vid skolan, gav ut läromedel i skilda ämnen, bl a i svenska, tyska, aritmetik, historia och geografi. Själve biskop Tegnér berömde Filéns Lärobok i allmänna och svenska grammatiken, varom han gav omdömet: "Korthet, klarhet och bestämdhet synas mig utmärka detta arbete framför de flesta av sina medtävlare."²⁶

Filén innehade befattningen som konrektor 1838—47, varefter han utsågs till Hallenbergs efterträdare på rektorstjänsten.²⁷ Vid det tillfället hade emellertid elementarläroverket fått en ny eforus efter biskop Tegnér's död.

KOLLEGERNA

Undervisningen i de lägre klasserna handhades av kolleger. Antalet sådana tjänster vid elementarläroverket i Jönköping var tre, vilka vid Tegnér's eforustillträde innehades av de tidigare nämnda Kollind och Dyk, vilken sistnämnde dock var sjukledig och hade vikarie. Den förre kvarstod till 1830, då han blev kyrkoherde i Berg²⁸, den senare, som alltså varit tjänstefri sedan 1819, beviljades avsked 1826.²⁹

Den tredje kollegatjänsten var vakant efter Arvid André, som befordrats till konrektor. Den lediga tjänsten söktes av apologisten G E Rosengren och magister Per Colliander. Tegnér gav den förre sitt förord, vilket domkapitlet dock negligerade. Saken utvecklades till en prestigeladdad befodringsstrid mellan å ena sidan eforus, biskop Tegnér, och å andra sidan domkapitlet i Växjö, en strid, som därför fordrar en utförlig behandling i det följande, ett utnämningssärende, vilket emellertid resulterade i att Rosengren fick tjänsten.³⁰

Vad Per Colliander beträffar öppnade sig också för honom ganska snart befodringsmöjligheter i och med att den sjuklige Dyk beviljades avsked 1826. Som ende sökande på den ledigförklarade tjänsten anmälde sig Colliander. Denne erhölet omgående fullmakt³¹ och uppehöll sin tjänst till 1843, då han tillträdde kyrkoherdebefattningen på Visingsö.³²

Tegnér's bedömning var, att Colliander hade goda betyg och förmåga att undervisa, en "ingen oskicklig skolkarl".³³ Någon idealisk lärare var emellertid inte Colliander. Klagomål framfördes sålunda mot hans tjänstgöring, vilket föranledde Tegnér att i brev klandra honom för hans brist på koncentration och uthållighet i undervisningen: "Med bekymmer har jag från flere håll så väl i offentlig som enskilt väg, förnummit att T/itulus/ värdslösar sin tjänst, ofta dröjer mer än halvtimmen och meddelar själva undervisningen utan stadig plan och på ett sätt som springer över i andra ämnen än det ifrågavarande. Följden har blivit den att föräldrarna klaga, barnen själva missnöjde och läroverket i alla avseenden lider. Detta förhållande är mig så mycket mera oväntat som T/itulus/ varken saknar övning eller kunskaper för sitt kall."³⁴

I litteraturen har Colliander utmålats som en tok och en odugling som lärare. Herdaminnet uppger sålunda, att "ingen kunde mindre än Colliander vara danad för skollärarekallet".³⁵ Colliander var verksam också utanför skolan. Sålunda startade han en boklåda³⁶ och skötte vidare utrikeskorrespondensen för Jönköpings Tidning.³⁷ Han vågade också offentligt kritisera Tegnér's beslag av Visingsöbiblioteket.³⁸ Colliander förestod åren 1834—39 ett "länbiblioteksbolag" i Jönköping, vilket hade stor betydelse för stadens kulturella liv, en uppgift, där hans lärdom och boksynthet kom till användning.³⁹ Ur sitt eget bibliotek donerade han 900 band till Jönköpings läroverk⁴⁰, också det ett uttryck för hans mångsidighet.

Den genom G E Rosengrens befodrning till konrektor 1828 vakanta kollegatjänsten söktes och erhölet av Olof Thalín, tidigare apologist vid

Ordinarie rektorer, konrektor, kolleger och apologister
vid elementarläroverket 1821—59

	1821—	1825—	1830—	1835—	1840—	1845—	1850—	1855—	1859—
B Norlin, rektor		xxx							
A Andrén, kollega, konrektor		xxxx	xxx						
M Kollind, kollega		xxxx	xxxxx						
J G Dyk, kollega		xxxx	x						
O Nordström, apologist		xxxx	x						
G E Rosengren, apologist, kollega, konrektor		xxxx	xxxxx	xxxxx	xxx				
C E Eneroth, konrektor, rektor		xxx	xxxxx	xxxxx					
L D Theolander, rektor		(x)							
O Thalín, apologist, kollega		xxxx	xxxxx	xxxxx	xxxxx	xx			
P Colliander, kollega		xxx	xxxxx	xxxxx	xxx				
S J Filén, apologist, kon- rektor, rektor		xxx	xxxxx	xxxxx	xxxxx	xxxxx	xxxxx	xxx	
J M Rosengren, kollega, kon- rektor		x	xxxxx	xxxxx	xxxxx	xxxxx	xxxxx	xxxxx	
A Andersson, kollega			xxxxx	xxxxx	xxxxx	xx			
P Hallenberg, rektor			xxxxx	xxxxx	xx				
P A Almquist, apologist, kollega			xx	xxxxx	xxxxx	xx			
E P Linnell, apologist, kollega				xxx	xxxxx	xxxxx	xx		
C A Augustinsson, apologist				xxx	xxxxx	xxxxx	xxxxx		
C J W Montelin, rektor					xxxxx	xxxxx	xxxxx		
C Eckerbom, kollega					xxx	xxx			
P Velin, apologist					xx	xxxxx	xxxxx		
K W Almquist, kollega					xx	xxxxx	xxxxx		
C G Ahlander, kollega						xxx	xxx		
Hj Hallenberg, kollega							x	xxxx	
A E Andersson, kollega								xxx	
C Blomqvist, kollega									x

skolan.⁴¹ Uppgifterna om honom och hans lärargärning går mycket i sär. I officiella handlingar gäller han som en mycket god, skicklig och föredömlig lärare. I ett av domkapitlet 1842 utfärdat tjänstgöringsbetyg omvittnades sålunda, att han "stadsse ådagalagt allvarligt nit, ordning

och utmärkt skicklighet samt på ett hedrande sätt bidragit till studerande ungdomens framsteg i kunskaper och förkovran i seder".⁴²

En bild av Thalín som lärare ger den förut citerade Abraham Rundbäck i sina skolminnen. Enligt honom var Thalín hatad och avskydd av lärjungarna. Visserligen var han "i flera stycken en bra lärare men därtill hatfull och hämndgirig samt övande stor mannamån till förmån för vissa gunstlingar och till nackdel för andra".⁴³ Rundbäck hade själv som elev blivit misshandlad och trakasserad av Thalín, blivit beskydd för tjuvnad och kallad med öknamn.⁴⁴ Thalín kvarstod som kollega i Jönköping till 1847, då han blev kyrkoherde i Adelöv, Linköpings stift.⁴⁵

Magnus Kollinds efterträdare som kollega blev Andreas Andersson, utnämnd 1831.⁴⁶ Enligt herdaminnet hade Andersson ursprungligen varit en skicklig och dugande lärare, som emellertid efter någon tid befanns vara notorisk drinkare.⁴⁷ Ett pinsamt intermezzo påskan 1836, då Andersson ansågs uppträtt berusad i Kristine kyrka, föranledde åtal mot honom.⁴⁸ Andersson beviljades avsked från sin kollegatjänst 1848.⁴⁹

Vid Tegnérns fränfalle 1846 upprätthölls de tre kollegabefattningarna sålunda av de nämnda Olof Thalín och Andreas Andersson samt Per August Almquist, som 1843 efterträtt Per Colliander.⁵⁰ Som sånglärare tjänstgjorde under hela den tegnérska epoken den ovan nämnde Lars Gabriel Wadell, utnämnd 1822.⁵¹ Till lärarpersonalen hörde också Johan Magnus Rosengren, som 1829 utnämndes till en "ledigvarande lärarbefattning"⁵² med undervisningen oftast förlagd till den förberedande klassen.⁵³ Rosengren hade också hand om gymnastikundervisningen fr o m år 1836.⁵⁴

DET TEGNÉRSKA "FÄLTTÅGET" 1824—26

När Arvid Andrén blivit befordrad till konrektor vid lärdomsskolan i Jönköping 1824, söktes den ledigförklarade tjänsten — som ovan omnämnts — av bl a G E Rosengren och P Colliander.

Eforus, biskop Tegnér, som vid denna tid fortfarande bodde i Lund, fann att "Rosengrens företrädare framför sina medsökande i avseende på tjänsteår är så betydligt att man ej kan undgå därpå göra avseende, helst då hans betyg äro jämnogoda med deras". Tegnér gav alltså Rosengren sin röst, och i det redan citerade följbrevet till domkapitlet i Växjö för-

modade han, att "Consist. blir av samma tanke".⁵⁵ Det visade sig emellertid snart, att tankebanorna där, åtminstone hos domprosten Magnus Lamér, gick i annan riktning än hos Tegnér.

Att i detalj följa den befodringsstrid, som kom att utkämpas över de sökandes huvuden, skulle föra för långt, hur intressant och belysande den än är som exempel såväl på samtidens befodringsärenden i allmänhet som på Tegnérsk skolpolitik och hans personlighet. Några av huvudpunkterna måste dock redovisas i detta tegnérska "fälttåg", vilket uttryck Tegnér flitigt använde i sin korrespondens med vänner om denna sak.⁵⁶

Ingen annan gång svängde nämligen Tegnér sitt gissel över verkliga eller förmenta motståndares huvuden med större kraft än i detta i och för sig banala befodringsärende. Det blev för honom i högsta grad en prestigesak, vem som skulle avgå med segern. Han var därför fast besluten att föra striden till dess slut.

Ärendet kom upp till behandling i domkapitlet den 1 december 1824. Därvid visade sig domprosten kunna manövrera så, att domkapitlet blev splittrat. Han hävdade, att Rosengrens ansökan måste lämnas utan avseende, då den var formellt oriktig. Rosengren hade nämligen sökt första kollegatet vid skolan, en gradering som enligt Lamér inte kunde förekomma i detta sammanhang och som inte heller hade stöd i gällande skolordning. Själv var Lamér släkt med Colliander och förklarade sig därför själv vara jävig i ärendet. Vid sammanträdet röstade tre ledamöter på Colliander och en medlem på Rosengren. Under rådande förhållanden förklarades därför Colliander "i laga ordning vara utnämnd till ordinarie Collega vid Jönköpings Högre Lärdoms-Schola".⁵⁷

Över detta beslut anförde Rosengren besvär, vilket resulterade i att man upptäckte, att ett fel begåtts vid sammanräkningen av rösterna i domkapitlet och att i själva verket Rosengren och inte Colliander hade blivit vald till befattningen. Eforus hade nämligen två röster samt utslagsröst enligt gällande författning, vilket man förbisett vid sammanträdet i Tegnérsk frånvaro.⁵⁸

När Tegnér fick reda på vad som hänt vid sammanträdet, anade han, att det förelåg en komplott och begärde att snarast få sig tillsänt protokollet, samtliga ansökningshandlingar samt "uppgift på huru nära släktskapen är mel. Colliander och Dompr. Lamér".⁵⁹ Tegnérsk reaktion på konsistoriets agerande blev alltså mycket häftig, och han ämnade uppenbarligen ta strid med sitt domkapitel om vem som skulle bli den

bestämmande inom stiftet. Därmed fick ett trivialt utnämningsärende om en lärarbefattning i Jönköping närmast orimliga proportioner.

För att få sin vilja igenom och därmed vinna målet satte Tegnér in all kraft, bl a sökte han stöd och råd hos vänner och sakkunniga. Till sin biskopskollega i Göteborg C F af Wingård skriver han sålunda bl a: "Mellan Consistorium och mig är också fälttåget redan öppnat. Hur det utfaller kan jag ej veta; men om någon, där eller annorstädes, föreställt sig att jag skulle vika utan strid, så har han bedragit sig. Jag har ej afpekterat tjänsten, men sedan jag fått den vill jag förestå henne så gott jag förstår. Consistorium börjar göra vad det kan för att hindra mig härifrån. Man sätter sig bakom sin voteringsrätt, liksom tjuvar bakom sin blindlykta. Men var god och säg mig om det ej gives någon författning som förbjuder att votera för dumt eller för orättvist."⁶⁰

Några dagar senare skriver Tegnér rakt på sak till vännen och akademikamraten C P Hagberg följande: "Fälttåget mellan mig och mitt Consistorium är nu öppnat och kommer troligtvis ej att inskränka sig till en vinterkampanj. Det rör en skolsyssla i Jönköping varvid man överröstat mig, till förmån för en släkting av Dompr. Lamér. Vill endast Kullberg bistå mig hoppas jag att från början vänja dem av med dylika försök."⁶¹

På det nya året vänder sig Tegnér direkt till den ovan nämnde statssekreteraren af Kullberg och skriver om det beryktade fälttåget, att "man har utnämnt till Collega i Jönköping en viss Colliander, en nära släkting av Dompr. Lamér, med förbigående av en vida äldre och mer förtjänt sökande, Rosengren som även klagat. Utnämningen grundar sig i övrigt på en missräkning vid rösternas summering. Jag förbehåller mig att innan saken företages till avgörande få inkomma med en promemoria i ämnet. Om du endast vill understödja mig, som jag hoppas, skall det väl visa sig snart om jag eller intriger skola styra stiftet. Detta är Consist. första försök att överrösta mig, och därtillmed i ett eforatsmål som jag trodde mig förstå bättre än de. Men jag hoppas att det ej skall bekomma dem väl."⁶²

I ett brev till vännen C G von Brinkman ett par veckor senare angriper Tegnér sitt domkapitel och sin domprost: "Du skall veta att L. nu äntligen, efter mycket kryperi, demaskerat sina batterier och uppstått såsom partichef emot mig; men både parti och chef äro allt för ömkeliga för att, annorlunda än för ögonblicket, böra förarga mig. Han ville, både emot lag och billighet ha en av sina många släktingar befod-

rad vid Jönköpings Scola, till prejudice för en vida äldre och mera förtjänt. Han ställde därför så till att jag blev överröstad i Consistorium. Därtill kunde jag naturligtvis ej samtycka.”⁶³

Ett par månader senare skriver Tegnér åter till von Brinkman i samma fråga: ”Denna sak, ehuru obetydlig i sig själv, är för mig av mycken vikt, icke blott för den heliga rättvisans skull, utan även därför att det är första gången mitt Consist. överröstat mig, med vad skäl må du själv döma.”⁶⁴ Samtidigt härmed och på samma gång som Tegnér drog ärendet inför Kungl Maj:t, poängterar han i ett handbrev till statssekreterare af Kullberg sakens vikt för honom personligen och ber om stöd: ”Utan understöd från högre ort kan jag omöjligens ansvara varken för stiftets eller läroverkets styrelse.”⁶⁵

Att Rosengren skulle överklaga beslutet att ge kollegatet till Colliander var närmast självklart. Innan beslut fattades i ärendet gavs såväl den utnämnde som vederbörande myndighet, i detta fall alltså domkapitlet, tillfälle att yttra sig, i det senare fallet en förklaring, vilken i praktiken innebar ett fasthållande vid det tidigare yttrandet. Härom yttrar sig Tegnér i brev till Chr I Heurlin, att ”Cons. förklaring över Rosengrens besvär, uppsatt av Theolander, är nu nerkommen till min underskrift. Den är matt och eländigt skriven. . . . Collianders förklaring är skarp men icke illa uppsatt.” Själv förklarade Tegnér, att han gick in ”med särskilt betänkande i målet till Konungen”.⁶⁶

Det är känt, att Tegnér under året 1825, året då Fritiofs saga fullbordades och Gerda påbörjades, genomgick en djup depression.⁶⁷ Tegnérns sinnesförfattning torde vara en förklaring till att han fäste så stort avseende vid en sak, som ändå torde kunna anses som ett rutinärende för en eforus. Tegnér mobiliserade sålunda all slags expertis för att driva igenom sin vilja i denna befordringsfråga.

Tegnérns förtrogne vän i Stockholm, C G von Brinkman, som var med i den beredning, som hade att besluta i ärendet, sökte se mera nyktert på saken. Att han emellertid stod på Tegnérns sida och i sak delade dennes åsikt är alldeles klart. von Brinkman skriver: ”Efter genomläsandet av ditt utlåtande synes mig Rosengrens rätt ostridig och Lamérs fintlighet gemen. Emellertid ha våra befordringslagar och författningar så många kryphål, att det skulle förvåna mig, om en så inövad räv som L. ej skulle påhitta något, som beskyddar honom emot förut beräknade jägareanfall. Jag vågar således ingalunda ett omdöme över utgången av saken, ty den beror sällan helt enkelt av rättvisan, ej av samvetsplikten att använ-

das utan av skicklighet att kröka lagen efter önskan och omständigheter. . . . Emellertid kan du lita på beredningens beredvillighet att vara laglydig och jag hoppas, att därmed kunna förena rättvisan eller än mera bestämt det rätta.”⁶⁸

I beredningen låg man inte på ärendet. Redan i början av maj kunde von Brinkman ge besked om hur han lyckats få övriga ledamöter i beredningen på sin sida och uppnå enighet om följande beslut, nämligen ”att i underdånighet tillstyrka upphävande av konsistorii överklagade beslut”, huvudsakligen på den grund, ”att Rosengren ej kunde anses för inkompetent i anledning av dess ansöknings måhända mindre regelbundna men ingalunda lagstridiga form”. von Brinkman inledde sitt brev med en segerfanfar, så lydande: ”Vid första drabbningen ha vi segtrat, min bästa Bror! få nu se huru det går vid det avgörande slaget.” I segerbägaren låg emellertid en droppe malört, som bekom Tegnér mycket illa. von Brinkman fortsätter nämligen, sedan han meddelat beredningens utslag: ”Lamér ansågs likväl av flere berättigad att vid en utnämning lika som vid ett förslag avlämna sitt votum.” Sådant hade enligt statssekreteraren ”hittills alltid varit praxis”, varpå dock inga exempel kunde anföras.⁶⁹ Denna passus sökte von Brinkman bagatellisera för att lugna Tegnér, vilket emellertid inte alls lyckades.

I sitt svar till von Brinkman uttrycker visserligen Tegnér sin tillfredsställelse över den utgång frågan fått i beredningen men uttalar på samma gång besk kritik mot statssekreterare af Kullberg, som inte haft vett eller kraft nog att underkänna Lamérs deltagande i omröstningen. ”Det är lögn, med förlov sagt, att en consistorialis har någon varken i lag eller praxis grundad rättighet att rösta vid utnämningen då frågan är om en släkting i förbuden led.”⁷⁰

Samma dag skriver han också direkt till af Kullberg, men uttrycker sig därvid betydligt mildare. ”Vad angår att Domprost L. skulle haft rättighet att yttra sig vid en utnämning där en så nära släkting var i fråga, så måtte det vara ett misstag.” Därför önskade Tegnér att om möjligt en rättelse i denna fråga kunde ske av konungen vid det slutliga avgörandet, vilket ”i synnerhet vore nyttigt för mitt släktkära Consistorium, ty jag förutser många tvister av samma art som den ifrågavarande”.⁷¹

Lamérs försök att få Rosengren inkompetentförklarad med motive-ring, att hans ansökan inte skulle vara formellt helt riktigt avfattad, ogillades av Kungl Maj:t vid frågans slutliga avgörande några dagar se-

nare. Därmed stod alltså tre röster mot tre, varvid ordföranden, dvs eforus, biskop Tegnér, hade utslagsröst. Detta innebar sålunda, att Rosengren utnämndes. Dock tillerkändes Colliander rätt att klaga.⁷²

Då Tegnér fick kännedom om Kungl Maj:ts utslag i ärendet, nämligen att Rosengren utnämndes men att Colliander hade rätt att klaga, reagerade han lika häftigt som tidigare vid Collianders utnämning. Detta kom till uttryck i brev till såväl von Brinkman⁷³ som af Kullberg. Till den senare skriver han: "Jag finner att Rosengrenska målet ännu ej lär vara mer än till hälften avgjort. Jag hade ej trott att regeringen skulle fästa så mycken vikt vid en så obetydlig sak, och förmodade att man möjligtvis kunde tilltro mig så mycken heder och förstånd att jag både ville och insåge det rätta i en sak där det är omöjligt att jag kan ha något personligt intresse. . . . Emellertid märker jag väl att meningen är den att Colliander slutligen skall segra. Vill regeringen göra mig denna chikan, så måste jag underkasta mig den, men jag bekänner att jag ej kan hindra mig ifrån att resservera den."⁷⁴

Det var väl närmast självklart, att också Colliander skulle använda sin besvärsmått.⁷⁵ Över klagoskriften avgav domkapitlet en förklaring avfattad av eforus. Härom samt om sin inställning till den klagande skriver Tegnér: "Det gör mig ont om Colliander, oaktat alla hans besynnerligheter."⁷⁶ Till statssekreterare af Kullberg meddelar han, att förklaringen "är moderat skriven, emedan saken, som jag hoppas, talar för sig själv. Colliander är ingen oskicklig skolekarl, men har i detta avseende intet företräde för Rosengren, som dessutom gjort tjänst nära 3 gånger så länge som han. Men därjämte är Colliander full av egenkärlek och inbillningar som hans besvärskrift tillräckligen visar."⁷⁷

Collianders besvär över tillsättningen av kollegatet i Jönköping ogilades, och utgången av befordringsstriden blev alltså till sist, att Rosengrens utnämning stod fast.⁷⁸ Tegnér utgick sålunda som segrare i detta fälttåg utan att ha fått några blesyrer. Vad beträffar Colliander erhöll också han — som framgått av det föregående — följande år, 1827, ett kollegat i Jönköping.

Det tegnerska fälttåget mot konsistoriet tonades snart ner. Sedan Tegnér fått tillfälle att tömma sina eforala vredesskålar över domprosten Lamér i synnerhet men i viss mån även över statssekreterare af Kullberg, tycks han ha sett på förhållandena med blidare ögon. Sedan han våren 1826 flyttat till Växjö, slöts fred. I brev till J Adlerbeth berättar han om sina förhållanden och sina förhoppningar bl a: "Mellan Con-

sistoriales och mig har hittills allt gått dragligt, dock är väl troligt att freden icke blir långvarig. Skolverket är i stigande och har flere utmärkt skickliga lärare. Med detta har jag hittills mest sysselsatt mig. En och annan förändring torde dock vara nödvändig. . . . Med tiden ger sig väl allt."⁷⁹

APOLOGISTERNA

Under förra hälften av 1820-talet, dvs vid början av Tegnérns eforustid, innehades de båda apologisttjänsterna av de ovan nämnda Olof Nordström och Gustaf Enoch Rosengren.⁸⁰ Båda dessa lämnade sina tjänster 1826, den förre för att tillträda kyrkoherdetjänsten i Järstorp och Bankeryd⁸¹, den senare för att bli kollega efter den ovan relaterade befordringsstriden. Som deras efterträdare inträdde sedermera konrektorn och rektorn Simon Joachim Filén⁸² samt sedermera kollegan Olof Thalín.⁸³ Ytterligare en senare kollega innehade först en apologistbefattning vid skolan, nämligen Per August Almquist.⁸⁴

Vid det s k collegium scholasticum 1825 förvandlades på Tegnérns och skolrevisionens förslag den ena av de båda apologistklasserna i Jönköping till en "förberedande klass"⁸⁵, vilket blev föremål för kritik vid 1836 års collegium scholasticum.⁸⁶ Ungefär samtidigt beslöts, att vissa skolor, bl a Jönköping, fick rätt att utvidga sin organisation med nya tjänster, och denna möjlighet var man angelägen att tillvarata vid läroverket. Tegnér däremot fördröjde denna utbyggnad bl a genom att kräva, att nya lokaler skulle ställas till förfogande, vilket emellertid inte skedde förrän höstterminen 1845.⁸⁷ En ny apologisti hade därmed inrättats, egentligen en real bildningslinje.

Vid Tegnérns frånfalle innehades de båda apologistbefattningarna av Elias Peter Linnell⁸⁸ och Carl August Augustinsson⁸⁹, båda utnämnda 1842.⁹⁰ Det i samband med omorganisationen nyinrättade apologistrektoratet hade 1844 sökts av förre apologisten P A Almquist, den ovan nämnde C A Augustinsson samt språkläraren vid Växjö gymnasium C J W Montelin⁹¹. Den sistnämnde fick befattningen.⁹²

2 LÄRJUNGARNA SKOLLIVET

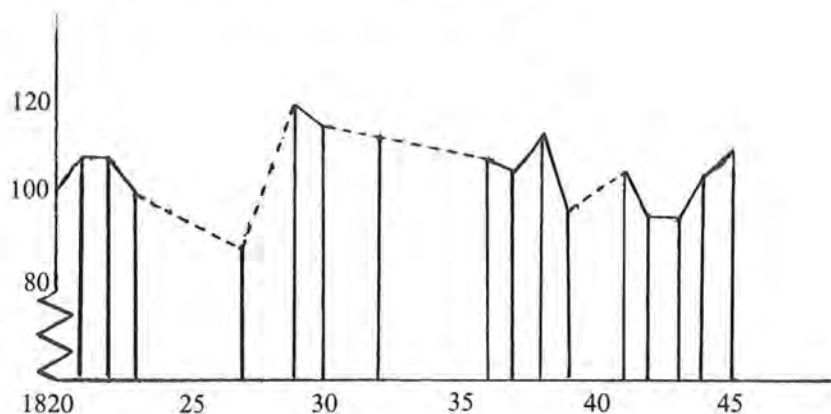
LÄRJUNGEANTALET

Antalet lärjungar vid den gamla trivialskolans i Jönköping hade varit förhållandevis blygsamt. Under hela 1700-talet hade den i medeltal endast omkring femtio elever. Vid övergången från trivialskola till elementarläroverk 1820 var siffran uppe i över hundra.¹ Dåvarande rektorns, Bengt Norlin, ovan redovisade mycket detaljerade statistik visar, att skolans kapacitet vid 1820-talets början utnyttjades maximalt.²

Arkivmaterialet beträffande lärjungarna och skolans inre arbete under den tegnérska tiden är merendels mindre detaljerat, i vissa fall har det inte ens kunnat påträffas. De lärjungematriklar eller skolkataloger, som utgavs i tryck, är föga upplysande. De anger lärjungarnas namn i de olika klasserna, men intet därutöver, vare sig uppgift om ålder, adress eller hemort. Anmärkningsvärt är vidare, att inga som helst uppgifter finns om lärare.

Under Tegnérns eforustid pendlade antalet lärjungar kring samma siffra som vid 1820-talets början, nämligen hundra, med en högsta notering höstterminen 1829, 120 elever, och en lägsta notering 1842 och 1843, då 96 gossar var inskrivna.³ Det gamla skolhusets resurser utnyttjades alltså till det yttersta, och också lärarnas bostäder togs i anspråk för undervisningsändamål. Trängseln var påfrestande för såväl lärare som lär-

Lärjungeantalet vid Elementarläroverket 1820—45.

jungar. Det visade sig också vara mycket svårt att finna någon acceptabel lösning på skolans lokalfråga. Den tillbyggnad, som blev färdig några månader före Tegnérns bortgång och som kunde tas i bruk i september 1845, skulle även den, liksom åtgärderna 1827 och 1836, snart visa sig vara en halvmesyr.⁴

SKOLLIVET

Livet innanför och utanför de gamla förfallna eller nyrestaurerade och tillbyggda lokalerna var noga reglerat genom förordningar och föreskrifter, vilka till övervägande del var kodifierade i skolordningen 1820. Den innehöll bud — och ännu oftare förbud — gällande både lärare och lärjungar men också bestämmelser om de straff, som kunde utmätas mot dem som bröt mot lag och ordning. Disciplinen var sträng och övervakningen noggrann och förhållandevis lätt att upprätthålla i en liten skola, varpå bl a läroverkets protokollsbok ger exempel.

En yngling i rektorsklassen hade sålunda rymt från staden, sedan han hade sålt sina böcker, vilket skollagen förbjöd, samt satt sig i skuld för några riksdaler. Fadern hade emellertid lyckats återföra honom till staden och skolan. Då han inställde sig inför kollegiet och förhöordes, heter det, att han "med tårar tillstod sin förbrytelse och lovade bättring". Kollegiet utkrävde i detta fall inget speciellt straff för den ångerfulle ynglingen. Han fick återta sin plats i klassen men gick miste om ett stipendium, en andel av de sk djäkpenningarna, vartill han eljest skulle varit berättigad.⁵

En mera komplicerad, allvarlig och beklagansvärd händelse inträffade elva år senare i samband med en gymnastiklektion. Gymnastikläraren hade för tillfället lämnat lektionen och uppdragit åt en lärjunge i klassen, Viktor Delvig, att svara för ordningen inom gruppen under sin bortovaro. Då en av hans kamrater, Carl Rönnblom, obstruerade och vägrade att lyda, hade Delvig gett honom ett par rapp över ryggen och armarna med en rotting. Rönnblom sökte därvid rycka den från honom. Delvig hade då gett Rönnblom en spark i ljumsken, varvid denne skrikande sprungit mot väggen. Strax efteråt hade han emellertid ställt in sig i ledet och deltagit i övningarna. Efter lektionens slut hade Rönnblom överfallit Delvig på gatan, tagit rottingen från honom och gett honom ett par örfilar.

Då Carl Rönnblom kommit hem, hade han ansatts av häftiga smärtor och gått till sängs. En tillkallad läkare hade funnit, att Rönnblom led av

dessa smärtor men hade inte kunnat konstatera något fel mer än att han företedde en mindre svullnad och blånad på det onda stället. Tidigt på följande morgon hade Carl Rönnblom avlidit. Efter dödsfallet hade gossens fader låtit föranstalta om obduktion, vilken dock inte gav klarhet om den egentliga dödsorsaken.

På faderns anmodan sammankallade rektor Hallenberg skolans kollegium för att försöka få klarhet i frågan. Fadern var närvarande och framställde en del frågor om vad som egentligen förekommit. Likaså lästes obduktionsprotokollet upp. Kollegiet ansåg, att ärendet var av den beskaffenhet, att ingen kunde fällas. Under hänvisning till gällande skollag fann kollegiet sig "ej befogat att målet upptaga utan måste det samma förvisas till lovliga kämnersrätten härstädes att rannsakas och avdömas". Dock "dömdes Delvig förlustig de honom denna termin ämnade premier i böcker", vilka i stället gavs åt andra lärjungar.⁶

När saken behandlades i kämnersrätten, kom man till den slutsatsen, att Delvig inte på någon punkt hade kunnat handla annorlunda än han gjort och att han aldrig tidigare visat avogt sinne gentemot Carl Rönnblom. Delvig blev därför till alla delar frikänd, och de ersättningskrav, som den avlidnes fader rest, avvisades.⁷

Bland bestraffade ynglingar finner man Carl Ekedahl, som stal ur skolkassan. Av de medel, som skolans notarie uppburit för skolkassans räkning av den studerande ungdomen, hade Carl Ekedahl, en yngling i den andra avdelningen, tillgripit nio riksdaler, vilka han "använt och förstört på alldeles onyttiga saker". Ekedahl hade också tidigare blivit tilltalad för sitt mindre stadgade uppförande. Förutom att han inte flyttades vid terminens slut, dömdes han förlustig den andel honom kunde tillkomma av premier.

Vidare heter det i kollegiets protokoll, att han "såsom en den där kan vara skadlig och farlig för medlärjungar" tillrättades "att i godo lämna läroverket". Kollegiet hemställde också till fadern att i godo och utan laga åtgärd ersätta skolkassan vad Carl Ekedahl tillgripit. "Denna kollegii dom skall före bestraffningen offentl. avkunnad varda."⁸

ABRAHAM RUNDBÄCK OCH VIKTOR RYDBERG

I läroverkets annaler finns få anteckningar om försumliga eller obegåvade lärjungar och ännu färre om vanartiga eller för studier obenägna ynglingar. Jönköpingspojkarne synes i stället mycket väl hävdad sig i gymnasium och vid universitet. Det stora flertalet elever var emellertid

säkert varken bättre eller sämre än lärjungar på andra håll. Ett par exempel på s k skolljus förtjänar dock att bringas i erinran, nämligen Abraham Rundbäck och Viktor Rydberg.

I sin självbiografi berättar Abraham Rundbäck, som var född i Barnarp 1827, hur han fjorton år gammal skrevs in vid elementarläroverket i förberedande klassen. I denna avdelning liksom i de följande klasserna 1—3 gick han endast en termin, "varför jag tillbragte blott 4 terminer i de 4 lägsta klasserna, vilket ingen före eller efter mig lär hava gjort efter". I den tvååriga högsta klassen, nederingen respektive övringen, gick han den vanliga tiden, varför "hela den tid jag vistades vid Jönköpings skola utgjorde sålunda fyra år", åren 1841—45.⁹

Denna snabba skolgång irriterade bl a kollegan Olof Thalín, som enligt Rundbäck "visade sig elak" och begagnade "öknamn såsom bondsnillet, Barnarpsgeniet o.s.v." Thalíns "sätt att aga var ock det mest raffinerade man kan tänka. De plågsammaste bestraffningar begagnades och när de voro expedierade, måste man alltid förklara att det smakat som konfekt och tacka för välfägnaden, annars fick man stryk ånyo". Under sitt sista år i skolan var Rundbäck s k "Notarius Scholae", vilken "skulle för varje vecka av lärarna och kustoderna uppsamla allt som varit att anmärka inom skolan och sedan meddela detta i en särskild promemoria för Rektor".

Om undervisningen i skolan berättar Rundbäck, att metoden var "av den gammaldags arten, därvid man nästan uteslutande vände sig till minnet såsom själens förnämsta uppfattningsorgan, och såsom ett kraftigt undervisningsmedel var käppen, med vilken man syntes tro sig kunna banka in kunskaper hos pojkarne genom kroppens porer. Som vissa lärare blott vände sig till minnet, var för dem en ordagrann utanläsning av läxan allt å lärjungens sida, och förhörandet av läxan allt som krävdes å lärarens sida. Förklaring av vad som lästes kom aldrig i fråga ens då läxorna förhördes; och om någon preparation eller förberedande utredning av någon läxa hade man icke ens en aning." I exempelvis latin lärde sig lärjungarna "såsom papegojor att säga efter; och kunde vi icke det riktigt, så måste käppen hjälpa en på tråden".

Slentrian och minnesplugg var alltså utmärkande drag i undervisningen i praktiskt taget alla ämnen. I räkning "lärde man sig blott en regel utantill och sedan lärde man sig mekaniskt att räkna exempel, utan att ens förstå, i vad sammanhang denna tanklösa räkning stod till den inlärdade regeln". Något mera positivt uttalar sig Rundbäck om undervisning-

Abraham Rundbäck

Viktor Rydberg.

en i rektorsklassen, men ”i flera stycken bar dock undervisningen i denna klass samma prägel som i de lägre”, bl a i kristendom och svenska.

Jönköpings skolas genom tiderna mest berömde lärjunge är utan tvivel Viktor Rydberg, Abraham Rundbäck's samtida och under ett par terminer hans bänkkamrat. Rydbergs skoltid i Jönköping omfattade åren 1838—45, dvs inte mindre än sju år, vari ingick också ett kvarsittningsår i andra klassen. Också Rydberg kritiserade skarpt den gamla latinskolan, vilket fick sitt uttryck i flera av hans verk.¹⁰

Viktor Rydbergs huvudämnen synes ha varit latin och grekiska. Abraham Rundbäck skriver om sin skolkamrat, ”att han hade ett ovanligt gott huvud och att han nästan kunde gissa sig till meningen i de främmande författare på latin och grekiska, som han fått tag i. Sällan läste han över sina läxor, sällan visste han ens, vilka läxor vi hade, och sällan hade han med sig sina skolböcker, men bara han fick tid att se igenom läxan en gång, kunde han fritt improvisera vad där stod.”¹¹

Vårterminen 1843 erhöll Viktor Rydberg ett premium efter initiativ av skolans inspektor, prosten Johan Wetterling, som i brev till sin förman, biskop Tegnér, fäste uppmärksamhet på ett par Ovidius-översättningar samt på ett par dikter, gjorda av Rydberg. Prosten Wetterling synes överhuvudtaget varit den person, som ekonomiskt möjliggjorde Viktor Rydbergs skolgång.¹²

Sista sidan av Viktor Rydbergs latinska provskrivning vid Jönköpings elementarläroverk den 30 maj 1844, som i översättning lyder: /Den som tillåter, att denna oåterkalleliga tid förgår utan samvetsgrannhet/ och omsorg kan inte vänta sig någon frukt för kommande tid, ty att vi skall få skörda en åker, som inte blivit sådd, kan vi inte begära.

Jönköping 30 maj 1844

Abraham Viktor Rydberg
i nedre cirkeln

*et cura praeterea, fructum temporis
future coexpectare nequit, nam ut
agrum, non fatuum, mesfuri feruus,
petere non possumus.*
Junecopia
Tertio Cal. Jun. MDCCCXLIV.
Abraham Viktor Rydberg.
A. Wetterling

SKOLANS INSPEKTOR

Den kontinuerliga övervakningen av skolväsendet och uppsikten över skollivet tillkom vid skolor utanför stiftsstadens eforus' ställföreträdare, kallad inspektor scholae. Till inspektor utsåg biskopen nästan undantagslöst kyrkoherden på skolorten. När Tegnér utnämndes till biskop över Växjö stift, var Samuel Fredrik Wibohm kyrkoherde i Jönköping¹³, tillika inspektor.¹⁴

Efter dennes frånfälle 1826 var biskop Tegnér angelägen att som kyrkoherde få en duglig man. Av de tre sökandena, slottspredikanten Johan Wetterling, hovpredikanten O E Rogberg och pastorsadjunkten Johan Norlin, lade sig Tegnér ut för Wetterling och lyckades i domkapitlet få honom placerad i första förslagsrummet.¹⁵ För Tegnér var det en huvudsak att få en duktig inspektor, vilket han också framhåller i

Inspektorer vid elementarläroverket i Jönköping 1821—1878:

Samuel Fredrik Wibohm	1805—1826
Johan Wetterling	1827—1845
David Israel Sjöström	(1847) 1849—1866
Carl Gustaf Modigh	1866—1877
Herman Georg von Gegerfelt	1877—1883

brev till statsrådet Mattias Rosenblad: "det är för mig som Eforus av mycken vikt att på stället ha en pålitlig och erfaren man som Inspector Scholae".¹⁶

Wetterling blev utnämnd och därmed var också vägen öppnad för honom till inspektorsbefattningen. Vid läsårsavslutningen i juni 1827 hälsades Wetterling välkommen som inspektor, varvid Tegnér sade sig "vid hans utnämmande icke endast följt det vedertagna bruket, utan även övertygelsen om mannens drift och erfarenhet. Han har själv varit lärare vid detta undervisningsverk¹⁷, känner dess behov och kan bidra att avhjälpa dess brister. Han räknar endast vänner ibland skolans ämbetsmän, som därför så mycket villigare skola följa hans råd och påminna sig, att han företräder eforens ställe. Han har dessutom tillfälle, vilket jag hoppas han ofta begagnar, att med oavbruten uppmärksamhet följa undervisningens gång; ty det är blott några få steg mellan templet och skolan."¹⁸

Vilken betydelse Wetterling direkt haft för elementarläroverket i Jönköping är inte lätt att fastställa. Tydligt hade han svårt att samarbeta med andra. Han led dessutom, synes det, av prestigesjuka och högfärd, vilket gjorde det svårt för många att till fullo uppskatta hans förtjänster. Några episoder med anknytning till inspektorsbefattningen och till skollivet i Jönköping torde ge en bild också av Johan Wetterling som person.

I en skrivelse till stadens borgmästare Johan Christian Thorn meddelade prosten Wetterling, att han i en annons i Jönköpings Tidning funnit, att en lärarinna ämnade öppna en skola i staden för fattiga flickor. Wetterling uppgav, att han i förväg inte blivit underrättad om hennes planer. Hon hade inte ens sökt upp eller presenterat sig för honom, "vilket allt jag ej kan annat än anse i högsta grad förnärmande och anstöt-

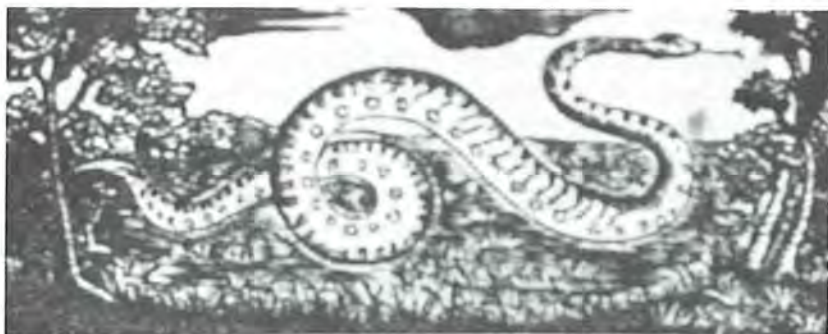
ligt ej mindre mot mitt ämbete, såsom pastor i församlingen, än även såsom tillförordnad inspektor vid läroverket. Att förekomma ett slikt oskick, anhåller jag det förenämnda läromästarinna måste förbjudas genom polisen att någon skola öppna, innan hon hos mig företett betyg samt erhållit min tillåtelse att en slik undervisningsanstalt företaga."¹⁹

Ett par år senare, julhelgen 1837, var Wetterling inblandad i en visserligen smått sensationell men likväl i sig harmlös historia om vilda djurs förvarande i skolhuset, en episod som kom att spela viss roll i den tidningsfejd, som berörde skollivet i Jönköping flera år senare.²⁰ Händelsen ansågs så allvarlig, att den anmäldes för domkapitlet "för vederbörandes tillrättavisning, om sådant anses lämpligt".²¹

På julafton 1837 hade till staden ankommit en tysk menageriägare med krokodiler, stora ormar, björnar, vargar, babianer och andra rovdjur, vilka han ville förevisa mot avgift. Det visade sig emellertid omöjligt för honom att skaffa logi i Jönköping för sig och sina djur. Till sist hade han vänt sig till prosten Wetterling, som förbarmade sig över mannen och lovade honom att dra in i skolan, där djuren inhystes i stora samlingsalen och där ett klassrum fick tjänstgöra som bostad och kök, tills menageriägaren hunnit skaffa sig annan lägenhet. På fjärdedag jul fick mannen tillsägelse att ge sig av med sitt pick och pack, vilket också skedde följande dag.²²

Om denna incident handlade en insändare i stadens tidning, vari gavs uttryck åt "den livligaste förtrytelse och harm" över att "skolans bönehus" under julhelgen förvandlats till en "ulvakula i det att stora samlingsalen, vilken under terminerna begagnas för skolungdomens allmänna böneförrättningar och i vilken stiftets biskop alltid samlar omkring sig skolans ungdom och lärare, de förras föräldrar och andra bildningens vänner samt mer än en gång förtjust dem medelst sina förtäffliga föredrag" ockuperats och använts som djurstall.

Den utländske inhysingen hade möblerat om i skolan, burit ut bänkar samt placerat de burar, i vilka björnar och vargar förvarades mellan föreställningarna "ute på kyrkogården mellan skolhuset och stora kyrkdörren, så att församlingen nödvändigt måste passera förbi dessa hiden, när de gå in i och ur kyrkan, och vilddjurens tjut mycket väl höres in i själva templet under gudstjänsterna". Det fruktades vidare, att "den vidriga stank av respiration och ekskrementer", som satt sin prägel på rummen, inte kunde avlägsnas, liksom att man en vacker dag finge se menageriägaren med sina djur flytta in i kyrkans vapenhus.²³

Med Kongl. Maj:ts

ALLERNÄDIGSTE TILLSTÅND

att tillåta att i Stora Skolhuset i Stockholm

Ett Menageri

af Lefwande Utländska Wilda Djur.

1) En skön Boas-Orm från Ostindien. Denna Orm, när den är fullwuxen, blifwer 10 alnar lång och är så grym i sitt wilda tillstånd, att den skrider mot Tigern och ej upphör förrän den besegrar honom. 2) En ung lefwande Krokodil från Egypten, som ej förut warit wisad lefwande i Swerge. Detta djur växer till 9 alnars längd, wistas wid Nilströmmen både i watten och på land, och blifwer så starkt att det med sin långa stjert slår den starkaste karl till marken. 3) En stor Silfverbjörn från Nord-Amerika. 4) En stor Warg. 5) En stor Babian från Syd-Amerika. 6) En skön Capersiner-Apa från Afrika. 7) En liten Hatt-Apa från Asien. 8) En blå Markass-Apa från Afrika. 9) En grön Galadris-Markatta från Amerika. 10) Två sköna Capersiner-Markattor från Brasilien. 11) En brun Capersiner-Apa från Brasilien. 12) En präktig röd chatterad Ara från West-Indien. 13) En Cacadou, med röd och hwit dubbelkrona på hufwudet, från Senegal. 14) En skön Papegoja från Brasilien. 15) Twå små sköna Bargitzer från Senegal. Skådeplatsen är i Stora Skolhuset. Priserna äro: För äldre personer 16 sk. och för Barn och Tjenstefolk 8 sk. allt Banco. J. Elsasser.

Med Kongl. Maj:ts

ALLERNÄDIGSTE TILLSTÅND

J. ELSASSER.

Denna framtidssyn fick domkapitlet i Växjö ta del av vid sammanträde under Tegnér's ordförandeskap, varvid man infordrade yttrande och förklaring av skolans inspektor, prosten J Wetterling.²⁴

Sin försvarsskrift inledde Wetterling med ett beklagande, att han blivit anonymt angripen av en eller ett par hämndlystna personer. Han försökte sedan reducera händelsen till en harmlös bagatell och bifogade ett "syneinstrument", undertecknat av borgmästaren, en rådman samt skolans konrektor, S J Filén, varvid framgick, att ingen skada skett eller tillfogats varken rummen, inventarierna eller någonting annat i skolan.²⁵

Då Wetterlings skrivelse föredragits i konsistoriet, förklarade bisittarna, att de avstod från att sakbehandla ärendet och beslöt i stället att hänskjuta det till biskopen att ensam avgöra detsamma.²⁶ På vad sätt detta skedde förtäljer inte handlingarna. Vi har emellertid anledning förmoda, att saken gjordes upp i vänskapligt samförstånd mellan Tegnér och Wetterling, om inte det hela begravdes i tysthet.

Tegnér uppskattade mycket Wetterlings duglighet och förtjänster. Något oförbehållsamt förtroendeförhållande synes dock inte ha rått dem emellan. Därtill var nog Wetterling alltför mån om sin prestige. Detta låg också bakom hans avsägelse från befattningen som inspektor, vilket skedde i protest mot att han blivit förbigången vid förmedlingen

"Med Kongl. Maj:ts allernådigste tillstånd förewisar undertecknad ifrån kl 10 f. m. till eft.m. Ett Menageri af Lefwande Utländska Wilda Djur, bestående af: 1) En skön Boas-Orm från Ostindien. Denna Orm, när den är fullwuxen, blifwer 10 alnar lång och är så grym i sitt wilda tillstånd, att den skrider mot Tigern och ej upphör förrän den besegrar honom. 2) En ung lefwande Krokodil från Egypten, som ej förut warit wisad lefwande i Swerge. Detta djur växer till 9 alnars längd, wistas wid Nilströmmen både i watten och på land, och blifwer så starkt att det med sin långa stjert slår den starkaste karl till marken. 3) En stor Silfverbjörn från Nord-Amerika. 4) En stor Warg. 5) En stor Babian från Syd-Amerika. 6) En skön Capersiner-Apa från Afrika. 7) En liten Hatt-Apa från Asien. 8) En blå Markass-Apa från Afrika. 9) En grön Galadris-Markatta från Amerika. 10) Två sköna Capersiner-Markattor från Brasilien. 11) En brun Capersiner-Apa från Brasilien. 12) En präktig röd chatterad Ara från West-Indien. 13) En Cacadou, med röd och hwit dubbelkrona på hufwudet, från Senegal. 14) En skön Papegoja från Brasilien. 15) Twå små sköna Bargitzer från Senegal. Skådeplatsen är i Stora Skolhuset. Priserna äro: För äldre personer 16 sk. och för Barn och Tjenstefolk 8 sk. allt Banco. J. Elsasser."

av offentliga skrivelser mellan under- och överordnade instanser.²⁷ Detta skedde 1845, tre år före Wetterlings frånfalle.²⁸

Sedan nu huvudpersonerna såväl i Växjö, dvs eforus, biskop Esaias Tegnér, som i Jönköping, dvs skolans ledning och lärare samt dess inspektor, blivit presenterade liksom förhållandena vid skolan i Vätterstaden, skall i det följande redogöras för några av de frågor, som var av avgörande betydelse för Jönköpings elementarläroverks utveckling under Tegnérs eforustid, såsom läroverkets byggnadsfråga, Visingsöfonden och Visingsöbiblioteket, växelundervisningsmetoden, realgymnasiets tillkomst m m, frågor vid vilkas behandling eforus tog synnerligen aktiv del inte minst vid sina upprepade besök vid Jönköpings elementarläroverk.

3 TEGNÉR OCH LÄROVERKET 1824—34

Undet det att kampen om biskopsstolen i Växjö pågick, utalade Tegnér mer än en gång, som tidigare framhållits, den förhoppningen, att han skulle kunna hjälpa upp undervisningsväsendet i stiftet. Han var pessimist i avseende på kyrkan och prästerskapet, som han ansåg så förfallna, att föga hopp fanns om deras upprättelse. Genom att satsa på skolan hoppades han dock indirekt och så småningom kunna rädda även kyrkan ur dess förfall.

Tegnér hade såväl inre som yttre förutsättningar för att bli en dugande skolchef. Hans personliga intresse och nit för eforusuppgiften var stort. Detta gäller i synnerhet om första hälften av hans ämbetsutövning. Hans engagemang för stiftets andra lärdomsskola, dvs elementarläroverket i Jönköping, var under denna period av avgörande betydelse. Inte minst i praktiska frågor men också beträffande skolpolitiken på det lokala planet engagerade han sig djupt. Hans agerande i dessa frågor fick emellertid inte sällan drag av personligt regemente, som inte tvekade att skjuta åt sidan givna bestämmelser och ordningar, när dessa stod i vägen för hans syften.

a) Tegnérs första kontakter med skolan i Jönköping

Det ligger något symptomatiskt däri, att Tegnérs första kontakter med det stift, till vars högste styresman han blivit utnämnd i början av år 1824, gällde skolväsendet, bl a en snabbvisit vid Jönköpings elementarläroverk.

I Jönköpings Tidning av den 15 maj 1824 heter det härom: "Utnämnde biskopen över Växjö stift, Doct. Tegnér, inträffade i går, under sin resa till Stockholm och Uppsala, här i staden, och besökte några timmar efter sin ankomst härvarande högre lärdomsskola, varest han av lärarne underrättade sig om vilka stycken varit föremål för läsningen och brukliga läroböcker i de särskilte klasserna samt behagade dels själv, dels genom av lärarne föreställde frågor undersöka skolegossarnes gjorda framsteg." Till denna underrättelse knöt tidningen följande kommentar: "Detta Hr Biskopens första besök vid läroverket blev på sådant sätt lika uppmuntrande för lärarne som lärjungarne. Hr Biskopen avreste härifrån staden i dag tidigt på morgonen."¹

Den resa, varom det här är tal, är densamma som Tegnér själv omnämner i brev till statssekreterare af Kullberg, i vilket han bl a skri-

ver, att "i maj eller juni har jag ämnat resa till Stockholm och Uppsala; dels för att personligen tacka Konungen för hans nåd, dels för att vigas som lär vara en bruklig ceremoni".²

Tegnérns första kontakt med elementarläroverket i Jönköping var av allt att döma en improvisation, i varje fall ingalunda en officiell visitation. Ingenting tyder heller på att han vid detta tillfälle sammanträffade med stadens prästerskap. Det kan därför sägas vara signifikativt för Tegnérns inställning till sina nya plikter som biskop och eforus, att han i första hand sökte kontakt med skolväsendet och inte kyrkan.

Det skulle dröja mer än ett år, innan Tegnér nästa gång, vid läsårsavslutningen i juni 1825, besökte Jönköpings elementarläroverk. Han var då inte bara biskop electus utan också vigd till sitt ämbete³, vilket gav ökad tyngd åt hans framträdande. Han hade vidare nått höjdpunkten på sin litterära bana genom utgivningen av Fritiofs saga. Det är lätt att föreställa sig, att man i Jönköping emotsåg Tegnérns besök i juni 1825 med de allra största förväntningar. De blev inte heller svikna. Därtill bidrog inte minst hans snille och charm, som hade en enastående förmåga att entusiasmera människor, med vilka han kom i beröring, och som han bl a utvecklade i sitt tal i skolans högtidssal.

Vad som emellertid gjorde denna skolavslutning särskilt minnesvärd i läroverkets historia är de överläggningar och beslut, som fattades vid ett extra kollegiesammanträde dagen efter själva avslutningshögtiden.⁴ De spörsmål som därvid behandlades var för läroverket konkreta och högst väsentliga frågor. Man kan tala om ett långtidsprogram, kring vilket de ledande i samhället enhälligt slöt upp för att åstadkomma en pedagogisk och kulturell upprustning. Det torde därför vara berättigat att något utförligare stanna inför detta Tegnérns första officiella besök vid Jönköpings elementarläroverk de första dagarna i juni 1825.

ÅRSAVSLUTNINGEN 1825

Examen anniversarium 1825 vid Jönköpings elementarläroverk var utsatt till den 2 juni. Eforus ledde personligen densamma och genomförde därvid de vanliga rutinärendena, såsom tillkännagivande av flyttningar, utdelande av stipendier, förutom att han övervar sedan vanliga uppvisningar i sång och gymnastik.

När alla formaliteter i samband med årsexamen avklarats, var det brukligt, att skolungdomen, lärarna samt särskilt inbjudna och för skolan intresserade samlades i skolans högtidssal för att lyssna till examens-

förrättarens, i detta fall alltså Tegnér, avslutningstal. Vid detta tillfälle hade så många infunnit sig, att trängseln var massiv. Tegnérns tal var denna gång enkelt och klart disponerat, välgörande fritt från alltför högtsvävande poetiska uttryck och svårtydda bilder, som eljest ibland var fallet.

Först vänder sig Tegnér till lärarna och uttalar ett oförbehållsamt tack till "medarbetare med mig i andens värld, medförmyndare med mig för framtidens hopp här i staden". Han erinrar om att den tid nu är förbi, då lärdomen var förbehållen en liten privilegierad klass, som stängde in sig i sin kammare och vägrade att ta befattning med den obildade hopen. Nu har bildning och uppfostran blivit en nationalangelägenhet, som angår alla. Därmed väller naturligt nog också en mängd "omstöpningsförslag" fram.

I denna situation gäller det att pröva allt och behålla det goda. "Det går icke an att vila på åran i tidens ström, ty han går sin gång oss förutan och fördränker den, som sover vid styret. Men det går ej heller an att blint följa de pösande vågorna, som ofta bestå av idel skum, med blindskär och skeppsbrott inunder. Det gamla är ofta gott. . . . Men det nya är också ofta gott, och endast det förstockade sinnet förkastar det utan granskning."

Tegnér framhåller vidare, att det för lärarkallet inte alltid behövs snillegåva, vilken ofta är en olycklig skänk, svår att bära och svår att tygla. "Men förståndets ljus brinner stilla och klart och med jämn låga i Nordens panna, och *det* är tillräckligt att leda er i ert yrke, om I ej självmant blundar för dess sken." Sedan eforus än en gång betygat, att lärarnas sak också är hans, och inte bara hans utan också "ungdomens, fäderneslandets, mänsklighetens", manar han dem: "Tröttnen ej i deras tjänst! Verken vad I förmån för upplysning, för sanning, för dygd; då uppfyllen I er bestämmelse. . . . Gud välsigne er!"

Sedan lärarna fått sin andliga färdkost, vänder sig Tegnér till representanterna för stadens invånare, "I männer av Jönköping, I stadens fäder, som i dag glatt mig med er närvaro". Han tackar dem för de uppoffringar de redan gjort för sin skola och sin kyrka men vill dessutom framföra en speciell bön till dem: "I sen det själva, undervisningen är allt för trångbodd inom dessa murar; jag får knappast rum bland edra söner. Med en ringa kostnad, då den delades på så många, kunde det bristande lätt avhjälpas."

Tegnér ger vidare löfte om bidrag från stiftets byggnadskassa och

T A L,

hället

efter slutad Examen

i JÖNKÖPINGS

Högre Lärdoms-Skola,

den 2 Juni 1825,

af

ESAIAS TEGNÉR,

Biskop, Th. Doct., Led. af K. N. O.,
En af de XVIII i Sv. Acad.

JÖNKÖPING, 1825,

Tryckt hos Directeuren Joh. Petr. Lundström.

*Tegnér's tal vid års-
avslutningen 1825
gavs ut och behåll-
ningen därav tillföll
byggnadskassan.*

vädjar i bevekande ordalag till stadens fäder att på allvar ta sig an frågan: "Om det blir er möjligt, så gören vad I kunnen, icke för mig, utan för edra barn, för er själva, för er ära, för den goda saken, för det allmänna bästa och varen övertygade, att en god gärning aldrig blir obelönt, varken i himlen eller på jorden. Och värderen i tacksamhet, så kunnen I åtminstone påräkna min och eftervärldens."

Sist i sitt tal vänder sig Tegnér till ungdomen med några förmaningens och varningens ord. Han gläds över de framsteg lärjungarna gjort men ber dem besinna, att de ännu gjort blott ytlig bekantskap med kunskapens och vishetens källa. Det gäller att begagna tiden väl, även den förestående fritiden, för att tränga djupare ner till dess hemligheter, till sina lärares och föräldrars glädje och lycka.

Efter detta förmaningens ord kommer så ett varningens: "Även frånvarande vet jag vad I gören: jag har ett öra i edra lärosalar, och obekanta röster viska till mig vad som sker här vid Vättern. Unnen mig den

glädjen att aldrig få höra annat än gott, annat än det bästa om er. Då vill jag glädjas, då vill jag liva, då vill jag hjälpa, så vitt jag förmår. Men självsvald och oordentlighet tål jag ingalunda. Jag skämtar stundom, men jag är ej alltid att skämta med. Den försumlige, den trilske, den odygdige — akten er, han kan icke bära min vrede." Sitt inspirerande och uppfordrande men också varnande tal avslutar så Tegnér traditionsenligt med en välsignelseönskan.⁵

Vid sitt första officiella framträdande i Jönköping hade biskop Tegnér rört vid för skolan angelägna ting, och hans avsikt var uppenbarligen att hjälpa staden en bit på vägen för att få en bättre skola än den gamla och förfallna. Sedan Tegnér slutat sitt tal, meddelade han därför, att han följande dag önskade överlägga med lärare och andra för skolan intresserade om elementarläroverkets framtid.

COLLEGIUM SCHOLASTICUM 1825

Det collegiesammanträde, collegium scholasticum, som hölls den 3 juni, hade samlat ett stort antal deltagare också utanför skolans led och torde därför hellre betecknas som en utbildningskonferens än ett collegium. Närvarande förutom skolans rektor, C E Eneroth, och dess lärare var nämligen flera av stadens myndighetspersoner med landshövding Lars Hierta och rådmannen och ordföranden i kämnärsrätten Jonas Asker i spetsen. Självklart var också skolans inspektor, prosten Wi-bohm, tillstädes samt dessutom representanter för stadens växelundervisningsskola liksom åtskilliga andra av stadens invånare och skolans gynnare.

I sitt hälsningstal erinrade biskop Tegnér om att detta var hans första tillfälle, sedan han officiellt övertagit ansvaret för stiftet, "att taga närmare kännedom om Jönköpings skolas tillstånd". Han ville först höra lärarnas mening "i åtskilliga skolas rörande ärenden". En särskild anledning härtill fann han i det förhållandet, att skolrevisionens första berättelse över elementarläroverkens tillstånd just utkommit i tryck.

Den första fråga som togs upp till behandling gällde eventuella byten av läroböcker. Lärarna begärde att få använda en ny i teologi, vilket Tegnér i sin egenskap av eforus på stående fot beviljade. Anmärkningar framfördes vidare mot den latinska och grekiska grammatik, som var i bruk vid läroverket, dock utan att någon ny och bättre kunde föreslås. Tegnér lovade dock att ta upp frågan i den uppfostringskommitté, snillekommittén, varav han själv nyligen blivit medlem.

Inom skolrevisionen hade utarbetats ett förslag om att slå samman första klassen i lärdomsskolan och nedersta avdelningen i apologistin. Förutsättningen för reformen var, att ingen latinundervisning skulle förekomma i den nya förberedande klassen. Modersmålet skulle alltså hädanefter ligga till grund för all språkundervisning. På Tegnér's fråga uttalade lärarna stor tveksamhet, huruvida man kunde bygga upp en effektiv språkundervisning utan kunskaper i latinsk grammatik. Lärarna lovade dock att vid privat undervisning pröva förutsättningarna för att låta den svenska grammatiken utgöra grund för undervisningen i andra språk.

I samband med diskussionerna om språkundervisningens omläggning, hemställde direktionen för stadens växelundervisningsskola, att denna måtte få en sådan utformning, att första klassen kunde tjäna som förberedande för såväl lärdoms- som apologistikolan, ett förslag som understöddes av läroverkets lärare. Biskopen å sin sida lovade att ta detta förslag under övervägande och senare komma med ett utlåtande.

Vissa förslag att ändra tiderna för morgonbönerna, påskferierna, förhören av feriearbeten m m för att åstadkomma bättre överensstämmelse med SO 1820 och uniformitet med skolor inom andra stift avvisades av lärarna. De hävdade, att traditionerna vid elementarläroverket i Jönköping visat sig vara ändamålsenligare än de nya föreskrifterna. Eforus ville därför inte heller ändra på dessa. Däremot förordnade han, att en del stilövningar, som hittills utförts i skolan, skulle göras i hemmen, så att mera tid vanns för den egentliga undervisningen. Vidare underströks behovet av en fullständig inventarieförteckning. Därmed hade de pedagogiska frågorna behandlats.

Huvudärendet gällde emellertid "scholaehuset, av ålder förfallet", ett ämne som eforus vidrört i talet föregående dag. Nu var han i tillfälle att omtala, att han på morgonen mottagit en deputation från stadens borgerskap, varvid man förklarat sig beredd att regelbundet under några år avsätta medel till en fond, vilken skulle användas antingen till inköp av nytt lämpligt skolhus eller till utbyggnad och reparation av det gamla.

Biskopen blev både överraskad och glad och sade sig "med särdeles nöje och tillfredsställelse" uppskatta jönköpingsborgarnas "utmärkta och frikostiga nitälskan". I protokollet heter det, att eforus anmodade rådmann Askar "att för Lovl. Borgerskapet förklara Biskopens synnerliga aktning och tacksamhet". Något omedelbart beslut i byggnadsfrågan

kunde dock inte fattas. Först måste man införskaffa ritningar och göra upp ordentligt konstnadsförslag samt undersöka, varifrån man kunde anskaffa nödiga medel. Man hade dock en känsla av att frågan utan tvekan kommit närmare sin lösning. Lika klart var det, att biskopens personliga engagemang i hög grad medverkat därtill.⁶

Ytterligare ett par andra för läroverket betydelsefulla frågor behandlades vid kollegiesammanträdet, bl a Visingsöbibliotekets placering. Vid nedläggningen av skolinrättningen på Visingsö 1811 hade all dess egendom tillfallit trivialskolan i Jönköping, bl a ett dyrbart och rikhaltigt bibliotek.⁷ Detta fanns dock alltjämt kvar på ön, eftersom man inte hade plats för det i den trångbodda skolan i Jönköping. Nu erbjöds emellertid ett rum på rådhuset, varför Tegnér anmodade rektor Eneroth att låta avhämta boksamlingen från Visingsö och med biträde av lärarna låta inventera och iordningsställa den.

En annan betydelsefull fråga gällde gymnastikundervisningen vid läroverket. Därmed meddelades, att man nyss på förmånliga villkor fått överta en privat gymnastikinrättning i staden. Tegnér lovade nu att ge sitt förord och på det verksammaste bidra till att en statligt anställd gymnastiklärare kunde anställas, så att ordentlig undervisning i gymnastik kom i gång i Jönköping.

Sedan biskop Tegnér slutligen meddelat, att han vidtagit åtgärder för att den studerande ungdomen mera effektivt skulle medverka i sången vid gudstjänsten i stadens kyrka, upplöstes detta collegium scholasticum.⁸ Det synes ha dominerats av biskop Tegnér och rådmann Jonas Askar, medan däremot de lokala företrädarna för skolan, inspektör Wi-bohm och rektor Eneroth, förefaller ha spelat en mera passiv roll vid det unika kollegiesammanträdet.

Att det kan betecknas som unikt beror dels på att flera av deltagarna inte var kollegiemedlemmar, dels på att det hölls vid en ovanlig tidpunkt, nämligen omedelbart efter ett läsårs avslutning på kallelse av eforus. I förstone verkar dess inkallande därför som ett utslag av Tegnér's impulsivitet och hans lust och fallenhet att improvisera, allra helst som SO 1820 inte heller ger någon föreskrift för collegium efter läsårets högtidliga avslutning.

Vid närmare granskning av och jämförelse mellan de dokument, som rör kollegiesammanträdet den 3 juni 1825, dels det ovan refererade protokollet, dels en hittills obeaktad, odaterad och osignerad PM⁹, nödgas man dock avskrivna teorin om ett improviserat sammanträde, som Teg-

ner på stående fot i samband med sitt skoltal utlyste kallelse till. För att förstå sammanhanget mellan de båda dokumenten torde ett utförligare omnämnande av det senare vara nödvändigt.

Det odaterade och osignerade dokumentet här gäller har av dess inledningsord om att "tillfället medgiver icke att omständigt deducera vad nu i detta ämne skall anföras" att döma tillkommit i stor hast. Av innehållet, bl a rörande gymnastikundervisningen, framgår att det inte kan dateras senare än 1825. Handstilen är den för Jonas Asker karakteristiska, varför denna promemoria på goda grunder måste sägas ha denne stadens förtroendeman som författare.¹⁰

Inledningsvis konstateras, att "Jönköpings högre lärdomsskola nu är i alla klasser försedd med lärare, som varken sakna förmåga eller vilja att värdigt motsvara vikten av deras kall" liksom att "detta läroverk i senare tider blivit förökad och förbättrat". Trots detta "kan det väl ändå synas lovligt att önsknings- och hemställningsvis framställa några oförgräpliga anmärkningar rörande denna för staden och orten viktiga inrättnings förbättrande och vad som skulle kunna tillgöras för att få den mera fullkomlig, mera motsvarande dess ändamål och tidsandans rättvisa fordringar".

Efter inledningen uttalas oro för planer på att avkastningen av den 1811 tilldelade Visingsöfonden¹¹ används "till vissa andra mindre läroverks förbättrande i andra stift", och ingripanden häremot påtalas som erforderliga. Vidare framhålles önskvärdheten av att Barnarpsprebendet skiljs från rektoratet i Jönköping.¹²

I fortsättningen behandlas skolhusets tillstånd och belägenhet. "Skolhuset är icke så stort som behövs. Dess läge är icke heller det fördelaktigaste. Förr eller senare blir ett nytt större hus på tjänlig och rymlig plan en nödvändighet." För det nuvarande skolhuset påtalas snar reparation och invändig förändring. "Nya golv, dörrar, trappor m.m. behövas och mellanväggar böra borttagas, så att rummen bliva större." Behovet av en vaktmästare framhålles liksom nödvändigheten av brandförsäkring och därmed sammanhängande inventering och besiktning.

I skrivelsen uttalas vidare det önskemålet, "att det på Visingsö ännu varande gamla gymnasiebiblioteket måtte snart hitflyttas och här uppställas i ordning". Författaren diskuterar i det sammanhanget olika alternativ för Visingsöbibliotekets uppställning, såsom skolan, kyrkan och rådhuset.

Beträffande gymnastikundervisningen, som enligt SO 1820 skulle va-

ra obligatorisk vid läroverken, meddelas, att "här saknas sådan anstalt, som enligt 1 sekt. 2 kap. 5 § skolordn. bör vara. Genom aktieteckning hava privata personer bidragit till inköp av tomt till gymnastikhus, som nu skall byggas. Lyckligt vore, om detta på något sätt kunde med skolverket förenas och lärare därifrån erhållas."

Sista stycket handlar om psalmsången i stadens kyrka. "Klockaren är gammal och oduglig. Organisten har förträfflig röst, men är icke skyldig förrätta klockarens sångtjänst utan sjunger blott, när han av välvilja behagar. Skäligen kan icke heller begäras, att Wadell skulle göra kantors tjänst i kyrkan." Det tillgick tydligen så, att skolans sånglärare Lars Gabriel Wadell övade de nya koralerna i skolan, medan i kyrkan spelades de gamla melodierna till den nya psalmboken, dvs 1819 års psalmbok. I skrivelsen föreslås därför, att två övade skolungdomar placeras på läktaren och att "skolungdomen i övrigt under sin lärares inseende finge styra sången alldeles enligt den antagna nya koralboken".¹³

Vid en närmare granskning av och jämförelse mellan de båda dokumenten, PM och protokoll, kan man inte undgå att konstatera en påfallande likhet och överensstämmelse, som osökt föder tanken, att de går tillbaka till samma källa. Sålunda har de sista paragraferna i protokollet, om skolhuset, Visingsöbiblioteket, gymnastikundervisningen och psalmsången i skolan, sin direkta motsvarighet både till innehåll och följd i promemorian. Vidare kan konstateras det samspel, som ägde rum vid kollegiesammanträdet mellan Tegnér och Asker beträffande just dessa fyra frågor. Den ena kuggen grep smidigt in i den andra, då det gällde att finna lösningar på praktiska skolproblem, som ventilerades, t ex byggnads- och biblioteksfrågorna, där Asker genast hade förslag till hands.

Den naturligaste förklaringen till detta förhållande torde vara, att föreliggande PM helt enkelt var ett beställningsverk av biskop Tegnér, dvs att Asker på Tegnérs uppmaning skrivit samman ifrågavarande PM för att Tegnér skulle vara ordentligt insatt i skolproblematiken i Jönköping, innan han offentligt framträdde där. I varje fall verkar Tegnérs inkallande av ett collegium scholasticum ingalunda vara ett plötsligt hugskott utan i stället en väl förberedd sak.

De informationer Tegnér i förväg erhållit av sin meddelare Asker om tillståndet vid skolan gjorde det möjligt för Tegnér att själv ta initiativet och behålla ledningen vid detta sitt första officiella möte med elementarläroverkets ledning och lärare. Detta torde i sin tur vara förklaringen

till den i det föregående konstaterade påfallande passiva roll som rektor Eneroth och inspektor Wibohm spelade vid kollegiesammanträdet.

Åt den förre uppdrogs dock att ombesörja flyttningen av Visingsöbiblioteket. Rektor Eneroth fick senare också sig ålagt att göra en ordentlig beräkning av skolans behov av lärosalar och andra utrymmen, vilken kunde läggas till grund för kommande kostnadsberäkningar av reparations- eller utbyggnadsarbeten. Dessutom önskade Tegnér en noggrann redogörelse för skolans ekonomiska ställning, premie- och bibliotekskassorna samt Visingsöfonden. Dessa rapporter färdigställdes och insändes till eforus i början av augusti.¹⁴

Därmed förelåg i varje fall de yttre förutsättningarna för förslag från högsta ort beträffande konstruktiva lösningar på de problem, som ventilerades vid collegium scholasticum vid elementarläroverket i Jönköping den 3 juni 1825.

YTTERLIGARE BESÖK 1826 OCH 1827

Biskop Tegnérns intresse för skolväsendet visade sig inte bara i större, officiella sammanhang utan också i vardagen. Då han i början av september 1826 var på resa till Stockholm, gjorde han uppehåll i Jönköping för att göra sig underrättad om tillståndet vid skolorna och tillämpningen av de nya pedagogiska experiment, som började praktiskt utprovas i många svenska skolor under 1800-talets första årtionden.

En notis i Jönköpings Tidning berättar härom följande: "H:r Biskopen m.m. Doctor Tegnér, stadd på resa åt Stockholm, anlände hit till staden d. 5 om aftonen, besökte d. 6 på förmidd. härvarande högre lärdomsskolans alla klasser, varest han behagade underrätta sig om ungdomens framsteg i deras lärostycken, och på eftermidd. stadens växelundervisningsskola".¹⁵

För fjärde året i följd besökte Tegnér i maj-juni 1827 i samband med elementarläroverkets årsavslutning åter Jönköping. Denna gång hade han även kyrkliga förrättningar i jönköpingsbygden, nämligen invigning av Skärstads kyrka samt installation av kyrkoherde Johan Wetterling i Jönköping.¹⁶ I inledningen av sitt avslutningstal apostroferade Tegnér som förut nämnts stadens nye kyrkoherde, tillika inspektor vid läroverket.¹⁷

Eforus' tal vid årsavslutningen den 1 juni 1827 behandlade ett vid denna tid i pedagogiska kretsar högaktuellt ämne, nämligen studiet av klassiska språk, deras berättigande inom lärdomsskolan och bildnings-

värde i det moderna samhället. Tegnér hävdade, att "klassisk språkkunskap är en väsentligt faktor i den allmänna människobildning, som elementarläroverket åsyftar; men den är numera icke den enda. Ty att moderna språken såsom bildningsmedel även måste läras kan icke av någon fördomsfri man bestridas."

De klassiska språken behövs för att ge grammatisk säkerhet. Språklära får dock inte särskiljas från språktydning. "Min mening härmed är ingalunda den, att genom en tidigare börjad tydning något skulle avprutas på strängheten och grundligheten av den grammatiska redovisningen." Att "vilja bespara barnet den nödvändiga mödan att med säkerhet inlära elementerna är en oförståndig klemighet, som hämmar sig själv; ty därigenom hindras all framtida säkerhet i kunskap, och, vad som är ännu viktigare, det unga sinnet vänjes från början till slarv och halvhet, till oreda och håglöshet, minnet tappar sin hålltång, tanken sin spänstighet och lynnet självt sin fasthet och kärna. Därför böra form och regel icke blott inpräglas, utan de böra *tatueras* in i det unga sinnet, så att de sitta kvar för livstiden." Detta ändamål vinnes enligt Tegnér bäst genom att grammatik och språktydning förenas.¹⁸

Av Tegnérns fyra besök vid elementarläroverket i Jönköping under 1820-talet var de som skedde 1824 och 1826 av mera tillfällig natur. Såväl 1825 som 1827 var besöken officiella. Tegnérns ankomst var då väntad, och både han och läroverket hade vid dessa tillfällen rustat sig. Det betydelsefullaste av dessa inträffade otvivelaktigt 1825, vilket framgår av en mera systematisk genomgång av de då behandlade frågorna.

b) Elementarläroverkets byggnadsfrågor

Det är svårt att tänka sig, att biskop Tegnér kunde ha börjat sin eforala verksamhet i Jönköping på ett lyckosammare sätt än som skedde i samband med den ovan relaterade läsårsavslutningen vid elementarläroverket i början av juni 1825. Tillfredsställelsen var ömsesidig, och inga spår av misshälligheter kunde förmärkas. Tegnér, som vid denna tidpunkt fortfarande var bosatt i Lund, hade inte hunnit längre på hemvägen än till Vrigstad, sex mil söder om Jönköping, förrän han kände behov av att ge uttryck för sin tacksamhet för det tillmötesgående och den offervilja borgerskapet visat prov på.

I ett brev till "Magistraten i Jönköping" daterat "Vrigstad d. 5 Junii

1825" skriver han bl a härom: "Den välvilja och beredvillighet varmed invånarna av Jönköping, dels mött, dels förekommit mina önskningsar i avseende på stadens läroverk ålägg mig både i allmänt och enskilt avseende en tacksamhet den mitt hjärta aldrig skall förgäta. Jag har däri med glädje igenkänt den medborgerliga anda som aktar intet offer för stort då frågan är om något allmänt nyttigt för samtid eller eftervärld. Jönköping har i senare åren härigenom utmärkt sig framför andra städer, och det löfte jag erhöll om bidrag till inköp av ett nytt skolhus, i stället för det gamla och bofälliga är ett nytt bevis för den sanning att varje samfund liksom varje enskild, i den mån han är upplyst och vältänkande, nitälskar för den allmänna bildningen."

I fortsättningen av brevet tillråder Tegnér borgerskapet att inte alltför snabbt forcera byggnadsfrågan utan hellre göra upp en plan för insamling av medel till en byggnadsfond på sex å åtta år, så att inte kostnader alltför hårt skulle drabba särskilt "den fattigare delen av borgerskapet". Han berör också planerna på inrättande av en förberedande klass till läroverket inom "växelundervisningsanstalten". Likaså skriver han om sina ansträngningar att få till stånd "den gymnastiska inrättningen".¹⁹

SKOLHUSBYGGNADSFÅRÅGAN

Bland de nya vänner, som Tegnér vunnit vid sitt besök i Jönköping, var ingen mer hängiven än Jonas Asker. I ett svarsbrev till Tegnér uppger denne, att han låtit kalla "borgerskapet samt stadens övriga hus- och tomtägare" till ett sammanträde för överläggningar om skolans byggnadsfråga. Han hoppades, att enighet skulle uppnås, även om det alltid fanns sådana "som hava något att förebära, då de icke gott vilja göra". Till en början måste man försöka få en byggnadskommitté utsedd. "Och konsten är att härvid få sådana män av alla klasser valda, som hava god vilja och varmt nit för det nyttiga. Därefter får man skruva på de missljudande strängarna, tills de giva god ton, eller om det ej låter sig göra, bringa dem till tystnad, om möjligt är."²⁰

Sammanträdet inför magistraten hölls den 13 juni, sedan kungörelse därom varit införd i stadens tidning och uppläst i kyrkan. Valda till ledamöter i byggnadskommittén blev från magistraten Jonas Asker, "som förmodades kunna åtaga sig besväret såsom ordförande", samt rådman Johan Eckerström. Vidare insattes rektor C E Eneroth samt från "husägande ståndspersoner" slottsprekanten Johan Wetterling

och ekonomidirektören J P Lundström. Från borgerskapet utsågs tre handelsmän, Jakob Lindqvist, J S Rydin och Gustaf Wallberg, samt tre hantverkare, bokbindareälderman L G Lysén, karduanmakare A P Malmberg och skomakareälderman Joh Ahlstedt. Denna kommitté borde "så snart ske kan träda i verksamhet".

De församlade hade vidare uttalat, att de inte trodde, att någon av dem som kände sig skyldiga att bidra till "en så nödig och nyttig förändring som den ifrågavarande" skulle dra sig undan. Det betonades emellertid också, att bidrag förväntas från stiftets byggnadskassa samt framförallt från Visingsöfonden, varom magistraten borde ta direkt kontakt med biskop Tegnér.²¹

Redan efter drygt en vecka översändes protokollet från detta sammanträde till biskop Tegnér. Det åtföljdes av ett brev från Jonas Asker, vari han bl a rapporterar om den goda vilja, "som ofta förmår mycket", och den goda stämning, vilken kännetecknat sammanträdet. Han underströk emellertid också mycket kraftigt den vikt, som stadens invånare lade på att få behålla Visingsöfonden okvald från alla angrepp från utomstående läroverk. Att sådana försök gjorts var uppenbart, bl a hade den sittande uppfostringskommittén gett uttryck för planer i den riktningen.

I Askers brev heter det bl a härom: "Jag vågar ödmjukast anhålla, att herr Doktoren och Biskopen icke må avslå magistratens och stadsbornas önskan i berörda omständighet. Den", dvs Visingsöfonden, "är för staden viktig även i framtiden, och om icke herr Biskopens högt gällande föreställning snart sker, torde det snart vara för sent. Skulle så hända och i våra tider händer stundom mycket underligt, att Visingsöfonden blir anslagen åt andra läroverk, bliva stadens invånare mycket missnöjda, vilket skulle medföra menlig verkan på frågan om bekostande av nytt skolhus". Stadens invånare "bönfalla, att herr Doktoren och Biskopen täcktes använda kraftig föreställning hos Kungl. Maj:t om olämpligheten och olagligheten av Kungl. Uppfostringskommitténs (eller vad den kallas) förslag rörande Visingsöfondens användande till annat läroverk än det härvarande".²²

Den av magistraten tillsatta kommittén tog sin uppgift med stort allvar, bl a anmodades rektor Eneroth att inkomma med detaljerad beräkning av antal och storlek på erforderliga lärosalar och övriga utrymmen för undervisningens bedrivande samt tjänstebostäder för lärarpersonal och vaktmästare.

Lokalbehovet beräknades av Eneroth till sex eller sju lärosalar samt en större gemensam samlingsal. Varje lärosal behövde dessutom ha ett "förmak" eller "mindre kontor", där varje avdelnings inventarier kunde förvaras och dit en elev som av en eller annan anledning inte borde eller fick vistas i lärosalen, kunde hänvisas. Vidare behövdes rum för bibliotek och förvaring av musikaler och instrument samt andra "inventariipersedlar". Vidare omnämndes behovet av skolhåkte, vartill dock eventuellt de omtalade förmaken eller kontoren kunde tjäna.

Beträffande lärarnas bostäder menade Eneroth, att åtminstone en lärare borde bo i skolhuset för att ha tillsynen över såväl byggnaden som lärjungarna. Angeläget var också, att man anskaffade en vaktmästare, som bodde i skolhuset för att vara till hands "och i övrigt vårda och upppassa skolhuset med tillhörigheter". I övrigt ansåg Eneroth, att lärarna skulle ha tjänstebostäder i staden.²³

I särskild skrivelse gav Eneroth dessutom rapport om Visingsöfondens ställning. Av den framgick bl a, att inkomsterna inte ens täckte utgifterna för lärarlöner och att skolgodsinspektorn inte kunde förmås till ordentlig redovisning i tid trots uppmaning och föreläggande.²⁴

I oktober 1825 hade byggnadskommittén ett sammanträde, varvid bl a Jonas Asker redogjorde för dittills vidtagna åtgärder i skolbyggnadsfrågan, bl a att i första hand låta göra en utredning angående kostnaderna för en om- och tillbyggnad av det gamla skolhuset, innan man definitivt tog ställning till frågan om uppförande av en helt ny skolbyggnad, vilket uppdrag hade getts åt stadsbyggmästaren P G Salvin.²⁵

Genom Asker stod kommittén i kontinuerlig kontakt med biskop Tegnér angående sina planer. Tegnér å sin sida ansåg sig böra dämpa den iver, med vilken kommittén fullgjorde sin uppgift. I en skrivelse daterad den 12 september 1825 vände sig därför Tegnér till "Committén för skolhusbyggnad i Jönköping" för att ge till känna den åsikt han kommit fram till, sedan han inhämtat alla nödiga upplysningar om de ekonomiska förutsättningarna och noga övertänkt saken.

Tegnér erkände tacksamt borgerskapets fortsatta nit och intresse för sin skola, men sedan han kunnat konstatera, dels att man ingenting kunde påräkna från Visingsöfonden, vars avkastning gav ungefär 800 rdr om året, vilket alltså nätt och jämt räckte till lärarlöner, dels att stiftskassan skulle komma att ansträngas av anslag till ny gymnastikbyggnad i Växjö, så att man i bästa fall skulle kunna få 2000 rdr därifrån, drog han den slutsatsen, att planerna på ett nytt skolhus i Jönkö-

ping tills vidare måste läggas på is, eftersom kostnaderna skulle bli alltför betungande för stadens borgare.

I stället för att bygga nytt borde man inrikta sig på en grundlig reparation och en tillbyggnad av det gamla skolhuset. På så sätt skulle man nå ändamålet "med minsta kostnad och tidsutdräkt". Tegnér bad därför att få sig tillsänt, dels uppgjord ritning över såväl tillbyggnad som den nya inredningen av det gamla huset, dels kostnadsförslag gällande såväl tillbyggnad som reparation.

I samma brev sökte Tegnér också lugna jönköpingsborna beträffande Visingsöfonden och sade sig ha gjort vad han kunnat för att "bibehålla denna fond oförskingrad för Jönköping", varvid han bl a hänvisade till utdrag ur en tidigare skrivelse till Kungl Maj:t i frågan.²⁶

Byggnadskommittén tog Tegnérns maning ad notam och sade sig inte vilja forcera fram sitt uppdrag utan i stället vänta, tills konjunkturena ljusnade, för att inte riskera bakslag på sin plan.²⁷ Uppenbarligen hade man svårt för att fatta ett definitivt beslut. Som en glädjande överraskning kom därför ett meddelande från Tegnér, daterat den 15 mars 1827.

I denna skrivelse hänvisade Tegnér till en notis i Växjö stifts tidningar, att Kungl Maj:t förordat, att nödvändiga utgifter för reparation av Jönköpings skola bör bestridas "av Visingsöfondens överskottsmedel", vartill Tegnér fogade följande anmärkning: "en tillåtelse, som jag ingalunda tvekar att använda till det förfallna skolhusets iståndsättande". Om man utnyttjade denna Kungl Maj:ts tillåtelse, skulle man både snabbare och utan att betunga varken staden eller stiftets byggnadskassa kunna göra det gamla skolhuset "både bekvämt och brukbart för en längre tid". Tegnér hade låtit göra ett kostnadsförslag, vilket inte uppgick "till högre summa än att den av Visingsöfondens överskottsmedel kan, med Konungens nådiga tillåtelse, nu genast bestridas".²⁸

I renskrivet skick gick Tegnérns skrivelse till skolhusbyggnadskommittén. Där preciserades tiden för reparationens verkställighet till "möjligtvis under loppet av instundande sommar" och användbarheten för ett reparerat skolhus till "flera mansåldrar". Förslaget gick ut på att taga ned eller flytta vissa mellanväggar samt ta i anspråk ytterligare två lärarbostäder i husets övre våning, så att man visserligen finge mindre antal men större rum för undervisningen. Enda olägenheten med detta förslag var, att två lärare alltså miste sina tjänstebostäder i huset och i stället finge hyra sig bostad ute i staden, vilka kostnader staden måste ikläda sig.²⁹

Magistratens beslut i skolbyggnadsfrågan fattades i enlighet med Tegnér's förslag den 15 mars samma år. Det präglades av stor ödmjukhet inför och tacksamhet till eforus. I protokollet heter det bl a: "Men herr Doctoren och Biskopen, som insett vilka svårigheter oss mötte, har därför täckts tillåta, att all vidare fråga därom", dvs om nybyggnad, "nu förfalla, och kommittén igenkänner häruti den vishet som alltid varit rådande i herr Doctorens och Biskopens beslut".³⁰

I ett följebrev till protokollet underströk Jonas Asker sin egen och kommitterades³¹ tacksamhet och beundran för Tegnér's förslag att lösa läroverkets byggnadsfråga, vilket betecknades som "ytterligare bevis på herr Doctorens och Biskopens vishet och välvilja för stadens invånare".

I brevet redogörs utförligt för kommitténs arbete efter de förutsättningar och de direktiv, som förelegat, dels en nybyggnad, ordentligt tilltagen och belägen på tjänlig tomt, dels en tillbyggnad av det gamla skolhuset av sten. Genom biskopens senaste förslag hade hela frågan emellertid kommit i ett helt nytt läge. Kommittén hade väl i det längsta velat hålla fast vid tanken på ett nytt, större och för ändamålet tjänlig byggnad, "som för framtiden kunde äga bestånd". Den hade emellertid tvekat om möjligheten att åstadkomma uppslutning kring en sådan tanke under nuvarande omständigheter, då stadens finanser var hårt ansträngda av "flere andra betydligt kostsamma byggnader och inrättningar", bl a hade staden måst vidkännas en betydlig kostnad för upprensning av kanalen genom staden. I den svåra belägenhet, som kommittén sålunda hamnat i, hade alltså biskopens nya giv mottagits med stor lättnad.³²

Uppgifterna om genomförandet av den beslutade reparationen och förändringen av skollokaler är mycket knapphändiga. Den torde dock ha kommit till stånd sommaren 1828. Vid läsårsavslutningen i maj detta år demitterades nämligen skolungdomen till "d. 1 sept, till vilken tid skolhuset bör hava undergått den beslutade reparationen" in- och utvändigt.³³ I skolans räkenskaper för läsåret 1828—29 finns vidare upptagna olika poster, som har med inre reparation och yttre uppsnygning att göra, bl a likvid för nya entrédörrar och takrännor samt "forselpenningar för åtskilliga inventariipersedlar återförda efter skolhusets reparation".³⁴

Den lösning på ett allvarligt problem, som man hade gett sig in på i Jönköping, då man trodde, att några omflyttningar av den gamla skolans innerväggar skulle säkra skolans lokalbehov för lång tid framåt, visade sig i stället snart vara mycket kortsiktig. De mansåldrar, om vilka

Tegnér talat i sitt förslag, krympte snabbt till ett decennium. Tio år senare gick det nämligen inte att trots alla förhoppningar längre skjuta upp en ofrånkomlig tillbyggnad av skolan.

GYMNASTIKINRÄTTNINGEN

Utom reparationen och ändringen av själva skolhuset fick skolans ledning — i praktiken eforus — även ta itu med gymnastikundervisningen och dess lokalfråga. Angelägenheten av att obligatorisk undervisning i gymnastik anordnades för skolungdomen var föreskriven i SO 1820.

Vid biskop Tegnér's första officiella besök i Jönköpings skola i juni 1825 kom som tidigare nämnts frågan om den studerande ungdomens gymnastiska övningar upp till diskussion, varvid Tegnér lovade att verksamt bidra till frågans lyckliga lösning genom att få en gymnastiklärare utnämnd på ordinarie stat. Tegnér's tanke var tydligen den, att om skolan anställde och avlönade en kompetent gymnastiklärare, skulle den studerande ungdomen ha rätt att fritt begagna "den i staden inrättade enskilda gymnastiska anstalt".³⁵

Någon sådan fanns dock inte vid denna tidpunkt. Däremot hade i staden bildats ett "GymnastiqueBolag", som i början av år 1825 inköpt en tomt vid Slottsgatan för att där uppföra en "byggnad till gymnastiska övningar".³⁶ Denna var dock inte klar att tas i bruk förrän hösten 1826.³⁷

Samarbete etablerades från början mellan gymnastikbolaget och elementarläroverket. Under första gymnastikterminen mottogs lärjungarna som enskilda frivilliga, betalande deltagare. Från 1827 fick de särskilda tider, och från skolans kassor erlades årligen en avgift för lärjungarnas gymnastikundervisning i bolagets gymnastiksal.

Denna anordning visade sig dock inte fungera särskilt bra. Direktionen för gymnastikbolaget, vars ledande kraft var lagman Fr Hedenstjerna, ville helst avveckla sitt engagemang för gymnastiken i Jönköping. Man inledde därför förhandlingar med skolans eforus om en överlåtelse av hela rörelsen till elementarläroverket. Så småningom kom man fram till en preliminär uppgörelse. Konsistorium i Växjö antog ett anbud från bolaget att för Jönköpings skolas räkning inlösa det nybyggda gymnastikhuset för 1140 rdr. Dessa förhandlingar hade förts mellan Tegnér och Hedenstjerna, men de kunde inte avslutas utan bifall från samtliga aktieägare.

Vid allmän bolagsstämma om denna fråga uppställdes helt andra

krav och förslag. Priset för överlåtelsen angavs till 2700 rdr. Alternativt skulle lärjungarnas deltagande i gymnastikundervisningen kosta 200 rdr i stället för som hittills 100 rdr årligen. Tegnérns svar blev, att så länge dylika villkor uppställdes, var alla fortsatta underhandlingar meningslösa, då varken skolan, konsistorium eller Visingsöfonden kunde bära sådana utgifter. Han tillade dessutom, "att skolungdomen ej kan påräkna det gagn som vederbör av en inrättning som står under en för skolan främmande styrelse".³⁸

De avbrutna förhandlingarna mellan domkapitlet i Växjö och gymnastikbolaget i Jönköping återupptogs snart nog och ledde till en uppgörelse på de villkor, som man tidigare preliminärt varit överens om. Härom skriver Tegnér i brev 1829: "För Jönköpings högre lärdomsskolas räkning är, för tvenne år sedan och till ett ganska billigt pris, inköpt ett nytt och i gott stånd varande gymnastikhus med inventarier. Av köpeskillingen återstår ännu 900 rdr bco vilka av stiftets byggnadskassa borde utgå."

Eftersom denna var hårt ansträngd genom reparationer på skolhuset i Växjö, hemställde nu Tegnér om att erforderliga medel för gymnastikinrättningen i Jönköping måtte "få utgå av de till Jönköpings skola anslagna Visingsömedlen". Genom denna fond avlönades redan gymnastikläraren samt betalades brandförsäkringsavgiften för gymnastikhuset liksom dess framtida underhåll. "Billigheten tyckes också fordra att en fond anslagen till Jönköpings skola må till någon mån bekosta en inrättning varav nämnda skola ensam drar fördelen."³⁹

Biskop Tegnér fick sin vilja igenom, och Jönköpings elementarläroverk hade därmed utan några egentliga bekymmer fått frågan om sin gymnastikinrättning löst. Ingen tycktes dock ha observerat, hur Tegnér manipulerade till Växjögymnasiets fördel med stiftskassans tillgångar. Trots att också Jönköping tillsköt medel därtill, togs den i anspråk enbart i Växjö skolor. Jönköping däremot fick nöja sig med anslag ur Visingsöfonden, vars tillgångar Tegnér utan tvekan sökte utnyttja till det yttersta⁴⁰, ett förhållande som är av stort intresse i Jönköpings elementarläroverks historia under den tegnérska eran.

c) Tegnér och Visingsöfonden

Den skola som Per Brahe d y hade grundat på Visingsö och som han och hans haptman Julius Lanzenfelt försett med stora donationer, senare kallade Visingsöfonden, upphörde med sin verksamhet 1816, sedan

beslut 1811 fattats, att all dess egendom skulle tillfalla Jönköpings trivialskola allenast, men förvaltas av Växjö domkapitel.⁴¹

De medel som i första hand lösgjordes, var stipendiemedel. Dessa skulle emellertid i fortsättningen användas till vad som bedömdes såsom Jönköpings skolas mest angelägna behov, nämligen till avlöning av lärare, när vissa tjänster där återbesattes. I övrigt dröjde det, innan fonden gav någon utdelning till direkt nytta för Jönköpings skola. De tidigare lärare vid Visingsö skola, som så ville — och det ville alla — hade rätt att stanna kvar på sin ö och uppbära full lön för sin återstående livstid. Efter hand blev emellertid genom naturlig avgång deras löner tillgängliga för andra ändamål.

Förvaltningen av fondens medel anförtroddes från början domkapitlet i Växjö. Där ville man dock bli kvitt de besvär som var förknippade med bokföring m m och begärde i stället, att rektor vid Jönköpings skola skulle sköta detta arbete och redovisa räkenskaperna till domkapitel och länsstyrelse. Fr o m 1822 förordnades rektor i Jönköping att utan någon som helst ersättning svara för medlens förvaltning.

Biskop Tegnér ägnade från början Visingsöfonden stor uppmärksamhet, varför det finns anledning att mera systematiskt undersöka, hur han handskades med fonden och dess tillgångar.

Vid mitten av 1820-talet befann sig skolegodsfonden i ett för Jönköpings skola kritiskt skede. I den tidigare citerade skrivelsen från Jonas Asker uttalades oro på grund av ett rykte, som var i svang, "att någon proposition hos Kungl Maj:t blivit gjord, att något av de löneinkomster, som efter därvarande lärares dödsfall eller befordran böra tillfalla Jönköpings högre lärdomsskola, måtte på den grund av att de där icke skulle behövas, anordnas till vissa andra mindre läroverks förbättrande i andra stift".

För att förhindra en sådan eventualitet bad Asker enträget Tegnér att noga bevaka ärendet, innan det avgjordes av Kungl Maj:t, så att ingenting av avkastningen från Visingsöfonden drogs från Jönköping för att tas i anspråk på annat håll. Behovet i Jönköping var nämligen så stort, att för dess skola alla tillgängliga medel måste anlitas där.⁴² I brev till Tegnér sommaren 1825 skrev Asker härom ytterligare och påtalade, att dessa medel icke fick undandragas den skola, till vilken de rätteligen hörde.⁴³

I sitt svar i september 1825 omtalade Tegnér, att omständigheter, över vilka han själv icke rått, gjort att svaret dröjt. Han hade dock använt

den mellanliggande tiden bli till att införskaffa alla nödiga uppgifter rörande fonden. Vidare omnämnde han, att han redan ett år tidigare — juni 1824 — i sin första skrivelse till Kungl Maj:t sedan han blivit konsistoriets ordförande gjort en framställning i saken. Ärendet vilade hos Kungl Maj:t fortfarande och skulle enligt Tegnér's mening inte avgöras förrän i samband med en kommande allmän löneroglering för rikets elementarläroverk. Tegnér försäkrade dock, att om några medel skulle inflyta och bli tillgängliga, så skulle han "ännu ytterligare yrka deras användande för Jönköpings läroverk allena".⁴⁴

Som tidigare konstaterats, begärde Tegnér hos Kungl Maj:t rätt att förskottsvis ta erforderliga medel ur Visingsöfonden till inköp av gymnastikinrättningen i Jönköping, medel som egentligen skulle ha betalats från stiftets byggnadskassa.⁴⁵ Därigenom kunde han använda alla tillgångar i denna till reparationerna av Växjö gymnasiebyggnad in- och utvändigt.

Tegnér's ambition som högste styresman av skolväsendet inom Växjö stift förefaller ha inskränkt sig till yttre upprustning av dess gamla inrättningar: gymnasium och skola i Växjö och skola i Jönköping. Några nya genomgripande reformer eller utvidgningsplaner är det inte tal om. Man kunde annars ha väntat sig, att Tegnér, då fondmedlen från Visingsö alltmer frigjordes, skulle ha arbetat exempelvis för att Jönköping skulle få gymnasium, helst som Visingsögymnasiet upphört och dess tillgångar, inklusive biblioteket, överförts till Jönköpings skola för att användas för dess utvidgning.

Tegnér synes emellertid aldrig ha givit uttryck åt en sådan tanke utan tvärtom ha utgjort ett hinder härför. Sedan han lyckats att åtminstone i någon mån få till stånd en löneroglering för läroverkens personal gällande fördelningen av riksdagens anslag därtill, vilken anförtroddes Tegnér⁴⁶, framhöll han, att han utgick från den förutsättningen, att i Växjö stift "läroverkspersonalen ej skall ökas, således från status quo".⁴⁷

När fördelningen av anslaget, vilken ingalunda enbart fick ett positivt mottagande, hade slutförts, deklarerade Tegnér att han för sin del skulle vara tyst och beskedlig, "om jag endast som extra förplågnad får Visingsöfondens ruiner till stiftets disposition"⁴⁸, en deklaration som kan sägas vara betecknande för hans sätt att se på skolförhållandena i stiftet och inte minst användandet av Visingsöfondens tillgångar.

Några år senare skrev han i samma fråga till statssekreterare von Hartmansdorff, att "med lönerogleringen ha vi här i Växjö stift allt skäl

att vara nöjde", medan den "i andra stift icke torde möta så mycket bifall".⁴⁹ Den frågan torde härvid kunna ställas, om Tegnér's belåtenhet med den slutliga lönerogleringen skall tolkas på så sätt, att han ansåg sig ha fått fullmakt att handskas med Visingsöfondens tillgångar så som han fann det lämpligt, dvs för användande efter eget tycke. Det kan synas så med tanke på vad som hände under 1830-talet.

Sålunda anmodades exempelvis rektor Eneroth genom en ämbetskrivelse från domkapitlet i Växjö i juli 1832 att ur Visingsöfondens medel utbetala 300 rdr bco, som skulle utgöra avlöning för ett år till läraren i främmande språk i Växjö.⁵⁰ Lönen för språkläraren i Växjö utbetalades sedan på samma sätt ända till 1839, dvs i sju år.⁵¹

I februari 1834 erhöll Eneroth en liknande anmaning från domkapitlet, nämligen att "så fort sig göra låter till konsistorium översända 800 rdr banco, vilka äro anordnade att till äldste härvarande lektorn ur Visingsöfonden utgå", utgörande retroaktivt lönetillägg för åren 1830—33. Orsaken till denna anmodan var brist på medel i lantränteriet. "Herr Prosten och övriga skollärare i Jönköping" fick däremot vänta på sin lön till dess lantränteriet fått in tillräckliga medel.⁵² Lönetillägget till äldste lektorn i Växjö utbetalades därefter ur Visingsöfonden i inte mindre än tjugufem år.

Avtappningen ur fonden till Växjö var alltså avsevärd. Den uppgick exempelvis år 1835 till en tredjedel av avkastningen och drog därmed ned överskottet till endast några få riksdaler. Detta år uppgick inkomsterna till 1640 rdr, vari ingick uppbörden av skolegodsen samt räntor på utlånat kapital. Utgifterna, dels 1136 rdr till hushyra och avlöningar gällande skolan i Jönköping, dels 200 rdr till äldste lektorn i Växjö, dels ock 300 rdr som lön till språkläraren i Växjö, uppgick totalt till 1636 rdr, dvs ett överskott på fyra rdr.

Tegnér's kommentar till denna vinst- och förlusträkning lyder: "Vid tillfälliga utgifter, som ej kunna beräknas, även blott vid markegångens fall, måste fonden minskas". Någon oro för detta förhållande hyste dock inte Tegnér utan tröstade sig med följande utsikter: "Detta missförhållande bör dock i framtiden avhjälpas, när 100 tunnor till en lektor emeritus och 25 till en dylik kollega, genom dessas avgång återvända till fonden".⁵³

Huruvida Tegnér ansåg, att den dåvarande fördelningen med en tredjedel till Växjö och resten till Jönköping skulle anses som normal, framgår inte klart. I varje fall kunde han inte ha varit okunnig om dona-

tionsbestämmelsernas formulering, att fonden sedan den överflyttats till Jönköping skulle användas till dess skola allenast, vilken förskrift han alltså tolkade med stor fördomsfrihet. Även under de följande åren kom Tegnér's fördomsfria tolkning av bestämmelserna till uttryck vid flera tillfällen, bl a i frågan om Visingsöbiblioteket och dess placering.

d) Tegnér och växelundervisningsmetoden

Under åren kring 1820 debatterades i Sverige mycket ofta den s k växelundervisningsmetoden eller lancasterskolan, uppkallad efter en av dess grundare, den engelske kväkaren Joseph Lancaster.

Utmärkande för denna undervisningsmetod var systemet med mindre grupper om tio till femton elever, vilka undervisades av äldre och kunniga lärjungar, s k monitörer. Med enkla och åskådliga medel skulle dessa inpränta en kort och avgränsad läxa, tills den ordagrant kunde upprepas av de yngre och mindre försigkomna kamraterna. Att förklara läxan ålåg läraren, som också förhörde var och en, när man ansåg sig färdig därmed. Om förhöret utföll tillfredsställande, gav läraren en ny läxa, som monitören på samma sätt under ideliga upprepningar sökte hamra in hos sina adepter. Denna metod visade sig ge goda resultat. Det vanliga klasssystemet var naturligtvis avskaffat, liksom flyttningar från klass till klass. Var och en hade att följa sin egen arbetstakt.⁵⁴

Till Sverige kom växelundervisningsmetoden alltså omkring 1820. I Jönköping och trakten däromkring fick den ett av sina starkare fästen. Under den här aktuella tiden anges sålunda lancasterskolor på bl a följande orter, nämligen Huskvarna startad 1822, Jönköping 1823, Nässjö 1824, Vrigstad 1826, Hörle, Gränna och Växjö 1828, Rogberga, Eckersholm, Nydala och Bringetofta 1830 samt Visingsö 1834.⁵⁵

Att Tegnér hyste stort intresse för växelundervisningsmetoden finns flera belegg för, bl a ett längre brev till A von Hartmansdorff, i vilket Tegnér om denna metod uttalade, att "den saken intresserar mig mycket".⁵⁶ I brev till komministern i Nässjö S Almark 1825 framhöll Tegnér "fördelarna av en metod, som då den rätt utövas, har vid elementarundervisning företräde framför den vanliga och är rättfärdigad av erfarenheten".⁵⁷

Trots sitt uttalade intresse var Tegnér dock ingen okritisk beundrare av metoden. I brev till statssekreterare af Kullberg erkände han sålunda, att han "ingalunda delar de sangviniska förhoppningar man nu i allmänhet tycks göra sig om växelundervisningen. Men för de första ele-

menterna, helst bland allmogens barn, är den utan tvivel lämplig."⁵⁸ Vad som närmast föranledde Tegnér att diskutera växelundervisningsmetoden med af Kullberg var hans önskan att i praktiken söka omsätta metodens idéer, vartill tillfälle erbjöds bl a genom Vrigstads pedagogi.⁵⁹

VÄXELUNDERVISNINGEN VID LÄROVERKET

Tegnér's intresse för växelundervisningsmetoden var alltså inte bara av teoretisk natur. Det förefaller sannolikt, att han redan på ett tidigt stadium hyst planer på att införa den vid elementarskolan i Jönköping. Till det tidigare omtalade kollegiet i juni 1825 var ledarna för den redan existerande växelundervisningsskolan i staden⁶⁰ inbjudna och deltog i diskussionerna.⁶¹

I sitt tackbrev till magistraten berörde han också frågan om förhållandet mellan denna växelundervisningsskola och elementarläroverket. "I avseende på växelundervisningsanstalten skall det bli mig ett nöje att, så snart omständigheterna tillåta, söka sätta den i sammanhang med det offentliga läroverket som en förberedande klass därtill. Därigenom vunnas den fördel att läraren, som i detta fall måste vara en bildad man, och finge räkna ecklesiastiktjänsteår, troligtvis även kunde påräkna publik lön, i likhet med övriga kolleger."⁶²

Tegnér's tanke på att söka införa och tillämpa växelundervisningsmetoden vid läroverket omsattes inte i handling med en gång, men han släppte inte tanken, förrän han fått tillfälle att pröva den möjligheten. Han försummade inte heller de tillfällen, som erbjöd sig att på ort och ställe studera dess förutsättningar och möjligheter. Då han i september 1826 passerade trakten på väg till Stockholm, besökte han som tidigare nämnts lancasterskolorna både i Jönköping och Huskvarna.⁶³

Det dröjde ytterligare ett år, innan Tegnér hunnit göra upp en plan, hur växelundervisningen eller monitörsystemet skulle kunna införas inom apologistin. Det skedde i en PM, daterad Östrabo i augusti 1827. Övergången till det nya systemet borde enligt Tegnér ske successivt, så att två lärare övertog och svarade för visst ämne eller viss ämnesgrupp inom hela skolan. För den egentliga inläringen skulle anställas s k monitörer, för vilkas utbildning respektive lärare fick ta ansvaret. Denne var också skyldig att tentera lärjungarna. Så snart de visat sig ha inhämtat ett visst kursavsnitt, fick de genast ta itu med en ny uppgift. Fördelen med detta system var i första hand "att förmå de unga till att arbeta på egen hand och pröva egna krafter, så långt de förmå".

Tegnér varnade dock för att ställa fordringarna eller förhoppningarna om snabba och goda resultat alltför högt. Det första läsåret vore att betrakta "såsom ett läroår för metoden inom apologistin". Skrivelsen avslutas med orden: "Saken är för viktig att lämnas utan uppmärksamhet eller dömas oförsökt; och jag bör hoppas, att början blir god, emedan den, åtminstone från min sida, åsyftar ett gott ändamål".⁶⁴

Om hur experimentet med växelundervisningsmetoden vid elementarläroverket utföll, föreligger egentligen inga tillförlitliga uppgifter. Det finns dock anledning att tro, att det i varje fall inte blev någon framgång. En konsekvens därav blev emellertid, att problem uppstod inom apologistin.⁶⁵

Vad beträffar Tegnér, framhöll han gärna växelundervisningen såsom en god och lämplig metod, då det gällde den rent elementära undervisningen. Om dess överlägsenhet vid läroverken var han mera tveksam. "I lärdomsskola må den även i vissa läroämnen tålas, vartill jag räknar historia och geografi, måhända även grammatikalisk formlära, så vitt den är rent minnesverk, men icke syntaxen som fordrar något begrepp. Skarpa kontroller fordras dock härpå, och frågan torde ännu vara om, med noga iakttagande härav, läraren vinner något i tid eller lärjungarna i framsteg."⁶⁶

I stället för växelundervisningsmetoden tilldrog sig andra undervisningsmetoder allt större intresse. Dessa innebar i stort, att man övergav det traditionella klassläraresystemet, dvs att varje klass skulle ha blott en enda och samme lärare i alla ämnen, och att man i stället tillämpade ämnesläraresystemet, dvs att undervisningen i en och samma klass sköttes av flera lärare, vilka var och en representerade blott ett ämne eller en grupp. Självklart valde läraren därvid det eller de ämnen, vari han hade de bästa insikterna och därmed större förmåga att ge en bättre och intressantare undervisning.

Då Tegnér såg tillbaka på de första åren av sin eforala gärning inom Växjö stift, kunde han göra det med en viss tillfredsställelse. Inte minst i Jönköping hade han mötts med sympati för att inte säga hänförelse, och man hade tävlat om att efterkomma hans önskningar.

Själv tycks han också vara nöjd med sitt verk. Hans anspråk på skolan i Jönköping innebar inga revolutionerande nyheter eller omdaningar. Han nöjde sig med att behålla den vid status quo. Ändringar, reparationer o dyl, som ansågs oundgängliga, hade han lyckats genomföra

på ett sätt som han bedömde skulle stå sig i mansåldrar framöver, utan att invånarna i staden hade behövt betungas med några större insatser. Till besättande av lediga lärartjänster hade han genom personligt engagemang fått dugande krafter, som han åtminstone till en början var helt nöjd med. Särskild vikt lade han vid att i Jönköping som inspektor ha fått en pålitlig och dugande ställföreträdare. Även i detta avseende trodde han sig ha funnit den rätte manne, nämligen kyrkoherde Johan Wetterling. I rector scholae C E Eneroth hade Tegnér vidare en hängiven beundrare och en ytterst samvetsgrann chef för elementarläroverket i Jönköping.

Naturligtvis kunde Tegnér inte helt förskonas från missljud från sina medarbetare i Jönköping i bildningens tjänst, inte minst på grund av det personliga regemente som Tegnér utan tvekan utövade. Problemen var emellertid inte allvarligare än att Tegnér utan större svårigheter kunde ställa allt till rätta igen. Trots allt måste därför den första tioårsperioden av Tegnérns eforat betecknas som en lycklig tid.

Det följande decenniet uppvisar inte alltid lika idylliska förhållanden vare sig beträffande Tegnérns liv eller elementarläroverkets verksamhet. Skolan råkade in i kriser och svårigheter. De under 1820-talet åstadkomna och då som prov på stor framsynighet betraktade lösningarna på allvarliga problem visade sig under Tegnérns sista tioårsperiod i stället vara alltför kortsiktiga.

Eforus' patriarkaliska och understundom helt självsvåldiga styrelsesätt väckte vidare nu och då till liv en opposition, som Tegnér inte alltid kunde bemästra eller möta med den kraft och takt, som hade varit erforderlig och som han under föregående decennium visat prov på.

4 TEGNÉR OCH LÄROVERKET 1834—46

På 1830-talet råkade Jönköpings elementarläroverk, dess eforus och inspektor jämte några av kollegiemedlemmarna in i kriser och svårigheter, som hämmade läroverkets verksamhet och sunda utveckling. Vidare hemsöktes staden av svåra yttre prövningar, vilka åtminstone till en tid hade förlamande verkan på samhället i stort och därmed också dess skolväsende. Visserligen repade sig staden och dess invånare snabbt efter de hårda slagen, men verkningarna av dem lämnade spår efter sig på mer än ett område.

Under några veckor i augusti-september 1834 rasade i Jönköping en koleraepidemi. Av stadens omkring 4000 invånare insjuknade enligt officiella uppgifter 1352 personer, varav inte mindre än 620 avled, dvs "cirka var 7:e person, ett förhållande som oss veterligt icke inträffat på något enda ställe i Europa".¹ I en inlaga till konungen skriver biskop Tegnér: "Härigenom ha en mängd barn helst inom de lägre klasserna förlorat sina föräldrar och med det samma hoppet om enskild vård och uppfostran".²

Några uppgifter om hur pass hårt koleran slog bland läroverkets elever föreligger inte. I en förteckning över döda omnämns bl a "scholaris Hampus Mörner". Alla lärarna tycks ha blivit skonade. Av skolans gynnare dog bl a byggmästare P G Salvin.³ Många av de jönköpingsbor, som haft möjlighet därtill, hade flytt ur staden, så länge farsoten fortfor att härja och smittorisk förelåg. Läroverket hölls stängt, så länge epidemin pågick. Skolans rektor C E Eneroth var angelägen att så snart som möjligt öppna skolan, men eforus beslöt uppskjuta terminsstarten till den 15 oktober.⁴

I augusti 1835, alltså jämnt ett år efter koleraepidemin, uppstod en förödande eldsvåda på den sk Förborgen i Jönköping. Förutom ruiner av det 1737 nedbrunna slottet samt en del andra byggnader på kronans mark fanns där på stadens mark åtskilliga gårdar, lador och magasin, som blev lågornas rov. Även om denna eldsvåda inte var så förödande som tidigare bränder, var den dock ett hårt slag för många som året förut drabbats av koleran.⁵ För elementarläroverket blev den på litet längre sikt betydelsefull. Till detta område förlades nämligen efter några årtionden den nya läroverksbyggnaden.

För skolans eforus, biskop Tegnér, innebar det andra decenniet av hans eforala verksamhet perioder av depression, svaghet och ohälsa, vil-

ket i hög grad satte ned hans livslust och arbetsförmåga, delvis också hans tanke- och omdömesförmåga. I detta sammanhang måste också nämnas de förvecklingar, som kärleksförhållandet till Emili Selldén medförde.⁶ Inte heller efter brytningen, varigenom Tegnér visserligen sade sig "äntligen tagit mitt parti och ryckt mig från ett förhållande, som passade illa för min ålder och min belägenhet i livet"⁷, kunde han helt glömma Emili Selldén. Han isolerade sig därvid, och hela hans väsen blev oroligt och förstämt.

En ny lycka trodde han sig finna hos Wendela Hebbe, först bosatt utanför Värnamo, senare i Jönköping och Stockholm. Med förtvivlans mod och utnyttjande av olika medel sökte han erövra denna kvinna, men hon värjde sig.⁸ Allt ledde så småningom till en katastrof, vilken inträffade sommaren 1840, då Tegnér drabbades av hjärnblödning med åtföljande sinnesrubbing.⁹ Utan tvekan inverkade Tegnérs sinnessillstånd under 1830-talets senare hälft och början av 1840-talet i många fall menligt på hans ledning av stiftet och dess skolor, bl a elementarläroverket i Jönköping

a) Tegnérs inspektionsresa till Jönköping 1836

År 1832 hade biskop Tegnér utfärdat kallelse till prästmöte i Växjö. Genom biskopens sjukdom hade emellertid detta måst uppskjutas. Också det två år senare tillämnade prästmötet hade uppskjutits.¹⁰ Ytterligare två år senare utlystes på nytt prästmöte, och för Tegnér blev det en prestigesak att inte än mera förhala detsamma. Förberedelserna för mötet krävde mycket arbete och stark koncentration. För sin kollega i Göteborg, C F af Wingård, uppgav han, att han nödgats avbryta praktiskt taget all förbindelse med yttervärlden¹¹, och till sin son, Chr Tegnér, skrev han en vecka senare, att han "icke reser ur stället i sommar, måste ha prästmöte i september och får mycket och ledsamt att skriva".¹²

Sex veckor därefter sände emellertid Tegnér sin son ett nytt brev med följande innehåll: "Jag reser på torsdag till Jönköping och blir borta i 8 dagar. Där är mycket och oangenämt att göra i Jönköping. Mellan prostten och församlingen dagliga tvister som borde biläggas, åtminstone mildras. Vid skolan inlöpa ständiga klagomål över Collianders försumlighet och kannstöperi, naturligtvis ultra liberalt.¹³ Han vill ha skolan till en tidningsredaktion, ett undervisningens Aftonblad. Andersson, det svinet, har varit plakat för altaret, och är nu stämd för frukosten.¹⁴ Vad tycker du? Är det icke roligt att vara chef för ett sådant byke?"¹⁵

Tegnérns tidigare beslut att inte lämna Växjö och biskopsgården Östra-bo, förrän han hållit det beramade prästmötet i september 1836, såg han sig alltså nödsakad att trots allt frångå. Han tvingades lägga åt sidan allt förberedelsearbete och måste i stället företa en snabbtryckning till Jönköping för att reda ut förhållandena såväl inom församlingen som inom skolan.

Tegnér uppehöll sig i Jönköping under tiden 27 maj—3 juni.¹⁶ Avsikten med besöket var enligt stadens tidning att "ägna en närmare tillsyn åt härvarande undervisningsverk" men också "att på närmare håll taga kännedom om varjehanda andra angelägenheter, vilka kunna förtjäna eller till äventyrs påkalla hans ämbetes uppmärksamhet". Vad som avsågs härmed var de allvarliga motsättningar, som rådde mellan de borgerliga och kyrkliga myndigheterna, där framförallt kyrkoherde Wetterling kommit i skottgluggen, så att han hade måst lämna styrelsen för stadens fattigvård och skolväsen.

Tegnér ägnade sig först åt att söka få någon rätsida på problemen inom församlingen, speciellt beträffande fattigvårdsstyrelsen, varom Tegnér bl a berättade i brev: "Förhållandet mellan pastor och församlingen är också högst obehagligt. Han är icke utan fel, men hans motståndares äro vida större: ett intolerant, härsklystet släkte, av de nu brukliga liberala despoterna. Bland dessa utmärker sig i synnerhet en boktryckare och tidningskrivare Lundström, som från början stått i spetsen för hela oppositionen. Att stadens pastor skall vara stängd från ledningen så väl av fattigvård som stadsskola är något hittills oerhört i Sverige, rakt stridande mot lag och bruk, och dessutom stridande mot sakens natur, billighet, ja möjlighet."¹⁷

Även om Wetterling återvaldes, var därmed friden inte återställd. Det visade sig nämligen småningom, att han inte hade fattigvårdens räkenskaper under kontroll. Vidare var hans privata ekonomi undergrävd, varför Wetterling måste gå i konkurs, en vid denna tid mycket allvarlig sak, allrahelst för en präst.¹⁸

I det ovan citerade brevet meddelade Tegnér vidare, att han "varit i Jönköping på skolinspektion" och att han hade "anledning att därmed vara missnöjd i många avseenden".¹⁹ Det var alltså inte bara problemen inom församlingen utan också förhållandena vid elementarläroverket, som var i behov av genomlysning, vilket skedde vid ett av de mera betydelsefulla kollegiesammanträdena i läroverkets historia.

COLLEGIUM SCHOLASTICUM

Kollegiesammanträdet i Jönköping hölls den 30 maj och hade karaktären av ett helt vanligt arbetsplenium vid ett läsårs avslutning, där man hade att besluta om flyttningar, utdelning av stipendier och byte av läroböcker, vartill kom planering för kommande läsår. Några utomstående var inte tillstädes. Inte ens skolans inspektor Johan Wetterling synes ha varit närvarande.

Skolans nye rektor Per Hallenberg, som nu för första gången ledde skolavslutningen, inledde överläggningen med ett förslag om nya principer för utdelande av de sk djäknepenningarna, vilka utgjordes av kollektmedel från stiftets kyrkor. Hittills hade dessa delats ut efter den ordning, vari lärjungarna fanns upptagna i terminskatalogen och så långt de räckte, utan tanke på om de därmed kom till bäst användning. Genom ett sådant slentrianmässigt tillvägagångssätt kunde det enligt rektors mening lätt hända, att försumliga lärjungar belönades och bemedlade understöddes i stället för att tjäna den flitige till uppmuntran och den fattige till hjälp.

På rektors förslag beslöts, att viss del av djäknepenningarna skulle användas till inköp av premieböcker att utdelas till "flitige och skicklige ynglingar utan avseende på fattigdom". Återstoden skulle delas ut i kontanter "men endast åt fattige och skicklige ynglingar". Detta förslag beträffande djäknepenningarnas utdelande hädanefter "täcktes Hr Dokt. och Biskopen bifalla".

En annan nyhet, som också vann eforus' gillande, var att lärjungar, som inte blivit fullt godkända i ett eller annat ämne för flyttning till högre klass, kunde flyttas "med villkor". Dessa gavs tillfälle att vid följande hösttermins början undergå prövning, "varpå beror, om deras flyttning består eller icke".

Ytterligare en förändring, som påyrkades av lärarna och som likaledes vann Tegnérns bifall, var beslutet om nedläggning av den tio år tidigare inrättade förberedande klassen, där lärjungar, som var inriktade på apologistavdelningen, varit befriade från latinundervisningen.²⁰ Klassen hade visat sig vara tungarbetad och besvärlig för både lärare och elever, "i synnerhet som det stora antalet inom denna klass och olikheter mellan de i skolan nyss intagne barnen upptager även den mest nitiske lärarens hela verksamhet och odelade uppmärksamhet".

Tegnérns insats vid detta kollegiesammanträde bestod i att han tog fram färlan och hotade "en och annan lärare", dvs Colliander²¹, som

inte passade tiderna, då en lektion skulle börja. Detta, framhöll Tegnér, stred mot föreskriften i skolordningen och vände dessutom lärjungarna vid oordentlighet, som kunde följa dem genom hela livet och bli dem till skada. Eforus ville inte veta av sådant oskick i fortsättningen och inskräppte därför såväl rektors som inspektors plikt att tillse, "att häri ordentligt tillgår".

Vidare ville Tegnér ändra morgonbönernas utformning, så att de inte bara omfattade uppläsning av ett kapitel ur bibeln utan även en lättfattlig förklaring eller tillämpning, "som kan inplanta i hjärtat sann dygd och kristendom". För ändamålet rekommenderade Tegnér Nya Testamentet av Dinters Schulbibel, varav han för läroverkets räkning ämnade införskaffa ett exemplar.

Den svåraste och mest betydelsefulla fråga, som behandlades vid sammanträdet, rörde apologistklassens utformning. Den var som tidigare påpekats oformlig. Då därtill en militärskola nu skulle starta i Jönköping, i vars planerade organisation förutsattes att viss samläsning skulle ske med befintlig apologistkola, kunde man vänta sig, att den skulle svälla ut ännu mer, så att ingen effektiv undervisning skulle kunna meddelas i denna avdelning med mindre än att den delades i två.

Såväl eforus som rektor och övriga kollegieledamöter var av samma mening, nämligen att apologistin nödvändigt måste utökas med en ny avdelning, "då lärjungarnas antal under flera år varit i beständigt stigande och Jönköping såsom en sjö- och handelsstad är i synnerhet i behov av en läroanstalt, där stadens barn, vilka utgöra största antalet inom hela skolan kunna utbildas till skicklighet i sina föräldrars yrken, och icke genom saknad av en sådan bildningsanstalt, nästan tvingas in på lärdomsskolan och därifrån på ämbetsmannabanan, utan att därtill hava varken lust eller anlag".

Frågan gällde emellertid, varifrån man skulle få medel till avlöning av en ny apologist. Kollegiet gjorde härtill den anmärkningen, att den sk Visingsöfonden ju blivit överflyttad till Jönköping för att uteslutande användas till dess skolas utvidgning. Visserligen gav denna fond inte längre något överskott, vilket berodde på att "denna fonds icke obetydliga överskott blivit genom senaste anordningarna helt och hållet dragne till Växjö läroverk".²²

Rektor Hallenberg och det övriga kollegiet påpekade också, att av de två apologistklasser, som fanns i Växjö, åtminstone en var "både onyttig och överflödig". Som stöd för denna uppfattning framhölls, att den

övre apologistklassen där "sällan hade mer än 3 å 4 lärjungar, vilka blott för en kort tid begagnade densamma mindre av verkligt behov, än emedan den fanns på stället". Vad var då, menade kollegiet, mera naturligt än att den statliga lärartjänst, som inte fyllde någon förnuftig uppgift i Växjö, överflyttades till Jönköping, där behovet var skriande. Detta vore ju också ett billigt rättvisekrav, eftersom statuterna uttryckligen föreskrev, att fondens medel skulle användas uteslutande till Jönköpings skolas utvidgning och förbättring.

I detta avseende blev eforus, biskop Tegnér, ställd mot väggen. Något beslut fattades inte i denna viktiga fråga, men i protokollet heter det, att "Hr Biskopen, som gillade denna kollegii åsikt, lovade att allvarligt understödja en sådan av behovet i högsta måtto påkallad förändring, och tillsade rektor att till honom inkomma med protokollsutdrag av denna paragraf".²³

En jämförelse mellan vad som hände vid detta tillfälle och vad som hände elva år tidigare vid Tegnér's första officiella framträdande vid Jönköpings elementarläroverk utvisar stora skillnader. Till det yttre skilde sig de båda sammanträdena betydligt såväl vad gäller karaktären, extrainkallat kollegium respektive rutinmässigt arbetsplenum, som beträffande de närvarande, där vid det första tillfället inte bara deltog skolledning och lärarpersonal utan också länets och stadens honoratiores.

Den nimbus, som omgett Tegnér vid det första sammanträdet, hade påtagligt mattats elva år senare. Visserligen förmärktes ingen direkt eller öppen, än mindre någon pockande opposition 1836, men på ett stillsamt och väl inlindat sätt lät kollegiets medlemmar Tegnér förstå, att de kunde ha sina egna meningar i praktiskt pedagogiska och ekonomiska frågor. Eforus och elementarläroverkets lärare möttes nu på en mera jämlik fot till överläggningar om skolans framtid. De senare vågade t o m framföra egna förslag och motivera dem på ett sådant sätt, att Tegnér med eller mot sin vilja erkände deras berättigande och lovade verka för deras genomförande.

Om det alltså förelåg stora skillnader mellan besöket 1825 och denna inspektionsresa, fanns det emellertid en likhet, nämligen eforus' glansfulla medverkan vid årsavslutningen.

ÅRSEXAMEN

Den offentliga läsårsavslutningsceremonin i elementarläroverkets högtidssal med tal av eforus och hemförlovning av lärjungarna ägde rum

den 3 juni. Liksom tidigare, då eforus varit närvarande, utgjorde Tegnérskoltal höjdpunkten vid examenanniversarium, vilket tal brukade avhöras av en ivrig och entusiastisk lyssnarskara. Sedan Tegnér sist framträdde i Jönköping i denna funktion hade det gått sex år. Ämnet för Tegnérskoltal 1836 var Skolans genius, vilket avslutningstal skolans rektor, P Hallenberg, karakteriserade såsom "bildrikt, snillfullt, kraftigt och rörande, med den djuphet i tankar och skönhet i vändningarna, som är honom endast egen".²⁴

Innan Tegnér gick in på sitt ämne om skolans genius, uttalade han några stränga, varnande och bestraffande ord med anledning av att han i en klass bl a "funnit en oväntad löslighet och osäkerhet i formläran". Att det var Collianders klass som utan namns nämnande avsågs, förstod de initierade mycket väl. "Jag varnar, vänligt men allvarsamt, och icke för första gången. Det är icke välbetänkt att sätta fromsinta, välvilliga naturer på allt för hårda prov." I det stora hela var emellertid Tegnér nöjd med de resultat som uppnåtts under läsåret, vilket han också "med glädje" betygade.²⁵

Efter de inledande orden övergick Tegnér sedan till teckningen av lärjungens genius. Han skildrar den som en vitklädd oskuldsfull gestalt, stående med lutad panna, en symbol för lydnad. "Och i sin ena hand bär han griffel och minnesbok, som äro flitens tecken, ty barnets genius är flitig; och i den andra håller han en törnrosknopp, hoppets sinnebild, ty barnets genius är förhoppningsfull, och livet bär både rosor och törnen."

Tegnér lyckönskade lärjungarna att under ferierna få frihet till lekar och umgänge med naturen, men han manade dem att inte glömma bort boken utan i stället ta tillfällena i akt att fördjupa sina studier. Hans avslutningsord till eleverna vid elementarläroverket i Jönköping är storslagna: "Farväl, I stigande lärkor i livets korta vår, I tvåfotade blommor på de ödsliga fälten. Måtte himlen fostra er med sin dagg och solen med sina strålar! Den Högste give er trevnad och välsignelse! Farväl!"²⁶

Med sedvanlig bravur hade Tegnér låtit sin stämma ljuda i sitt fjärde skoltal i Jönköping, och de som infunnit sig hade onekligen fått vara med om en retorisk högtidsstund. Vad åhöraren eventuellt saknade var en apostrofering till läroverkets nye rektor. En vältalig sådan kom i stället vid Tegnérskoltalens nästkommande besök i Jönköping, vid läsårsavslutningen 1838.²⁷ Dessförinnan höll han sitt länge planerade prästmöte, vid vilket bl a frågan om Visingsöbiblioteket var föremål för diskussion.

b) Visingsöbiblioteket

Redan vid kollegiesammanträdet i samband med Tegnérskoltalens första officiella besök vid Jönköpings elementarläroverk hade den frågan varit uppe till behandling, hur man skulle förfara med Visingsö gymnasiebibliotek, som 1811 tilldelats Jönköpings trivialskola men fortfarande förvarades på ön.

Som tidigare nämnts ställde då Jonas Asker i utsikt, att något rum i stadens rådhus skulle kunna få tas i anspråk som uppställnings- och förvaringsplats för detsamma. Eforus tog tacksamt emot erbjudandet och anmodade rektor Eneroth att låta avhämta boksamlingen från Visingsö samt med biträde av lärarna inventera och ställa i ordning densamma.²⁸ Det skulle emellertid dröja åtskilliga år, innan detta uppdrag verkställdes. Hur själva flyttningen tillgick, framgår av läroverkets räkenskapsbok för år 1833.

Nedpackningen av Visingsöbiblioteket skedde i sex för ändamålet beställda boklärar. Dessa transporterades sedan med tre ökar från den gamla gymnasiebyggnaden till Näs på öns sydspets. Där överfördes de till en sjumannabåt, som roddes till södra Vätterstranden och lastades ur. Godset omhändertogs där av skjutsaren Johan Andersson, som forslade det till sin bestämmelseplats.²⁹ Boksamlingen var därefter uppställd i ett provisoriskt förvaringsrum i ett privathus, vilket inte överensstämde med den ursprungliga planen.

Detta under flera år rådande missförhållande framtvingade en radikal och för Jönköpings elementarläroverk mindre önskvärd lösning på problemet, nämligen överflyttning av biblioteket till Växjö samt förening härav med därvarande stiftsbibliotek. Sitt förslag härom, vilket är ytterligare ett belysande exempel på eforus' fördomsfria förfarande med Visingsöfondens tillgångar, framlade Tegnér vid prästmötet i Växjö 1836.

BIBLIOTEKETS ÖVERFÖRANDE TILL Växjö

Det var på prästmötets sista dag, den 22 september, som Tegnér tog upp frågan, tecknade bakgrunden och motiverade sitt förslag: "Sedan läroverket på Visingsö blivit upplöst, hade därvarande bibliotek, som innefattar något över 800 band, bland vilka några äro mera sällsynta, blivit flyttad till Jönköping. I därvarande skolhus saknades likväl utrymme för böckernas uppsättning, varför de hittills mot hyra blivit förvarade i

enskiilt hus. Dels för att bespara denna utgift, dels emedan dessa böcker för därvarande skolungdom icke kunde vara av någon nytta, föreslog H.H.Biskopen att de måtte flyttas till Växjö och förenas med härvarande stiftsbibliotek, så mycket hellre som utrymme här ej saknades, och dylika spridda samlingar, obetydliga var för sig, kunna bilda ett helt om de förenas.”

Prästerskapet biföll enhälligt Tegnér's förslag, dock på det villkoret, att också Kungl Maj:t gav sin tillåtelse till Visingsöbibliotekets överflyttning till Växjö.³⁰ Härigenom uppskötts beslutets verkställighet betydligt.

Ungefär samtidigt med Tegnér's förslag beträffande överförande av Visingsöbiblioteket till Växjö och ”dess förening med stiftsbiblioteket, som även beviljades av ståndet men fordrar kunglig sanktion”, fick stiftsbiblioteket, som omfattade cirka 11 000 band, mottaga en donation på tusentalet böcker av förre Växjödjaknen, riksantikvariern och riksarkivariern J G Liljegren. I sitt tackbrev framhöll Tegnér, att ”varken Jönköpings el. Växjö skola ha något bibliotek, behöva det ej heller; och i detta avseende älskar jag decentralisationssystemet”. Vidare utbad han i brevet donators tillstånd att få uppställa den liljegrenska boksamlingen ”alldeles oförskingrad”, en ambition som Tegnér inte visade beträffande Visingsöbiblioteket.³¹

För att försäkra sig om konungens bifall följde Tegnér sina tidigare väl upptrampade stigar till inflytelserika personer. Bland dem som han uppvaktade och sökte vinna för sin sak, var som tidigare statssekreterare von Hartmansdorff. I ett brev till denne heter det om denna sak: ”Med nästa post uppgår Konsistorii begäran om Konungens sanktion på prästmötets beslut om flyttningen av Visingsö bibliotek till Växjö. . . . Om du anser för nödvändigt att Exc. Brahe, såsom arvinge till det upplösta läroverket på Visingsö höres, så vill jag skriva i saken till honom. Där böckerna nu stå begagnas de icke alls, och vi måste på köpet betala 25 rdr om året, för att få dem uppmultnade.”³²

Magnus Brahes kommentar till flyttningen av Visingsöbiblioteket gick i huvudsak ut på att åtminstone en del av böckerna borde stanna i Jönköping, nämligen för det första alla böcker som var skrivna på svenska språket, för det andra alla textböcker för skolbruk jämte lexika, för det tredje de böcker, som handlade om Nordens historia, lagar, språk och geografi samt slutligen de böcker och skrifter, som behandlade den grevliga Braheätten, inalles ett hundratal böcker.³³

Konungen gav så småningom sin sanktion till bibliotekets flyttning med de undantag, som angetts av Magnus Brahe. Med den utgången var emellertid inte Tegnér nöjd. I brev till von Hartmansdorff skrev han, att han ”kommer i förlägenhet för hushyra till de böcker, som skola kvarlämnas i Jönköping”.³⁴ Trots Brahes klara besked kom en del av dessa böcker med i boklärarna till Växjö. Rektor Hallenberg antecknade noggrant de volymer, som packades ned och begärde restitution av dem som av en eller annan anledning blivit felexpedierade. Något svar på hans propå avhördes dock aldrig.³⁵

REAKTIONEN I JÖNKÖPING

Samtidigt som frågan om Visingsöbibliotekets placering i Jönköping tveklöst fordrade en snar lösning måste konstateras, att Tegnér's företag att få denna boksamling, som egentligen utgjorde Jönköpings skolas bibliotek, överförd till Växjö närmast liknar en väl iscensatt kupp. Närmast berörda parter, Jönköpings elementarläroverk och Jönköpings stad, tillfrågades sålunda inte alls och gavs därför inte heller tillfälle att yttra sig över biskopens förslag. Det märkliga i sammanhanget är vidare, att någon opposition från berörda parter i Jönköping inte heller hördes av.

Att saken emellertid inte passerade alldeles obemärkt i staden framgår av en insändare i Jönköpings Tidning. Den anonyme författaren, som med all sannolikhet var P Colliander, trodde sig bl a ”hava välgrundad anledning till framställning av den frågan, med vad rätt hr biskopen och stiftets vördiga prästerskap anse sig äga att besluta över vad som icke uteslutande tillhör dem?”

I fortsättningen av insändaren framfördes tanken, att ”Jönköpings samhälle, som lika så väl som stiftsstyrelsen äger att värja vad som antingen som gåva eller på annat sätt kommit i läroverkets ägo, kan ju möjligen hava sina skäl att vara av annan tanke än hr biskopen i det ämne här är i fråga och varför då beröva det sin rätt att åtminstone få yttra densamma?”

Om beslutet vid prästmötet i Växjö skulle vinna Kungl Maj:ts stadfästelse, ”händer det ofelbart att Visingsöbiblioteket går samma väg som större delen av den rika Visingsöfonden, och Jönköpings stad kunde i sådant fall hava skäl att beklaga sig över att dess läroverk blivit genom stiftsstyrelsens åtgärder styvmoderligt behandlat”.

I en fotnot till insändaren sade sig tidningens redaktör ämna återkom-

ma med en artikel, i vilken han ville pröva de uppgivna "skälens halt och beskaffenhet". Av den anledningen ville tidningen vänta med "de upplysningar och tillägg, vilka vi eljest äro lika villiga som skyldiga att tillhandahålla".³⁶ Av någon anledning blev det dock inte någon fortsatt offentlig debatt. Frågan skulle emellertid återkomma närmare ett decennium senare.

I den brett upplagda kritiken av förhållandena vid Jönköpings elementarläroverk, som förekom i Jönköpingsbladet 1845, avtrycktes nämligen den ovan refererade insändaren. Härtill fogades den reflektionen, att det nu, sedan skolan i Jönköping fått en tillbyggnad, vari ingår "ett med namnet 'bibliotek' hedrat rum, vilket är utan böcker och således i själva verket allenast att betrakta som en biblioteksfantasi utan motsvarande verklighet", kunde vara lämpligt att reklamera böckerna från Växjö. Någoting sådant hade emellertid inte skett, vilket anfördes som bevis på att läroverket var handlingsförlamat.³⁷

Beträffande Visingsöbiblioteket hade alltså såväl prästmötet som framförallt eforus, biskop Tegnér, handlat över huvudet på Jönköpings stad och dess elementarläroverk. Visingsöbibliotekets överförande till Växjö utgör därför inte bara ytterligare ett exempel på Tegnér's fördomsfria hanterande med Visingsöfonden och dess tillgångar utan är också ett klart uttryck för hans personliga regemente över elementarläroverket i Jönköping.

c) Realgymnasiets tillkomst

När skolinrättningen på Visingsö 1811 upphörde och Jönköpings skola utsågs till dess universalarvinge, var man något tveksam, hur man skulle förfara med det mindre gymnasium, som hade ingått i öns skolväsende. Tanken att låta detta fortleva övervägdes tydligen av testamentsexekutorerna. Den blev emellertid avvisad, eftersom man betraktade "inrättningen av ett gymnasium i Jönköping vara över ortens behov".³⁸

Trots allt synes dock idén om ett gymnasium i Jönköping ha legat som en latent möjlighet. Vid kollegiesammanträdet 1836 tycktes den vara nära sin lösning³⁹, men Tegnér sköt på ett avgörande. Frågan om tillkomsten av ett gymnasium fick förnyad aktualitet genom skolstadgan 1839. Förverkligandet härav skulle emellertid dröja ytterligare flera år, bl a genom dess sammankoppling med frågan om tillbyggnad av skolhuset.

SKOLSTADGAN 1839

Det för det högre skolväsendet betydelsefulla cirkuläret av den 1 november 1839, vars tillskyndare var dåvarande statssekreteraren Chr I Heurlin⁴⁰, sedermera Tegnér's efterträdare på biskopstolen i Växjö, utgjorde en helt ny organisationsplan för gamla och nytillkomna gymnasier, vartill Jönköping räknades. Den sex år tidigare beslutade provisoriska löneregleringen skulle bestå tills vidare. Alla gymnasier skulle härnäst vara uppdelade i tre avdelningar i stället för som tidigare blott två. Vid alla gymnasier skulle anställas ordinarie lärare i moderna språk med fyra veckotimmars undervisning i varje klass samt i naturvetenskap med två timmars undervisning.

I fem städer, Västervik, Vänersborg, Örebro, Jönköping och Göteborg, skulle s k fullständiga apologistkolor inrättas, även kallade borgarskolor, vars övre avdelningar betecknades som gymnasium med reallinje. I dessa realgymnasier skulle ingen undervisning i klassiska språk meddelas. De ämnen, som föreskrevs där, var modersmålet, tyska, engelska och franska samt "alla de vetenskaper och ämnen och till den grad som för studentexamen erfordras".

Någon sammanslagning eller samläsning mellan de båda skolformer-na lärdomskola och reallinje skulle inte förekomma. De fick därför var sin rektor. Eforerna skulle alltfört vara självskrivna och därmed bibehålla överinseendet över skolan inom respektive stift. Vid dess sida skulle emellertid stå en nämnd, bestående av fyra på eforus' förslag av Kungl Maj:t utsedda ledamöter. Detta beslut innebar en ansats till inskränkning av kyrkans hittillsvarande suveräna makt över skolan, ett steg mot skolans emancipation från kyrkan.

I fyra städer, nämligen i Örebro, Jönköping och Göteborg samt i Skara, skulle dessutom inrättas en för lärdoms- och apologistskolan gemensam förberedande klass utan latinundervisning. Detta beslut innebar ett första steg att uppskjuta de klassiska språkens studium till högre klass inom den lärda skolan men också ett försök att lägga grunden till en gemensam studiebanan för den vetenskapliga och medborgerliga bildningen, för vilken klassiska språk inte längre utgjorde förutsättningen.⁴¹

Genom skolförfattningen 1839 hade alltså möjlighet skapats att i apologistläroverken föra studierna fram till en studentexamen utan latin. Därigenom hade "en *real* bildningslinje i verkligheten för första gången fått en fullt likaberättigad ställning vid sidan av den förut existerande lärda skolan".⁴²

GYMNASIEFRÅGAN I JÖNKÖPING

I Jönköping hälsade man med stor tillfredsställelse och stora förväntningar underrättelsen om den tilltänkta gymnasielinjens införande vid apologistskolan. Skolfolket med rektor Hallenberg i spetsen förklarade sig genast berett att vidta förberedande åtgärder för att snarast förverkliga tanken. Redan från början mötte emellertid många hinder och stora svårigheter. Det skulle därför dröja mer än ett halvt decennium, innan man övervunnit dessa och uppfyllt de krav, som överordnade myndigheter ställde som villkor för inrättandet av den första gymnasielinjen i Jönköping.

Från domkapitlet kom det första officiella meddelandet om beslutet att inrätta ett fullständigt apologistläroverk i Jönköping i slutet av året 1839. Däri fastslogs som ett oeftergivligt villkor för att staden skulle erhålla en real gymnasielinje, att de gamla skollocalerna skulle upprustas och utvidgas. Samtidigt meddelades, att staden inte kunde påräkna bidrag härtill från stiftets byggnadskassa, eftersom den var hårt ansträngd av förut beslutade projekt i Växjö.⁴³

I sitt svar till domkapitlet meddelade magistraten i Jönköping, att stadens röstberättigade invånare haft skolfrågan uppe för diskussion och överläggningar vid ett sammanträde på rådhuset i februari 1840. Alla som yttrat sig vid detta tillfälle, hade tillstyrkt planerna på skolans utbyggnad såsom "för samhället fördelaktigt", och en kommitté hade tillsatts för att närmare utreda frågan.

Dessutom hade skolans rektor Per Hallenberg och dess inspektör Johan Wetterling vid sammanträdet framhållit, att inga hinder förefanns att genast anställa ytterligare en apologist, som kunde läsa i stora samlingsalen, tills man slutgiltigt hunnit lösa lokalfrågan. Man hemställde därför på frågans dåvarande ståndpunkt, att högvördiga domkapitlet skulle förordna, att "en lärare i ena apologistklassen måtte, så fort ske kan, tillförordnas och bemyndigas att träda i verksamhet".⁴⁴

Jönköpingsbornas iver att så snart som möjligt få till stånd ett fullständigt apologistläroverk med gymnasium och dimissionsrätt delades emellertid inte av eforus. Biskop Tegnér, som vid denna tid vistades i Stockholm på riksdagsmannaupdrag, förklarade nämligen, att det inte kunde bli tal om någon utbyggnad av apologistin i Jönköping, så länge lokalfrågan inte var löst på ett godtagbart sätt.

I tre punkter preciserade han villkoren för att kunna lösa den aktuella skolfrågan. För det första måste "något bestämt parti", dvs ett bindan-

de beslut, fattas beträffande skolans lokalbehov, antingen "särskilt byggnad eller påbyggnad av den gamla skolan", vartill stiftets byggnadskassa möjligen kunde bidra med "800, högst 1000 rdr bco". Resten måste klaras av staden, "för vars bästa skolan är stiftad och som hittills ingenting bidragit till sina skolhusbyggnader". För det andra förkastades förslaget att anställa en apologist, som kunde läsa i skolans samlingsrum. "Lämnas frågan om hus, såsom hittills obestämd, så kan jag icke tillstyrka konsistorium att gå i befattning med något anslag."

Till dessa båda punkter kom också en annan fråga, som måste lösas i sammanhanget, nämligen i vilket förhållande den nya klassen som f ö hela apologistläroverket skulle stå till lärdomsskolan. Jönköpingsbornas önskan om en rektor avvisades av Tegnér. Vid överläggningar mellan rikets eforer hade nämligen beslutats, att de båda rektorerna borde betraktas som jämbördiga, detta bl a "på det att genom erfarenhet må utrönas, huruvida en bildning utan alla klassiska språk kan i längden bestå och motsvara sitt ändamål".⁴⁵

Beträffande relationerna mellan den nya klassen, vilken alltså skulle vara gemensam för både latin- och realstuderande, och lärdomsskolan, ansåg Tegnér, att densamma lämpligast "sorterar under rektor i lärdomsskolan".⁴⁶

Trots det bakslag, som rektor Hallenberg fick vidkännas i sin strävan att snarast få en ny apologist utnämnd i Jönköping, arbetade han oförtrutet vidare på denna tanke och återkom med en ny hemställan. Häri framhölls, att det kunde dröja ännu flera år, innan läroverkets byggnadsfråga lösts och den nya reallinjen funnit sin form och fått sin organisationsplan fullt utbyggd. Förutsättningarna var emellertid redan nu sådana, att man "i partiella stycken" utan ytterligare dröjsmål kunde gå i författning om att genomföra cirkuläret av år 1839 om Jönköpings elementarläroverks utvidgning, varmed Hallenberg i första hand avsåg att "med första tillsätta en apologist härstädes".

Vad gäller den ekonomiska sidan avlönades inte längre en språklärare i Växjö, varför dessa Visingsöfondmedel nu kunde tas i anspråk för läroverkets i Jönköping utvidgning. I Hallenbergs argumentering för ifrågavarande tjänsts tillsättande heter det därför, att "man kan icke här inse, att något hinder skulle ligga i vägen för V. Domkapitlet att anslå en apologistyssla i Jönköping ledig med åtföljande 300 rdr bcos lön".⁴⁷

I domkapitlet var man dock inte beredd att tillmötesgå jönköpingsbornas iver och entusiasm för att så fort som möjligt få i gång den utvid-

gade apologistskolan. En av anledningarna härtill torde vara det sjukliga tillstånd, i vilket Tegnér som ovan nämnts befann sig under detta år och som kulminerade i en akut sinnesförvirring i juli 1840. Därmed var domkapitlet mer eller mindre herrelöst, vilket mycket menligt påverkade ledningen av stiftet. Man stödde sig vidare på, att Tegnér ju hade förklarat, att ett oeftergivligt villkor för genomförandet av skolstadgan av den 1 november 1839 i Jönköping var, att staden verkligen tog itu med lokalfrågan.

TILLBYGGNAD AV SKOLHUSET

Vid magistratssammanträdet i februari 1840 hade som ovan nämnts en kommitté tillsatts för att arbeta med skolhusbyggnadsfrågan. Denna kommitté, som bestod av skolans rektor och inspektor samt stadens borgmästare Joh Chr Thorn, slottspastorn L G Wadell, direktören J P Lundström, advokatfiskalen G Stridbeck, handlanden A Elfström och fabrikören N Björkman⁴⁸, synes ha inlett sin verksamhet utan dröjsmål.

I augusti samma år kunde nämligen inspektor på domkapitlets anmaning avge en skriftlig rapport om byggnadsfrågans dåvarande ställning. Prosten Joh Wetterling meddelade häri domkapitlet, att kommittén kommit till följande resultat, nämligen att lokalfrågan lämpligen kunde lösas genom en påbyggnad med en våning av det gamla skolhuset av sten. Genom de kommitterades försorg hade också ritningar och kostnadsförslag gjorts. ”Dessa handlingar hava för längre tid sedan blivit till högv. Domkapitlet eller ock biskopen Tegnér insända jämte hemställan, huru stort biträde till denna byggnad kunde påräknas.”

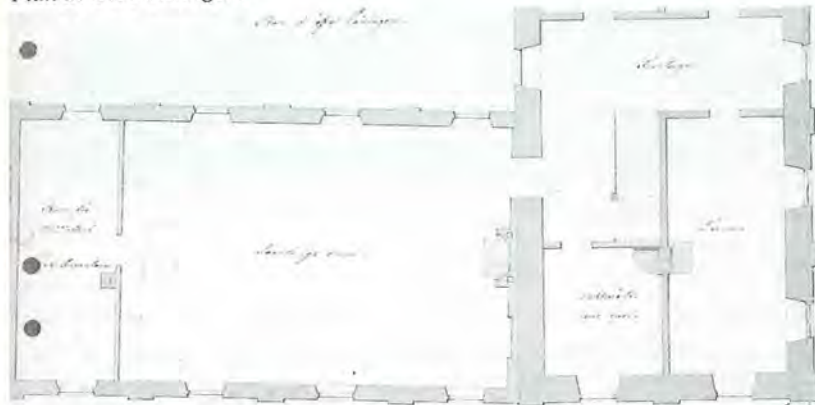
Inspektor gav vidare den upplysningen, att Tegnér vid besök i Jönköping på hemresa från Stockholm i slutet av juni⁴⁹ lovat ”ombesörja dels att 2:e års anslagna rektorslöner må kunna användas, emedan denna tjänst icke genast tillsättes, dels att ett bidrag på 1000 rdr bco av stiftets byggnadskassa skulle kunna erhållas. Om detta officiellt bekräftas, är säkert staden villig biträda med övr. kostnader och kan företa förberedande anstalter för att byggnaden nästa sommar skall fullbordas.”⁵⁰

I ett odaterat koncept, skrivet med konsistorienotarie G A Ahlstrands karakteristiska stil, heter det, att konsistorium beslutat godkänna ett kommittéförslag från Jönköping och överlämna det till Kungl Maj:t för fastställelse. Beträffande kostnaderna för påbyggnaden av skolhuset konstaterades dock, att inget bidrag kunde påräknas från stiftets byggnadskassa, enär denna hade att bestrida ”flere oundviklige reparationer

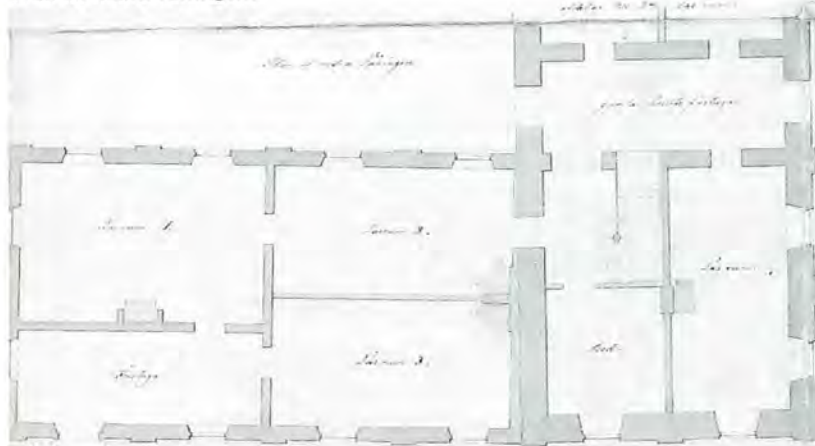

Ritning över tillbyggnad av skolhuset 1844—45 — fasad mot Skolhusgränden.

Plan av övre våningen.

Plan av nedre våningen.

av härvarande lärohus", dvs skolhuset i Växjö. Däremot hade domkapitlet beslutat hemställa hos Kungl Maj:t att ur Visingsöfonden få använda två års besparade löner, tillsammans 2040 rdr, samt ta ett lån på 500 rdr.⁵¹

Mot byggnadskommittén förslag hade överintendentämbetet i Stockholm vissa erinringar att göra. Detta medförde, att justeringar och ändringar måste vidtas. Under tre års tid valsade därför olika förslag runt mellan kommitterade i Jönköping, domkapitlet i Växjö, överintendentämbetet i Stockholm samt Kungl Maj:t darsammastädes. Till slut meddelade byggnadskommittén, att man beslutat frångå sitt ursprungliga projekt om påbyggnad av en våning på det gamla skolhuset.

I stället förordade kommittén en tillbyggnad åt norr i vinkel mot och sammanbyggd med det ursprungliga skolhuset. Domkapitlet hade fått två alternativa förslag. Det som förordades, innehöll tre klassrum och en "tamboure", där lärjungarna kunde förvara sina ytterkläder och varifrån det fanns direkt ingång till klassrummen, så att ingen störande genomgång genom andra klassrum behövde förekomma. En trappa upp var den nya samlingsalen, vilket innebar, att det gamla auditorium majus kunde förvandlas till vanliga läsesalar. Bakom den nya aulan hade man också fått plats med ett mindre biblioteksrum.⁵²

Till finansieringen av tillbyggnaden skulle man få använda inbesparade löner samt ytterligare medel ur Visingsöfonden, tillsammans 4460 rdr. Dessa begärde man få ta i anspråk sommaren 1844, så att muringsarbetena skulle kunna utföras, innan höst- och vinterkylan satte in.⁵³ Sedan man fått ritningar och kostnadsberäkningar godkända, varav framgick att staden endast behövde satsa 7020 rdr, kunde man sätta i gång med byggnadsarbetena, vari ingick även viss restaurering av de gamla lokalerna. Arbetena fortskred därefter utan några avbrott eller tillstötande hinder.⁵⁴

Tillkomsten av tillbyggnaden utmed Skolgränd innebar bl a, att den genom skolstadgan 1839 givna möjligheten till utbyggnad av apologist-skolan till fullständigt apologist- eller realläroverk äntligen efter sex år förverkligades. Enligt bestämmelserna skulle den nya reala gymnasielinjen ha särskild rektor. Till denna tjänst hade tre sökanden anmält sig, nämligen läraren i främmande språk i Växjö C J W Montelin samt kollegan P A Almquist och apologisten C A Augustinsson i Jönköping, av vilka Montelin blev utnämnd.⁵⁵

Det nyrestaurerade och tillbyggda elementarläroverket kunde tas i

Skolhuset efter ombyggnaden sett från Kristine kyrka.

bruk i och med höstterminsstarten 1845.⁵⁶ Detta skedde utan speciella invigningshögtidligheter, vilkas uteblivande blev orsak till en häftig tidningsfejden om läroverket.

d) Tidningsfejden om elementarläroverket

I och med att lärare och elever sålunda tog i bruk de nya lokalerna och vidare en ny utbildningslinje med ny rektor startades den 1 september 1845, hade ett betydelsefullt steg tagits i såväl läroverkets som stadens historia. Att så skedde synes emellertid ingen ha tänkt på eller i varje fall inte offentligt omnämnt eller markerat.

Rektor Per Hallenberg följde endast strikt föreskrifterna i gällande skollag om skolas öppnande vid ny termins början. Till sitt hälsningsanförande hade han dock fogat en förmaning till lärjungarna att vara akt samma om den nya inredningen och att inte göra någon åverkan på de nymålade bänkarna. Därmed var höstterminen 1845 inledd, och det vardagliga arbetet kunde ta sin början enligt uppgjord läsordning för de

olika klasserna. Denna stillsamma början av det nya läsåret gav alltså upphov till en häftig debatt i stadens tidningar.

I Jönköping fanns vid denna tid två tidningar. Den äldsta, Jönköpings Tidning, hade 1807 startats av J P Lundström. Den var ett nyhets- och annonsorgan men tog också upp samhällsfrågor till kritisk granskning. I början av 1840-talet hemkallades sonen Johan Edvard från Uppsala att vara fadern behjälplig. Då denne emellertid inte fick ta eget ansvar, startade han en konkurrerande tidning, Jönköpingsbladet, vars första nummer kom ut i november 1843. Politiskt stod de båda tidningarna nära varandra och försvarade båda de liberala idéerna, även om den senare ansågs mest radikal.⁵⁷ Jönköpingsbladet hade många berömda medarbetare, bl a Carl Jonas Love Almqvist.

KRITIKEN I JÖNKÖPINGSBLADET

Början till tidningsfejden om elementarläroverket och dess förmenta förfall var en artikel i Jönköpingsbladet den 6 september 1845 under rubriken Jönköpings skola och undertecknad med signaturen -ö- samt försedd med en redaktionell ingress. I den senare tillgängnagavs, att redaktionen "med nöje lämnat plats för de, som det synes, välgrundade reflexionerna" och man hoppades på en allmän debatt omkring dem och om "härvarande skolas verksamhet".

Till utgångspunkt för sin betraktelse och sina tillvitelser, tog artikelförfattaren vad som hänt eller rättare sagt inte hänt i samband med läsårets öppnande, dvs uteblivna invigningshögtidligheter av de nya och nyrenoverade skollokaler. Skribenten erinrade om de stora kostnader, som staden lagt ner på den omfattande tillbyggnaden och genomgripande restaureringen av det gamla skolhuset, vilket därmed blivit nästan fördubblat och både in- och utvändigt numera framträdde i förskönad gestalt. Vad som nu behövdes var en inre nydaning och "reningsprocess", som kunde ge nytt liv åt de domnande krafterna innanför skolans väggar.

Artikelförfattaren fann det betecknande för läroverkets "svaga livskraft", att vid läsårets början "icke den ringaste stymelse till invigning eller högtidlighet ägde rum". Visserligen hade rektor varnat ungdomen för åverkan på inredningen, men eljest hade ingenting hänt, som antydde, att ett nytt blad vänts i skolans historia. Varken stadsborna eller ens lärarna hade i något större antal bevistat "denna föreställning" enligt tidningsartikeln.

Orsakerna till "läroverkets svaga livskraft" fann skribenten i huvudsak vara följande fyra, nämligen lärometodens olämplighet, likgiltighet från domkapitlets sida, brist på energi hos skolans inspektor samt brist på växelverkan mellan skola och samhälle. Dessutom kritiserades "ett illa använt och ännu sämre ansett pryglssystem". Sammanfattningsvis fastslog skolans anonyma kritiker, att "det verkligen är beklagligt, att ett samhälle, som gjort enorma kostnader för att befordra upplysningen, likväl hitintills sett sina bemödanden krönas med så liten framgång".⁵⁸

GENMÅLEN FRÅN SKOLHÅLL

Den av signaturen -ö- framförda kritiken mot Jönköpings elementarläroverk uppfordrade såväl rektor som två av skolans lärare att träda upp till skolans försvar. Den förste som gick i svaromål, var som sig bör rektor Per Hallenberg.

Liksom beträffande inledningsartikeln var Hallenbergs inlägga försedd med en redaktionell kommentar, vari i första hand manades till lugn och besinning: "Vi önska, för den viktiga frågans ledande till nytigt resultat, att kämparna, på ömse sidor, måtte helt och hållet övergiva häftigheternas, personligheternas och de ilska utfallens metod, för att i stället diskutera blott om sak." En sådan maning var befogad, bl a vad gäller Hallenberg, då hans artikel var hållen i en överlägsen och irriterad ton.

Rektor Hallenberg försvarade sitt handlings sätt vid läsårsstarten med hänvisning till gällande skolstadga, vars föreskrifter han i detalj följt. Vad gällde anklagelserna mot skolan för dess svaga livskraft och lärarnas försummelse att ge undervisningen en annan och mera modern inriktning med avseende på metod och innehåll, avvisades denna kritik i skarpa ordalag. Hallenberg gjorde härvidlag en jämförelse mellan sitt och andra läroverk. "Därvid befinnes, och är befunnet, under min 10-åriga ämbets tid här, att detta kunnat mäta sig med vilket annat som helst."

I stället för att ytterligare framlägga sakska l gjorde sig Hallenberg i sitt inlägg skyldig till svåra förlöpnin gar. Han karakteriserade sin kritiker och vedersakare som en otidig tidnings skrivare, vilken skrivit sin artikel "utan sakkunnighet i ämnet, i ilsket sinne och med berätt mod att smäda och håna, utan något enda framdrag et faktum till bevisning",

blott med "syftemålet att missleda en läsande allmänhet".⁵⁹ Rektor Hallenberg deltog inte därefter i tidningsfejden.

Signaturen -ö- hade i den inledande artikeln uttalat sig för införande av modernare undervisningsmetoder, bl a enligt mönster från Nya elementarskolan i Stockholm. Häremot vände sig signaturen -n i en insändare en vecka efter Hallenbergs genmäle.⁶⁰ Vem som dolde sig under denna signatur, är okänt, men av allt att döma var det en av skolans lärare, av vilka emellertid inte mindre än fyra hade -n i slutet av sina namn, nämligen Filén, Rosengren, Thalin och Augustinsson.⁶¹

Av de nämnda torde apologisten C A Augustinsson vara utesluten, då han undertecknade sina genmälen med initialerna C.A.A. I två artiklar i bihanget Supplementen till Jönköpings Tidning sökte denne hyfsa diskussionen och gick bl a till rätta med den förste insändarens överdrifter. På ett vederhäftigt sätt och med hänvisningar till gällande bestämmelser och praxis påvisades, att påståendena från -ö- var klen underbyggda och ibland rent missvisande. I det första av Augustinssons inlägg uttalade sig skribenten mera allmänt⁶², medan han i det följande gick in mera i detalj. Punkt för punkt tog Augustinsson sålunda upp de fyra förmenta orsakerna till "läroverkets svaga livskraften".

Vad beträffar lärometodens olämplighet tillbakavisade Augustinsson talet om den nya elementarskolans förträfflighet. Han ville i motsats till -ö- bevara klasssystemet men var i övrigt förespråkare för "att lärarens läseordning må bli ambulatorisk så inom lärdoms- som apologisteskolan". Varje särskilt undervisningsämne borde nämligen "äga sin egen man" inom skolan, vilket är till fördel såväl för den enskilde läraren, vilken härigenom uppnår större mognad och självständighet, som för skolan som helhet.

Angreppen mot konsistorium respektive inspektor förbigick Augustinsson, då framförallt den senare "skulle leda till inblandande av en enskild person". I kritiken mot "saknad av växelverkan mellan skolan och det yttre samhället" instämde C.A.A. "till alla delar" och menade, att en sådan kontakt vore både önskvärd och gagnande. Han tillstyrkte sålunda skolrevisionens förslag om tillsättande av en skoldirektion, bestående av "kunniga och ansedda män inom läroverkets omkrets", med vilken kollegiet skulle sammanträda i ekonomiska ärenden, "när så erfordras, och förnämligast vid tillfällen av offentliga examina".⁶³

Av genmälena från skolhåll var alltså apologisten C A Augustinssons

det mest sakliga och konstruktiva, då denne klart erkände, att reformer var berättigade och angelägna och därför kunde behövas på vissa punkter inom skolan.

YTTERLIGARE KRITIK

Sedan rektor och lärare vid läroverket getts tillfälle att gå i svaromål mot den framförda kritiken, tog -ö- åter till orda i två omfattande artiklar. Att -ö- stod Jönköpingsbladet nära, framgår av det faktum, att signaturen hade nära nog obegränsat spaltutrymme till sitt förfogande, inte mindre än tjugoen spalter, samt att tidningen i kommentarer och inpass helt ställde sig på dennes sida.

I den första av de två artiklarna klandrade -ö- rektor Hallenberg i ungefär lika mästrande och överlägsna ton som Hallenberg själv använt för dennes själv tillräcklighet och själv godhet samt oförmåga att fatta och förstå någonting av den nya tidens idéer. Vidare replikerade han på insändaren av signaturen -n, i vilket svar -ö- utförligt och initierat redogjorde för den "så mycket omtalade nya lärometoden", bl a om växelundervisningsmetoden även i gymnasium samt om innebörden av valfrihet och fri flyttning i det nya skolsystemet.⁶⁴

I den andra artikeln togs upp till behandling några för Jönköpings elementarläroverk aktuella frågor och tvistigheter, som visade att signaturen -ö- ingalunda var så okunnig och obevandrad i skolans problematik som Hallenberg gjort gällande utan i stället väl kände till läroverkets interna angelägenheter. Exempel härpå är bl a skribentens anklagelser mot domkapitlet för dess egenmäktiga förfarande beträffande Visingsöfonden, inklusive biblioteket. För att denna fråga skulle få sin rätta belysning avtrycktes i artikeln 1811 års kungliga brev om Visingsöfonden in extenso.

Särskilt från var -ö- i sin kritik av skolans lärare, även om signaturen i första hand och formellt riktade anklagelserna mot domkapitlet: "Konsistorium har stillatigande tillåtit att skolan under en längre tid plågats av oskickliga, nästan förvridna lärare, vilka inympade underliga läror och ännu kuriösare vanor hos den studerande ungdomen". Även den dåvarande läraruppsättningen hade emellertid ett digert syndaregister, som -ö- katalogiserade i femton punkter.

Artikelförfattaren bränmärkte särskilt lärarna för att "något mer än hälften av ungdomens tid användes i den s.k. lärdomsskolan uteslut-

de på latin³³ och föreslog i stället en ny läsoordning, ”däruti avseende göres på att åt gagneliga ämnen lämna mera tid än åt mindre nyttiga”. Vidare kritiserades lärarna för att ”försumma mången gång en halv timme, men åtminstone en kvart vid begynnelsen av varje lektion”, varigenom de förkortade sin tjänstgöring från 32 till 26 timmar.

Lärarnas prygelpedagogik utdömdes i artikeln som barbarisk. Den kunde ofta urarta till ren misshandel, varpå några konkreta exempel gavs, såsom slag i ansiktet, ”varunder huvudet fasthölls i håret och ansiktet piskades med riset”, och prygling med käpp, vilket hade till resultat ”blodbesprängda ränder och märken allestädes på rygg och armar”. Undantag fanns dock, då ”några lärare, varibland särdeles konrektor, icke begagna pryglssystemet”.

”Till allmänhetens tjänst” meddelades slutligen en statistik rörande elementarläroverkets personal och dess löner samt antalet elever. Enligt denna fanns tolv lärartjänster, varav fyra dock var vakanta, vilka tillsammans uppbar 4020 rdr i lön. Antalet elever var 136, uppdelade på sju klasser. Med denna tabell ville signaturen -ö- naturligtvis understryka, vad han redan i den första artikeln hävdade, nämligen att priset var för högt för så dålig undervisning.⁶⁵

Utom de två långa artiklarna av signaturen -ö- tilldrog sig ett kort inlägg under rubriken Skolgrälet och undertecknat av -p- ett särskilt intresse. Insändaren sade sig vilja ”av kristlig plikt, understödja de svaga mot den övermäktige -ö-, som tyckes hava i sinnet att alldeles nedergöra Collegium scholasticum”. Av den anledningen ville insändaren anföra några exempel på att skolan trots allt under senare år i varje fall på vissa områden gjort stora framsteg.

Därvid erinrades om ”upptåget att under julferierna, för några år sedan, inkvartera ett helt menageri . . . uti själva skolans auditorium”, vilket skett med inspektors tillåtelse.⁶⁶ Något sådant oskick hade inte inträffat ”på flere år”, varför det därför måste betraktas som ”en ganska förståndig reform”. Ett annat exempel på framsteg var, att lärarna bättre än tidigare passade sina lektionstimmar. ”Stige den fram som bevisar, att nuvarande hrr lärare försumma över en kvart eller högst en halv timme, som visserligen gör en eller halvannan timma om dagen; men det är ju i alla fall en vacker reform.” Inte heller förekom det längre så ofta, ”att lärjungarna trakterades med blånader och blodviten, och att håret avrycktes nävtals”.

Med dessa exempel hoppades signaturen -p- fortfarande med ironi i

tonen, ”att -ö- antager dessa få skäl som giltiga, och följaktligen låter vederbörande njuta all den rättvisa de förtjänar”.⁶⁷

SIGNATUREN -ö-

Tidningsfejden i Jönköping hösten 1845 om förfallet vid stadens elementarläroverk lämnar många frågor öppna. En fråga, som man osökt ställer i detta sammanhang är, vem som egentligen på detta sätt söker sak med skolans ledning och dess lärare, framförallt vem som döljer sig bakom signaturen -ö-.

Att det rör sig om en kunnig, lärd och i aktuella pedagogiska problem, såväl på lokal- som riksplanet, väl insatt person, framgår med all önskvärd tydlighet. Han har också mycket god lokalkännedom och är väl orienterad i läroverkets interna problematik. Det får dock anses utslutet, att någon inom lärarkåren skulle låna sig till att på sätt som skett kritisera sin egen skola. Ett hett namn i diskussionen om vem som döljer sig bakom signaturen -ö- är till synes överraskande Carl Jonas Love Almqvist.

Almqvist hade under 1830-talet varit rektor vid experimentalskolan Nya elementarskolan i Stockholm och räknades som den främste företrädaren för de nya pedagogiska idéer, som vid denna tid så lidelsefullt diskuterades i vårt land.⁶⁸ På olika sätt, bl a i uppmärksammade tidningsartiklar, senare utgivna i bokform, bekämpade han latinherraväldet och förespråkade exempelvis ämnesläsning, fri flyttning och växelundervisning.⁶⁹ Av olika omständigheter, bl a Det går an-striden, hade Almqvists ställning som rektor vid Nya elementarskolan blivit undergrävd, och han hade till sin grämselse tvingats begära avsked.⁷⁰

Almqvists försök att bryta sig en ny bana och återvinna självförtroendet och aktning i samhället misslyckades. Han hade prästvigts 1837, men hoppet om att vinna befördran inom kyrkan grusades. Hans disputationsförsök något år senare hade slutat med fiasko. Det kommenterades icke utan skadeglädje av biskop Tegnér sålunda: ”Vid sitt specimen i Lund överbevistes Almqvist, den nya elementarskolans hjälte, om några och åttio grammatikalfel”.⁷¹ Planerna på en framtid i de lärdas värld hade därmed gått om intet. Slutligen återstod för honom ingenting annat än den för honom tidigare så föraktfulla journalistiken. Hans tid som ledare för Aftonbladet 1842 slutade emellertid på samma olyckliga sätt.

Följande år kom C J L Almqvist till Jönköping och vederfors vid an-

komsten t o m den hedern att i stadens tidning tillägnas ett välkomstkväde av följande lydelse⁷²:

Vi hälsa dig ur våra dalar ljusa:
Välkommen till oss, att ibland oss bo!
Och våra skogars furor vänligt susa:
Välkommen till oss, Richard Furumo!

På 'svenska fattigdomen' ej vi klaga,
Så länge den har snillen såsom du;
Ett blad du fyllt i vitterhetens saga,
Som intet land har make till ännu.

Falskt profeterar en och annan tunga,
Att konsten stapplar nu ned mot sin grav.
O nej, det sköna är det evigt unga
Och död och ålderdom det vet ej av.

Så låt då länge än din olja flyta
Uppå den helga lågans offerhård
Och låt oss ännu mången 'Törnros' bryta
Uti ditt snilles rika blomstervärld.

Att Almqvist vid denna tid sökte sig till Jönköping hade åtminstone delvis sin förklaring däri, att hans son Ludvig på 1840-talet genomgick militärskolan i staden. Almqvist bodde under jönköpingsvistelsen dels inne i staden i det s k sandwallska huset, där bl a Jönköpingsbladets redaktion och tryckeri var inrymda och där Johan Edvard Lundström bodde, dels på Sanna, öster om staden.

Vid tidpunkten för välkomstkvädets införande i Jönköpings Tidning var ännu Johan Edvard sin fars, J P Lundström, medhjälpare. Detta samarbete upphörde dock som tidigare nämnts hösten 1843 och ersattes av konkurrenskap genom Jönköpingsbladets tillkomst. På denna tidnings redaktion gjorde Almqvist ofta besök, varvid allehanda frågor fritt och öppet diskuterades och Almqvist beundrades för sitt tal, som var "fullt av snilleblixtar och bisarrerier".⁷³

Att Almqvist vid mitten av 1840-talet på olika sätt medarbetade i Jönköpingsbladet står helt klart. Han följde sålunda det s k Attarpsmålet,

Sandwallska huset vid hamnkanalen på 1840-talet — målning av J. Bäcklund.

*Carl Johan Love Almqvist
— Miniaturporträtt utfört
av sonen Ludvig på Sanna
1843.*

ett arsenikförgiftningsdrama på Attarps gård i Bankeryd norr om Jönköping, och refererade dess rättsliga efterspel.⁷⁴ Med största sannolikhet är Almqvist vidare författare till samhällssatiren De löjliga mötena, vari han gisslade kryperi och fjäsk för överordnade vid Göta hovrätt.⁷⁵

Mycket talar för, att det alltså var C J L Almqvist, som under signaturen -ö- skrev artiklarna om elementarläroverkets förfall, om dess domnande livskrafter, dess odugliga ledning och försoffade lärare, samtidigt som han fick tillfälle att propagera för de nya undervisningsmetoderna, främst växelundervisningen, varom han hade egen erfarenhet från Nya elementarskolan. Själva signaturen -ö- skulle kunna härledas ur t-ö-rnros, dvs Törnrosens bok, som var samlingstiteln på vissa av Almqvists arbeten, varpå bl a den ovan citerade dikten alluderade.

En annan, dock mindre trolig uttydning av signaturen -ö- skulle kunna vara Johan Edvard Lundström. Bakom dennes formuleringar torde emellertid en i aktuella pedagogiska frågor mera insatt person ha stått som inspirationskälla och tillskyndare, dvs Almqvist, som onekligen hade såväl teoretisk kunskap som praktisk erfarenhet.

Åtskilligt talar också för att Almqvist inte bara skrivit — eller i varje fall inspirerat till — de två nämnda artiklarna utan också det ironiska inlägget om Skolgrälet, signerat -p-. Det är nämligen i andra sammanhang klarlagt, att Almqvist medarbetat i Jönköpingsbladet under benämningen Hegesip-p-us.⁷⁶ Även om artiklarna är olika i ordval, uttrycksätt och temperament, går den senare lätt in i sammanhanget och måste betraktas som ett skarpt och skickligt inkast i debatten, lika mycket beträffande den angripna skolan som frontalangreppet från signaturen -ö-.

Sedd på detta sätt blir tidningsfejden i jönköpingspressen hösten 1845 inte bara en diskussion om det lokala elementarläroverkets interna problematik utan också ett led i den betydligt vidare debatten mellan å ena sidan den gamla skolans män, representerad av konsistorium i Växjö samt inspektör och rektor vid elementarläroverket i Jönköping, och å den andra sidan den nyas, i detta fall dess främste banérförare för de moderna pedagogiska idéerna, C J L Almqvist, med efterverkningar såväl på det lokala som på riksplanet.

STRIDENS EFTERSPEL I VÄXJÖ OCH JÖNKÖPING

Debatten i jönköpingsstidningarna om läroverkets förfall kom av sig nästan lika hastigt som den blossat upp. Varken rektor Hallenberg eller

någon av lärarna gick i svaromål på de anklagelser, som signaturen -ö- framfört i sin andra artikel i Jönköpingsbladet.

Hela saken hade väl också kunnat förbigås med tystnad om den inte fått en oförutsedd epilög, i det att frågan togs upp till behandling av den centrala skolmyndigheten inom stiftet, dvs domkapitlet. I Växjö var man naturligtvis inte okunnig om vad som hade skrivits om elementarläroverket i Jönköping. Såväl konsistorium som skolans inspektör hade ju också direkt utpekats för sin passivitet och sin oförmåga att sköta skolans angelägenheter.

När domkapitlet kom till insikt om att det måste göra någonting för att rädda skolans anseende, föredrog man tjänstevägens trygga lunk i stället för ett resolut ingripande efter biskop Tegnérns tidigare mönster. Eforus var vid denna tid av sjukdom oförmögen att handlägga några som helst ärenden och hade dessutom fr o m augusti 1845 erhållit ständigt tjänstledighet. Domkapitlet begärde alltså hos inspektör Wetterling, dels att han av rektor och lärare skulle infordra skriftlig förklaring över vad som skedde vid skolan i Jönköping, dels att Wetterling själv skulle ge sin syn på förhållandena.⁷⁷

I sitt svar till domkapitlet, som sändes direkt, dvs utan inspektör som mellanhand, gav rektor Hallenberg luft åt sin harm över de lömska och tendentiösa skrivierna i jönköpingspressen, där händelser, som kunde ha inträffat, "äro i framställningen förvridna och fullproppade med lögner". Han sade sig verkligen vara bedrövad över dessa nedriga utfall och sade sig vara beredd att genast lägga ned sitt ämbete i Jönköping, om han kunde få sin utkomst på annat håll.

Det för Hallenberg verkligt sårande och förödmjukande var domkapitelldamöternas otillständiga agerande. Han ställde frågan, om de verkligen begärde av en oförvitlig ämbetsman, som i tjugofyra år, därav tio som rektor, tjänat stiftet, att denne som anklagad och pliktförgäten ämbetsman skulle stå till svars för anonyma tillvitelser i en illvillig tidning. Hallenbergs åsikt var, att om eforus, biskop Tegnér, hade varit frisk, hade han förvisso handlat på annat sätt, men nu ville man tydligen till varje pris, att skandalen blev offentlig.⁷⁸

Lärarna vid läroverket avgav gemensamt en separat skrivelse till domkapitlet, vari de inledningsvis förklarade sig helt instämma med sin rektor, vartill fogades, "att vi vid inträdet på ämbetsmannabanan aldrig kunnat tänka oss såsom möjligt, att en hel ämbetsmannakorps, vilken så vitt mänsklig förmåga sträcker sig, söker fullgöra sina mödosamma

plikter, skulle endast på grund av en namnlös, och därför möjligtvis även ärelös, smädarens ilskefulla utgjutelser i ett tidningsblad, såsom misstänkta förbrytare ställas till ansvar inför förmän, av vilka de orättvist angripna vågat hoppas skydd och försvar”.

Efter denna inledning tog lärarna upp till behandling en speciell anklagelsepunkt, nämligen skolagan. Den hade ”liksom i Nya elementarskolan” visserligen ”någon gång även här blivit använd men aldrig utöver den gräns nödvändigheten föreskrivit, och till heder för våra lärjungar äro vi skyldige att intyga, det sådan bestraffning på senare tider högst sällan kommit i fråga”.

Konklusionen av lärarnas självrannsakan var därför, att ”då vi således icke uti någon bestämd förbrytelse äga, oss veterligen, något substrat för vår förklaringskyldighet, återstår oss endast att uppfatta anklagelsen såsom ett obestämt påstående, att skolan för närvarande är i lägervall, ordning och disciplin illa handhavd, undervisningen vårdslösad och försummad, ungdomen misshandlad och skolan i följd därav i saknad av allmänhetens förtroende”.

Som försvar mot de framförda anklagelserna lämnade lärarna i sin skrivelse vissa fakta. Först poängterades, att ”läroverket styres f.n. av en rektor över vars nit och skicklighet icke, då man undantager Jönköpingsbladet, finnes inom samhället mer än en röst”. Om undervisningens kvalitet vittnade, framhöll man för det andra, de lärjungars betyg, som studerat vidare vid Växjö gymnasium och akademierna i Lund och i Uppsala, vilka betyg inte torde ha tilldelats dem ”utöver deras förtjänst”. Man uppmanade vidare högvärdiga domkapitlet, som ”under sina ögon” i varje gymnasieavdelning hade tidigare lärjungar i Jönköpings skola, att efterhöra, hur de blivit behandlade. ”Vi skola avhöra deras vittnesbörd med lugn.” Avslutningsvis framhölls, att det allt större lärjungeantalet vid elementarläroverket också vittnade om skolans anseende hos allmänheten.

Konsistoriet hade anmärkt på att lärarna inte offentligt försvarat sig mot anklagelserna. Gentemot detta genmälades, att man härvidlag följde domkapitlets eget exempel, ”nämligen att aldrig inlåta sig i skriftväxling med anonyma tidningsskrivare, i synnerhet då de genast beträda smädelsens väg”. Vidare konstaterades, att ”Jönköpingsbladet på senare tid antagit en sådan karaktär, att ingen, utan att förnedra sig själv, kan med samma inlåta sig i någon strid”.⁷⁹

En av de anklagade var alltså även skolans inspektor, prosten J Wet-

terling, dvs eforusämbetets och domkapitlets representant i Jönköping. Denne förbigicks i skriftväxlingen med konsistoriet såväl av rektor Hallenberg som av lärarna vid elementarläroverket. Bakom detta tillvägagångssätt låg med all säkerhet viss kritik från skolfolkets sida för passivitet och oförmåga.

Som protest mot att ha blivit förbigången i tågordningen vid förmedlingen av offentliga skrivelser avsåg sig Wetterling uppdraget som inspektor i följande ordalag: ”Då rector scholae prosten Hallenberg skickat i konvolut till domkapitlet de förklaringar i anledning av artikeln i Jönköpingsbladet n:o 76 i år, vilka domkapitlet genom mig av honom och vederbörande skollärare infordrat, har mig blivit berövat tillfälle att desamma besiktiga, varför jag härmed endast överlämnar desamma utan att avgiva eget utlåtande i ämnet och ser jag mig därjämte nödsakad avsäga mig det inspektorat över Jönköpings skola, varmed jag varit hedrad, emedan jag, vid tilltagande ålder och sjuklighet, omöjligen kan följa skolans gång och angelägenheter som sig vederbör.”⁸⁰

I domkapitlet togs frågan om skolförhållandena i Jönköping upp till behandling den 12 november, varvid bl a ”oförmågan” att förbigå inspektor kritiserades i ampra ordalag. Konsistoriets avsikt med åtgärden att infordra förklaringar sades ha blivit ”helt och hållet missförstådd”, varför man ingalunda var nöjd med svaret från Jönköpings skola. ”Förklaringarna upptagas huvudsakligen av betraktelser över den förmenta obehörigheten av konsistorii förfarande. Blott i förbigående vidröres några av de punkter, över vilka konsistorium velat inhämta vederbörande lärares yttrande.” Allt detta var ”av den beskaffenhet, att konsistorium icke kan underlåta att däröver förklara sitt missnöje”.

Visserligen såg man med tillfredsställelse rektors intygande om lärarnas punklighet liksom lärarnas försäkran beträffande skolagan, varigenom ”sålunda de svåraste beskyllningarna, angående lärjungarnas misshandling, befinnes vara fullständigt ogrundade”. Trots ”förklaringsarnas ofullständighet i andra delar” lät domkapitlet det hela bero, ”emedan det hyser det förtroende till lärarnas nit och omtanke, att de icke lämna utan rättelse vad som för övrigt i ett eller annat hänseende kan vara stridande mot god ordning eller hinderligt för undervisningens behöriga gång, sedan deras uppmärksamhet blivit fästad därpå”.⁸¹

Genom tidningsfejden om elementarläroverkets förfall hösten 1845 hade skolans anseende i staden onekligen blivit skamfilat, men domka-

pitlets föga ärorika reträtt i sakfrågan kunde å andra sidan inte heller förta intrycket, att läroverket befann sig i en akut förtroendekris. Striden fick vidare som konsekvens ett brutet förtroende, dels mellan inspektor och skolan, dels mellan domkapitlet i Växjö och skolan. Förhållandena i och omkring Jönköpings skola var därför vid mitten av 1840-talet mer eller mindre kaotiska. Till detta bidrog i hög grad det faktum, att skolans eforus, biskop Tegnér, på grund av sjukdom hade ständig tjänstledighet till sin död den 2 november 1846 men också att dess inspektor, prosten Wetterling, av sagt sig sin befattning, vartill kom att rektor Hallenberg dessutom stod i begrepp att lämna rektorstjänsten.

Den tegnerska epoken med Wetterling som inspektor och Eneroth och Hallenberg som rektorer var därmed slut, och något nytt stod för dörren.

III. Reorganisation och nyorientering

Den tid, 1824—1846, då biskop Tegnér hade varit eforus över elementarläroverket i Jönköping, hade såväl inom svenskt undervisningsväsende i stort som vid skolan i Jönköping varit en period karakteriserad av stor livaktighet.

Olika teorier och idéer hade framförts och många reformförslag hade sett dagens ljus. Några av dessa sökte man omsätta i praktisk skolpolitik. Långt ifrån alla tålde att konfronteras med verkligheten, men en del bestod provet. Tegnér tillhörde väl inte dem som varit särskilt uppslagsrika i fråga om nya idéer och reformer på området. Detta hindrade emellertid inte, att han i flera avseenden satte sin prägel på utvecklingen, inte minst vad gäller förhållandena i Jönköping. Slutintrycket av hans betydelse för Jönköpings skola bar spår av förvirring i organisatoriskt, ekonomiskt och personellt hänseende.

Rektorer vid elementarläroverket i Jönköping 1821—1878:

Bengt Norlin	1790—1824
Carl Emanuel Eneroth	1824—1835
Per Hallenberg	1835—1847
Simon Joachim Filén	1847—1858
Carl Johan Walfrid Montelin	(1845) 1858—1859, 1862—1873
Peter Velin	1859—1861, 1873—1889

1 NYA SKOLREFORMER VID 1800-TALETS MITT

Bestämmelserna om läroverkens revision i SO 1820 innebar, att partiella reformer av läroverkens organisation och verksamhetsformer nu och då kunde genomföras utan vidlyftiga utredningar. Sådana reformer kunde beröra blott vissa läroverk eller medföra smärre ändringar i gällande skolordning. Ett exempel härpå var cirkuläret 1839, för vilket tidigare redogjorts.¹ Jämte några andra läroverk i landet fick man i Jönköping därigenom ett realgymnasium. Efter genomgången härav kunde lärjungarna anmäla sig direkt till inskrivning vid universitetet utan att först behöva gå genom något av de etablerade gymnasierna med latin som huvudämne.

Många hinder, framför allt lokalfrågans lösning men också eforus' svala intresse för en bildningslinje utan kunskaper i klassiska språk, kom i vägen och måste forceras. Höstterminen 1845 kunde emellertid, som tidigare omnämnts, den nya utbildningslinjen vid elementarläroverket startas under ledning av rektor C J W Montelin.²

LÄROVERKSPLAKATET 1849

I Jönköping hade man nått och jämnt hunnit anpassa sig efter cirkuläret 1839, förrän en ny och ännu mer genomgripande förordning utfärdades. Hur betydelsefulla 1839 års bestämmelser än var, särskilt för Jönköpings del, lämnades nämligen häri en lång rad viktiga frågor öppna. Som en följd härav och efter utredningar och förslag till nya bestämmelser utfärdade Kungl Maj:t det betydelsefulla läroverksplakatet av den 6 juli 1849.³

Det nya cirkuläret innebar, att lärdoms- och apologistkola förenades till en högre elementarskola, vari skulle meddelas "så fullständig undervisning, som läroverkets omfång medger", men med de undantag som föreskriven valfrihet medgav. Även gymnasium skulle förenas med lärdoms- och apologistkola till "ett sammanhängande läroverk".

För lärarna innehöll plakatet ett upphävande av indigenatsrätten, dvs företräde till tjänst inom födelsestiftet, varigenom sålunda ansökningsrätten till lärarbefattning vid elementarläroverk blev fri för var och en behörig sökande. Från den tid, då reformerna genomförts, skulle lärare vidare komma i åtnjutande av en redan beslutad löneökning, om vederbörande avsåg sig rätten till dubbla tjänsteår och därtill underkastade

sig de bestämmelser och förändringar i fråga om tjänsteåligganden som en kommande ny skolordning kunde medföra.

Beträffande undervisningen medgavs lärjunge rätt till befrielse från studier i de klassiska språken, om föräldrar eller målsmän därtill lämnade sitt bifall. Ämnesläsning, s k ambulatorisk undervisning, för lärare skulle införas "ju förr desto hellre och senast vid början av höstterminen 1850". I de två nedersta avdelningarna skulle dock klassläsning fortfarande behållas. Ämnesläsning för lärjungar av den typ som förekom vid Nya elementarskolan i Stockholm kunde införas, om eforus och vederbörande lärare så önskade "och hinder för sakens ändamålsenliga verkställighet icke förefinnes".

Slutligen infördes den bestämmelsen, att lärjunge vid läroverk, där övergångsstat tillämpades, skulle betala en terminsavgift på fem rdr bco, vilken skulle tas upp av rektor. Däremot befriades vederbörande från de tidigare s k terminspenningarna till lärarna.

Genomförandet av 1849 års läroverksplakats praktiska tillämpning vid de enskilda läroverken ålåg eforus och konsistorierna i de olika stifteten. För Jönköpings del kom detta att avsevärt fördröjas, inte minst beroende på motsättningar mellan eforus och Växjö å den ena sidan och å den andra rektor och magistrat i Jönköping under 1850-talet.

Nya mera genomgripande reformer liksom förändringar av enskilda läroanstalters status och därmed sammanhängande frågor skulle behandlas i samband med förberedelserna till en ny skolordning.⁴

SKOLORDNINGEN 1856

Denna nya skolordning utfärdades den 14 augusti 1856 och skulle tillämpas fr o m höstterminen 1857. Bakgrunden härtill var bl a den mycket starka kritik som riktats mot 1849 års plakat samt de kaotiska förhållanden som detta medfört.⁵ Skolordningen 1856 var en bearbetning av SO 1820 inklusive de förändringar, som genomförts genom cirkuläret 1839 och läroverksplakatet 1849, men innefattade dessutom flera nytillkomna bestämmelser.

Första kapitlet innehöll föreskrifter om undervisningen och ordningen vid elementarläroverken. Målsättningen skulle vara att dels meddela allmän medborgerlig bildning utöver folkskolenivå, dels "grundlägga de vetenskapliga insikter, som vid universitet eller högre tillämpningsskolor vidareutbildas".⁶ Härmed fastslogs, att elementarläroverken inte längre enbart skulle befodra lärda studier utan också främja

reala kunskaper, vilket föredan hade markerats genom 1849 års plakat.

Elementarläroverken skulle vara av två slag, dels högre med åtta klasser och undervisning av lektorer och adjunkter, dels lägre med fem eller färre klasser och undervisning av rektor och kolleger. Utöver dessa lärarkategorier skulle också finnas skönläroverkslärare i musik, teckning och gymnastik. Den åttonde klassen var tvåårig, de övriga ettåriga.

I första klassen lästes kristendom och biblisk historia, svenska språket, räkning, naturkunskap, historia och geografi. Dessutom övades linjalritning och välskrivning. I klass två tillkom undervisning i franska. I dessa båda klasser var undervisningen gemensam för alla lärjungar. Därefter skedde en uppdelning, så att blivande latinare började med latin och realarna med tyska. I klass fyra tillkom grekiska respektive engelska, vilket gjorde valfriheten mycket stor. Viss undervisning i Norges och Danmarks språk och litteratur ingick i modersmålsämnet.

En enda lärare skulle handha undervisningen i alla ämnena i vardera av de båda första klasserna. Därefter infördes ämnessystemet, skönläroverks undervisning, för lärare. För lärjungarna borde ämnesläsning också tillåtas enligt Nya elementarskolans metod, om eforus och lärare kom överens härom. Varje skoldag inleddes med bön, sång och bibelläsning samt avslutades med bön och psalmsång. Alla söndags- och helgdagar var lärjunge pliktig att bevista allmänna gudstjänsten. Predikoförhör hölls i skolan av lärare efter gudstjänstens slut.

För inträde vid statens läroverk fordrades att ha fyllt nio år, att kunna läsa innantill rent och flytande såväl svensk som latinsk stil, att kunna Luthers lilla katekes och ha kännedom om biblisk historia, att skriva läslig latinsk stil samt att kunna räkna addition och subtraktion i hela tal. Särskilda inträdesprov skulle förekomma. Vid intagning skulle stadgad inträdesavgift erläggas, varifrån bevisligen medellösa dock var befriade.

Flyttning till högre klass inom läroverket skedde normalt vid vårterminens slut men kunde också ske vid höstterminens början. Den som tillbringade två år i samma klass utan att inhämta nödiga kunskaper för flyttning skildes från skolan. Önskade lärjunge sluta sin skolgång utan att ha genomgått alla klasserna, kunde han erhålla avgångsbetyg. Efter fullbordad lärokurs vid högre elementarläroverk skulle lärjunge undergå prövning och tilldelas betyg i enlighet med stadgan om avgångsexamen.

Vid ny termins början skulle upprop med inskrivna lärjungar företas av rektor, som efter bön och sång också höll ett förmaningstal. Vid varje läsårs slut anställdes årsexamen av lärarna inför öppna dörrar. Tiden fastställdes av eforus inom fyra dagar före eller efter läsårets slut. Även den som inte genomgått lärokurs vid ett läroverk kunde anmäla sig till examen och prövas tillsammans med skolans egna lärjungar och erhålla betyg, skönläroverks privatistexamen.

Minst åtta dagar före årsexamen skulle rektor utge en tryckt inbjudningsskrift. Denna innehöll redogörelse för viktigare händelser som inträffat under läsåret, genomgångna kurser i olika ämnen, uppgift om lärjungeantalet m m. Minst vart tredje år skulle årsredogörelsen också innehålla någon vetenskaplig avhandling av rektor eller lärare. I Jönköping hade den första årsredogörelsen utgivits redan 1851 av rektor S J Filén omfattande läsåret 1850—51.⁷ Dessa fram till år 1960 fortlöpande årsrapporter har varit av stor betydelse, inte minst för kännedomen om denna del av undervisningsväsendets historia.

Föreskrifterna om ordning och tukt bland lärjungarna var mycket detaljerade, liksom de straff, som utmättes för olika förseelser. Bestämmelserna om lärjungarnas uppförande, seder och tukt avvek emellertid föga från tidigare refererade stadganden i SO 1820.⁸

Utlysning av lediga lärartjänster skedde av respektive stifts konsistorier. För kompetens till lektorstjänst krävdes att ha avlagt fullständiga och godkända prov för promotion. Gällde det ett lektorat i klassiska språk eller i teologi, skulle disputationsprovet ovillkorligen ske på latin. Beträffande lektorat i moderna språk skulle akten ske på respektive språk, i övriga fall på svenska eller latin. Dispens kunde ges efter vitsord av biskop och konsistorium för lärare, som i sin undervisning visat sig äga god skicklighet, lärdom och erfarenhet. Nedre åldersgränsen för lärarsyssla var enligt stadgan tjugotre år. Alla sökanden skulle undergå ett praktiskt undervisningsprov inför klass i det eller de ämnen, som ingick i den sökta lärartjänsten, vari innefattades också rättning av skrivning.

Efter de praktiska undervisningsproven sammanträdde konsistoriets ledamöter med eforus i spetsen för betygsättning av skickligheten. Vid tillsättningen av ordinarie lärarsyssla var ådagalagd undervisningsskicklighet och nit det primära. Vad gällde lektorat fästes därtill särskild vikt vid sökandes lärdomsmeriter. Själva tillsättningsförfarandet tillgick så att biskopen först av alla avgav sitt yttrande, varefter övriga medlemmar i tur och ordning avgav skäl för sina omdömen. Den som fick flest

röster blev utnämnd. Eforus hade som tidigare två röster samt utslagsröst vid lika röstetal.

Antalet tjänsteår beräknades efter samma grunder för alla lärare, oavsett vilken kategori de tillhörde. Vid i övrigt lika meriter skulle den utnännas som hade flest tjänsteår, "börande likväl vid behovet av yngre och friskare krafter till sysslans bestridande skäligt avseende fästas". Vid fyllda sextio år och minst trettio års tjänst vid läroverk kunde pension erhållas, vilken emerituslön utgjorde tre fjärdedelar av ordinarie lön. Prebenden och andra förmåner förekom inte längre. Rektor Filén var därför den siste innehavaren av Barnarpsprebendet för rektorerna vid Jönköpings skola.⁹

Rektor vid högre elementarläroverket tillsattes av Kungl Maj:t bland lektorerna vid läroverket för en period av fem år efter förslag av domkapitlet. Till sitt biträde i varje klass utsåg rektor en lärare som klassföreståndare, vilken hade att bl a göra upp examenskatalog m m men framförallt utöva den omedelbara tillsynen över ordningen i klassen. Klassföreståndaren utsåg i sin tur en lärjunge till ordningman, custos morum.

Skolordningen av år 1856 skulle som tidigare omnämnts tillämpas fr o m höstterminen 1857. Den nya stadgan blev emellertid för många en stor besvikelse och kom att utsättas för hård kritik. Redan innan den tillämpades till fullo, beslöt riksdagen därför om granskning av densamma. 1856 års skolordning fick av denna anledning en livslängd av endast två år.¹⁰

NYA BESTÄMMELSER 1859 OCH 1865

Den 29 januari 1859 utfärdades "Kungl. Maj:ts förnyade nådiga stadga för rikets allmänna elementarläroverk" för omgående tillämpning.¹¹ Anledningarna till denna hastigt påkomna nya skollag var, enligt företalet, flera, dels beslut om ny reglering av läroverkens stat, dels ovan nämnt riksdagsdekret om granskning av 1856 års skolordning, dels ock att Akademien för de fria konsterna samt Musikaliska akademien avgett yttranden om kompetens beträffande tecknings- och musiklärartjänsterna. En bidragande orsak till denna nya läroverksstadga var vidare behovet av större reda och ordning beträffande bl a bortvalsrätt m m, vilken skapat viss förvirring.

Skolordningen av år 1859 innebar egentligen inga revolutionerande

nyheter. Den hade samma uppställning och i de flesta stycken samma lydelse som den i det föregående utförligt refererade 1856 års skolordning. Vad som skett var vissa justeringar.

De högre elementarläroverken, till vilken kategori Jönköping hänfördes, skulle enligt SO 1859 omfatta sju klasser, de tre högsta tvååriga. Skoltiden förlängdes härmed med ett år och omfattade alltså tio skolår. De lägre elementarläroverken kunde vara fem-, tre- eller tvåklassiga.

Efter de två lägsta klasserna, som var gemensamma för alla, skedde en uppdelning på två linjer, den ena med och den andra utan latin. Inga dispenser medgavs. I stället för franska blev nu tyska första främmande språk fr o m andra klassen. I klass tre tillkom på reallinjen engelska och i klass fyra franska. På latinlinjen tillkom grekiska i klass fyra och franska i klass fem. Ambulatorisk undervisning skulle förekomma fr o m tredje klassen.

Teckningsämnet, vars lärare fick sin utbildning på Konstakademien, skulle inta en mera framskjuten ställning på reallinjen. I övrigt höjdes kompetenskraven väsentligt. För musiklärarna fordrades utbildning vid Musikaliska akademien, och filosofie kandidat-examen blev genom SO 1859 obligatorisk för adjunkter och kolleger. Femårsgränsen vad gäller rektorsförordnanden borttogs, och rektorerna fick därigenom behålla sina tjänster, så länge de tjänstgjorde vid skolan.

Genom SO 1859 pålades eleverna ökade avgifter. Inskrivningsavgiften höjdes från fyra rdr till fyra och en halv. Till terminsavgiften på fyra och en halv rdr lades en rdr till premie- och fattigkassan samt en halv rdr till bibliotekskassan.

Som synes var förändringarna i jämförelse med SO 1856 i de flesta avseenden minimala. Vad man framförallt ville komma bort ifrån var alltså den förvirring, som den stora valfriheten hade hotat åstadkomma inom läroverken. Inte heller denna senare skolordning undgick kritik utan blev föremål för granskning och översyn efter endast ett par år.¹²

Nya bestämmelser med ändringar av SO 1859 utfärdades under den här aktuella perioden ännu en gång, nämligen den 12 maj 1865, förändringar som i förhållande till skolordningen av år 1856 fortfarande måste betraktas som mindre betydelsefulla.¹³

Härigenom flyttades tyskundervisningen ned till första klass. Vidare gavs möjlighet till dispens beträffande grekiska efter anhållan från föräldrar eller målsmän och beslut i kollegiet. Ämnet som sådant flyttades 1865 upp till femte klassen. Vad gäller den ambulatoriska undervisning-

en begränsades den i tredje och fjärde klasserna att omfatta högst fyra lärare. För ordinarie lärare infördes nu den s k provårsinstitutionen.

NY STADGA FÖR STUDENTEXAMEN

Förutom ovan refererade stadgar för läroverken vid mitten av 1850-talet utfärdades också nya bestämmelser för studentexamen.

Ursprungligen var detta begrepp beteckning på det inträdesprov, som en studerande måste underkasta sig för att få bedriva studier vid universitetet eller annan högre utbildningsanstalt, där denna prövning hittills också ägt rum. Den inträdessökande, som blivit godkänd vid tentamen, blev förklarad för student, dvs han hade förvärvat rätten att få studera vid den akademi eller det universitet, där han sökt inträde. De kunskaper, som ansågs som en nödvändig förutsättning för att kunna tillägna sig den högre undervisningen hade den blivande studenten i regel inhämtat vid ett gymnasium, varifrån han också erhållit avgångsbetyg. Förhören förrättades av en adjunkt, docent eller professor vid en akademi.¹⁴

Denna typ av studentexamen avskaffades 1862 och ersattes med en avgångsexamen vid det gymnasium, där vederbörande hade studerat. Där skulle sakkunniga examinatorer bedöma vederbörandes kunskaper samt avgöra, om han var mogen för högre studier. Därav uppkom beteckningen maturitets- eller mogenhetsexamen. Denna benämning slog emellertid aldrig riktigt igenom. Däremot kvarlevde, ehuru icke som officiell, benämningen studentexamen respektive student för den som med godkända betyg fullbordat sina gymnasiala studier, oavsett om han lät skriva in sig vid ett universitet eller inte. 1862 års stadga angående avgångsexamen skulle tjäna till efterrättelse fr o m 1864.¹⁵

Mogenhetsexamen ansågs vara en examen rigorosum, en sträng och krävande examen. Den bestod av både skriftliga och muntliga förhör. Av lärjunge, som gått latinlinjen, dvs läst klassiska språk, krävdes skriftliga prov i svensk uppsats, i översättning från svenska till latin och från svenska till franska eller tyska samt i matematik. Lärjunge som blivit godkänd i svensk uppsats, latinsk översättning samt ytterligare en skrivning förklarades berättigad att undergå muntlig prövning. Dock kunde lärjunge som godkänts endast i svensk uppsats och latin, få rätt att muntligt prövas, om två tredjedelar av undervisande lärare i högsta klassen röstade därför.

För lärjunge som gått reallinjen och således inte läst latin, krävdes skriftliga prov i svensk uppsats, matematik och översättning från svenska till tyska och franska, alternativt engelska. Godkända prov fordrades i svensk uppsats och matematik, i övrigt fanns liknande bestämmelser som för latinarna. Proven var förlagda till april månad och gick av stapeln samma dagar och samma tider vid rikets alla gymnasier.

Förutom flyttningen av studentexamen från universitet till respektive läroverk var censorsinstitutionen den mest uppmärksammade nyheten i 1862 års stadga. Av Kungl Maj:t utsedda censorer fick till uppgift att leda examen och avgöra om examinandens kunde godkännas eller inte. Dessa censorer, som i de flesta fall utsågs bland universitetens professorer, bestämde vilka ämnen och avsnitt av kursen, som skulle bli föremål för förhör. I regel låg dessa inom ramen för undervisningen i högsta klassen. Censorerna kunde, om de så ville, själva överta förhöret. De skulle dock iaktta och följa bestämmelserna i den särskilt utfärdade censorsinstruktionen.

Jämte examinatorer, examinatorer, dvs lärare, och censorer skulle vid examinationen närvara minst tre examensvittnen, vilka utsågs av eforus.

Av var och en som anmälde sig till examen uttogs en avgift på 20 rdr, som av rektor insändes till statskontoret och var avsedd att bestrida kostnader för censorernas resor och arvoden. En privatist, dvs en yngling, som inte varit elev vid läroverk utan bedrivit enskilda studier, fick erlägga ytterligare 20 rdr att fördelas lika mellan examinerande lärare.

Sedan de muntliga förhören avslutats, samlades censorer och lärare till s k scrutinium, examenssammanträde, varvid betyg i de olika ämnen avgavs liksom ett allmänt vitsord "om och till vilken grad lärjungen äger den mogenhet, som en fullständig elementarundervisning var avsedd att bibringa". Därvid kunde en lärjunge, som blivit underkänd i något ämne ändå förklaras som mogen, om vederbörande i något eller några andra ämnen visat sig äga särskilt goda kunskaper, främst i klassiska språk och matematik.

Censorerna kunde underkänna en lärjunge, även om han av examinatorerna godkänts i alla ämnen. Underkänd lärjunge ägde rätt att anmäla sig till undergående av ny examen påföljande termin.

För lärjunge, som blivit godkänd i avgångsexamen, skulle rektor utfärda betyg efter fastställt formulär. Godkänd examen medförde behörighet att utan ytterligare prövning inskrivas som studerande vid univer-

sitetet samt därvid erhålla "de övriga rättigheter och förmåner som åtfölja godkänd studentexamen".

Stadgan om avgångsexamen vid läroverken av år 1862 tillämpades som ovan nämnts första gången vårterminen 1864. I allt inkom i hela landet blott ett hundratal anmälningar till den första studentexamen. Av de anmälda blev 87 godkända i de skriftliga proven. Av dessa stupade sex i den muntliga examen.¹⁶ I Jönköping anmäldes sju examinander, samtliga godkända i såväl den skriftliga som den muntliga examen.¹⁷

Genom de här ovan refererade skolreformerna vid mitten av 1850-talet hade elementarläroverken "fått fasta konturer med full möjlighet för eleverna att välja mellan klassisk och real bildningslinje", vartill kom flyttningen av avgångsexamen från universiteten till läroverken själva, "vilket utövade ett gott inflytande på allvaret i studierna i de högre klasserna".¹⁸

2 HÖGRE ELEMENTARSKOLAN UNDER 1850-TALET

Genomförandet av bestämmelserna i stadgan av den 1 november 1839, vilket för Jönköpings del dröjde ända till 1845, medförde, att elementarläroverket fick en helt ny bildningslinje vid sidan av den gamla klassiska, nämligen den reala. Till att organisera den utvidgade apologistin hade, som tidigare nämnts, utsetts språkläraren vid Växjö gymnasium C J W Montelin.

Tillkomsten av ett fullständigt apologistläroverk innebar dels inrättandet av en tredje klass vid apologistin, dels möjlighet att vinna inträde vid universitet utan att genomgå gymnasium. Två år efter förverkligandet, höstterminen 1847, kunde de första eleverna från apologistläroverket i Jönköping sändas till universiteten för inträdesprov. Jönköpingslärjungarna lyckades i allmänhet bra i sina prov. En omedelbar verkan härav blev en starkt ökad tillströmning av elever till skolan i Jönköping.¹

Realisternas framgångar eggade emellertid även de latinare, som gick i lärdoms-skolan, att följa deras exempel och få möjlighet att inhämta de kunskapsmåttn som erfordrades för universitetsstudier vid sitt gamla läroverk utan att genomgå Växjö eller annat gymnasium. Ansträngningarna att utvidga också den klassiska linjen till fullständighet kröntes så småningom med framgång, dock först vid 1850-talets slut.

Under praktiskt taget hela decenniet var elementarskolan i Jönköping organiserad i överensstämmelse med det i föregående refererade läroverksplakatet av år 1849 under namnet Jönköpings högre elementarskola.²

a) Läroverkets reorganisation

Kraven på utökad utbildning blev, som tidigare nämnts, allt större. Pådrivande kraft var härvidlag inte minst stadens borgerskap. Vid ett magistratssammanträde den 24 september 1849 behandlades sålunda denna fråga i närvaro av skolans rektor S J Filén och dess inspektör, prosten D Sjöström. Ärendet var förberett av en skrivelse till magistraten under-tecknad av trettio två av stadens mera betydande myndighetspersoner med hovrättspresidenten L H Gyllenhaal i spetsen.

Inledningsvis påminde magistraten om domkapitlets skyldighet att till Kungl Maj:t efter hörande av vederbörande stads myndighet lämna för-

slag rörande elementarläroverkens reorganisation. "Vad särskilt Jönköping vidkommer, torde frågan om nödvändigheten av de härvarande lärdoms- och apologistkolors ombildning och utvidgning vara besvarad både genom behovet, dessa skolors avlägsenhet till högre läroverk, lärjungarnas antal och andra förhållanden."

I fortsättningen av skrivelsen konstaterades, att "Jönköping är till folkmängden största staden i Växjö stift. Genom en årligen stegrad industri och varuomsättning, genom livliga kommunikationer sjöledes och genom den enskilda uppoffringsanda, som gjort sig gällande vid grundläggningen av flera, för detta samhälle hedrande och gagneliga stiftelser, har staden så småningom tillvuxit i välstånd och förkovran. Den enskilda spekulatören sätter här mångfaldiga drivhjul och armar i rörelse. Befolkningen ökas för varje år inom den alltmer bebyggda och byggande staden."

Dessa förhållanden utövade "ett direkt inflytande på skolan". Sålunda hade lärjungeantalet stigit betydligt under de senaste åren, från 109 år 1844 till 193 fem år senare, dvs nästan en fördubbling. Av dessa senare var inte mindre än 115 barn av föräldrar bosatta i Jönköping.

Med hänsyn till "den studerande ungdomens häftiga tillökning" samt "stadens läge i geografiskt, dess betydelse i statistiskt hänseende, dess egenskap av residensstad för hovrätten i Göta rike och för Konungens Befallningshavande i Jönköpings län" föreslog magistraten konsistorium en utvidgning av elementarläroverket.³

Magistratens hänvändelse till domkapitlet tillstyrktes av eforusämbetets representant, prostén Sjöström, som bl a underströk förslagets berättigande med hänsyn till "Jönköpings stads belägenhet i riket, dess avstånd från högre lärdomsskolor i andra stift, dess tillväxande folkmängd genom dess i senare tider vunna förkovran i handel, näringar och sjöfart".⁴

Också skolans rektor S J Filén skrev till domkapitlet i ärendet och påpekade därvid bl a, att av stiftets 402 inskrivna studerande i dess båda högre skolor nära hälften gick i Jönköping och att elevantalet där ökat under höstterminen 1849 till 202. Han föreslog därför, att Jönköpings elementarläroverk skulle reorganiseras till jämställdhet med skolan i Växjö.⁵

Resultatet av dessa ansträngningar blev dels närmare förening av lärdoms- och apologistskolorna under namn av Jönköpings högre elementarskola, dels större självständighet gentemot gymnasiet i Växjö.

Undervisningen organiserades i enlighet med läroverksplakatet 1849 med därav följande såväl för- som nackdelar.⁶

Det skulle emellertid inte dröja länge, förrän nya krav på skolans utvidgning ställdes. I diskussionerna härom var inte minst eforus, biskop Chr I Heurlin, involverad, liksom naturligtvis elementarskolans ledning och dess personal.

NY EFORUS

Tegnér's efterträdare såsom biskop i Växjö och därmed också eforus för stiftets skolväsende var Chr I Heurlin.

Tegnér och Heurlin hade varit studiekamrater och vänner sedan Lundatiden, där de båda tillhört samma studentförening och kamratgång, det s k Härbärget. Heurlin var lektor vid gymnasiet i Växjö 1816—29, då han blev domprost.⁷ Under tjugo års tid kom de därför åter att stå varandra nära och arbeta inom samma stift och inom samma sfär, dvs skolan och kyrkan. Från 1838 till sin biskopsutnämning 1847 var Heurlin verksam som politiker, bl a som statssekreterare och som eklestikminister.⁸ Under denna tid utarbetade han bl a det s k cirkuläret av 1839, vars genomförande i Jönköping blev den sista betydelsefulla händelsen i pedagogiskt avseende i staden under Tegnér's eforustid.

För Heurlin, som innehade biskopsstolen och därmed också eforusämbetet åren 1847—60⁹, väntade en liknande uppgift som Tegnér's med avseende på latingymnasium i Jönköping. Biskop Heurlin försökte under 1850-talet tillämpa samma taktik som Tegnér under det föregående decenniet, nämligen att staden ovillkorligen skulle tillhandahålla lämpliga lokaler för läroverkets utvidgning. Det krävdes många och långa överläggningar och växlades många skrivelser, innan planerna förverkligades.

Heurlin, som var en omtvistad person med behov att hävda sig gentemot underordnade och utåt ville framstå som en stark man, kom i denna och andra frågor i konflikt såväl med stadens borgerskap, om vilket han uttalade, att i Jönköping "rabulistsläktet ännu ej utdött"¹⁰, som med skolans kollegium och dess ledare, rektor Montelin, som han till slut suspenderade.¹¹

I början av sin eforustid besökte han årligen skolan i samband med årsexamen.¹² I övrigt får man emellertid söka förgäves i skolans annaler efter något initiativ från Heurlins sida, vilket ur skolans synvinkel skulle kunna betraktas som positivt. Heurlins tretton eforusår torde därför för

Elementarskolans eforus 1847—60, biskop Chr I Heurlin.

Jönköpings del inte kunna karakteriseras på annat sätt än som förlorade år. Att de inte ledde till fullständig katastrof får man tillskriva rektorernas och lärarnas förtjänst.

Befattningen som eforusämbetets ställföreträdande i Jönköping, dvs inspektor, innehades efter prosten Wetterlings tidigare omtalade avsägelse¹³ fram till 1866 av kyrkoherden i Rogberga pastorat, prosten David Israel Sjöström, först som t f men fr o m 1849 som ordinarie inspektor.¹⁴

*P Hallenberg
rektor 1835—47*

*S J Filén
rektor 1847—58*

b) Lärarna

SKOLANS LEDNING

Det var inte bara växling på eforus- respektive inspektorsposterna vid Jönköpings skola åren 1846—47 utan också skifte vad beträffar rektorsbefattningen.

Redan före Tegnér's död hade elementarläroverkets rektor sedan 1835, prosten Per Hallenberg, utnämnts till kyrkoherde i Habo pastorat i Skara stift, vilken tjänst han dock tillträdde först 1847.¹⁵ Vid ledigförklarandet av rektorstjänsten söktes denna endast av konrektor Simon Joachim Filén, som varit verksam vid skolan sedan 1827.¹⁶ Vid årsexamen i maj 1847 avlade Filén ämbetseden samt höll därvid också ett installationstal om "skolans närvarande tillstånd samt dess förhållande till barnets första bildning i fadershemmet".¹⁷ Han synes inte bara varit duktig och allmänt omtyckt som lärare utan också som skolans ledare fungerat till allmän belåtenhet.¹⁸

S J Filén var emellertid inte ensam rektor vid Jönköpings elementar-

läroverk utan hade hand enbart om lärdoms-skolan. Som tidigare omnämnts hade två år tidigare tillkommit ytterligare en rektorsbefattning, nämligen vid den utvidgade apologistkolan, med Carl Johan Walfrid Montelin som förste och ende innehavare.¹⁹ Vid tillträdet av tjänsten hade denne också fått i uppdrag att verkställa organisationen av det nyetablerade realgymnasiet. Det visade sig snart, att man i Montelin fått inte bara en dugande lärare utan också en skicklig administratör med förmåga att genomföra den många gånger svårlösta organisationsplanen. Förhållandet mellan de båda rektorerna, den erfarne och allmänt respekterade Filén, född 1794, och den tjuogoett år yngre Montelin²⁰, synes ha varit friktionsfritt och helt präglat av samförstånd och samarbetsvilja. Detta förhållande påverkade också den i stort sett goda sammanhållningen inom kollegiet i övrigt.

Vid Filéns död i februari 1858²¹ synes inget ansökningsförfarande ha förekommit. Det torde ha förefallit helt självklart, att den person, som redan varit rektor för halva skolan, dvs den fullständiga apologistin, under tretton år och som vid flera tillfällen vikarierat för Filén vid dennes sjukdom²², fick tjänsten. Montelin övertog formellt ledningen av skolan i april och avlade ämbetseden ett par månader senare.²³ Frånsett de två och ett halvt år, då Montelin var suspenderad från sin rektorsbefattning och ersatt av lektor Peter Velin²⁴, kvarstod Montelin som rektor till 1873, då han efter trettioåttio års skoltjänst blev kyrkoherde i Viestad.²⁵

Rektor Montelin torde utan överdrift kunna karakteriseras som den egentlige organisatören av Jönköpings gymnasieskola, även om han officiellt ingalunda blev erkänd som sådan. Med konsekvens och stor frimodighet arbetade han för tillkomsten och genomförandet av fullständigt gymnasium i Jönköping, vilket bl a framgår av en personlig tillbakablick i samband med hans kvartsekeljubileum som lärare.

I en inledning till den tryckta årsberättelsen för läsåret 1864—65 och egentligen helt utanför verksamhetsredogörelsens ram redogör sålunda rektor Montelin för sina hittillsvarande år som lärare och rektor: "Då jag, vid början av min bana, med ungdomens vanliga, förhoppningsfulla mod djärvdes uppställa för mig det målet att inom min närmare krets bringa det mig anförtrodda läroämnet, de nyare språken och deras litteratur, dittills mer eller mindre illa tålda styvbarn inom uppfostringsmedlens familjekrets, till det anseende och den rätt, som tillfölje av deras väsende måste tillerkännas dem av varje fördomsfri stiftare och

handhavare av de viktiga uppfostringslagarna i vårt land, och då jag några år senare därjämte fick till uppgift att arbeta för det läroverk, vid vilket jag själv lagt första grunden till min egen utbildning, och för detta läroverks uppbringande till fullständighet och erkännande bredvid äldre, redan längesedan fullvuxna syskon, så var jag långt ifrån aningen om den vidd, i vilken framtiden en gång skulle rättfärdiga mina djärva föresatser. Om jag nu vågar säga, att jag som man ser mina ungdomsförhoppningar i dessa fall förverkligade, så vare det fjärran från mig att därav göra mig särskilt någon förtjänst! *En är den som sår, en annan den som växten giver!* Det kan jag endast säga, att jag med redlig håg och uppoffring av egna fördelar gått i min kallelse värv. Framgången har berott av en högre makt, och jag är djupt och innerligt tacksam för den nåden att hava blivit utkorad till ett av redskapen för de nämnda ändamålets uppnående. Så har jag intill närvarande genom Guds underliga nåd blivit förd fram mot mitt mål, genom gott rykte och ont rykte, genom medvind och motvind, kanhända lika litet förskyllande det ena som det andra. Till mitt eget sanna väl och till framgång för den sak, åt vilken jag ägnat mitt livs bästa krafter, har allt bidragit. Gudi allena vare ära!"²⁶

Som lärare begagnade Montelin "metoder från de gamla gymnasier-nas glansperiod att huvudsakligen föreläsa". Hans huvudämne var franska. Om Montelins undervisning i detta ämne har en av hans elever, Nils Sandblad, berättat: "Vi fingo, om icke omskriva, så grundligt bearbeta Oldes grammatik efter hans diktamen och därunder, jämte flitig översättning från och till franska, lärde vi oss tämligen väl språkets uttal och regler. Vanlig läxläsning i grammatiken med ty åtföljande förhör förekom mera sparsamt. Tyngdpunkten låg i självstudiet och den praktiska tillämpningen vid stilproven. Enligt tidens sed hade vi inga talövningar, men blevo så tränade, att nästan aldrig någon fick underbetyg och — knappast någon berömlig."

Som rektor levde Montelin helt för sin skola och var mot ungdomen enligt den tidigare anförda källan "i hög grad välvillig, sträng när det behövdes, och kunde då svänga rottingen med kraft". Han sökte "uppmuntra begåvade allmogesöner från landet och arbetarepojkar från staden att studera, vilkas utveckling han följde med stort intresse även efter skolgången".²⁷

Till skolans ledning räknas också konrektor, vilken befattning vid Tegnér's död innehades av den ovannämnde S J Filén. Vid dennes upp-

höjelse till rektor för lärdomsskolan 1847 efterträddes han av J M Rosengren.²⁸ Genom läroverkets omorganisation vid 1850-talets slut försvann emellertid denna tjänst som medrektor och andre lärare vid skolan.

ÖVRIGA LÄRARE UNDER 1850-TALET

De vid Tegnérns frånfälle tjänstgörande lärarna vid elementarskolan var förutom rektor och konrektor kollegerna Olof Thalin, Anders Andersson, Per August Almquist, Johan Magnus Rosengren, sångläraren Lars Gabriel Wadell samt apologisterna Elias Peter Linnell och Carl August Augustinsson.²⁹

Av dessa lämnade Thalin och Andersson skolan 1847 respektive 1848, samtidigt som Rosengren befordrades. Dessa tre ersattes av apologisten Linnell, som kvarstod vid skolan till sin flyttning till Vetlanda som kyrkoherde 1857³⁰, Christoffer Eckerbom, som tjänstgjorde i Jönköping 1847—53³¹ samt Knut Wilhelm Almqvist, vilken innehade sin tjänst i femton år, då han blev kyrkoherde i Linneryds pastorat.³² Den senare, som var yngre broder till den ovan nämnde Per August Almquist, var vid sidan av skolarbetet verksam inom den nyevangeliska väckelsen och bildade 1853 tillsammans med bl a sina kolleger Rosengren och Augustinsson Jönköpings traktatsällskap.³³

Samma år som K W Almqvist efter fyra terminers skoltjänst som vikarie utnämndes till ordinarie kollega och därvid avlade ämbetseden³⁴, utsågs Peter Velin till innehavare av en av apologisttjänsterna.³⁵ Denne kom att fullgöra hela sin livsgärning vid Jönköpings läroverk, först alltså som apologist och senare som lektor i latin, slutligen som rektor, vilken befattning han innehade vid sin död 1889.³⁶

Om Velin som lärare under första hälften av 1850-talet har en av hans dåvarande elever, Ludvig Lindroth, bl a berättat: "Velin var kunnig lärare och skötte sitt huvudämne latinet med mycken reda, ordning och klokhet. Vid genomgåendet och kritiken av våra översättningsövningar . . . nöjde han sig för de äldre lärjungarna icke med frånvaron av rena bockar utan ville därjämte hava hyfsat latin. I grekiska undervisade han även och med framgång." Vidare var Velin gymnastiklärare vid skolan. "Han höll god disciplin, ehuru han icke var lagd för detektiva uppgifter." Velin "var en man, en ärans man och svensk till utseende och karaktär".³⁷

Som ordinarie lärare anställdes vidare under denna period Carl Gus-

tav Ahlander, som tjänstgjorde som kollega 1852—58³⁸, A E Andersson 1856—59³⁹ samt Hjalmar Hallenberg, son till förutvarande rektorn Per Hallenberg, som blev ordinarie 1854.⁴⁰

Fängelsepredikanten och slottspastorn Lars Gabriel Wadell hade innehåft befattningen som sånglärare och director musices vid skolan sedan 1822. När Wadell utnämndes till kyrkoherde i Järstorps och Bankeryds pastorat 1849⁴¹, lämnade han sånglärartjänsten, varvid två sökande anmälde sig, nämligen apologistrektorn Montelin och den till staden nykomne organisten Gustav Wilhelm Heintze. Då det enligt rektor Filén inte bara fordrades kompetens för att kunna sköta tjänsten utan också att innehavaren skulle "genom sitt moraliska välde över ungdomen förmå att underhålla uppmärksamheten samt utan överdriven stränghet upprätthålla ordning och disciplin", fick Montelin tjänsten vid sidan av sin egen befattning.⁴² Med biträde av Heintze⁴³ hade han denna extrauppgift några år, tills Heintze utnämndes till musiklärare, vilken tjänst han i sin tur uppehöll till 1896.⁴⁴

Läsåret 1857—58, då alltså Filén avled och Montelin blev ensam rektor, innehades de ordinarie lärartjänsterna av följande personer, nämligen rektor Montelin, magistrarna Augustinsson, Velin, K W Almqvist, C G Ahlander, Hj Hallenberg, A E Andersson samt musikedirektör Heintze. Som vikarier och extra lärare tjänstgjorde dessutom ett antal s k duplikanter, som "för ett arvode, vida understigande den simple dagsverkarens" biträdde de övriga lärarna.⁴⁵

c) Lärjungarna Skollivet

LÄRJUNGARNA

I de ovan refererade skrivelserna till domkapitlet i Växjö angående läroverkets reorganisation framfördes som ett av argumenten, att antalet lärjungar kraftigt ökat under 1840-talets senare hälft och att elevantalet höstterminen 1849 uppgick till 202.⁴⁶ Fram till skolans omorganisation i slutet av 1850-talet höll sig antalet elever dock ganska konstant och utgjorde vårterminerna 1851 och 1852 199, 1853 202, 1854 200, 1855 208, 1856 198 samt 1857 och 1858 201.⁴⁷

Skolans lärjungar var till en början fördelade på sju avdelningar, fr o m läsåret 1852—53 på nio. Undervisningen i de nedersta klasserna var fast, medan den i de övriga var ambulatorisk. I första klassen, var-

ifrån realisterna skulle flyttas till klass fyra, kvarstannade vissa elever flera år, varför denna klass blev "en samlingsplats för lärjungar av olika ålder".⁴⁸

Efter avslutade studier i Jönköping avgick varje år ett större eller mindre antal elever antingen direkt till universiteten eller andra akademier, t ex Krigsakademien, eller också till vidare studier i Växjö eller annat etablerat gymnasium. Ett stort antal lämnade skolan utan uppgiven bestämmelse. Genom dödsfall vid olika epidemier i staden i exempelvis kolera och rödsot förlorade skolan årligen ett flertal elever.

SKOLLIVET

Liksom tidigare var skollivet reglerat genom förordningar och föreskrifter. Brott mot dessa beivrades i enlighet med bestämmelserna på olika sätt. Några allvarigare förseelser var det emellertid sällan fråga om.

Den enda försyndelse, som kollegiet under denna period behövde ingripa mot inträffade våren 1850. Då var nämligen fem pojkar i 12—13-årsåldern inblandade i en stöldhärva. Två av dessa hade varit ledare och mer eller mindre påverkat de tre övriga till delaktighet. Den ene av de två hade dels själv tillgripit pengar från sina föräldrar, dels lockat den andre att göra på samma sätt ur sin målsmans låsta byrålåda. För pengarna hade inköpts vetebröd, smörgåsar, russin m m, varmed kamraterna undfagnats.

Dessutom hade stulits två buteljer öl, som hade gömts men som av någon annan okänd person i sin tur stulits. Ur teaterhusets olåsta skänkrum hade vidare tillgripits en flaska hallonsaft, som skulle gömmas till första maj. Slutligen hade en brödförsäljare blivit bestulen på 24 sk, som hade använts till inköp av vetebröd.

Kollegiets dom blev, att de två initiativtagarna med stöd av skolordningen skulle "såsom ovärdiga att delta i undervisningen och för lärjungarna farliga från läroverket förvisas". De hade också "genom håglöshet och försumlighet i sina göromål under en längre tid visat sig hava föga nytta av ett längre vistande i skolan". Beträffande de övriga tre ansåg kollegiet, att skollagens andra grad av bestraffning borde tillämpas, nämligen "att av rektor inför skolungdomen i förhållande till förbrytelsernas beskaffenhet strängare eller lindrigare straffas och tillrättavisas".

Mot kollegiets beslut reserverade sig rektor Filén. Visserligen ansåg han, att de båda ledarna var förtjänta att avlägsnas från skolan såsom vådliga för sina kamrater. I anseende till deras späda ålder, deras oerfa-

renhet och oförstånd och i hopp om att de i en annan miljö skulle kunna föras till rätta, vore onödigt, menade Filén, att brännmärka dem inför allmänheten genom en offentlig förvisningsdom, helst som målsmännen redan tagit dem ur skolan och således ändamålet med domen redan hade vunnits.⁴⁹ Domkapitlet tog emellertid inte hänsyn till rektors reservation utan fastställde kollegiets dom.⁵⁰

d) Gymnasiefrågan

Det var dock inte främst disciplinfrågor, som upptog kollegiets sammanträden, utan i stället frågor som hade med undervisningen vid skolan att göra. Inte minst gällde det diskussioner om att på bästa sätt kunna följa upp de i det föregående refererade skolreformerna, bl a SO 1856. Detta var sålunda huvudärendet vid ett kollegiesammanträde i februari 1857.

KOLLEGIESAMMANTRÄDET 1857

Collegium scholasticum i februari 1857 hade sammankallats på anmodan av eforus, biskop Heurlin, för att avge "utlåtande angående de åtgärder, som kunde anses nödiga och ändamålsenliga för att förmedla övergången från läroverkets nuvarande tillstånd till det nya, som beavsiktigas genom Kungl. Maj:ts nåd. skolstadga av den 14 aug. 1856".

Protokollet från detta betydelsefulla sammanträde är mycket utförligt, sexton tättskrivna sidor, och ger därmed klart besked om vad som förekom. Det är undertecknat av apologistrektorn Montelin, eftersom rektor Filén, ehuru närvarande men sjuk och tjänstledig, inte ansåg sig berättigad att underteckna besluten. Kollegiet konstaterade allra först i sitt utlåtande, som alltså kan karakteriseras som ett remissyttrande, att läroverkets i Jönköping utveckling efter 1849 års förordning i flera avseenden gestaltat sig annorlunda än på de flesta andra håll "under sin gradvisa utbildning till fullständighet först på apologistlinjen och sedan på den klassiska". För att rätt framställa och fatta de åtgärder, som måste företas vid övergången till det nya skolsystemet, fann man det därför nödvändigt att inledningsvis teckna denna utveckling.

Före 1845 bestod Jönköpings elementarskola av en på fem klasser fördelad lärdomsskola. från vilken årligen några lärjungar avgick till Växjö gymnasium för att bereda sig för akademiska studier, samt en apologistkola med två klasser, vars elever gick ut i näringslivet. Fr o m höstterminen 1845 utvidgades apologistskolan med en tredje klass. Den

fick också särskild rektor. Två år senare avgick från apologistin de första lärjungarna direkt till universitetet. Därmed var alltså en real bildningslinje öppnad i Jönköping.

Pionjärerna lyckades väl i inträdesprovet till universitetet och sporrade därmed nya elever att beträda denna studiebanan. Av dem som ville fortsätta sina studier vid universitetet, fanns åtskilliga som ämnade sig in på den juridiska, teologiska eller medicinska banan. För alla dessa var emellertid utvidgade kunskaper i latin ett obetingat krav för universitetsstudier. De hade då att välja mellan fortsatta studier i Växjö eller annat gymnasium eller också privatläsning.

För de flesta tedde sig det både angenämare och ekonomiskt fördelaktigare att komplettera sina klassiska språkkunskaper i hemstaden. Det gällde i första hand latinet men också grekiska och hebreiska. "Lärarna tvingades därför genom elevernas och deras föräldrars idkeliga krav att utöver lagligt åliggande steg för steg utvidga även den klassiska linjen till fullständighet." På så sätt fick läroverket i realiteten ännu en gymnasielinje, som skulle kunna karakteriseras som privat eller om man så vill halvofficiell.

Resultatet härav var, att "läroverket nu i 7 år från båda linjerna avsånt till rikets båda universiteter årligen ett antal abituri, av vilka ej mer än två in summa blivit i studentexamen underkända, medan flera erhållit betyget Laudatur i ett och annat ämne och deras kunskaper i klassiska språk tämligen allmänt blivit mer än approberade", dvs godkända. Denna utveckling ledde alltså till att "Jönköpings skola under de sistförflutna 6 åren varit de facto fastän ej de jure ett på båda bildningslinjerna fullständigt läroverk med alla för fullständig studentexamen erforderliga läroämnen".

För att åstadkomma detta hade såväl de ordinarie som de extra lärarna "nödats uppoffra sig för sina till en del utöver lagligt åliggande åtagna plikter med en överanstängning, för vilken de mången gång skulle sviktat, om deras mod ej uppehållits av den förtröstan, att vid en ständigt förväntad definitiv reglering av rikets elementarläroverk, frukterna av lärarnas verksamhet skulle bli av Höga Vederbörande så bemärkta, att Jönköping befundes vara en ort, där ett större fullständigt läroverk både kunde florera och vore av behovet påkallat".

För kollegiet vid Jönköpings skola hade det varit "en ej ringa hugnad att härvarande skola, som i officiella handlingar hittills gäller för att vara på latinlinjen ofullständig, blivit av Kungl. Maj:t i nåder föreslagen

till uppflyttning bland rikets fullständiga läroverk". Trots detta kände emellertid kollegiet en viss besvikelse över att skolan blivit placerad i klass tre i stället för klass två, dit den egentligen borde höra. Kollegiet hyste nämligen den övertygelsen, "att, om vår skolas nuvarande verkliga tillstånd och vår Orts behov i denna riktning kunde varit för Kungl. Maj:t fullständigt bekant, Jönköpings skola skulle hava blivit i nåder föreslagen att uppflyttas till fullständigt läroverk av 2:a klassen i stället för av 3:je".

Om skolan stått kvar i samma ställning, som den hade under 1840-talets senare hälft, skulle man inte haft någonting att invända mot den placering på rangskalan, som den nu fått. Med hänsyn till vad som skett med den under de senaste sex, sju åren var det emellertid "för kollegium nedslående och för hela orten oroande" med den föreslagna placeringen, vilken i själva verket innebar en försämring.

Kollegiet stack nämligen inte under stol med att det för dem som hårdast engagerat sig i strävan att öka läroverkets kapacitet, inte längre fanns möjlighet att vinna befordran vid sitt gamla läroverk och därmed skörda någon lön för den möda och det övertidsarbete, de under många år underkastat sig för läroverkets utveckling till större fullständighet. Då i ett tredje klassens läroverk enbart skulle finnas fyra lektorer, blev utsikterna till befordran mycket små.

Man ställde också den frågan, hur man skulle kunna tillsätta de fyra lektorstjänsterna så att de täckte de viktigaste och tyngsta ämnena i skolan. Hur man än vred, vände och valde, skulle alltid ett av "de vidlyftigaste och för bildningen väsentligaste läroämnena i sådant fall utelämnas". Kollegiet exemplifierade detta genom att uppställa följande för detsamma självklara gruppering, nämligen moderna språk, teologi, historia med geografi, matematik samt latin. Den långa inlagan till Kungl. Maj:t mynnade följdriktigt ut i en underdånig begäran, att "Jönköpings elementarskola hädanefter skall vara ett fullständigt läroverk av 2:a klassen eller åtminstone ett 5:e lektorat tillägges till de redan föreslagna".

För att ytterligare understryka vikten av sin anhållan anförde kollegiet till sist en del statistiskt material samt jämförelse med förhållandena i andra stift, bl a Strängnäs stift. Vidare påpekades, att Jönköpings stad var stadd i mycket kraftig utveckling. På tjugio år hade sålunda invånarantalet ökat från 4000 till nära 7000 "och är stadd i stor och hastig förkovran, vilken i framtiden måste bli ännu vida större, då staden kom-

mer i direkt och nära kommunikation med både Östra, Västra och Södra järnvägslinjerna".

Allra sist anfördes, att lärjungeantalet i Jönköping fördubblats utan att det minskat i Växjö. Kollegiet drog därav slutsatsen, att "man känner med vilken iver ej blott de mera bildade samhällsklasserna utan även den idoga och livliga allmogen i Småland anlitar skolorna för sina barns bildning. Ju mer ortens läroanstalter blivit utvidgade, ju större har tillloppet av elever blivit."⁵¹

Svaret på kollegiets hemställan om utvidgning av läroverket i Jönköping lät vänta på sig drygt ett år. Under mellantiden förekom skriftväxling mellan eforusämbetet, dvs biskop Heurlin, och skolans kollegium om läroverkets framtid, bl a beträffande den skriande rumsbristen vid läroverket.

LOKALBRISTEN

Hur biskop Heurlin tänkte sig Jönköpings läroverks framtid är osäkert. Ibland använder han uttryck i sina skrivelser, som kan tolkas, som om han var benägen att låta det tills vidare behålla den standard, till vilken lärarna arbetat upp det 1857, dvs femklassig lärdomsskola, fullständigt realgymnasium och ett halvofficiellt latin-gymnasium, som lärarna mer eller mindre privat skötte vid sidan av sina ordinarie tjänster.

I varje fall var eforus synnerligen villrådig, hur han skulle organisera läsningen. I brev till rektor Filén frågar han sålunda: "Hur skall undervisningen ordnas? Är Jönköping ett fullständigt högre läroverk? Där om saknar jag en officiell underrättelse. Ut i Jönköping finnas inga lektorer, ingen befallning om dylika tjänsters tillsättande. . . . 2:a klassen kommer här att bliva alldeles överfull. . . . Blotta latinlinjen i denna klass stiger över 40; när realisterna tillkomma, går antalet vida över 60. . . . Värst är, att vi saknar tjänliga rum, innan det nya skolhuset blir färdigt. . . . För Jönköping famlar jag i mörkret och ser ingen dager."⁵²

Så småningom kunde Filén dock på ett fullt tillfredsställande sätt hjälpa Heurlin ur hans bryderi beträffande undervisningens ordnande i Jönköping, för vilket denne hembar sin "aktningsfulla tacksamhet för dess härvid nedlagda möda, varigenom ett svårt problem blivit ändamålsenligt löst"⁵³.

Sedan Heurlin börjat få ordning i de pedagogiska förhållandena vid läroverket, tog han itu med de ekonomiska och organisatoriska. Som

han framhållit i sin skrivelse i juni 1857 utgjorde rumsbristen ett allvarligt hinder för skolans utvidgning. Frågan om skolhusets brister och kraftiga förfall var föremål för diskussioner i magistraten, varom rapport avgavs till eforus med förslag om hur bristerna skulle kunna avhjälpas.

Magistraten hävdade häri, att staden inte kunde åläggas att ställa skollokaler till förfogande åt elever, som kom från landsbygden och vars studier huvudsakligen var inriktade på prästämbetet. Man t o m ifrågasatte, om staden överhuvudtaget var skyldig att sörja för det högre skolväsendet. "Jönköpings stad anser sig på grund av stadens privilegier ej vara förpliktigad att anskaffa nödigt och tjänligt skolhus för annat läroverk än en simpel räkneskola."⁵⁴

I brev till rektor Montelin, som efter Filéns död övertagit chefskapet för hela skolan, sade sig Heurlin visserligen vara fullt medveten om husets brister, men att de var så svåra, att de behövde avhjälpas mitt under pågående termin, hade för honom kommit som en fullständig överraskning. De förslag, som framlagts för att avhjälpa bristerna, bl a att hyra rum ute i staden eller att sätta i gång med reparationer under påsklovet, ansåg Heurlin helt orealistiska, helst som man inte kunde veta, hur myndigheterna till sist kom att besluta om läroverkets framtid. Inte heller kunde man tänka sig ett utnyttjande vare sig av Visingsöfonden eller av stiftets byggnadskassa, vars inestående medel var reserverade för Växjö.

Eforus sade sig i brevet ha en känsla av att Jönköpings stad inte var särskilt intresserad av ett fullständigt högre läroverk, då man inte var villig att ställa erforderliga medel till förfogande, utan åtnöjde sig med "en simpel räkneskola". Detta tyckte Heurlin visserligen vara orimligt, då staden inte längre var en småstad och man överallt annars i riket högt uppskattade fördelen "att få sina gamla små skolor upphöjda, utvidgade och förbättrade" och för detta ändamål inte skydde egna betydande uppoffringar. Som exempel härpå nämndes Stockholm, Norrköping, Gävle samt "nästan alla städer i Skåne".

Läroverket i Jönköping var huvudsakligen till för att betjäna Jönköpings egna familjer. Fördelen att ha en sådan inrättning för sina barn borde därför ligga i öppen dager. Även i ekonomiskt hänseende medförde ett högre läroverk fördelar inte minst för näringsidkarna.

I Heurlins långa brev gjorde sig avslutningsvis en hotfull ton hörbar: "Emellertid torde det vara konsistorii skyldighet att hos Kungl. Maj:t

göra underdånig framställning rörande skolhuset i Jönköping och stadens protest emot varje bidrag till ett ändamålsenligt och lämpligt skolhus. Konsistorium skulle beklaga, om Kungl. Maj:t härav hämtar anledning att tills vidare uppskjuta nådig stadfästelse av den organisation Rikets ständer för Jönköping såsom ett högre fullständigt läroverk föreslagit."

Om stadens erbjudande att ställa borgen för den hushyra man vill åtaga sig, sade Heurlin, att "anbudet må vara välvilligt men hade ej i något fall kunnat av konsistorium antagas utan att nedsätta sin ämbetsmannavärdighet". För att ge ökad tyngd åt de framförda synpunkterna var denna eforalskrivelse underskriven inte bara av eforus utan av alla fem konsistoriales.⁵⁵

I en ny eforalskrivelse en månad senare ställd till skolans inspektor, prosten Sjöström, infortrade eforus yttrande av kollegiet om skolhusets tillstånd, skolgårdens beskaftenhet, biblioteksrummet, rektors ämbetsrum samt Barnarpsprebendets lämplighet för blivande teologie lektor.⁵⁶

Härom rapporterades, att "kollegium nödgas av sorglig och för dess medlemmars, ej mindre än för elevernas hälsa ofta menlig erfarenhet intyga, att Jönköpings skolhus i dess nuvarande skick ingalunda uppfyller ens de billigaste anspråk på användbarhet för dess ändamål". Då stadens invånare förklarar sig inte ha skyldighet vare sig att bekosta nytt skolhus eller ens underhålla det gamla, begärde kollegiet, att domkapitlet skulle föranstalta om laga syn på byggnaden, så att dess tillstånd och brister blev fullt klarlagda.⁵⁷

En kortsiktig lösning av den akuta krisen beträffande rumsbristen åstadkoms sommaren 1858, då vissa reparationer på skolhuset genomfördes. Golven omtrossades och fönstren förstörades samt förseddes med vitt glas i stället för de gamla gröna rutorna. Mellanväggar togs bort, så att man av fyra små klassrum fick två stora. Vidare förhyrdes lokaler i prästgården, dels en större sal, dels två mindre rum. Därmed hade "skolan vunnit ett utrymme, som tills vidare bör vara tillräckligt".⁵⁸

FRÅGAN OM REKTORSLEKTORATET

Under tiden som stadens företrädare och Heurlin diskuterade läroverkets lokalfråga, väntade man inom kollegiet på svar på den skrivelse man hade avfattat i februari 1857 beträffande skolans organisation.⁵⁹

Beskedet på kollegiets hemställan lät vänta på sig drygt ett år. Det tillkännagavs nämligen på eforus' uppdrag av skolans inspektor vid ett kollegiesammanträde först i maj 1858.

Därvid konstaterades, "att Jönköpings skola hädanefters skall vara ett på båda bildningslinjerna fullständigt högre elementarläroverk med en rektor, fyra lektorer och åtta adjunkter, för vilka ny löningsstat blivit under vissa villkor stadgad". Med anledning härav infortrade domkapitlet förslag till läroämnenas fördelning mellan rektor och blivande lektorer samt uppgifter om lärarnas dittillsvarande löner och andra inkomster.

Lärarna meddelade, att de var beredda att underkasta sig alla de villkor, som var förknippade med rätten att komma i åtnjutande av de nya lönerna. Beträffande ämnesfördelningen ansåg kollegiet det vara svårt att komma med förslag, innan man riktigt visste, i vilken riktning skolan i framtiden skulle komma att utvecklas, "i övertvägande realistisk eller rent klassisk". I nuvarande läge föreslog dock kollegiet följande ämneskombinationer att fördelas mellan rektor och blivande lektorer, nämligen teologi, latinska språket, främmande levande språk, historia och geografi samt matematik, dvs ett upprepande av fördelningen i den föregående skrivelser.⁶⁰

Eforus var emellertid inte nöjd med svaret. Han hade tydligen blivit fixerad vid antalet fyra lektorer och krävde, att kollegiet skulle avge särskilt förslag till det ämne, som rektor skulle företräda. Kollegiet svarade, att det stod fast vid sitt första förslag, som det nu utförligt sökte motivera. Lärarna förklarade bl a, att en rektors undervisning alltid måste stå på samma höga nivå som lektorernas. Till hans uppgifter hörde bl a att sätta avgångsbetyg för de elever, som ämnade söka inträde vid universitetet.

I övrigt hyste kollegiet den åsikten, "att det vore för läroverket gagneligast, om icke ett särskilt läroämne en gång för alla bestämdes för alla dem som i framtiden komma att få sig rektorsbestyrens ombetrodda". Man menade, att en blivande rektor skulle ha rätten att först utvälja någon av de fem föreslagna ämneskombinationerna och att de övriga fyra lektoraten sedan på lämpligaste sätt fördelades.⁶¹

Mot kollegiets hållning reagerade biskop Heurlin synnerligen häftigt i en skrivelse en vecka senare. Kollegiets svar på frågan om rektors och blivande lektorers undervisningsämnen ansåg Heurlin "stå på gränsen av hånande gäckeri". Konsistoriet beordrade därför ånyo "rektor och

kollegium att skyndsamt till konsistorium uppgiva det undervisningsämne för en blivande rektor, som kollegium anser vara lämpligt. Särskilt får konsistorium förklara, att t.f. rektor blir i första rummet ansvarig, i den händelse kollegium ej åtyder denna konsistorii förnyade anmaning.”⁶²

Inför detta temperamentsfulla och hotande för att inte säga ultimativa uttalande såg sig kollegiet tvingat att formellt ge vika. Dess svar blev därför, att det visserligen fortfarande var av den åsikten, att det för Jönköpings läroverk var förmånligast, om inte något särskilt undervisningsämne för närvarande bestämdes för rektor, vartill man emellertid till sist fogade: ”Dock till åtydning av högvördiga domkapitlets uttryckliga befallning och på närvarande inspektors uppmaning till undervisningsämne för blivande rektor vid Jönköpings läroverk vill kollegium föreslå levande språk”.⁶³

Jönköpingskollegiets svar till eforusämbetet innebar ingalunda någon fullständig eller villkorslös kapitulation. Däremot medförde den otvetydigt att en djupgående förtroendeklyfta uppstod mellan kollegiet och dess främste talesman, rektor Montelin, och biskop Heurlin. Bakom Heurlins oresonliga hätskhet låg säkerligen en djupare orsak, som ej blivit redovisad. Till konflikten mellan eforus och rektor Montelin, som så småningom avsevärt skulle förvärras, kom fejden med jönköpingsborgarna om lokalfrågans lösning, vilka båda frågor skulle komma att innebära en fullständig brytning i relationerna mellan Växjö och Jönköping.

HEURLINS BRYTNING MED JÖNKÖPING

Under läsåret 1857—58 föreföll det, som om organisationen av Jönköpings gymnasium även på latinlinjen trots allt skulle kunna beslutas i samförståndets tecken. Ett förtroendefullt samarbete ägde sålunda rum mellan eforus, biskop Heurlin, och skolans rektor, S J Filén. Den senares fränfalle i februari 1858 kom i detta avseende att menligt påverka relationerna mellan eforus och skolans ledning.

Efter Filéns död frångick man utan några som helst svårigheter eller invändningar den dubbla rektorsuppsättningen, som hade införts 1845. Vid inventeringen av läroverkets kassor och övriga tillhörigheter erhöll sterbhuset full decharge, varefter alltså skolan överlämnades i sin helhet till den tidigare apologistrektorn C J W Montelin.⁶⁴ På olika sätt var man vid denna tid ivrigt sysselsatt med slutförberedelserna för omorga-

nisationen, då alltså redan refererade incidenter gjorde, att hela skolorganisationen i Jönköping syntes kunna komma att sprängas.

Skyldigheten att bygga nytt skolhus sökte, som ovan framhållits, stadens borgare komma undan. Eftersom skolan ursprungligen var statlig och byggd med statsmedel, hävdade man, att det också var statens sak att svara för dess underhåll. Härtill hade eforus bl a genmält, att staten inte hade skyldighet att bygga och underhålla skolor i olika städer.⁶⁵

De av staden vidtagna åtgärderna för att temporärt söka lösa lokalfrågan, dvs reparationsarbeten på gamla skolhuset och förhyrning av lokaler, väckte stark kritik hos Heurlin och orsakade fullständig brytning mellan honom och stadens, enligt Heurlin, av rabulism påverkade ledning. ”Med magistraten eller staden tror jag knappt, att konsistorium inlåter sig i omedelbar skriftväxling. Konungens befallningshavande synes i detta avseende vara rätta auktoriteten, till vilken konsistorium har att vända sig. Konsistorium har icke erhållit ringaste officiella meddelande varken om denna laga synen eller om de å gamla skolhuset, man kunde nog säga lagstridigt verkställda, reparationer och förändringar.” I samma brev uttalade eforus sin tveksamhet ”huru Jönköpings skola snart skall kunna ombildas i ett fullständigt skick” och efterlyste garantier för att staden verkligen ville uppföra skolhus med egna uppföringar.⁶⁶

Det var allvarligt nog, att eforus och stadens ledning inte kunde träffas för överläggningar om gemensamma angelägenheter eller ens kunde utväxla skriftliga meddelanden utan att dessa skulle förmedlas genom landshövdingeämbetet. Ännu allvarligare var emellertid den spricka, som uppstått mellan konsistorium och kollegiet i de ovan refererade diskussionerna om rektorslektoratet, främst då personligen mellan biskop Heurlin och rektor Montelin. Denna motsättning ledde så småningom till fullständig brytning genom Montelins avsättning från rektorstjänsten vid Jönköpings läroverk i juni 1859.

MONTELINS AVSÄTTNING

Efter Montelins tillträde som ensam rektor för hela elementarläroverket blev tonen mellan eforus och Jönköpings skola en annan än förut. Till en början var den, vilket också torde ha framgått av ovan citerade akter, saklig och affärsässig. Så småningom övergick förhållandet mellan Heurlin och Montelin till ren personförföljelse, varvid Montelin be-

traktades som persona non grata. Eforus sökte och fann snart en förövändning att få Montelin avlägsnad från rektorsstolen i Jönköping.

Beslutet om rektor Montelins avsättning fattades vid sammanträde med Växjö domkapitel den 15 juni 1859. Protokollsparagrafen är slarvigt utformad med flera strykningar och tillskrivna ord och meningar vid justeringen fjorton dagar senare:

”§ 23 Sedan det kommit till H.H.Biskopens kännedom, att t.f. Rektor^{a)} vid läroverket i Jönköping företagit en resa till Söderköping för att där någon tid vistas för hälsans vårdande^{b)} utan att därom varken underrätta Hr Biskopen eller åt äldste Läraren uppdraga att rektorsämbetet bestrida men Jönköpings läroverk ej^{c)} kan sakna Rektor under nu ingångna^{d)} ferierna förordnar Herr Biskopen^{e)} Läraren i Jönköping Magister P. Velin att rektorsämbetet därstädes tills vidare bestrida^{f)}.”

a) tillskrivet: ”C Montelin”;

b) överkorsat: ”företagit . . . hälsans vårdande” och ersatt med ”lämnat Jönköpings stad och bortrest”;

c) överstruket: ”Jönköpings . . . ej” och ersatt med ”intet”;

d) struket: ”nu ingångna”;

e) tillfogat i marginalen: ”så med Tit. Montelins befrielse från rektorsbefattningen”;

f) tillskrivet efter paragrafen: ”med fullt ansvar. Konsistorium hade häremot ingenting att anmäla/ärka/.”

De båda följande paragraferna hör klart och tydligt samman med den föregående och innehåller instruktioner till ”t.f. Rektor i Jönköping Magister P. Velin”.⁶⁷

Biskop Heurlins avsättning av rektor Montelin torde vara helt unik i ett läroverks historia. Tre saker synes vara särskilt anmärkningsvärda i sammanhanget. För det första torde ändringarna i protokollet vara remarkabla, inte minst beträffande motivet för bortovaron, varigenom denna i den senare versionen framstod som tecken på nonchalans och som ett lagbrott. Förvånande var för det andra, att Montelin inte fick tillfälle att förklara sig. För det tredje är det värt att påpekas, att det

inom domkapitlet inte ens förekom diskussion om det lämpliga i åtgärden att av denna orsak avskeda en eljest oförvitlig ämbetsman.⁶⁸

Även om eforus hade lagen på sin sida, är det svårt att förstå Heurlins handlande mot Montelin, och man kan knappast undgå känslan av att det rörde sig om en hänsynslös hämndaktion mot kollegiets och Montelins ställningstagande beträffande rektorslektoratet, en sak, som av eforus trappats upp till en ultimativ fråga med hot om repressalier mot Montelin, om denne motsatte sig Heurlins vilja och inte bokstavligen tillmötesgick sin förmans givna order, nämligen att en gång för alla fastställa en bestämd ämnesgrupp för alla blivande rektorers undervisning. Med ett par penndrag lyckades alltså Heurlin att utan någon som helst utredning av det verkliga sammanhanget frånta en högt uppsatt ämbetsman med kunglig fullmakt dennes befattning under pågående femårsförordnande.

För att rättfärdiga sitt handlingssätt ansåg sig Heurlin tydligen böra avge en förklaring. Denna kom några veckor efter rektorsskiftet och var ställd till läroverkskollegiet i Jönköping och innehöll grava anklagelser mot såväl kollegiet som mot skolans ledning. ”Det har länge varit konsistorium bekant och jämväl kunnat inhämtas av de till eforus insända examenskatalogerna, att herrar lärare i Jönköping icke förmått uti flera ämnen på latinlinjen bringa undervisningen till det omfång och den mognad, som skolstadgan fordrar såsom villkor för godkänd avgångsexamen”, heter det sålunda i biskopens skrivelse. Bakom denna något kryptiska formulering låg ett i något avseende misslyckat examensprov vid läroverket.

Visserligen hade eforus fått mottaga ”i rosenrött målade tavlor” från Montelin, men det verkliga förhållandet var nu uppenbart. ”Rättigheten att dimittera från latinlinjen har man i Jönköping tillägnat sig utan någon föreskrift eller av högre myndighets formliga auktorisation. Allsammans har varit ett frivilligt åtagande av herrar lärare.” Konsistorium ägde inte rättighet att formligen ålägga lärarna sådana ”skyldigheter, som icke i lag eller enskilda nådiga föreskrifter äro dem ålagda.” Man hemställde dock, ”om icke herrar lärare ville fortfara att gå föräldrars och ungdomens önsknings till mötes och utöver vad stadgan fordrar för en femklassig latinskola, så långt lärarkrafterna medgiva utan att oskäligt överansträngas”.

Domkapitlet beklagade ”Jönköpings läroverks provisoriska tillstånd” och önskade ”se snart slut därpå och de hinder undanröjda som

nu stå i vägen för läroverkets fullständiga organisation". I detta avseende ansåg eforus, att konsistoriet inte hade någon förebråelse att göra sig, "och det står icke i konsistorii förmåga att skyndsamt undanröja dem".

Biskopen kunde i detta sammanhang inte undgå "att anmärka på den lindrigast sagt skeva framställningen" i rektor Montelins redogörelser. Rektor i Jönköping klandrades vidare för sitt "egenmäktiga förfarande", varigenom eforus' föreskrifter gjorts om intet. Saken gällde rektors omplacering av en av domkapitlet förordnad vikarie i matematik. "För att genomdriva sin särskilda mening skyr rektor Montelin icke att framkomma med en skev framställning och falsk tolkning." Eforus sade sig inte vilja bry sig om detta, om Montelin inte "så falskt och oriktigt" hade åberopat en skrivelse från eforusämbetet. "Herr rektor Montelins förklaring att även hädanefter vilja uppoffra sig för Jönköpings läroverks bästa kan synas vacker men kan ej av eforus särdeles högt uppskattas."⁶⁹

Rektor Montelins suspendering hade skett med omedelbar verkan. Redan i samma protokoll titulerades P Velin till rektor, varvid denne anmodades att inkomma med uppgifter om befintliga utrymmen för undervisningen samt om beräknade lokaler för ett fullständigt högre elementarläroverk.⁷⁰ Eforus underkänner härmed i efterhand alla uppgifter från Montelin-tiden som han tidigare godtagit.

Några månader senare tillskrevs därför Velin med begäran om nytt yttrande av kollegiet angående vilka ämnen, som skulle ingå i de fyra lektorat, som bestämts för Jönköping. Kollegiets svar på denna gamla fråga blev denna gång teologi samt grekiska och hebreiska språken, latin och modersmål, matematik och naturvetenskap samt slutligen främmande levande språk. Kollegiet frångick alltså härvidlag sitt tidigare under protester avgivna förslag, liksom man också uppgav den viktiga principen med lektorsinstitutionen, nämligen att en lektor skulle vara särskilt sakkunnig inom ett ämne eller ett begränsat ämnesområde.⁷¹

Bakgrunden härtill var en kunglig skrivelse, vari regeringen fann sig föranlåten att anbefalla eforalstyrelsen att verkligen börja med förberedande åtgärder för övergång till ny organisation, i första hand tillsättning av de fyra lektorstjänster, som tilldelats Jönköpings läroverk.⁷² Det hade då gått tio år, utan att konsistoriet, enkannerligen dess chef, biskop Heurlin, gjort något påtagligt positivt för att verkställa riksdagens och Kungl Maj:ts beslut att ändra elementarläroverkets i Jönkö-

ping organisation till ett högre fullständigt läroverk med både real- och latinlinje.

Biskop Heurlins avsättning av Montelin som rektor i Jönköping skapade olust och misströstan inom kollegiet och väckte stort uppseende i staden. Trots detta synes den inte ha framkallat någon offentlig diskussion i stadens tidningar. Först sedan suspenderingen hävts yttrade sig Jönköpingsbladet därom i försiktiga ordalag: "Denna åtgärd", dvs Montelins återinsättande på rektorsposten, "kommer här att hälsas med särdeles tillfredsställelse. Efter rektor S.J. Filéns död blev herr Montelin såsom varande äldste läraren och förut rektor vid apologistavdelningen under den tid en sådan fanns av Eforus förordnad till rektor men ådrog sig sedermera — av vad anledning känna vi ej med säkerhet, men antaga förvisso att den ej var fullgiltig — biskop Heurlins misshag, vadan denne frantog honom rektoratet och överlämnade det åt lektor Velin, som alltsedan bestritt detsamma. Och ehuru herr Velins egenskaper både som lärare och läroverkets närmaste styresman förtjäna allt erkännande, har man dock ej kunnat undgå att finna en orättvisa uti att han i sistnämnda hänseende blivit föredragen en äldre lärare, vars kompetens till befattningen var lika obestridlig. Denna orättvisa har regeringen nu undanröjt."⁷³

Fr o m den 1 januari 1862 återinsattes alltså Montelin i sitt ämbete av Kungl Maj:t. Velin hade då innehaft sitt rektorsförordnande i två och ett halvt år. Under denna tid hade vidare skifte skett på biskopsstolen, sedan biskop Chr I Heurlin avlidit vid 74 års ålder 1860.⁷⁴

Biskop Heurlins insatser inom kyrkan och den statliga förvaltningen var betydande. Beträffande hans verksamhet som eforus vid Jönköpings läroverk är det svårt att uttala sig i positiva ordalag⁷⁵, då hans insatser härvidlag inte ledde till något resultat. Man är i stället frestad att karakterisera Heurlins eforusår som tretton förlorade år vad gäller Jönköping. Under denna tid försumrades nämligen stadens gymnasiefråga på ett anmärkningsvärt sätt, inte minst genom de motsättningar, som Heurlin skapade såväl till stadens styresmän och dess borgerskap som till skolans ledning och dess lärare. Det största hindret för att Jönköpings skola skulle uppnå värdigheten av ett fullständigt högre läroverk under 1850-talet kan därför sägas ha varit dess eforus. I och med Heurlins frånfälle började ett nytt skede vad gäller Jönköpings gymnasiefråga.

3 FULLSTÄNDIGT REAL- OCH LATIN-GYMNASIUM

För att Jönköpings skola skulle kunna uppnå värdigheten av ett fullständigt högre läroverk med både real- och latinlinje måste först två huvudfrågor lösas. Den ena var tillsättningen av nya lärartjänster, främst lektorer. Den andra gällde anskaffandet av tillräckliga lokaler. I båda fallen hade slitningar och tvistigheter uppstått under 1850-talet, vilka försinkade och t o m hotade äventyra hela skolfrågan. Under 1860-talets första år lyckades man lösa det nya gymnasiets lärarfråga, medan lokalfrågans lösning dröjde till mitten av samma decennium.

a) Det nya gymnasiets lärarfråga

Ännu tio år efter läroverksplakatet av år 1849, som öppnat vägen för ett fullständigt gymnasium i Jönköping på båda linjerna, hade inget skett för dess förverkligande. Vid slutet av 1850-talet inträdde emellertid plötsligt en ljusning.

Sedan eforus, biskop Heurlin, sommaren 1859 som vanligt hos Kungl Maj:t ansökt om behövt antal extralärare för kommande läsår, fyra stycken, fick han till svar, att en sådan hemställan denna gång inte kunde beviljas. Däremot skulle de fyra ordinarie lektorstjänster, som redan 1849 tilldelats Jönköpings läroverk, förklaras till ansökan lediga. Innan dessa tjänster hunnit bli besatta med ordinarie innehavare, skulle de uppehållas av lektorsvikarier i stället för de begärda extralärarna.¹

Då vikarier på högre tjänster hade högre lön än extralärare, möttes ett sådant besked med gillande. Det visade sig också vara en väg ut ur det fastlåsta läge, vari hela lektorsfrågan hamnat. Man kunde nu inte längre sitta och vänta på att något skulle hända, utan man måste själv börja handla. Genom denna bestämmelse togs äntligen ett avgörande steg mot förverkligandet av fullständigt real- och latin-gymnasium i Jönköping.

Om hur situationen i Jönköping och relationerna mellan Växjö domkapitel och Jönköpings stad gestaltade sig, får man en föreställning i artiklar och ledarstick i stadens tidningar. Jönköpingsbladet skrev sålunda: "Vi togo oss för någon tid sedan friheten att antyda, det vederbörande i Växjö icke vore särdeles benägna för Jönköpings läroverk, en mening som man då från vissa håll sökte vederlägga. Det vill likväl nu synas som regeringen kommit till samma åsikt som den av oss uttalade,

ty enligt vad man med full tillförlitlighet tror sig veta, har regeringen i anledning av dröjsmålet med Jönköpings läroverks ordnande till fullständigt högre läroverk, först ändigt Växjö konsistorium att oförtövat gå i författning härom och låta anslå de härigenom uppkommande nya lärarplatserna lediga till ansökning. Jönköpings samhälle och hela det område, som kan betraktas som Jönköpings läroverks disktrikt, skola utan tvivel vara tacksamma för denna regeringsåtgärd."²

DE FÖRSTA LEKTORSUTNÄMNINGARNA

Trots klara besked från Kungl Maj:t till konsistorium att föranstalta om lektorstjänsternas ledigförklarande drog det hela ut på tiden.³ Först i slutet av december 1859 gick ansökningstiden ut för de ledigförklarade lektoraten.

Sökande till lektorsbefattningen i främmande levande språk, franska, tyska och engelska, var dåvarande adjunkten, f d rektorn, C J W Montelin. Han begärde och erhöll befrielse från de obligatoriska undervisningsproven. Montelin förklarades kompetent och utnämndes till tjänsten fr o m juli 1860.⁴ Senare anhöll han om att få tillgodoräkna sig sin tidigare lärartjänstgöring och bli placerad i högsta lönegraden.

Då frågan härom kom upp till behandling i domkapitlet, begärde ledamoten Abraham Rundbäck, som hade stort inflytande i konsistorium, ordet och föreslog avslag på Montelins begäran att få tillgodoräkna sig sina tidigare tjänsteår. Rundbäck rekommenderade i stället, att Montelin skulle placeras i andra lönegraden, dvs att först efter fem år få åtnjuta den högre lönen, eller alternativt erhålla en lämpligt avvägd gratifikation.

Lektor Rundbäck gjorde därvid följande uttalande: "Som lektor Montelin tillåtit sig att kasta skugga ej blott på konsistorium, som påstods först efter upprepade nådiga befallningar hava gått i författning med Jönköpings läroverks organisering till ett på båda bildningslinjerna fullständigt läroverk utan även på framlidne biskop Heurlins minne, konsistorium borde i sitt underdåniga utlåtande i korthet bemöta dessa obehöriga angrepp."

Efter diskussion beslöt konsistorium att avfatta sitt utlåtande i enlighet med Rundbäckes yttrande.⁵ Kungl Maj:t beslöt i enlighet med domkapitlets förslag och avtog Montelins ansökan.⁶ Därmed hade Montelin blivit föremål för dubbelbestraffning. Rundbäckes agerande i denna

fråga tyder på att Montelins fräntagande av rektorsförordnandet liksom avslaget på anhållan om en högre lönegrad bottnade i personliga motståndningar mellan de båda.

Förutom Montelins tillsattes ytterligare två av lektoraten läsåret 1860—61. Skolans t f rektor P Velin erhöll sålunda lektoratet i latin, grekiska och hebreiska, medan J A Ahlander förordnades till lektor i teologi, historia, filosofi och svenska språket.⁷ Lektoratet i matematik och naturvetenskap hade sökts av två adjunkter, vilka emellertid inte fullföljde sina ansökningar. Till lektor i dessa ämnen utsågs 1861 J B Unger.⁸

Till den första lektorsuppsättningen hörde också J E Zetterstedt, naturalhistoria och kemi, samt A G Ahlqvist, historia och geografi. Det senare lektoratet hade av riksdagen tilldelats skolan efter motion av bl a eforus, biskop Hultman.⁹ De ovan nämnda sex lektorerna innehade sina tjänster under hela 1860-talet.¹⁰

Skolans anseende ökade väsentligt genom tillkomsten av de ovan nämnda sex lektoraten och deras besättande. Till detta bidrog i hög grad också inrättandet av nya adjunkts- och övningslärartjänster.

ADJUNKTER OCH ÖVNINGSLÄRARE

Det för Jönköpings läroverk bestämda antalet ordinarie tjänster var vid 1860-talets början fyra lektorer, åtta adjunkter samt tre övningslärare. Såsom fallet var beträffande lektoraten utökades så småningom också antalet adjunkturer. Läsåret 1864—65 hade skolan sålunda tio adjunktstjänster, och den erhöll ytterligare en året därpå.¹¹

Vid denna tid var samtliga ordinarie tjänster besatta, vilket föranledde rektor Montelin till följande kommentar i årsredogörelsen: "Genom dessa ordinarie lärares tillsättning har uppgörandet av en fastare arbetsordning och bestämdare fördelning av läroämnena bland lärarna betydligt närmat sig möjligheternas område. Vilken fördel läroverket därav måste hämta torde vara klart för var och en, som är med våra nya läroverks tämligen sammansatta och invecklade organisation någorlunda bekant."¹²

I samband med omorganisationen av Jönköpings skola övergick automatiskt de tidigare kollegatjänsterna till adjunkturer. Sedan Montelin och Velin befordrats till lektorer vid den egna skolan och A E Andersson 1859 utnämns till lektor i Kristianstad, C G Ahlander 1858 och

C A Augustinsson 1859 blivit kyrkoherdar i Mörkö, Strängnäs stift, respektive Eksjö, Linköpings stift, samt förutvarande konrektorn J M Rosengren erhållit sjuktjänstledighet¹³, fanns från rektor Filéns tid kvar endast K W Almqvist och Hj Hallenberg som adjunkter.¹⁴ Almqvist tillträdde 1863 kyrkoherdetjänsten i Linneryds pastorat¹⁵, medan Hallenberg var kvar som lärare i Jönköping till 1884, då han som kyrkoherde flyttade till Onsala, Göteborgs stift.¹⁶

I de avgångnas ställe utnämndes nya befattningshavare, vartill kom innehavare av nyinrättade tjänster. Ahlander och Augustinsson hade 1858 respektive 1859 ersatts av C Blomqvist och J Lagerqvist.¹⁷ År 1860 utnämndes A Johnsson till adjunkt i grekiska, matematik och naturvetenskap och året därpå H Rignell i främmande levande språk. Dessa adjunkturer var de första ämnesfördelade tjänsterna vid skolan vid sidan av lektoraten.¹⁸ Till adjunkt i teologi, svenska och tyska utnämndes 1862 J N Nilenius och som ersättare för K W Almqvist året därpå B S Bursell i matematik, historia och latin.¹⁹

Som nämnts i det föregående hade läroverket tio adjunkter läsåret 1864—65. Förutom de ovan nämnda, nämligen Hallenberg, Blomqvist, Lagerqvist, Johnsson, Rignell, Nilenius och Bursell, hade 1864 utnämns ytterligare tre. Dessa var J I Nyqvist i historia, franska och modersmålet, A M Bergelmer i botanik, zoologi och tyska samt J G Almqvist i matematik, fysik och modersmålet.²⁰ Året därpå förordnades G Haglund som adjunkt i engelska, matematik och fysik. Därmed konstaterade rektor Montelin, "äro alla de lärare tillsatte, för vilka löner anslogos vid förra riksdagen".²¹

I detta rektors uttalande innefattades också de tre övningslärartjänsterna i musik, gymnastik och teckning. Som musiklektorer vid Jönköpings läroverk hade musikdirektör G W Heintze som tidigare nämnts verkat sedan 1850-talets början. Sin ordinarie övningslärartjänst i sång och musik erhöll han 1860.²² Undervisningen i de båda andra övningsämnena uppehölls av vikarier fram till läsåret 1864—65. Då utnämndes löjtnant Conrad Edborg till gymnastiklektorer och Th Uddén till teckningslärare.²³

Undervisningsskyldigheten för de enskilda lärarna var 20 till 22 timmar i veckan för en lektor²⁴, medan en adjunkt hade att undervisa 28 å 32 timmar "oberäknad den tid, som erfordras att utom lärorummet granska och rätta lärljungarnas skrivövningar".²⁵ Korrigeringar gjordes dock för de särskilt skrivningsbetungade lärarna.

Som framgått av det föregående hade Växjö stift 1860 fått ny biskop och Jönköpings högre elementarläroverk därmed ny eforus, nämligen H G Hultman, tidigare professor i kyrkohistoria vid Uppsala universitet. Sitt första besök vid skolan i Jönköping gjorde han i november samma år, dvs redan ett par månader efter utnämningen.²⁶

Under perioden ägde byte rum också på posten som inspektor. Prosten Sjöström begärde 1866 avsked efter att ha innehaft uppdraget i sjutton år. Till efterträdare utsågs kyrkoherden i Jönköping, prosten Carl Gustaf Modigh, som kvarstod som inspektor till sin död 1877.²⁷

LÄRARKARAKTERISTIKER

I sina Minnen från Jönköpings läroverk på 1860-talet karakteriserar Karl Thunander lärarna som ”i allmänhet dugliga män i sin bästa, kraftigaste ålder”, för vilka eleverna ”hade både respekt och vördnad”.²⁸

De främsta bland dem var naturligt nog Montelin och Velin²⁹, men omdömet gällde också flera av de andra, bl a lektorn i naturvetenskap J E Zetterstedt. ”Få lärare torde hava varit så vördade och verkligen älskade som denne”, inte minst därför att han var så ”kunskapsrik, fin, human och älskvärd”, liksom för hans anseende som ”framstående vetenskapsman”.³⁰

Zetterstedts lektorskollega i kristendom, filosofi och hebreiska J A Ahlander gillades däremot inte av eleverna. ”Med en undersätlig, något korpulent figur, guldbågade glasögon på näsan, stora skarpa ögon och för övrigt alltid väl klädd och putsad, ingav han en viss skräck, när han trädde in i klassen och med sakta, något stammande och grymtande stämma började lektionen, under det han med tummarna instuckna i västen under armhålan vandrade fram och tillbaka på golvet.” Ahlander krävde svar ”strikte efter läroboken”. Om svaret inte var tillfredsställande, blev det ”ovett, vilket utportionerades i samma sakta, stammande och grymtande ton: ’ditt, ditt fä, fä, du är ett nöt, du är så dum, du är dummare än en bonde från Bankeryd’ o.s.v. i många variationer.” Också käppen begagnade Ahlander ”för att upphjälpa vederbörandes intelligens, flit och uppmärksamhet”.³¹

Bland adjunkterna synes J A Lagerqvist varit den som mest skilde sig från de övriga, ett original som eleverna ändå inte vågade skoja med. ”När han trädde in i klassen och tog fram sin anteckningsbok med de svarta pärmarna, darrade piltarna, ty ve den, som icke nöjaktigt kunde

redogöra för läxan. Vid varje lektion blevo vanligen ej mer än fyra eller fem förhörda, men dessa gnodde han ordentligt och satte betyg för varje gång.” På hans lektioner hade klockan ”knappast hunnit slå, förrän L. rusade in med anteckningsboken uppslagen, ropade ett namn och började fråga, ofta med följande uppmaning: ’Skynda dig och svara, det är viktigt, det är tentamen, och den här frågan kan du få i studentexamen’ ”.

Efter studentexamen hade Lagerqvist kommit till läroverket 1854 som extralärare och efter väl vitsordad tjänstgöring fått en ordinarie adjunktur. Hans hälsa var tidigt undergrävd, och han darrade på grund av ”undernäring genom fattigdom i barndomen och ungdomen”. Om hans utseende och klädsel heter det, att ”han var alltid snyggt klädd i svart rock och om vintern i tulubb med svart kalmuckkrage”, dvs lång, fodrad pälsrock med krage av lammskinn, ”om vår, sommar och höst i blå slängkappa, men aldrig i vanlig överrock. Med glasögon på näsan, en svart skäggtofs på hakan, cigarr i munnen och hög cylinderhatt på huvudet framskred han på gatan med obeskrivlig värdighet.”³²

Kollegan C A Blomqvist, lärare i bl a grekiska, var Lagerqvists motsats. ”Klädd i lång syrtut, ’fadermördare’ och svart slokhatt skred han fram med sakta steg, något framåtlutad och närsynt gav han intryck av att bära på en stor börda av lärdom.” Han hade disputerat i Uppsala, utgav flera vetenskapliga skrifter och blev sedermera rektor först i Göteborg, sedan i Marstrand. ”Hans undervisning var grundlig, då han i samband med tolkningen av en grekisk auktor gjorde eller åtminstone redligt försökte göra eleverna förtrogna med grekiska grammatiken och formläran.”³³

Bland de adjunkter som disputerat, var också latinläraren B S Bursell, avhållen av de flesta och ypperlig som lärare. ”Mästerliga voro hans lektioner, där han förde oss in i Caesars bedrifter hos gallerna eller då han lärde oss skandera, översätta och förstå de hexametriska verserna i Ovidii Metamorfoser. Man kunde ej annat än med intresse följa med”, skriver Karl Thunander i sina Minnen.³⁴

b) Lärjungarna Skollivet

Att antalet lärarbefattningar vid Jönköpings läroverk betydligt ökades under den här aktuella perioden berodde på att antalet elever ständigt ökade.

ANTAL OCH ÅLDER

Som framgått av det föregående höll sig lärjungesiffran kring 200 under 1850-talet ända fram till 1858.³⁵ Därefter skedde emellertid en kraftig ökning:

vt 1859	234	1862	298	1865	345
1860	255	1863	308	1866	366
1861	273	1864	318	1867	423 ³⁶

Eleverna i läroverkets tio klasser var i åldern från nio år till tjugo å tjugofem år. Läsåret 1862—63 var en elev inskriven som var tjugooåttå år gammal. Åldersskillnaden mellan yngste och äldste elev utgjorde alltså det året inte mindre än tjugo år. Genomsnittsåldern var under perioden emellertid synnerligen konstant:

1860—61	14.3
1862—63	14.4
1864—65	15.1
1866—67	14.5

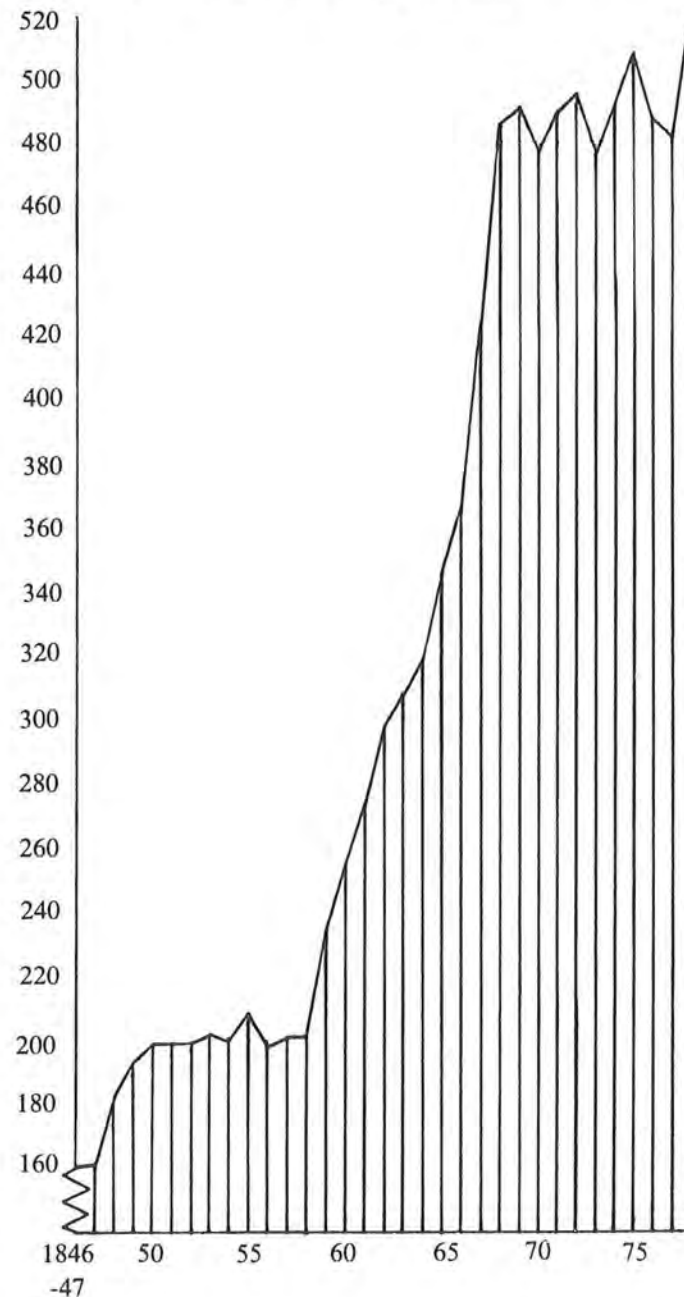
Under 1860-talets första år tillhörde inte mindre än närmare 75 % åldersgrupperna 12—14 år respektive 15—17 år, medan 15 % av elevantalet var 9—11 år. Vid mitten av decenniet minskade de båda nämnda ålderskategorierna till 70 % och 1866—67 till 60 %. Läsåret 1864—65 tillhörde endast 10 % åldersgruppen 9—11 år, medan antalet elever över 18 år var 20 %. Två år senare var var femte elev under 12 respektive över 18 år.³⁷

SOCIAL SAMMANSÄTTNING

I de årligen utgivna årsredogörelserna angavs inte bara lärjungarnas ålder med stor noggrannhet utan också deras härkomst, dvs den sociala sammansättningen. Samhället var i dessa uppställningar indelat i åtta kategorier, nämligen adelsmän, militärer, präster, civila ämbetsmän, ståndspersoner, borgare och näringsidkare, bönder och torpare samt soldater och arbetskarlar, vartill slutligen kom gruppen övriga.³⁸

Under den här aktuella tiden var lärjungarna tämligen jämnt fördelade på de olika samhällsgrupperna, dock med en för Jönköping naturlig övervikt för kategorierna ståndspersoner respektive borgare och näringsidkare. Antalet elever med denna härkomst utgjorde 15—20 % respektive 18—25 %. Från gruppen bönder, torpare, soldater och arbetskarlar skedde en viss ökning under 1860-talet från 11 % till 17 å 20 %. I övrigt skedde inga större förändringar.³⁹

Lärjungeantalet vid elementarläroverket 1846—78

SKOLANS VARDAG

Det dagliga arbetet i skolan försiggick i tre pass, på förmiddagarna mellan 7 och 9 samt mellan 10 och 12 och på eftermiddagarna mellan 3 och 5 utom onsdagar och lördagar. Dessa eftermiddagar liksom tiden mellan 12 och 1 på middagen var anslagna till undervisning i övningsämnen. Varje lektion omfattade 45 minuter. Till detta kom fyra å sex timmars arbetstid i hemmet. Varje söndag deltog eleverna i gudstjänsten i Kristine kyrka och ledde där bl a sången från läktaren.⁴⁰

Undervisningen i t ex språk var synnerligen teoretisk, och talövningar förekom sällan eller aldrig. Även i andra ämnen lades tonvikten på det teoretiska. I fysik saknades länge undervisningsmaterial liksom i naturvetenskap, dvs botanik och zoologi. Vid årtiondets början hade skolan dock fått Jonas Sandells naturaliesamling, "ett större antal insekter, snäckor, koraller, mineralier samt ett väl ordnat och förvarat herbarium".⁴¹

Uppsatsskrivning skedde sällan i skolan utan gavs som hemuppgift. Detsamma gällde språkundervisningen. "De skriftliga hemuppgifterna, som vi fingo oss förelagda, voro: en svensk kria minst varannan vecka samt varje vecka flera algebraiska eller geometriska problem att lösa, en latinsk, en tysk och en fransk stil."⁴²

Fritiden i skolan, dvs rasterna, tillbringades utmed Vättern, norr om Kristine kyrka. "Här utkämpades på lovstunderna väldiga bataljer mellan klasserna i gamla skolan (dvs. latinarna) och dem som voro inhysta i prästgården. De senare voro vanligen realister och ansågos därför såsom plebejer, under det de förra höllo sig själva såsom tillhörande patriernas privilegierade klass."⁴³

Fritiden utanför skolan var minimal under terminstid, eftersom många av de äldre eleverna undervisade gossar i de lägre klasserna. Trots detta var det vid denna tid som de första skolföreningarna kom till, varom det heter i årsredogörelsen 1865—66: "Såsom ett glädjande bevis på den allvarliga anda och den håg för bildande sysselsättningar, som bland läroverkets ungdom finnes, bör nämnas, att lärjungarna bland sig av egen drift bildat frivilliga föreningar för enskilda övningar i botanik, matematik samt modersmålets behandling i tal och skrift".⁴⁴ Ytterligare en förening för modersmålet "inom de mellersta klasserna" tillkom året därpå.⁴⁵

Under denna period erhöll skolan vidare sina första betydande stipendiemedel. Sålunda lösgjordes bl a 1861 "en summa av högst 600 rdr rmt

ur Visingsöfonden till stipendiet för läroverkets ungdom". Detta beslut följdes också av andra donationer, så att läsåret 1862—63 inte mindre än 1383 rdr stod till förfogande.⁴⁶

c) Första studentexamen

Vid mitten av 1800-talet genomfördes, som tidigare framhållits, många delvis genomgripande reformer inom svenskt skolväsende. Även mindre betydelsefulla förändringar förekom, vilka likväl tilldrog sig stort intresse bland allmänheten. En sådan reform var studentexamens överflyttning från universitetet till gymnasier. Bestämmelserna härom är daterade 1862 och tillämpades första gången 1864.⁴⁷

Till avgångsexamen enligt 1862 års stadga, som omfattade såväl skriftliga som muntliga prov, hade i Jönköping anmält sig sju studerande, varav en var realare och de övriga var latinare. Samtliga deras skriftliga prov som ägde rum i slutet av april, godkändes vid sammanträde den 2 maj. De muntliga förhören gick av stapeln den 1 och 2 juni i närvaro av tre av Kungl Maj:t förordnade censorer, varvid samtliga sju till synes utan vare sig diskussion eller omröstning "för fullmogna studenter blivit förklarade". Av dessa fick en betyget Berömlig, en Med beröm godkänd och övriga Godkänd.⁴⁸ De sju första studenterna vid Jönköpings läroverk var Vilhelm Hagberg, Karl Hjertström, Magnus Lundell, Johan Nilsson, Alfred Nyrén, Robert Rydbeck samt den ende realaren Gustaf Johansson.⁴⁹

När censorerna slutat sina examensresor till de svenska läroverken, avgavs rapport om erfarenheterna. Deras intryck av tillståndet och kunskapsstandarden vid Jönköpings läroverk var påfallande positivt, vilket framgår av den i oktober i Jönköpingsbladet refererade ämbetsberättelsen: "Vid detta läroverk hade sju ynglingar, av vilka sex läst klassiska språk, blivit i behörig ordning anmälda till undergående av avgångsexamen. De skriftliga proven hade icke givit anledning till några väsentliga anmärkningar och de av lärarna för desamma tilldelade vitsorden ansågos av censorerna i allmänhet icke vara för höga. De skriftliga uppsatserna i levande språk och matematik syntes censorerna i allmänhet äga företräde framför de övriga. Den muntliga examen, vilken för de ynglingar som läst klassiska språk, utsträcktes till omkring 8½ timme och för den på reallinjen till omkring 4 timmar, syntes censorerna icke jäva de fördelaktiga vitsord om fullgod mognad för universitetsstudier, varom de skriftliga proven vitsordade." Den enda väsentliga anmärkning-

en, som censorerna ansåg sig böra framställa, var att examen i fysik "icke ådagalade de kunskaper i detta läroämne, som man med skäl kunde fordra, vartill dock anledningen utan tvivel är att söka däri, att läroverket ännu saknar de instrumentala hjälpmedel, som efter censorernas förmenande för detta läroämne äro oundgängligt nödvändiga. Denna anmärkning träffar dock icke detta läroverk ensamt, utan kan även tillämpas på åtskilliga andra läroverk, varest samma brist förefinnes."⁵⁰

Under det närmast följande läsåret var det inte mindre än tio ynglingar, som avlade studentexamen, en med betyget Berömlig, två Med beröm godkänd, övriga Godkänd. Antalet studenter under de två följande åren, 1866 och 1867, var endast sex respektive tre, en med betyget Berömlig, tre Med beröm godkänd och övriga Godkänd. Av dessa tre års studenter var ingen realare utan samtliga latinare.⁵¹

d) Ny skolbyggnad

I och med lektorsutnämningarna 1860 hade det ena hindret för att Jönköping skulle få ett fullständigt gymnasium på båda bildningslinjerna blivit undanröjt. Det andra hindret, nämligen nya och tillräckliga lokaler, var ännu lika olöst som tio år tidigare. Även i denna fråga hade dock en ljusning börjat skönjas.

FÖRUTSÄTTNINGARNA

Eftersom biskop Heurlin, som tidigare konstaterats⁵², inte ansåg sig kunna underhandla direkt med Jönköpings stads myndigheter i skolfrågor, speciellt inte i byggnadsfrågor, kom konsistorium i Växjö och magistraten i Jönköping att en tid arbeta parallellt med skolhusfrågan.

Att magistraten i Jönköping ej förhöll sig så likgiltig eller avvisande beträffande stadens skolfråga som det vill synas av ovan nämnda eforalskrivelse i december 1858, framgår av dess agerande i april påföljande år. Då begärdes svar av kollegiet på två frågor: "Huruvida härvarande elementarläroverk även i dess förväntade fullständiga form kunde anses t.v., intill dess detsamma kan fullständigt inrymmas under eget tak, hava tillräckligt utrymme i de nio lärarrummen inom skolhuset samt de i prästgården förhyrda lägenheterna, vilka genom den stora salens lämpliga tudelning komma att utgöra tillsammans fyra läsrum? Huruvida klassernas inrymmande i tvenne närbelägna hus, vilket under nära ett helt läsår ägt rum, hittills ej visat sig åstadkomma något egent-

ligt menligt inflytande på skoldisciplinens upprätthållande och undervisningens jämna gång."

På dessa frågor svarade kollegiet, att enligt deras övertygelse läroverket även efter dess definitiva ordnande borde vara "fullständigt logerat" i de tretton läsrummen, intill dess att nytt skolhus hann uppföras. Olägenheterna med skollokaler i inrymmande i tvenne intill varandra liggande byggnader hade inte heller varit större än att lärarna med aktgivande på sina plikter kunnat väl upprätthålla ordningen och att undervisningen kunnat pågå utan större problem.⁵³

Två månader senare ställdes samma frågor av eforusämbetet i Växjö. Samtidigt som Montelins avsättning tillkännagavs, begärdes av t f rektor i Jönköping, P Velin, en förklaring "i stället för den avgivna, svävande, huru länge kollegium anser splittringen av läroverket i tvenne lokaler kunna utan menliga följder fortfares".⁵⁴ Vid denna tidpunkt var förberedelserna för ett nytt skolbygge i Jönköping redan igång.

DE FÖRSTA PLANERNA

I den låsta situationen i skolhusfrågan mellan Växjö och Jönköping hade magistraten alltså tagit saken i egna händer, tillsatt en byggnadskommitté och föranstaltat om ritning till nytt skolhus. I skrivelse till Kungl Maj:t direkt presenterades denna ritning jämte kostnadsberäkning. Dessutom begärdes statsanslag, 138000 rdr, till byggnadens uppförande.⁵⁵ Ärendet remitterades genast till domkapitlet för yttrande.

Redan det faktum att handlingarna inte passerat tjänstevägen, dvs att de inte först insänts till domkapitlet, irriterade. Domkapitlet frågade därför i inledningen till sitt remissyttrande "om det inte varit formenligare och närmare överensstämmande med nädiga skolstadgans mening, att Jönköpings stad i första rummet till konsistorium insänt ritning och kostnadsförslag". Häremot gjorde konsistoriet likväl "ingen egentlig anmärkning".

Ritningarna till nytt skolhus hade utarbetats av löjtnant A V Edelsvärd. De insända ritningarna karakteriserades av domkapitlet i raljerande ton som "storartade". Om de kunde förverkligas, skulle de ge Jönköping en skola "så att intet läroverk i riket äger en skolhusbyggnad bättre och prydligare än den i Jönköping föreslagna". Den nya byggnaden föreslogs bli förlagd till lämplig plats på det gamla fästnings- och slottsområdet i västra stadsdelen, men även andra alternativ omnäm-

des. Konsistoriet anmärkte på osäkerheten härvidlag, att platsen "svävar likväl i luften utan fotfäste på jorden".

Domkapitlet konstaterade vidare, att staden inte gav någon antydning om varifrån eventuella underskott skulle erhållas, om statsbidraget skulle visa sig otillräckligt. "Allt är obestämt, lämnat åt en oviss framtid, utan att staden åtagit sig någon enda ovillkorlig förbindelse." Man kritiserade vidare tillbyggnaden av gamla skolhuset och kom i samband därmed in på frågan om den gamla räddningsplankan Visingsöfonden, "men meningen var ingalunda att göra staden en present av dess fonder eller däröver lämna staden någon dispositionsrätt".

Sist i remissvaret önskade domkapitlet i spydig ton all framgång för staden i dess petition om statsmedel, "ehuru ovanlig den är", och lovade understödja densamma: "Det skall glädja konsistorium, om, då staden synes vilja undandraga sig varje bidrag eller uppoffring i och för detta huvudsakligen för Jönköpings stad viktiga ändamål, genom Eders Kungl. Maj:ts nåd och rikets ständers frikostighet Jönköpings stad hugnas undantagsvis med en fördel som ingen annan stad med samma byggnadsåliggande som Jönköping någonsin åtnjutit".⁵⁶

Av överintendentämbetet, som författningsenligt hade att yttra sig om förslaget, blev detsamma hårt kritiserat såsom behäftat med alltför stora brister och felaktigheter. Man avstyrkte därför dess godkännande. Kungl. Maj:t avtog sedermera såväl stadens ansökan om ritningarnas godkännande som dess anhållan om statsanslag till nytt skolhus.⁵⁷ Lokalfrågan hade därmed åter hamnat i fullständigt dödläge.

Detta var besvärande för skolan. Som konstaterats i det föregående ökade antalet lärjungar vid läroverket för varje år, vilket medförde att varje utrymme blev praktiskt taget fullbelagt av alltför stora klasser i alltför små och delvis osunda, mörka, kalla och fuktiga rum. Så småningom tvangs man hyra inte bara en utan flera lokaler utanför skolans egentliga hus. "Utom förste stadskommissträns förut för läroverkets räkning förhyrda våning har herr prosten Modigh åter benäget avstått sina två adjunksrum, varjämte för 5:te klassens ena avdelning ett rum blivit förhyrt i privat gård nära intill skolhuset."⁵⁸ En radikal lösning av lokalfrågan var nödvändig.

BYGGNADSPLANERNAS FÖRVERKLIGANDE

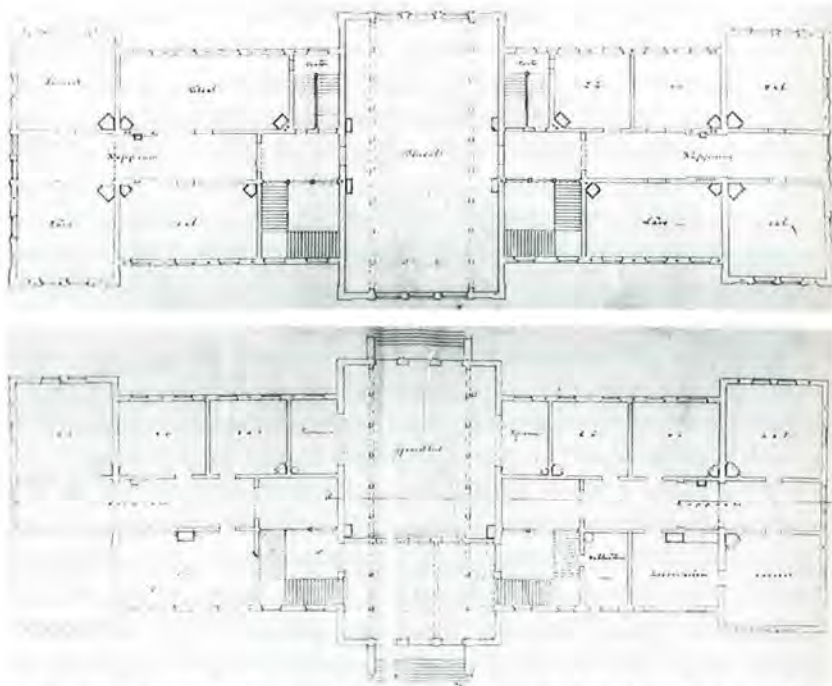
På två grundläggande punkter gick det i längden inte att kompromissa. För det första var den gamla skolbyggnadens läge, praktiskt taget vägg i

vägg med stadens kyrka, sådant att någon ändamålsenlig planering för ett modernt skolhus inte kunde göras. Man började också reagera mot att kyrkogården användes som skolungdomens lekplats. För det andra var utsikterna att få bidrag till byggnadsföretaget praktiskt taget obefintliga. Staden måste därför själv sörja för att hela företaget skulle komma till stånd.

Vad den första frågan angick, nämligen att finna lämplig tomt för den nya skolbyggnaden, löstes den tämligen smärtfritt. En tillräckligt stor, öppen och fri tomt på det skollområde i västra stadsdelen anvisades, dvs nuvarande Rådhusparken.⁵⁹ Där fanns då rester kvar av det slott och de befästningsanordningar, som Gustaf II Adolf låtit uppföra. Finansieringen vållade däremot bekymmer. Ansökan om statsanslag, som hade beviljats flera andra städer, avstogs för Jönköpings del. I stället erhöles man ett statslån på 120000 rdr vid 1861 års riksdag.⁶⁰

I och med dessa beslut intensifierades förberedelsearbetet inom den av rektor Montelin ledda byggnadskommittén.⁶¹ Olika ritningar, bl a av den förut nämnda A V Edelsvärd, diskuterades, varom rektor Montelin rapporterade i läroverkets årsberättelse: "Herrar kommitterade för stadens allmänna byggnader hava, mot understecknads reservation, antagit ett byggnadsförslag med den stora samlingsalen belägen i ena ändan av byggnaden, genom vars mitt löper en korridor av 180 fots längd med ett enda fönster i motsatta ändan av skolhuset. En så beskaffad mörk korridor, i vilken skolungdomen skall trängas vid det dagliga ingåendet i och utgåendet ur samlingsalen, påtrycker hela byggnaden en hemsk prägel av cellfångelse, vilken ingalunda vidgar det unga sinnet till livad och lycklig verksamhet. Det torde höra till ABC i skolarkitekturen, att ljus och frisk luft i sådana byggnader bör överflöda. Också erkände mer än en av de kommittéledamöter, som röstade för nämnda förslag, önskvärdheten av att kunna antaga ett annat av arkitekten Edelsvärd uppgjort projekt med enkel rad av rum och följaktligen en ljus korridor samt festivitetsalen förlagd i ett utbyggt centerparti. Detta förslag slutade dock med en kostnadssumma, som med 20000 rdr överstiger det förstnämndas, varföre det blev förkastat. För läroverkets framtidas bästa, ja för detta samhälles, som jag vill bespara en för sen ånger, önskar och hoppas jag, att vederbörande auktoriteter, vilka äga att granska förslaget, skola förkasta detsamma, åtminstone till vissa delar."⁶² Den av Montelins förhoppning gick också till alla delar i uppfyllelse.

Sedan det refererade förslaget alltså fällt, vände man sig till en er-

Interiörritningar till nybyggnad av elementarläroverket — första våningen respektive bottenvåningen — utförda av J F Wijnblad.

känd auktoritet i fråga om skolbyggnader, stadsarkitekten i Örebro J F Wijnblad, och beställde en helt ny ritning. Därmed meddelade Montelin, att kommitterade haft nöjet att från denne mottaga "en ritning, som både till det yttres prydlighet och den utmärkta ändamålsenligheten av det helas anordning ej tyckes lämna någon billig fordran ouppfylld". Kostnaderna för Wijnbladhs förslag beräknades till samma belopp som det förra. Denna ritning blev efter vederbörlig granskning stadfäst av Kungl Maj:t.⁶³

Under förhandlingarna angående entreprenör väcktes förslag om att i stället för kakelugnar förse skolhuset med värme- och luftväxlingsapparat. Rektor Montelin engagerade sig helt härför och förklarade sig beredd att vänta ytterligare en eller två terminer på den nya byggnaden, om denna kunde erhålla de ifrågakvarnande moderniteterna. Om besvär-

ligheterna under väntan på den hägrande framtiden skrev han: "Under tiden måste läroverkets klasser fortfarande vara spridda i 4 olika lokaler, belägna i skilda kvarter i staden. I fall 5:e klassens övre avdelning till nästa år behöver delas, torde den ena hälften få inlogeras i ett 5:e kvarter. Dock — allt kan bäras under den givna utsikten, att olägenheten snart är överstånden!" Det ytterligare belopp, 30000 rdr, som anläggningen med värme- och luftväxlingsapparat skulle kosta, lyckades man också utverka ur Visingsöfonden.⁶⁴

Till byggnadsentreprenör för det nya skolhuset antogs byggmästare J P Rapp från Göteborg mot en summa av 150000 rdr rmt exklusive värmeanordningarna. I det uppgjorda entreprenörskontraktet hade ingåtts bestämmelserna, att byggnaden skulle vara inflyttningsklar sommaren 1867. Innan frost- och vinterkylan omöjliggjorde byggnadsarbete utomhus hösten 1864, hade man hunnit få grunden färdig. Följande år stod det nya skolhuset under tak, och i fortsättningen förlöpte arbetet enligt planerna. Inom den avtalade tiden var därför allt arbete klart, och entreprenören berömdes för sin redbarhet och beredvillighet samt "skicklighet att aldrig stanna i förlägenhet om sättet för förbättringars anbringande."⁶⁵

Rektor och lärare, föräldrar och målsmän samt den studerande ungdomen emotsåg naturligt nog med spänd förväntan den dag, då det nya skolhuset skulle tas i bruk. I årsberättelsen 1866—67 gav Montelin uttryck för sina känslor i följande ord: "Den som i likhet med undertecknad, under några och tjugo år, prövat, vad det vill säga att under flera timmar om dagen sitta resklädd vid arbetet innesluten i kvava och kalla rum, där elevernas mängd ej utan svårighet kan sammanpackas, kan ej annat än med längtan motse läroverkets inflyttning i rymliga, ljusa och varma salar, varest frisk luft ständigt tillströmmar i riklig mängd."

Montelin fortsatte: "Jag lyckönskar den ungdom, som i en sådan omgivning får med lust och mod arbeta på själens och hjärtats bildning: jag lyckönskar det samhälle, som åstadkommit ett sådant stort och skönt verk, ett vittne inför kommande slakten om den närvarande generationens benägenhet att under en tid, som av mången kallas materialismens och det egoistiska förvärvsbegärets, åtaga sig ganska tunga bördor för det höga och ädla målet att befrämja upplysningens och bildningens spridande inom en älskad fosterbygd. Med rört och tacksamt hjärta prisar jag Ljusets och Sanningens Himmelske Fader, som i sin nåd och vishet låtit detta verk vinna en så lycklig fullbordan, ödmjukt och förtrös-

tansfullt bedjande honom, som lovat allt gott verk befrämja, att städse i nåd hålla sin allsmäktigt skyddande hand över vårt nya läroverkshus och det däruti inrymda läroverket!"⁶⁶

INVIGNINGSHÖGTIDEN

Invigningen av den nya läroverksbyggnaden skedde i samband med lärsavslutningen i juni 1867. Till denna hade inbjudan införts i årsredogörelsen såväl till "vittnen och ledare vid stundande årsexamen" som till särskilt inbjudna, bl a "skolhusbyggnadskommitténs ledamöter, den studerande ungdomens föräldrar och anförvanter samt alla andra, som anse ungdomens bildning till själ och hjärta som en av samhällets viktigaste angelägenheter".⁶⁷

De båda första examensdagarna, den 5 och 6 juni, hölls som vanligt skriftliga prov och muntliga förhör, uppvisningar i gymnastik, sång och och musik samt oration av adjunkten Bergelmer. Följande dag, fredagen den 7 juni, var den egentliga invigningsdagen. Dess högtidligheter har skildrats dels av rektor Montelin i skolans protokollsbok, dels naturligt nog av lokalpressen, som ägnade stor uppmärksamhet åt händelsen.⁶⁸

Klockan nio samlades skolungdomen jämte rektor och lärare, eforus, biskop H G Hultman, statsrådet A Faxé, hovrättspresidenten S A Darin m fl notabiliteter samt representanter för "stater och corpser" i det gamla skolhuset. Där höll inspektor, prosten C G Modigh, ett anförande, vari han riktade "några betydelsefulla ord såsom avsked till den byggnad, inom vilken läroverket haft sin bostad under mer än 120 år".⁶⁹

Därefter "ordnades processionen till det nya läroverkshuset med skolungdom och rektor i spetsen och avtågade under klockringning". I processionen deltog omkring 500 högtidsklädda personer. I den nya läroverksbyggnaden var galleriet i förväg fullsatt av "högtidsprydda damer, vilka till ett antal av 300 förut erhållit inträdeskort efter anteckning".

Efter musik av en orkester placerad på musikläktaren besteg eforus, biskop Hultman, katedern och höll ett långt invigningstal om "undervisningsväsendets olika stadier och utveckling i vårt fädernesland, från den dunkla munk- och medeltiden intill våra dagar".⁷⁰ Därefter förklarade han den nya läroverksbyggnaden invigd för sitt ändamål och nedkallade Guds välsignelse över dess verksamhet. Därpå framfördes en

kantat över temat Ljus och liv, författad av adjunkten Bursell och tonsatt av skolans musiklärare, muskdirektör Heinze:

Vid invigningen av Jönköpings högre elementarläroverks nya lärohus den 7 juni 1867.

Kör:

Ljus och Liv — säg, är det ej detsamma,
tänt och närt av samma gudomsflamma,
som gav världen liv och sekler dag?
Stängd från ljuset, minsta växt förtäres,
och ett folk, vars odling icke näres,
tynar snart och följer samma lag.

Ljus och hög sig välver Nordens himmel
med sitt norrsken, sina stjärnors vimmel;
klar är tanken ock hos Nordens män:
Mången gåta, som naturen gömde,
forskarn där med säker blick bedömde,
tills han en evig lag fann i den.

Recitativ:

Så vi fått i arv av våra fäder
Vetenskapens ära, — hävdom den!
Tidens örn alltmer mot ljuset träder,
våldets dag ej långt kan ha igen.
Men när striden förs med vettets ära,
Svea än din sköld försvara skall,
och dess folk för världen vittne bära,
hur det vet att akta på sitt kall.

Solo:

Mera ljus! alltså vår lösen vare,
bättre forskning, större lärohus!
Våldets sjunkna fästen här förklare,
hur dess segrar bliva snart till grus!
Men de tempel, man åt ljuset viger,
fostra skatter, dem ej tiden når,

och fast kanske ryktet därom tiger,
folkens lycka där sin näring får.

Recitativ:

Leve ljuset då i dessa salar,
till att fostra tanke, hopp och tro!
Vettets ugglor, sångens nakna galar,
bygge där i ostörd ro!

Hymn:

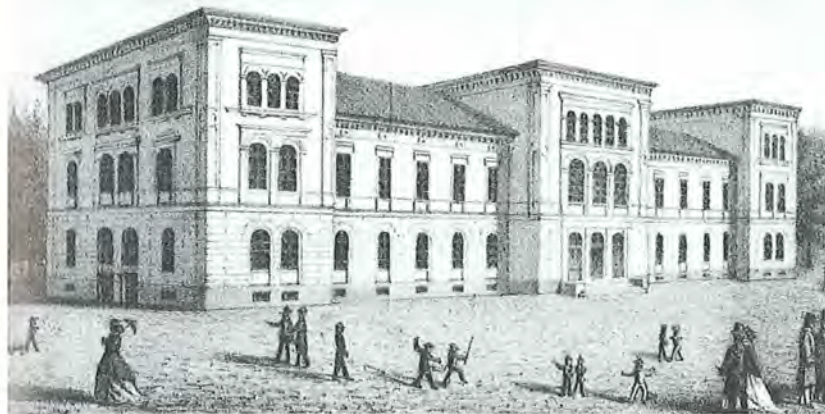
Evige, som bor i ljuset
och som fostra vill till ljusets folk,
håll Din hand utöver lärohuset
och en var Din sannings trogna tolk!
Din är makten, Din ock vare äran!
Allt Du skapat, allt Dig hör till;
blive därför summan utav läran,
hur Du dyrkas, hur Du tjänas vill!

Framförandet skedde dels av skolungdomen, dels av "en musikalskarinna, vars plötsligt frambrutande ungdomsfriska, rena och klingande stämma åstadkom en hänförande effekt".

Efter själva invigningsakten skedde så läsarets officiella avslutning med premieutdelning, tillkännagivande om flyttningar m m. Till sist hemförlovade eforus ungdomen och nedkallade Guds välsignelse över läroverket, dess lärare och lärjungar, varpå akten avslutades med psalmsång.⁷¹

Invigningshögtiden i det nya läroverkets solennitetssal varade i fyra timmar. Trots att omkring tusen personer var samlade och dagen var solig och varm, behövde man emellertid inte känna sig besvärad av värmen, då "pris vare den förträffliga luftväxlingsapparaten temperaturen i festsalen, oaktat denna var fullpackad av omkring tusen personer, icke under den hela fyra timmar långa akten blev det minsta för hög eller tryckande".⁷²

Efter akten i "festivitetsalen" samlades omkring 140 personer till en subskriberad högtidsmåltid på Stora hotellet. I sitt referat av "den dagen, då Jönköping öppnade ett nytt tempel åt bildningen och vettet" lämnade Jönköpings Tidning följande syrliga kommentar till festmålti-

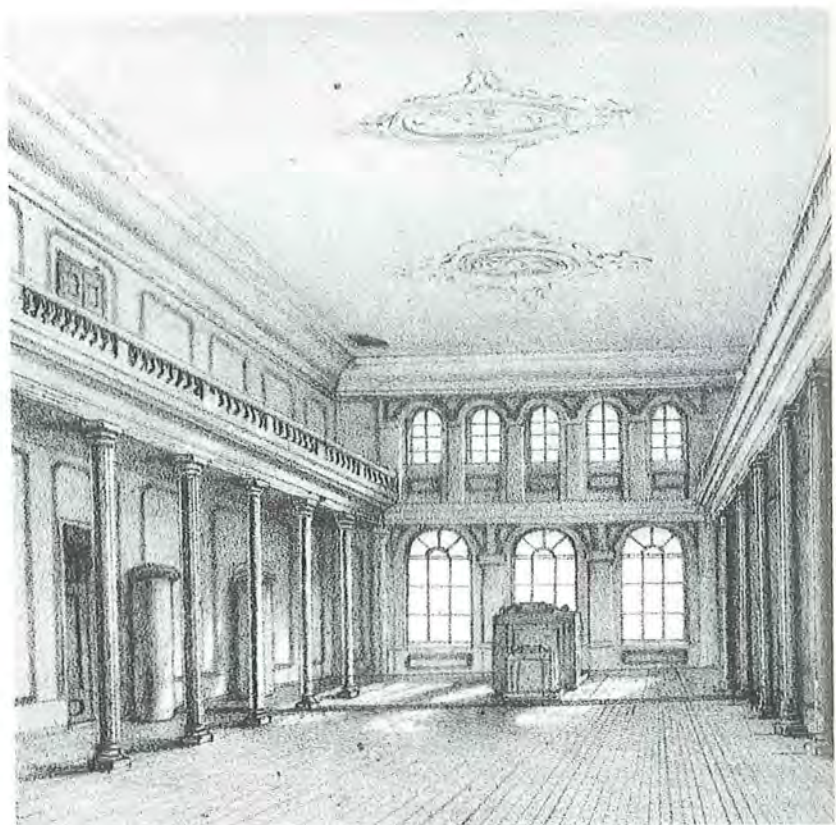
Jönköpings elementarläroverks nya lärohus — litografi av Th Uddén.

den: "Säkert hade fröjden både i himlen och på jorden blivit större och framför allt renare, om de penningar som nu bortkastades på en flyktig njutning, i stället använts till ett stipendium".⁷³

EXTERIÖR OCH INTERIÖR

Den byggnad, som alltså invigdes i juni 1867, hade en magnifik såväl exteriör som interiör, vilken enligt en journalist i Jönköpingsbladet, som gjort husesyn i det nya lärohuset, kunde "överträffa mången regerande furstes praktfulla residens". Dess huvudingång var placerad i mittpartiet på fasaden mot öster.

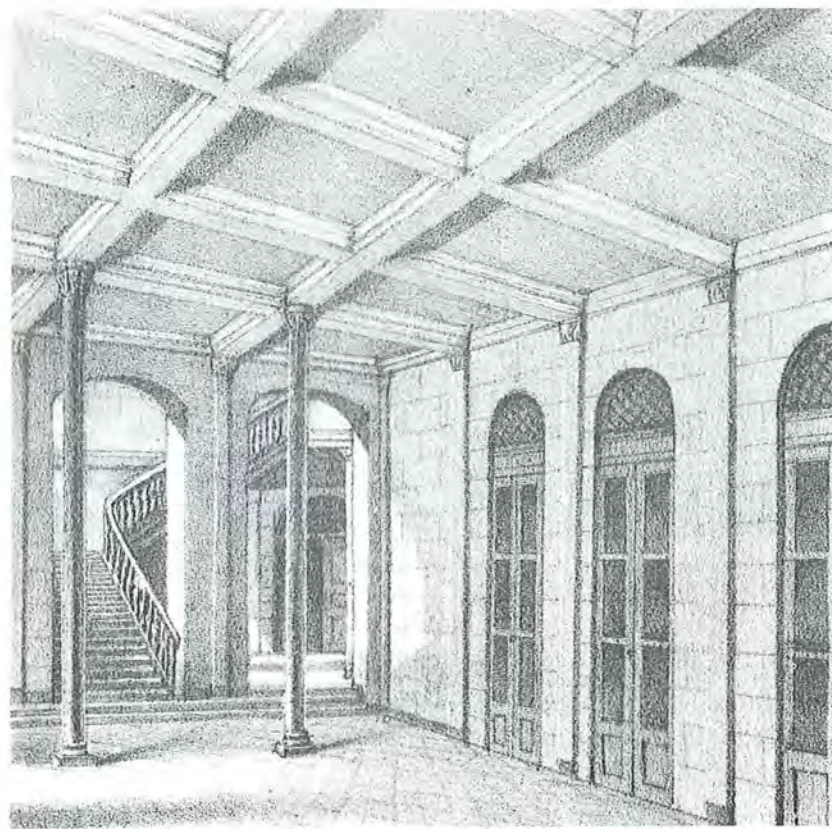
Innanför denna befann man sig i "en stor, vacker och luftig vestibul, vars plafond är uppburen av smäckra pelare med kapitäl i korintisk stil och från vars bägge sidor breda stentrappor med gallerverk av fint gjutjärn och ledstänger av polerad björk leder till övre våningen". Mitt för vestibulen låg gymnastiksalen, som dock borde ha haft högre takhöjd. "Till höger och vänster från vestibulens sidor löpa korridorer genom byggnadens hela längd och sluta med var sin mindre trappgång ned till gårdsplanen. På bägge sidor leda stora dubbeldörrar till lärosalarna, vilkas fönster således ligga mot öster och väster." I bottenvåningen fanns nio klassrum samt ett laboratorium.

Interiör av samlingsalen — litografi av Th Uddén.

”Våningen en trappa upp innehåller 8 lärosalar, en ritsal samt en stor samlings-, bön- eller kyrksal. Denna senare, en av de vackraste man vill se, genomgår byggnadens mittparti till hela dess bredd och intager i höjden även samma del av tredje etagen.” Solennitetssalen fick ljus genom tre fönster i andra våningen och fem i tredje både från öster och väster. ”Ett galleri med balustrad, uppbyggt av 18 räfflade kolonner med motsvarande pilastrar, alla i jonisk stil, kringlöpande salens övre del på trenne sidor och ämnat till plats för åhörare utom skolpersonalen. I salens fond mot väster är en upphöjd plan för talare- och bönstolen och i galleriets motsvarande fond plats för en orgel.”

I tredje våningens gavelrum fanns plats för bibliotek och olika sam-

Interiör av vestibulen — litografi av Th Uddén.

lingar. Till dessa ledde korridorer, som belystes genom takfönster. Genom sex dubbla järndörrar kunde de isoleras för den händelse våld skulle uppstå. Golven i vestibulen och korridorerna samt trappstegen var av täljsten. ”Varje rum har lösa innanfönster, och alla lärosalarna skola förses med fasta ryggstödsstolar och pulpeter efter nyaste modell, var och en avsedd för tvenne elever.” Skolans belysning skedde med hjälp av gas och uppvärmningen genom den sinnrika uppfinningen av en värme- och luftväxlingsapparat. ”Sålunda är allt på det bästa, bekvämaste och prydligaste anordnat.”

Sina intryck efter rundvandringen i den nya läroverksbyggnaden sammanfattade skribenten i Jönköpingsbladet på följande sätt: ”Om såle-

Utsikt från nya skolhuset åt söder —
litografi av Th Uddén.

des vår stad länge har måst bära förödmjukelsen att äga en skola, som till sina lokala förhållanden måhända varit den sämsta i riket, så torde den däremot snart kunna till upprättelse framvisa den otvivelaktigt bästa i detta fall.”⁷⁴

LÄROVERKSHUSET I FUNKTION

Det var en glad och förhoppningsfull rektor, som efter många år av arbete och bekymmer, bl a som byggnadskommitténs ordförande, fick uppleva den ståtliga läroverksbyggnadens invigning. Denna glädje var ogrumlad även sedan han under ett år fått se läroverkshuset i funktion.

Efter första läsårets erfarenheter av byggnadens ändamålsenlighet kunde Montelin nämligen rapportera, att denna såväl beträffande indelning och inredning som uppvärmning och luftväxling blivit fullständigt ådagalagd. ”Det är en verklig glädje att se ungdomen, rikligen överströmmad av himmelens dager och ständigt tillflytande frisk och lagom uppvärmd luft, sitta vid sina bekväma pulpeter, med friska sinnen och glatt mod emottagande den meddelade undervisningen och medverkande till dess framgång. Ett friskt släkte bör i sanning kunna uppväxa un-

der sådana gynnsamma yttre förhållanden, så vida en verklig uppfost-
ran utom skolan ej fördärvar det lyckliga inflytandet därav.”⁷⁵

Lärjungarna såg inflyttningen i det nya läroverkshuset på olika sätt. Säkerligen var de flesta positiva, så t ex Rudolf Björkman: ”I 8 år hade jag varit skolans lärjunge, när jag fick vara med om det nya skolpalatsets festliga invigning; ty som ett palats ansågo vi ynglingar detsamma — vi, som under långa år suttit instängda med ytterrockarna på i det gamla skolhusets kalla, osunda och illa upplysta rum. Det var den nyare tiden med ljus, ren luft och höga salar, som steg oss till mötes i det nya lärohuset.”⁷⁶

Andra åter såg händelsen på annorlunda sätt, i varje fall den tidigare citerade Karl Thunander: ”Allt var här fint med stora lärosalar och allehanda bekvämligheter, värmeledning, gasbelysning m.m. Men ändå, det var något, som vi saknade. Det var inte så roligt här som i den gamla skolan i de små rummen, där vi sutto bänkade kring väggarna. Här i den nya med de stora salarna och fina skolpulpeterna funno vi det stelt och tråkigt. Man måste vara så aktsam om allt; vi fingo icke skära eller rita i skolmöblerna, som voro så nymålade och blanka.”⁷⁷

Även om rektor Montelin var glad över det nya lärohusets tillkomst,

fanns redan det första läsåret anledning till bekymmer beträffande dess dimensionering. När läroverksbygget först planerades, på 1840-talet, var antalet elever tämligen konstant 200. De kommitterade menade då, att om man byggde för 300, var man på den säkra sidan. Eftersom lärjungeantalet steg markant, beslöt man dock planera för 400 elever.

Rektor Montelin ville gå ännu längre, varom han skrev i årsredogörelsen 1867—68: "När plan och ritning till läroverksbyggnaden för några år sedan avhandlades, fanns inom den för ändamålet tillsatta kommittén blott en enstaka röst, som ständigt varnade för ett för knappt tilltaget utrymme. Visserligen utgick denna röst från en erfaren man, men det var ej lätt för de övriga kommitterade att följa hans blick in i framtiden." Planen utvidgades dock till att rymma 500 elever.

Genom tillströmningen av nya lärjungar var därför redan första året varje plats upptagen och alla reservutrymmen tagna i anspråk. Även rummet för naturaliesamlingen hade måste inredas till klassrum. Montelin gav därför uttryck åt tanken, att man redan då borde planera för ett nytt "särskilt lägre elementarläroverk".⁷⁸

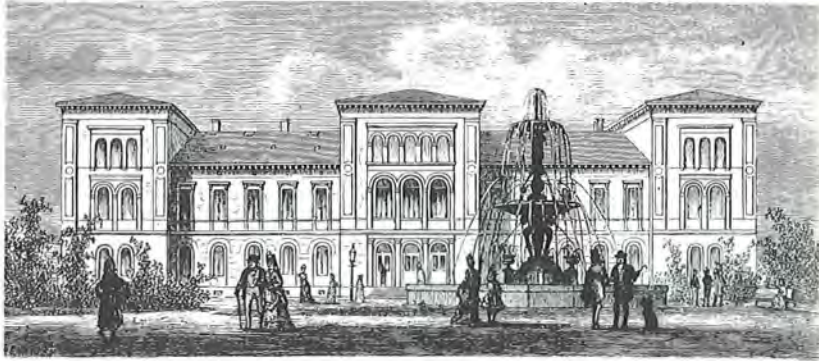
Läroverkets utrymmesfråga berördes också i pressen, bl a i Jönköpingsbladet. "Vid Jkpgs h. el. läroverk har omsättningen vid ter-

Utsikt från nya skolhuset åt öster — litografi av Th Uddén.

minsskiftet utgjorts av 86 nykomna lärjungar mot 66 avgående; antalet lärjungar, som således ökat med 20, är nu 506. Därmed är man redan nu över det högsta sannolika antal, för vilket den nya läroverksbyggnaden beräknades och detta figurligt att tala knappt innan murbruket i den nya byggnaden hunnit torka. Huru det skall gå vid ett sannolikt allt fortfarande ökat tilllopp av lärjungar är svårt att inse på annat sätt än genom en utbrytning av skolan och inrättande av ett särskilt lägre läroverk för så många av de nedre klasserna, som nuv. läroverk för utrymmes skull behöver skilja ifrån sig. Men vem skall bekosta det? Jönköpings samhälle har redan för ett allmänt läroverk gjort mera än till och med vanlig praxis fordrar och bestämt vida mer än vartill det moraliskt är skyldigt."⁷⁹

Under det andra läsåret i det nya skolhuset ökade inte problemet, varför Montelin gav uttryck åt viss optimism. "Vårt nya skolhus har allt fortfarande givit anledning till den största belåtenhet, så väl vad byggnad, inredning och möblering som uppvärmning och luftväxling beträffar." De nya uppvärmnings- och luftväxlingsapparaterna hade visat sig betydligt mindre kostnadskrävande "än varje hittills vanligt sätt att uppvärma byggnader".

Lärverkshuset — teckning av C S Hallbeck.

Vad gällde farhågorna för överbeläggning av skolans utrymmen "räddades vi för det nu tilländalupna läsåret genom det ovanligt stora antal lärjungar, som lämnade läroverket". Även det följande läsåret kunde man emotse med tillförsikt "genom den påbudna indragningen av nuvarande 1:sta klassen".⁸⁰

Under de närmast två följande åren kunde därför svårigheterna beträffande utrymmet i stort sett bemästras, även om lokalbristen var markant. "Utrymmet har varit fullt upptaget, till och med så, att Bönesalen flera gånger i veckan måste användas som läsrum för större sammandragna avdelningar, varjämte kemiska laboratorium och fysikaliska kabinetten måste begagnas även vid realavdelningens undervisning i språk m.m." Det minst lyckade i den eljest utmärkta läroverksbyggnaden var gymnastiklokalens för knappt tilltagna utrymme.⁸¹ Behovet av en ny gymnastikbyggnad var därför stort, och frågan pockade på en snar lösning.⁸²

Läroverksinvigningen den 7 juni 1867 utgjorde utan tvekan en betydelsefull milstolpe i Jönköpings läroverks historia. Därmed avslutades en mycket lång tid i otillräckliga lokaler i stadskyrkans närhet på öster. Genom läroverkshusets tillkomst hade även den andra av de båda frågor, som hindrat utvecklingen till ett fullständigt högre elementarläro-

verk, för få lärare respektive bristfälliga lokaler, fått sin definitiva lösning.

Läroverksinvigningen pekade emellertid naturligt nog också framåt. Även om biskop H G Hultman tillträtt sin befattning redan 1860, var hans medverkan vid invigningshögtiden av programmatisk karaktär, vilket framgick inte minst av det tal han höll och som var inledning till ett drygt decennium av framgång och stabilitet vid Jönköpings högre elementarläroverk, det sista årtiondet under just denna benämning.

VID
INVIGNINGEN

AF
JÖNKÖPINGS HÖGRE ELEMENTARLÄROVERKS

NYA LÄROHUS

DEN 7 JUNI 1867.

Jönköping, 1867. Streiheneri & Comp.

Programblad vid invigningen av nya skolhuset innehållande kantaten av B S Bursell.

IV. Högre elementarläro- verket 1867—78

När Heurlins efterträdare på biskopsstolen i Växjö skulle utses, föll valet liksom i fallet Tegnér på en ämbetsman, som inte direkt var knuten till kyrkan, nämligen professorn i kyrkohistoria vid Uppsala universitet Henrik Gustav Hultman.¹

Hultman var av ett helt annat kynne och läggning än sina båda företrädare, en fridsam och vänsäll man, som hade lätt att vinna sympatier och vänner. Han var arbetsam, klok och rättrådig. Något lysande snille, som kunde blanda och hänföra sina åhörare med sköna fantasieggande bilder var han förvisso inte, men hans nobla karaktär och djupa lärdom gav tyngd åt hans tal, och framförallt, han kunde ena stridiga viljor.

En jämförelse mellan Tegnérns första officiella framträdande inför den samlade skolan i Jönköping med dess fulltaliga lärjungaskara 1825² och Hultmans fyrtiotvå år senare ger en åskådlig bild av likheter och olikheter i såväl yttre som inre avseende. I båda fallen handlade det om betydelsefulla skeden i skolans historia. De inledde vart och ett på sitt sätt en övergång från ett primitivare till ett mera utvecklat tillstånd.

I båda fallen var det kring skolhuset, som intresset koncentrerade sig. I ena fallet gällde det, hur man skulle kunna sätta i stånd ett gammalt, mörkt och delvis förfallet skolhus, så att det ännu en tid kunde tjäna sitt ändamål. I det andra fallet gällde det invigningen av ett nytt, ändamålsenligt, rymligt och vackert lärohus, fritt beläget på en central plats i staden. I förra fallet frambars budskapet av en snillrik skald och framstående kulturpersonlighet, som stod på höjden av ryktbarhet och var föremål för allas beundran för att inte säga dyrkan. I andra fallet var det en mera stillsam vetenskapsman som framträdde.

Biskop H G Hultmans tal den 7 juni 1867, då den nya läroverksbyggnaden togs i bruk, hade som tema bibelordet Det gamla är förgånget, si allt är nytt vordet. Det formade sig till en programförklaring för den nya skolans verksamhet liksom för hans egen strävan att förverkliga dess ideal. Ett referat torde därför vara motiverat som inledning till föreliggande avsnitt om perioden 1867—78 i läroverkets historia.

1 BISKOP HULTMANS INVIGNINGSTAL 1867

Såsom den vetenskapsman och historiker H G Hultman var, var det naturligt att börja med en exposé över det svenska högre skolväsendets utveckling, inklusive Jönköpings högre elementarläroverks, från reformationstiden fram till nuet. Själva grundtankarna häri hade fått sin utformning i 1649 års skolordning, som alltjämt behöll sin aktualitet. Nya förhållanden hade emellertid framtvingat nya undervisningsmetoder och nytt innehåll i de kunskaper, som skolan skulle ge. Någon enighet hade därvid inte stått att uppnå mellan humanister och realister, dvs det gamla och det nya systemets försvarare.

Hultman karakteriserade den pedagogiska situationen under förra hälften av 1800-talet på följande sätt: ”En mängd mer eller mindre välrustade kämpar hava dragit i fejd mot varandra med argumenternas än skarpslipade, än förrostade vapen. *Kommittéer* hava hopsatt betänkan- den och *Revisioner* hava kritiserat dem. *Riksens ständer* hava diskuterat och voterat anslag och *Regeringen* har till slut dekreterat och reglemen- terat.”

De två senaste skolstadgorna av år 1856 och 1859 hade genom att till- lämpa ett frikostigt dispensförfarande försökt skapa enhet inom skol- världen genom att uppställa ett gemensamt mål för både realister och humanister, ”en förmedling, ett konkordat emellan de olika anspråken, de gamla och de nya, — en förlikning mellan humanismen och realismen, därigenom att skolan skall så väl grundlägga vetenskaplig insikt, som meddela allmän medborgerlig bildning”.

Hultman konstaterade, att den nya skolan ännu knappt funnit sin form men strävade efter det, vilket framgick bl a av en kunglig kungö- relse från år 1865. I allt detta lagstadgande inom skolans värld var det av särskild vikt att erinra sig den gamla vishetsregeln, att bokstaven dö- dar men anden gör levande. ”De lagstadgade formerna betyda visst mycket: de kunna hämma eller lätta. Men genom paragraftecknens kroklinjer kan ej anden besvärjas såsom genom magiska cirklar.” Endast levande krafter kunde åstadkomma förändringar. Sådana fanns både inom och utom skolsalarna.

Skolans huvuduppgift var undervisning, kunskapsmeddelande, men själva undervisningen borde vara uppfostrande. Detta skedde genom att väcka lust till det rätta och goda. Medel härtill var att upprätthålla tukt och ordning, främja flit, uppmärksamhet, lydnad. Men uppfostran för-

Läroverkets eforus 1860—1879, biskop H G Hultman.

mådde inte allt. ”Man kan vara väl uppfostrad utan att veta mycket, liksom man kan veta mycket och ändå vara illa uppfostrad.”

Pietas et sapientia, fromhet och vishet, borde vara mottot och målet för elementarläroverkets verksamhet. ”Kunskap och vetande skola här sökas och ökas. Men kunskap och vetande, hur högt de än må stiga mot stjärnorna och hur långt de än må nedtränga i djupen, — de varda dock aldrig vishet, om de ej vila på fromhet och leda till fromhet.”

Biskopen slutade sitt invigningstal med en erinran om det gamla ordspråket, att gudsfruktan är vishetens begynnelse. "Den är ock dess slutpunkt. Liksom den Evige själv är A och O, så bör kunskapen om honom, kärleken till Honom, livet i Honom, vara det mänskliga vishetssträvandets begynnelse och slut. Då först blir detta strävande vad det bör. Då först har det att vänta den rätta välsignelsen."

Efter eforus' magistrala högtidstal vid invigningsfesten vidtog de rutinmässiga ärenden, som hörde till ett läsårs avslutning. Därefter tog biskopen åter till orda i ett tal, som riktades till skolans lärare, lärjungar, målsmän och alla andra som på ett eller annat sätt visat sitt intresse för skolans arbete och välgång.

Biskop Hultman yttrade bl a i sitt slut- och tacktal, att han tog den stora skaran av närvarande målsmän och vänner till ungdomen som ett bevis på en enig samverkan mellan hem och skola för ett gemensamt mål, nämligen ungdomens goda och rätta uppfostran. Eforus tackade vidare läroverkets inspektör, dess rektor och samtliga lärare för nitisk omvårdnad. Särskilt erinrade han om nuvarande innehavaren av rektoratet, C J W Montelin, på vilken hade vilat ett speciellt ansvar i dennes egenskap av byggnadskommitténs ordförande.¹

Eforus' tal till skolungdomen, lärarpersonalen och läroverkets vänner vid invigningen den 7 juni 1867 kan ses lika mycket som talarens egen tro och övertygelse om de högsta värdena i det mänskliga livet som en proklamation av ett skolprogram, som han önskade se förverkligat vid läroanstalten i Jönköping. Han hade redan i många år arbetat för det och kunnat inregistrera framgångar.

Naturligtvis kunde han inte personligen i varje detalj leda och dirigera det omfattande arbetet på elementarläroverkets nydaning. Där fanns emellertid en stab duktiga medarbetare, som var besjälad av samma anda och villighet att ge sitt bästa för verkets fulländning. Resultatet uteblev inte heller. Frågan är väl om Jönköpings elementarläroverk någonsin haft en lyckligare och framgångsrikare tid än den, då biskop Hultman var eforus. Detta gäller inte minst dess senare hälft.²

Det sista decenniet under namn av Jönköpings högre elementarläroverk, 1867—78, kan man följa skolans utveckling i framförallt protokoll och årsredogörelser. De senare var disponerade under följande huvudrubriker: undervisningen, lärarna, lärjungarna och läroverkslokalen.

2 UNDERVISNINGEN

Vid inflyttningen i det nya skolhuset 1867 var Jönköpings högre elementarläroverk organiserat enligt 1859 års skolordning samt de ändringsbestämmelser häri, som antagits av riksdagen 1865.¹ Under den här aktuella perioden beslutades om ytterligare förändringar av SO 1859.

NYA LÄROVERKSSTADGANDEN

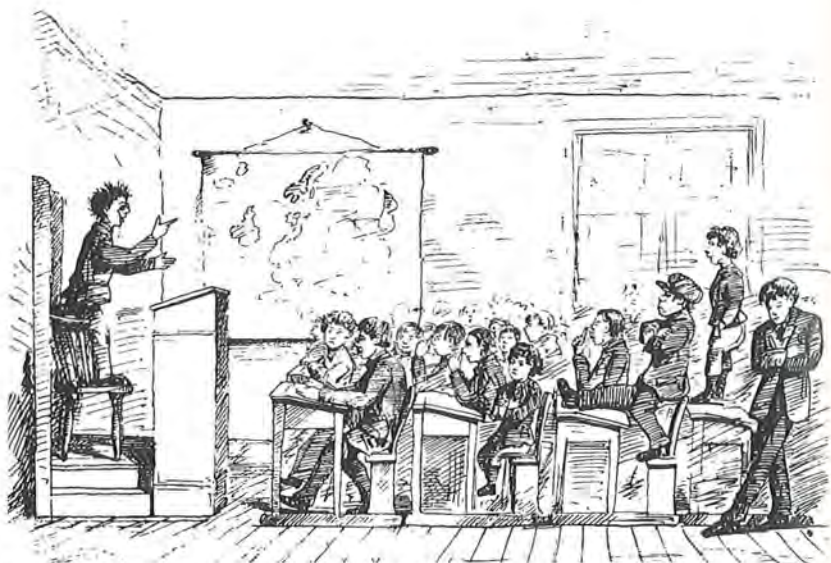
Den största förändringen skedde 1869, då bl a första klassen drogs in och femte klassen blev ettårig i stället för tvåårig. Vidare blev undervisningen i grekiska frivillig efter begäran endast av målsman. Ytterligare nya föreskrifter med smärre förändringar tillkom under 1870-talet.²

För Jönköpings del kom indragningen av nedersta klassen mycket lägligt, då härigenom det efter två år redan uppkomna behovet av ytterligare lokaler kunde balanseras.³ Om följderna av den nya bestämmelsen i övrigt skrev Montelin: "Genom nedersta klassens borttagande har den förberedande undervisningen blivit förlagd *utom* läroverket. När man inom staden har en förberedande privatskola av verkligt god beskaffenhet, så bliver skillnaden mellan förr och nu ej kännbar för läroverket, men så mycket mer för barnens föräldrar, vilka nu nödgas mångdubbelt betala sina gossars förberedande skolundervisning".⁴

Beträffande undervisningen i grekiska hade viss möjlighet till dispens funnits redan tidigare.⁵ Bestämmelsen "att grekiska språkets studium blivit fullkomligt valfritt" ingrep enligt Montelin "vida djupare uti skolans inre väsende" än indragningen av första klassen. "Förlusten av detta tillskott i bildning är ett dyrt pris för hans bekvämlighetslustas tillfälliga tillfredsställande."⁶

Antalet "av de från grekiska dispenserade latinarna" ökade kraftigt år från år, och rektor frågade sig oroligt: "Skall Sveriges vetenskapliga bildning från detta första steg så småningom nedgå till blott och bart brödstudium?"⁷ Det första året fick 51 elever befrielse från ämnet. Denna siffra hade efter fyra år ökat till 105, och efter ytterligare fyra år var antalet dispenserade inte mindre än 170. Antalet grekiskläsande lärjungar minskade i samma grad från 171 vt 1870 till 148 vt 1874 samt endast 65 vt 1878. Dessa dispenserade elever sysselsattes författningsenligt med engelska, latin och teckning. Hebreiska språket lästes angivna terminer i sjunde klassen av 12, 38 respektive 14 lärjungar.⁸

I övrigt bedrevs undervisningen enligt tidigare fattade beslut och med

Från skolans värld — teckning av Th Uddén.

hänsyn tagen till de lokala förhållandena i Jönköping. Nedersta klassen var sålunda med undantag av ämnet kristendomskunskap, ”handledd av en enda lärare, vilken, ehuru extra ordinarie, dock i flera år väl skött samma förtroendeuppdrag till läroverkets och de spåda lärjungarnas bästa”. I andra och tredje klasserna sökte man ”koncentrera läroämnen under några få lärares ledning, för att sålunda bilda en naturlig och lätt övergång från fast klass till ämneslärares undervisning”, vilket var föreskrivet inom de högre klasserna.⁹

Under hela perioden rådde lärarbrist, vilket framtvungade samläsning i stor utsträckning. Som exempel kan nämnas läsåret 1869—70, då rektor Montelin rapporterade, att ”bristande tillgång på lärare tvungit att vid bibelläsning sammandraga hela 2:dra klassen (72 lärj.), hela 3:dje kl. (106 lärj.), hela 4:de (73 lärj.) och hela 5:te kl. (54 lärj.) på 1 rum vardera” samt vidare ”att i alla ämnen undervisa 1:sta klassens 52 lärjungar på 1 rum” förutom samläsning vissa veckotimmar i andra ämnen i övriga klasser.¹⁰

Under dessa förhållanden utgjorde naturligt nog schemalaggningsen

ett stort bekymmer. Även om denna var ”ett läroverkskollegii gemensamma åliggande”, gjordes läsordningen upp ”av rektor, som bland läroverkskollegii medlemmar måste äga den största erfarenheten och klaraste insikten uti det hela av läroverkets organisation”. Rektor Montelin skrev härom bl a, ”att uppgöra läsordning för ett fullständigt läroverk med ungefär 500 lärjungar, fördelade på mer än 20 dels parallella, dels fullkomligt skilda avdelningar, erfordrar ett samtidigt beaktande av så många särskilda omständigheter, såsom läroämnenas ändamålsenliga fördelning på olika dagar och timmar, undvikande av överdriven ansträngning för lärjungar och lärare, lärorummens antal m.m.”¹¹

FRÅGAN OM FÖRMIDDAGSLÄSNING

Det vardagliga arbetet i skolan försiggick som tidigare nämnts både på för- och eftermiddagarna, dels mellan 7 och 9 samt 10 och 12, dels mellan 3 och 5.¹² Redan vid 1860-talets början väcktes emellertid förslag om övergång till enbart förmiddagsläsning.

Vid ett kollegiesammanträde i juni 1861 uttalade sig nio av lärarna för läsning mellan 7 och 9 samt 10 och 1, vartill kom läsning mellan 3 och 4 måndagar och torsdagar. Tre kolleger reserverade sig mot förslaget, nämligen Montelin, K W Almqvist och Lagerqvist.¹³ Eforusämbetet anslöt sig till minoriteten och sade nej till införande av förmiddagsläsning vid denna tidpunkt.¹⁴

Frågan kom upp till diskussion gång efter annan, bl a sex år senare. I maj 1867 gav en omröstning sålunda till resultat fjorton ja-röster mot fyra nej-röster, bl a rektor Montelins.¹⁵ Trots reservation från rektors sida framfördes på nytt förslag om förmiddagsläsning några månader senare.¹⁶ ”Ett sådant förslag inlämnades under september månad med reservation av rektor samt två bland de övriga lärarna och blev av eforus antaget för återstoden av läsåret.” Beslutet innebar läsning ”mellan kl. 7—9 samt 11—2 alla dagar samt efter middagen kl. 4—5 på måndagar och torsdagar”.¹⁷

Utfallet av förändringen var ingalunda enbart positivt. Ogillande framfördes sålunda från olika håll, rektor, elever samt vid inspektion från högre ort, framförallt beträffande förläggningen av sång- och gymnastiklektionerna. De förra, som hölls på eftermiddagstid, ”ansågs av icke musikintresserade förstöra kvällsledigheten”.¹⁸ De senare var förlagda bl a ”på förmiddagarna kl. 9—½10 och kl. ½11—12”. Mot de första övningarna ”satte sig de ungas matsmältningsorganer i en så skri-

kande opposition, att denna halvtimmas övningar snart måste förflyttas till eftermiddagarna".¹⁹

Rektor Montelin var kritisk till förändringarna, dels rent allmänt, dels av författningsmässiga skäl. "Att bestämt yttra sig över de inträffade följderna av den nya tim-indelningen, skulle undertecknad helst vilja undvika, enär *den* kan synas i frågan vara partisk, som fått sig den nya ordningen mot sin reservation påtvingad. Vad ingen lärar kunna förneka, är svårigheten att utan hårda medel förmå ungdomen till påpasslighet vid övningarna i sång och gymnastik, sedan man måste för deras skull särskilt lämna hemmet och påbörjad läsning där; varemot ingen förut funnit det påkostande att gå från skolans klassrum till övningssalarna."²⁰

Förmiddagsläsningen fortsatte även följande år, och när kollegiet på eforus' uppmaning ombads att yttra sig om utfallet, sade sig majoriteten av lärarna med Montelin som reservant ha enbart goda erfarenheter av försöket.²¹ Fr o m 1870-talets början var därmed förmiddagsläsningen definitivt införd vid elementarläroverket i Jönköping, och någon kritik häröver förspordes inte längre.²²

Liksom tidigare var lärjungarna ålagda att varje söndag bevista gudstjänsten. Sedan skolan flyttat från kyrkplatsen på öster till det nya lärohuset på väster och det var platsbrist i kyrkorummets för skolungdomen, hölls fr o m 1868 i stället gudstjänst i aulan.²³ "Varje helgdag har gudstjänst för skolungdomen förrättats på läroverkets bönesal av lärarna turvis kl. ½9 på morgonen och avslutats så tidigt, att ingen därigenom blivit förhindrad att bevista offentlig högmässogudstjänst."²⁴

Kritik framfördes häremot, varför fr o m hösten 1871 speciella skolgudstjänster hölls endast under den kallare årstiden, dvs november—april. De övriga månaderna "har skolungdomen, enligt vederbörandes yttrade önskan, bevistat den offentliga gudstjänsten i Östra församlingens kyrka, varest platser varit anvisade på läktaren samt längst fram i kyrkan på ömse sidor om altaret. Olyckligtvis hava ganska många därvid ej kunnat höra något av predikan: somliga hava ej kunnat se, varken predikstol eller altare."²⁵

ÖVNINGSÄMNERNA

Genom inrättandet av särskilda övningslärartjänster och utnämningen av ordinarie innehavare härav²⁶ erhöll undervisningen i sång, teckning och gymnastik ökad stadga.

Vid sidan av den författningsenliga undervisningen i sång övades vid läroverket under den här aktuella perioden olika körer. Vidare fanns en liten orkester, som övade regelbundet. Utom vid den årliga sång- och musikuppvisningen i samband med årsexamen framträdde skolans kör och orkester vid andra tillfällen, bl a vid soaréer för insamling av medel till en orgel.²⁷ Också i teckning kunde lärjungarna utöver den obligatoriska undervisningen delta i frivilliga övningar.²⁸

Till gymnastikundervisningen hörde från början vissa vapenövningar, som emellertid utökades betydligt i början av 1870-talet. Enligt föreskrifterna förekom sålunda undervisning i fäktning samt målskjutning, men för detta ändamål var skolans gymnastiksal helt undermålig. "Kompani- och bataljonsexercis i slutet och spridd ordning på öppna fältet" skedde under några veckor höst och vår. Däri ingick även "fälttjänst", som övades "under en hel dags uttåg i stadens omgivningar".

Till de mera frivilliga momenten i fälttjänsten hörde uppsättningen av "en liten bataljon ur de lägre klasserna med 1½ timmas övning i veckan, såsom plantskola för den stora bataljonen". Målsättningen var att "ur de offentliga skolorna bör en duglig elitklass utgå, som kan lämna väl användbara befälsämnen för nationalbeväpningen, ifall lågsinnat egenlyttiga fordringar en gång upphör att sätta sig emot möjligheten av fosterlandets ändamålsenliga försvar".²⁹

I maj 1872 inspekterades gymnastikinrättningen vid Jönköpings läroverk, varvid "inspektörens huvudsakliga anmärkning gällde gymnastiksalen, såsom allt för knappt tilltagen i alla dimensioner".³⁰ Detta och andra påpekanden ledde så småningom till planer på en ny gymnastikbyggnad med ökade möjligheter för undervisningens bedrivande.

3 LÄRARNA

Antalet ordinarie tjänster vid elementarläroverket i Jönköping var under läsåret 1867—68, dvs det första skolåret i den nya läroverksbyggnaden, sex lektorer, tretton adjunkter och tre övningslärare. Under den följande tioårsperioden tilldelades läroverket ytterligare två lektorat. Vid sidan av de ordinarie tjänsterna fanns medel disponibla till ett varierande antal extra lärare.¹

SKOLANS LEDNING

Den utan tvekan ledande skolmannen i Jönköping under 1850- och 1860-talen C J W Montelin kvarstod på sin rektorspost t o m vårterminen 1873, då han flyttade till Virestads pastorat som kyrkoherde.²

Vid det laget tycks domkapitlet i Växjö ha ändrat sin tidigare mer eller mindre avoga inställning till Montelin. I tjänstgöringsbetyget efter trettioårig skoltjänst inskrevs nämligen inte bara de vanliga standardfraserna om "utmärkt nit och trohet". Domkapitlet gav honom dessutom det vitsordet, att hans "förtjänster om Jönköpings elementarläroverk äro särskilt framstående och av konsistorium högt skattade".³

I sin sista årsredogörelse frambar rektor Montelin sitt tack och farväl till "kamrater och ämbetsbröder, vilkas vänskap och förtroende utgjort mitt stöd och min hugnad under alla mötande svårigheter; till den studerande ungdomen, vars framsteg i allt vad sant, rätt och gott är utgjort min stolthet samt målet för mina varmaste böner och ljuvaste förhoppningar; till detta Jönköpings samhälle, vars omvårdnad om min tidiga ungdoms bildning jag sökt i någon mån återgälda genom min mannaålders verksamhet, vars kraftiga utveckling jag med det livligaste deltagande bevittnat".⁴

Dessa ord återgäldades i sin tur av en av skolans lärare, B S Bursell, som i versifierad form framförde skolans avskedshälsning i följande strofer:⁵

"Tiden ilar — avskedets timma
skrider fram, som aftonens dimma
ses mot soliga vårfält simma
och var blomma i tårar klär.
Snart du ej dväljes i lärohuset,
där du vårdade kunskapsljuset.

Minnet endast förnimmer bruset
utav ynglingaskaran här.

Långt i kvällen skuggorna falla,
livets skymning hinner oss alla.
Lycklig är den, som kan återkalla
ljusa minnen från flydda år.
Dagens möda du ärligt burit,
redligt hållit den ed, du svurit,
men fast lagrar du ymnigt skurit,
dock till strids du ånyo går.

När i stilla andaktens stunder
snart du tyder frälsningens under
djupt i sagans och minnets lunder
i det frejdade Värends bygd,
må välsignad, som här, din lära
blomstra och frukter bära,
frukter ack! för ditt hjärta kära
utav sanning och ljus och dygd.

Tag vår hyllning med på färden,
fastän enkel, hjärtlig dock är den,
och bland övriga minnen bär den
till ditt lantliga hem en gång!
Ja, när det susar i Värends lindar,
kanske från Vättern burna vindar,
visst sig då om ditt hjärta lindar
minnet av oss och vår enkla sång."

Som Montelins efterträdare förordnades helt naturligt den person, som under Montelins suspendering 1859—61 varit t f rektor⁶, nämligen lektor Peter Velin. Förordnandet gällde först två år, varefter det förlängdes i ytterligare fem år. Velin kvarstod som rektor till sin död 1889.⁷ Som rektor karakteriserades Velin som "hedersmannen". Visserligen var han "en smula antik i sina fasoner för vår tid, men så var han i motsättning till många fina och diplomatiska rektorer en riktig hedersman i

C J W Montelin
rektor 1858—59, 1862—73

P Velin
rektor 1859—61, 1873—89

själ och hjärta, även om fasonerna ej alltid voro så ridderliga. Med ett ord en kärnkarl av gamla stammen.”⁸

Av eleverna betraktades Velin med ”hälsosam respekt”, samtidigt som han var avhållen. ”Vi kände på oss, att bakom den något sträva ytan hade vi en verklig vän”, skriver Barthold Carlson i sina minnen från läroverket. ”En örfil kunde han ge, men aldrig såg jag en käpp eller rotting i hans hand. Ovetta fick vi, än i klassrummet, än på rektorsexpeditionen, än från bönsalens kateder efter lördagsmorgonbönen; fruktansvärd dånade då rösten, och tillmälen, som ’lömlar’, ’rötägg’ och t.o.m. ’fåhundar’, kunde då hagla.” Slutomdömet om Velin var därför, att ”rättvis var han, långsint var han inte”.⁹

Under den här aktulla perioden skedde också byte på posten som eforusämbetets representant. Prosten Modigh, som varit inspektor sedan 1866, avled i augusti 1877. I hans ställe utsåg eforus för ovanlighetens skull inte en prästman utan i stället hovrättsrådet, sedermera presidenten i Göta hovrätt H G von Gegerfelt, som innehade inspektorsbefattningen till år 1883.¹⁰

LEKTORER

De lektorer, som var i tjänst vid tidpunkten för invigningen av den nya läroverksbyggnaden, var förutom rektor Montelin lektorerna Ahlander, Velin, Unger, Zetterstedt och Ahlqvist. Som ovan framhållits tillhörde samtliga dessa sex läroverkets första lektorsuppsättning.¹¹ Sedan Velin utsetts till rektor, var hans lektorat obesatt och tjänsten uppehölls med vikarie.¹² Lektorerna Ahlander, Unger och Ahlqvist lämnade skolan i början av 1870-talet, varför Zetterstedt var den ende som fortfarande 1878 kvarstod på sitt lektorat.¹³

Den som först av lektorerna sökte sig bort från elementarläroverket i Jönköping var A G Ahlqvist, som 1870 fick transport till Växjö läroverk, ”syskonläroverket inom vårt stift”.¹⁴ I hans ställe utnämndes till lektor i historia, geografi och modersmålet samma år Ludvig A Eklund.¹⁵ Denne innehade sin tjänst i sex år, varefter han 1876 återvände som lektor till Norrköping, där han tidigare varit adjunkt.¹⁶

Lektorerna Ahlander och Unger vann befordran till prästerliga befattningar, båda i Karlstads stift. Den förre flyttade 1871 till Bolstads regala pastorat¹⁷, den senare två år efteråt till Kristinehamn.¹⁸ Ungers lektorat i matematik och fysik övertogs av docenten Mac Berlin fr o m läsåret 1873—74.¹⁹

Två år senare inrättades ännu ett lektorat i matematik och fysik. Dess förste innehavare blev adjunkten vid läroverket J M Krok. Samtidigt utnämndes R A H Afzelius, tidigare adjunkt i Örebro, till lektor i franska och engelska, dvs det tidigare så omstridda rektorslektoratet.²⁰

Lektor Ahlander, som innehaft lektoratet i teologi och filosofi, fick som efterträdare J U G Stenqvist. Tillsättningen av denna tjänst tilldrog sig större intresse än vanligt, då bl a lektor P Waldenström var en av de sökande.

WALDENSTRÖM SOM SÖKANDE TILL LEKTORAT

Det efter Ahlander ledigförklarade lektoratet i teologi och filosofi söktes av nio personer. Vid domkapitelssammanträde i mars 1871 kompetensförklarades sju av dessa, en docent, två lektorer, C O Möller i Halmstad och P Waldenström i Umeå, samt fyra adjunkter, bl a J U G Stenqvist i Nyköping. Vid samma sammanträde bestämdes också om avläggande av prov före september månads utgång.²¹ Lektor Waldenström anhöll om befrielse från prov, vilken anhållan domkapitlet biföll

*P Waldenström som sökande till
lektoratet i Jönköping 1871.*

av flera skäl, bl a hans tjänstgöring som lektor i Umeå sedan 1865 och hans uppehållande av en tjänst i filosofi under en termin i Växjö.²²

Om orsakerna till att Waldenström sökte transport till Jönköping berättade han i brev till sin vän, biskop A F Beckman i Härnösand: "Jag har verkligen sökt Jönköping, lämnande utgången åt Gud. Bevelsgrunderna till min ansökan äro dels min fortfarande önskan att komma litet längre söderut, dels min synnerliga kärlek till Jönköping, dels önskligheten att icke behöva nära 14 dagar för att växla ett par brev med Pietistens expedition, vilket ibland förorsakar allehanda svårigheter", vartill dessutom kom flera personliga skäl.²³

När Waldenström skrev om sin "synnerliga kärlek till Jönköping", var det med all säkerhet vänskapen med den i Jönköping bosatte förgrundsmannen inom den nyevangeliska väckelsen, härads hövding T H Odencrants på Torpa, som han först och främst hade i tankarna. De båda hade i drygt tio års tid varit synnerligen goda vänner. Waldenström

hade besökt Odencrants' hem 1862 och då predikat i staden.²⁴ Odencrants hade också föreslagit Waldenström till olika poster i den nyevangeliska väckelsens tjänst, bl a övertagandet av tidningen Pietisten efter C O Rosenius' död.²⁵ Tillsammans hade de vidare agerat i olika frågor vid det första kyrkomötet 1868.²⁶

Lektor Waldenström ansåg sig alltså ha skäl att söka Jönköping. I det förut citerade brevet till Beckman skrev han vidare: "Jag vill ingalunda neka till att min önskan att flytta till Jönköping kan vara ett oförstånd av mig, men därför har jag ock lämnat allt åt min Herre Gud, av vilken utgången beror. Och Han förstår väl, vad som gagnar. Farorna bliva ej mindre där än här. Där har jag många vänner och många fiender, här likaså, mitt eget hjärta lär väl ock komma att följa med, och djävulen tör nog veta att finna mig där. Men mäktigare än alla dessa är dock Gud och min Herre Jesus, åt vilken jag lämnat mig för tid och evighet. Hans trofasthet och sanning är min borgen."²⁷

Sedan de sökande haft tillfälle att avlägga vederbörliga prov, bl a adjunkt Stenqvist, vars prov bedömdes med höga betyg, varav ett Laudatur, dvs Berömlig²⁸, sammanträdde konsistoriet den 18 oktober 1871 för att behandla det aktuella utnämningssärendet och alltså tillsätta lektorsbefattningen i teologi och filosofi vid Jönköpings högre elementarläroverk.

Därvid framkom, att av de ursprungligen sju kompetensförklarade endast tre fullföljt sina ansökningar, nämligen lektorerna Möller och Waldenström samt adjunkten Stenqvist.

Av genomgången av de sökandes meriter i ämnet teologi framgick, att samtliga tre erhållit betyget Cum laude approbatur, dvs Med beröm godkänd, vid respektive disputationssprov, dock med tillägget insigniori, dvs Med utmärkt beröm godkänd, för Stenqvist. Vad gäller undervisningsproven hade Stenqvist erhållit Laudatur, Möller Cum laude approbatur och Waldenström Cum laude approbatur (övervägande). Till detta kom, att Waldenström och Stenqvist båda avlagt väl vitsordad dimissionsexamen, dvs teologisk avgångsexamen. Waldenström hade dessutom genomgått prästexamen.

Beträffande det andra ämnet i tjänsten, nämligen filosofi, hade samtliga tre i filosofie kandidatexamen fått betyget Cum laude approbatur i såväl teoretisk som praktisk filosofi, Möller och Waldenström dock med tillägget insigniori i det senare ämnet. Möller och Stenqvist hade betyget Cum laude approbatur i disputationss- eller undervisningsprov,

den senare med tillägget insigniori i disputationsprovet. Waldenström däremot hade varken disputations- eller undervisningsprov i ämnet "och står han sålunda därutinnan efter sina medsökande".

Efter denna genomgång anförde eforus, att då "adjunkten Stenqvist särskilt med hänsyn till de undervisningsämnen, som till den sökta sysslan höra, icke blott äger vitsord om lika grundlig insikt som hans medsökande, utan ock framför dem har företräde, framför den ene mera i det ena ämnet och framför den andre i det andra, och då adjunkten Stenqvist därjämte har lika förmånliga tjänstgöringsbetyg över skicklighet och nit att undervisa som hans medsökande, så finner jag mig därav föranlåten att för min del utnämna och förordna honom", i vilket beslut övriga ledamöter enhälligt instämde.²⁹

Mot detta beslut anförde Waldenström besvär efter viss tvekan. I brev till biskop Beckman bad han om råd: "Utsikterna att vinna äro i mina och mina kamraters ögon ganska goda. Ja, utnämningen kan icke annat än förvåna mig. Emellertid vad är att göra? Jag har varit och är ännu i mycken oro uti denna fråga. Kan biskopen giva mig ett gott råd? Att komma till en plats, där man ej vill hava mig, är svårt, att klaga sig fram kan vara emot Guds vilja, att lämna saken åter kan på anförda grunder icke ske utan slitning. . . . Låt mig om möjligt genast veta, vad biskopen härvidlag tänker!"³⁰

I sina besvär till Kungl Maj:t påpekade Waldenström möjligheten av olika tillvägagångssätt, vad gäller meddelande av ämne vid undervisningsproven, dagen före eller samma dag, vid domkapitlen i Växjö respektive Härnösand. Domkapitlet i Växjö förnekade, att det tillgått anorlunda där än i Härnösand.³¹ Waldenström vände sig i ärendet också direkt till vederbörande statsråd, ecklesiastikminister Gunnar Wennerberg.³² Likaså fördes Waldenströms talan inför statsrådet av privatpersoner, bl a T H Odencrants.³³ Waldenströms besvär lämnades emellertid utan åtgärd av Kungl Maj:t, varför utnämningen av J U G Stenqvist till lektor i teologi och filosofi stod fast.³⁴

Lektor Waldenströms reaktion på beslutet om utebliven transport till Jönköping kom till uttryck i ett brev till biskop Beckman: "Biskopen vet nu, huru det gått med min ansökan till Jönköping. Därav fick jag intet, och däröver är jag icke alls ledsen. Jag har emellertid vunnit, vad som för mig var huvudsak, näml. att få veta visst vad Gud hade för tankar i det ärendet. Nu kan jag vara lugn, och är det även."³⁵

Waldenströms misslyckade försök att få lektorat i Jönköping har i en

del framställningar bedömts, som om domkapitlet lagt hinder i vägen och att Waldenström "blivit orättvist behandlad".³⁶ Av bevarade akter att döma var så inte fallet. Waldenströms meriter var helt enkelt underlägsna en av de medsökandes, nämligen J U G Stenqvist, som alltså utnämndes till tjänsten och tillträdde den våren 1872.³⁷

ADJUNKTER OCH ÖVNINGSLÄRARE

Våren 1867, dvs vid invigningen av den nya läroverksbyggnaden, hade Jönköpings högre elementarläroverk elva adjunktstjänster, samtliga besatta med ordinarie innehavare, nämligen de tidigare nämnda Hallenberg, Blomqvist, Lagerqvist, Johnsson, Rignell, Nilenius, Bursell, Nyqvist, Almqvist, Bergelmer och Haglund.³⁸ I början av följande termin blev ytterligare två adjunkter tilldelade läroverket. På dessa tjänster tillträdde Gunnar Säve i matematik, fysik och modersmålet samt C O von Porath i engelska, tyska och modersmålet.³⁹ Antalet inrättade adjunkter var sedan tretton under hela den aktuella perioden, 1867—78.

Av dessa tretton innehade inte mindre än åtta sina tjänster under hela perioden: Hallenberg, Johnsson, som också var bibliotekarie, Rignell, Nyqvist, vilka båda ofta tjänstgjorde som lektorsvikarier, Almqvist, som tidtals uppehöll rektoratet för Gränna pedagogi, Bergelmer, Säve och von Porath.⁴⁰ Av de övriga var det endast två som flyttade och tillträdde tjänster på andra platser, C A Blomqvist som rektor till Göteborg 1868⁴¹ och G Haglund som lektor till Växjö 1871.⁴² Adjunkt Lagerqvist beviljades avsked med pension på grund av hälsoskäl samma år.⁴³ J N Nilenius avled 1876⁴⁴ och B S Bursell vårterminen 1878.⁴⁵

I de senares ställe utnämndes nya ordinarie tjänsteinnehavare. Efter Blomqvist kom P J Oseen som adjunkt i latin, grekiska och modersmålet 1869.⁴⁶ J M Krok och O P Wigert tillträdde 1872 Haglunds respektive Lagerqvists tjänster i matematik, fysik och modersmålet samt franska, tyska och engelska.⁴⁷ Läsåret 1876—77 fick läroverket tre nya ordinarie tjänsteinnehavare, dels efter Krok, som blivit lektor vid skolan, dels i stället för den avlidne Nilenius, dels efter Wigert. Dessa tre var A E Widholm i franska, engelska och tyska, Joseph Nilsson i kristendom, modersmålet och latin samt G H Peterson i historia, geografi, modersmålet och tyska.⁴⁸ De tre övningslärarna Heintze, Edborg och Uddén kvarstod på sina tjänster.

Vid sidan av dessa ordinarie lärare fanns vid skolan varje år ett antal extra lärare samt vikarier vid tjänstledighet av olika slag. Sålunda

Lärarna vid Jönköpings högre elementarläroverk 1868. Övre raden, från vänster till höger: G Säve, M Bergelmer, J Nyqvist, J N Nilenius, Ad Johnsson, Hj Hallenberg, H Rignell, B S Bursell, G Haglund, C von Porath. Innanför ramen, uppifrån, från vänster till höger: P Velin, J A Ahlander, C J W Montelin, J Unger, A Ahlqvist, J E Zetterstedt, C F Hedblad, O A Petterson, W Sandberg, C A Melander, Axel Hahn, O A Johansson, E Fredin, A Eliasson, C Edborg, W Heintze och Th Uddén.

Rektorer, lektorer, adjunkter och övningslärare vid elementarläroverket 1859—78

	1859—	1860—	1865—	1870—	1875—	1878—
C J W Montelin, rektor, lektor		X	XXXXX	XXXXX	XXX	
P Velin, lektor, rektor		X	XXXXX	XXXXX	XXXXX	XXX
K W Almqvist, adjunkt		X	XXX			
Hj Hallenberg, adjunkt		X	XXXXX	XXXXX	XXXXX	XXX
A E Andersson, adjunkt		X				
C Blomqvist, adjunkt		X	XXXXX	XXXXX		
J Lagerqvist, adjunkt		X	XXXXX	XXXXX	X	
J A Ahlander, lektor			XXXXX	XXXXX	X	
A Johnsson, adjunkt			XXXXX	XXXXX	XXXXX	XXX
G W Heintze, sång- och musiklärare			XXXXX	XXXXX	XXXXX	XXX
J B Unger, lektor			XXXX	XXXXX	XXX	
H Rignell, adjunkt			XXXX	XXXXX	XXXXX	XXX
J N Nilenius, adjunkt			XXX	XXXXX	XXXXX	X
J E Zetterstedt, lektor			XX	XXXXX	XXXXX	XXX
B S Bursell, adjunkt			XX	XXXXX	XXXXX	XXX
A G Ahlqvist, lektor			X	XXXXX	X	
J I Nyqvist, adjunkt			X	XXXXX	XXXXX	XXX
A M Bergelmer, adjunkt			X	XXXXX	XXXXX	XXX
J G Almqvist, adjunkt			X	XXXXX	XXXXX	XXX
C Edborg, gymnastiklärare			X	XXXXX	XXXXX	XXX
Th Uddén, teckningslärare			X	XXXXX	XXXXX	XXX
G Haglund, adjunkt			XXXXX	X		
G Säve, adjunkt			XXX	XXXXX	XXX	
C O von Porath, adjunkt			XXX	XXXXX	XXX	
P J Oseen, adjunkt			X	XXXXX	XXX	
L A Eklund, lektor				XXXX	X	
J M Krok, adjunkt, lektor				XXXX	XXX	
O P Wigert, adjunkt				XXXX	X	
J U G Stenqvist, lektor				XXX	XXX	
Mac Berlin, lektor				XX	XXX	
R A H Afzelius, lektor					XXX	
A E Widholm, adjunkt					XX	
J Nilsson, adjunkt					XX	
G H Peterson, adjunkt					XX	

tjänstgjorde under hela perioden telegrafassistenten A Hahn som extra lärare i olika ämnen och förklarades därför så småningom berättigad att söka ordinarie adjunktstjänst.⁴⁹ Den rådande lärarbristen hävdades vissa år genom ideella insatser. Sålunda tjänstgjorde studenten Axel Wide-

bergh som extra lärare ”utan någon ersättning, blott för att gälda den tacksamhetsskuld, vari han förmenade sig stå till läroverket”. Ett ”ytterst ringa arvode” utbetalades till honom genom sammanskott av ”några få enskilda personer”.⁵⁰

LÄRARKARAKTERISTIKER

Om 1870-talets lärare vid elementarläroverket i Jönköping säges av Barthold Carlsson i hans *Minnen från Jönköpings läroverk*, ”att de i sin gärning skilde sig avsevärt från nutida pedagoger, men de hade ock ett annat mål än dessa sig av höga vederbörande förelagt. De hade att följa ett lär- och pluggsystem med föga sikte på karaktärsbildande eller egentlig uppfostran.” Många av dessa skolfuxar ”hade sina mer eller mindre framträdande egenheter, en del löjliga, andra sympatiska, någon kunde väl t.o.m. kallas original”.⁵¹

Högst originell var sålunda adjunkt Bergelmer i ”sitt skojiga sätt att exekvera bestraffning på eleverna för lindriga förseelser. Brottslingen kallades fram och ställdes vid hans sida på trappsteget till katedern, lektionen fortsatte, men ett tu tre small en lätt örfil på brottslingens kind, och sedan återgick man till ordningen, och eleven till sin plats.”⁵²

Ytterligare ett tiotal av 1870-talets läraruppsättning omnämns i dessa minnen, bl a den äldste tjänstgörande läraren, adjunkt Hallenberg. Han ”var trevlig, skämt- och pratsam, från lärjungesynpunkt ofarlig under latin- och modersmålstimmarna. Men bevara oss väl, så han for fram under kristendomslektionerna. Då var han för oss den hemskaste buse, röt och slog i katedern. Att ord för ord återge inte bara den vanliga stor-katekesens svar med tillhörande bibelspråk utan ock delar av Schartaus var ett ofrånkomligt krav, så ock att inte stappla på målet, då det gällde Norbecks för oss obegripliga dogmatik. Under de timmarna darrade vi av skräck för den lille magre mannen, vanligen kallad Putte.”

Förutom av rektor Velin undervisades lärjungarna i latin av bl a adjunkterna Rignell, ”i vilkens ansikte aldrig syntes dragningen av ett leende”, och Oseen, i vardagslag kallad Petter Johan. Doktor Oseen hade goda kunskaper och god vilja att dela med sig av sitt kunnande men ”saknade helt förmåga att hålla ordning i klassen”. Hans lektioner ”upptogs mest av prat, ideligt frågande i all dagliga ämnen och rent ohöljt skoj”.

Lärarna i levande språk behärskade i allmänhet dessa mera teoretiskt än praktiskt. ”Lektor Afzelius mycket fin och putsad, men bekväm och

Suddens, dvs teckningslärare Th Uddén, kludderier — överst lektor L A Eklund, nederst självporträtt.

ointresserad. Under hela det sista läsåret fick vi tillbaka endast två rätta franska scripta." Kunnigast bland språklärarna var adjunkt Widholm, som "gav ut en fransk grammatik och behärskade talspråket fullkomligt, men han ville vara kvick och originell i klassen och var fruktad och illa omtyckt".

Modersmålsundervisningen bestod mest "i kriorättande, som merendels utfördes av historikerna och naturvetarna". Ett undantag var G H Peterson, Biffen vanligen kallad, som undervisade om litteratur också. Hans huvudämne var annars historia, där han emellertid inte bara hade "krav på noggrannhet i småsaker" utan också gav eleverna "begrepp om det historiska sammanhanget i tidsperioderna". Lika stora fordringar på sina elever hade kollegan Nyqvist: "överbetyg i historia gavs, som jag tror, aldrig utan tentamen".

I matematik undervisade bl a lektorerna Krok och Berlin, som var "varandras fullkomliga motsats". Den förre "satt mitt ibland sina disciplar på den från katedern nedflyttade stolen, gemytligt på oförfalskad småländska, pratande än om matematik, än om ditt och datt utan otillbörligt skoj från åhörarnas sida. Han var en god lärare och rent av älskad av sina elever." Den senare däremot "den mörke sydländskt vackre Mac Berlin satt ordknapp i katedern, blixtrande med ögonen och muttrade på sitt skånska idiom anmärkningar över stackaren vid tavlan, 'fjanteböx' eller andra liknande tillmälen — aldrig ett leende eller uppmuntrande ord".

Mest dugande bland matematiklärarna var Gunnar Säve, "vilken var mannen, som på ett år i övre sjätte klassen lärde oss så mycket matematik, att studentexamen kunde klaras på minnet därav". Han var emellertid ofta arg, "arg, så att han ibland knappt kunde stamma fram, vad han ville ha sagt". En annan av dem som undervisade i matematik var Adolf Johnsson, "en fin, lågmäld man". Om honom sades, att "han hade nog ingen enda ovän bland kamrater och lärjungar".⁵³

4 LÄRJUNGARNA SKOLLIVET

Jönköpings folkmängd ökade under hela 1800-talet, under den förra hälften dock inte i den snabba takt man kunde väntat sig, beroende på bl a stor dödlighet genom farsoter. Vid 1820-talets början var folkmängden ca 3500, tjugo år senare endast drygt 1000-talet högre. Under de följande två decennierna skedde däremot en kraftig ökning med närmare 3000 personer.¹

Under 1860- och 1870-talen fördubblades Jönköpings folkmängd. Särskilt kraftig var ökningen under första hälften av 1860-talet. Från ca 8000 personer 1860 steg folkmängden till mer än 10000 fem år senare.² Detta påverkade naturligt nog i allra högsta grad skolans situation, vilket framgick av den tidigare redovisade ökningen vad gäller elevantalet fram till 1860-talets mitt.³ Detsamma gällde också de följande åren. År 1870 var folkmängden drygt 11000 personer, fem år senare ca 14000 och vid 1870-talets slut närmare 17000. Denna period har därför karakteriserats som "den stora inflyttningperioden".⁴

ANTAL OCH ÅLDER

Som framgick av det föregående var antalet elever drygt 400 vid inflyttningen i den nya läroverksbyggnaden.⁵ Redan under det följande läsåret skedde en femtonprocentig ökning till 485 i det för 500 elever planerade skolhuset.⁶ Därmed hade elevantalet fördubblats på mindre än tio år.

Under den följande tioårsperioden höll sig antalet lärjungar tämligen

konstant:	vt 1868	485	1872	495	1876	487
	1869	491	1873	477	1877	481
	1870	477	1874	492	1878	520
	1871	489	1875	508		

Åldersspridningen bland eleverna var mycket stor, i synnerhet under periodens första år. De yngsta var då nio år, medan de äldsta var i trettioårsåldern, dvs en åldersskillnad på mer än tjugo år. Genomsnittsåldern, som under den föregående perioden varit mellan 14 och 15 år, var ett år högre under större delen av det här aktuella decenniet:

1868—69	15.4
1870—71	15.8
1872—73	16.0
1874—75	15.6
1876—77	14.6

Skolparken nyss planterad — foto från 1870.

Trots den stora ålderskillnaden mellan äldste och yngste elev var det åldersgrupperna 12—14 samt 15—17 år som dominerade. Till dessa båda ålderskategorier hörde konstant mellan 60 och 70 %. Genom indragningen av den första klassen 1869 minskade den lägsta åldersgruppens procenttal och utgjorde endast 5 % under 1870-talets förra hälft. Antalet elever i åldern tio år och yngre var då praktiskt taget lika med noll. Tioåringarna ökade dock på nytt i antal vid periodens slut. Läsåret

1876—77 var den äldste eleven endast 25 år, vilket i sin tur medförde att åldersgruppen 21 år och äldre minskade sin procentdel från ca 10 % till endast 3 %. Antalet elever i åldern 18—20 år utgjorde under hela perioden omkring 15 %.⁷

SOCIAL SAMMANSÄTTNING

Elvernas sociala sammansättning var under den här aktuella perioden i stort sett oförändrad jämfört med förhållandena vid mitten av 1860-talet.⁸ Den tidigare konstaterade övervikten för grupperna ståndspersoner respektive borgare och näringsidkare kvarstod och de utgjorde en dryg tredjedel. Var femte inskriven lärjunge kom från bondehem. Övriga grupper hade liksom tidigare en representation på ungefär 10 %, dvs adelsmän, militärer, präster, civila ämbetsmän samt övriga.⁹

I årsredogörelsen för 1876—77 saknas uppgifter om den sociala sammansättningen bland de inskrivna eleverna. I stället finns där en sammanställning beträffande deras hemorter. Av denna framgår, att 352 lärjungar var hemmahörande i Jönköpings län, varav 215 i staden. Inte mindre än 75 lärjungar kom från Skaraborgs, 20 från Älvsborgs och 13 från Östergötlands län.¹⁰

STUDENTEXAMEN

Under de fyra första åren efter det att studentexamen överflyttats från universiteten till läroverken, 1864—67, hade i Jönköping tjugosex ynglingar förklarats som mogna studenter.¹¹ Under den följande tioårsperioden steg detta antal högst väsentligt.

Perioden 1868—78 avlade inte mindre än 267 abiturienter studentexamen vid högre elementarläroverket i Jönköping, dvs i medeltal närmare tjugofem per år:

vt 1868	20	1872	32	1876	28	
	1869	17	1873	28	1877	26
	1870	17	1874	24	1878	26
	1871	17	1875	32		

Av dessa var det stora flertalet latinare, Endast tjugutvå, dvs mindre än tio procent, var realister.¹²

Mer än var fjärde av dessa jönköpingsstudenter, 76 stycken, blev så småningom präster i svenska kyrkan. Ett trettiofemtal valde lärarbannan, ungefär var tionde student läste juridik och lika många utbildade sig till militärer. Ett femtontal blev läkare och lika många var verksam-

*Vallområdet
och det ny-
uppförda
cellfängelset
— foto från
1860-talet.*

ma inom näringslivet. Ett drygt tjugotal var anställda inom tull-, post- eller telegrafverken, medan ett tiotal ägnade sig åt jordbruk.¹³

SKOLDISCIPLINEN

Vårens examensdagar var präglade av feststämning. Vid terminsstarten i slutet av augusti däremot ”möttes vi inte av några välkomnande ord, men väl, efter uppropet, av skollagens alla paragrafer om lärjungens ordnings- och lydnadsplikt samt kollegiets och lärarnas bestraffningsrätt”¹⁴, skriver Barthold Carlson i sina minnen.

De allra flesta av skolans lärjungar behövde troligen inte ens upplysas om gällande bestämmelser, i varje fall var de grövre förseelserna få till antalet. Några enstaka gånger varnades enskilda elever efter att ha uppträtt berusade på allmän plats.¹⁵ Var varningen särskilt allvarlig, kunde den utdelas inför kollegiet, varefter den mest berusade vid tillfället i fråga sattes på skamplats i klassrummet.¹⁶

Vid andra tillfällen kunde förseelsen vara ”slagsmål med gatpojkar på öppen gata”, vilket medförde nedflyttning i klassen och sänkt sedebetyg.¹⁷ Samma år, 1872, ertappades en elev med att ha sålt egna och andras böcker till en privatlärare. Lärjungen blev relegerad från läroverket, vilket kungjordes offentligt i aulan.¹⁸ En annan förseelse, som emellertid enbart renderade varning, var sidvörndnad och trots mot lärare.¹⁹

I övrigt gjorde sig eleverna skyldiga till rackartyg på pojkars sätt.

*Vallområdet
och det ny-
uppförda
läroverks-
huset — foto
från 1860-
talet.*

”Mot gatutrafikanterna gick vi från våra fönster till anfall med vattenspruta, slunga (klynna) och blåsrör. Det gamla putset med den borttappade börsen, fäst vid ett i vår hand vilande snöre, var oss inte obekant.” Dessa rackartyg medförde emellertid ingen annan bestraffning än en utskällning i kärnfulla ordalag.²⁰

SKOLFÖRENINGARNA

Till skollivet hörde inte bara undervisningen i lärorummen utan också verksamheten under rasterna. Läroverkets elever hade då tillgång till ”det mest idealiska lekfält, det s.k. Vallområdet, med rester av bastioner, valvgångar och löpgravar, där det befästa Jönköpings slott legat”, dvs den plats, där senare residenset, läroverket och gymnastikhuset uppfördes. ”Fullkomligt oplanerat, som området var, rena vildmarken, kunde vi inte önska oss en mera lockande plats för våra friluftss lekar. Visst for kläderna illa, och visst hände det någon gång, att en bit fästningsvalv rasade ner på oss, men merendels gick vi dock oskadda, om än smutsiga, ur krigs- och rymmarlekarna.”²¹

På fritiden efter skoldagen sysselsatte sig eleverna med exempelvis flanerande i den s k Skjutsarhagen, sedermera Stadsparken, besök på teater- och cirkusföreställningar, konserter och föredrag.²² Deltagande i de av skolans elevföreningar ordnade sammankomsterna tog också stor del av fritiden i anspråk.

Det ”under 70-talet ganska livligt idkade föreningslivet” hade stor

betydelse för läroverkets elever. ”Under äldre kamraters ordförandeskap bibringades oss vid sammanträdena mod att uppträda, övning i att ge uttryck åt våra tankar, någon förhandlingsvana, kanske t.o.m. litet ansvarskänsla, egenskaper och färdigheter, som knappt uppammades vid det dagliga arbetet i klassen.”²³

De skolföreningar, som var verksamma, gällde bl a ”enskilda övningar i botanik, matematik och modersmålets behandling i tal och skrift”.²⁴ Av dessa upplöstes under perioden den matematiska föreningen.²⁵ I stället tillkom föreningar för sång och teckning samt kristendomskunskap.²⁶

Mest betydelsefull och talrikast besökt av skolans föreningar synes M.V., Modersmålsvännen, ha varit. ”Där deklamerades, hölls tal och diskuterades självvalda eller tilldelade ämnen; alla borde vara närande, ingen enbart tärande inom sällskapet.”²⁷ Närmast i betydelse ansågs Botaniska föreningen vara. ”Där demonstrerades herbarier, examinerades och byttes växter.”²⁸

Av stor vikt var också Kristendomsföreningen, grundad den 12 oktober 1869, som egentligen inte var en ämnesförening som de övriga. Föreningen, vars initiativtagare var Nils Sandblad, var en frukt av den i staden och bygden dominerande nyevangeliska väckelsen. Den anslöt sig därför redan 1870 såsom biträdesförening till Jönköpings missionsförening.²⁹

Föreningens medlemmar, som från början var åtta och så småningom uppgick till ett tjugotal, ”samlades varje söndagsafton i en lektionssal i läroverkshuset. Ordningen vid sammankomsterna var denna: Först sjöngs en sång, vanligen en Ahnfelts, så höll någon av medlemmarna en bibelbetraktelse, därpå refererade en annan ett stycke ur Hagerups martyrhistoria, sedan berättade en annan en uppbygglig berättelse, slutligen förekom bibelsamtal och bön.”

Med tiden ansågs inte ”de söndagliga, stadgeenliga sammankomsterna på någon läroverkets sal” nog att ”fylla behovet av andlig uppbyggelse”. Därför samlades man ”i mindre grupper jämväl på en och annan vardagseftermiddag i hemmen i samma syfte”. Utom ur bibeln och psalmboken hämtade föreningens medlemmar ”sin andliga näring ur Rosenii skrifter, ur Pietisten och Samtalen och andra religiösa tidningar, ur Ahnfelts och Sankeys sånger”.³⁰

5 LÄROVERKSLOKALEN

Den nya läroverksbyggnaden var som tidigare nämnts planerad för 500 elever. Detta gjorde att lokalerna visserligen var fullbelagda men att problemen under det närmast följande decenniet dock kunde bemästras.¹

Avsnitten i årsredogörelserna beträffande läroverkslokalen är därför relativt kortfattade. I stort sett allmän tillfredsställelse kom till uttryck, med ett undantag, nämligen gymnastiklokalen, ”den enda misslyckade delen av den i övrigt utmärkta elementarläroverksbyggnaden”.² Dess ”för knappt tilltagna utrymme vållar varjehanda olägenheter med allt för många avdelningar och med för kort bana för salongsskjutning m.m.”³

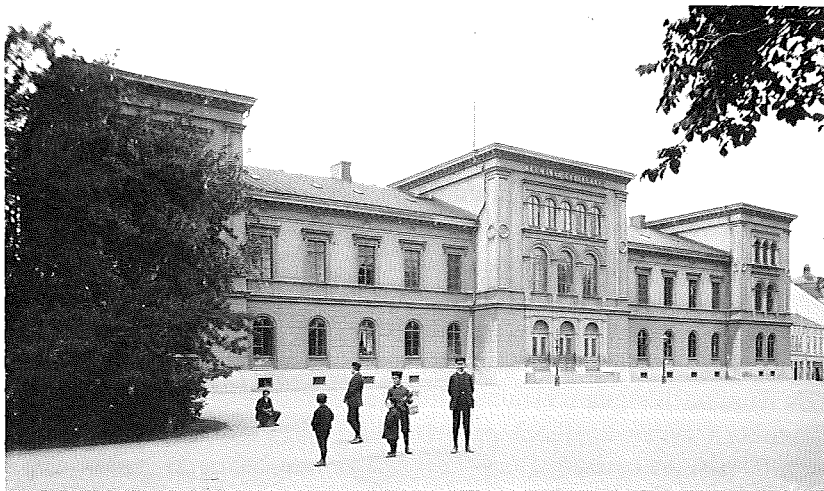
Vid en inspektion av ”inspektören över rikets gymnastikinrättningar” läsåret 1872—73 gjordes ”allvarsamma anmärkningar mot gymnastiklokalens beskaffenhet, den senare därvid framställande såsom normala dimensioner på dylik lokal för ett talrikt besökt läroverk 100 alnar i längd, 50 alnar i bredd och 25 i höjd”. Förberedelser för byggande av ett nytt gymnastikhus gjordes därför men avbröts på grund av oklarhet om läroverkets framtida elevantal.⁴

Innan ny gymnastiklokal kunde uppföras, måste också tomtrågan ordnas. Önskemål framfördes om ”en tomt så nära som möjligt intill själva skolhuset, enär lärjungarna flera gånger varje dag komma att gå omedelbart ifrån den ena av dessa lokaler till den andra, varvid olägenheter av flera slag skulle uppstå, om denna promenad bleve längre än nödigt vore”.⁵

Genom tomtbyte mellan staden och kronan skedde omreglering av det s k Vallområdet och plats anvisades för ett fristående gymnastikhus i dess södra del.⁶ Ritningar med kostnadsförslag gjordes upp, och medel anvisades under de närmaste åren.⁷

Det skulle dock dröja till hösten 1881, innan den nya gymnastikbyggnaden var klar. Den innehöll förutom gymnastiksal och andra mindre rum för gymnastikundervisningens behov också fem klassrum.⁸ Därmed löstes de mot slutet av 1870-talet accelerande lokalproblemen för läroverket.

Läroverkshuset genomgick inga större förändringar under tioårsperioden fram till 1878. Ommålning skedde av ”åtskilliga fotpanel, fön-

Läroverkshuset.

terplattor och pulpeter, varjämte några mindre brister avhjälpes å tak och väggar”⁹, men i övrigt synes underhållsarbetena ha inskränkt sig till ett minimum. På grund av den tilltagande lokalbristen gjordes dock vissa mindre omDispositioner.¹⁰

Den läroverksbyggnad, som invigdes 1867 och då ansågs vara tillräcklig i sekler, kom att fylla sin funktion som skolhus i knappt femtio år. År 1913 togs ett nytt läroverkshus i bruk endast ett par stenkast söderut i omedelbar anslutning till den ovan omtalade gymnastikbyggnaden.¹¹

Under denna period skedde stora förändringar inom skolväsendet. De högre elementarläroverken, bl a skolan i Jönköping, vars utveckling som elementarläroverk 1821—78 tecknats i det föregående, ombildades genom 1878 års skolordning till högre allmänna läroverk.¹²

En ännu större nydaning av läroverken skedde ett drygt kvartsekel senare genom 1905 års skolordning. Därvid uppdelades de högre allmänna läroverken, bl a i Jönköping, i skolformerna sexårig realskola och fyraårigt gymnasium avslutade med realskole- respektive studentexamen.¹³ Denna genomgripande reform hade just slagit igenom i hela sin vidd, när högre allmänna läroverket i Jönköping alltså stod i begrepp att lämna 1867 års läroverkshus för att flytta in i den nuvarande skolbyggnaden.

Bilagor

COLLEGIUM SCHOLASTICUM 1825

Protocoll, hållit vid Collegium Scholasticum i Jönköping den 3 Junii 1825.

Närvarande voro Biskopen, Ledamoten af Kongl Nordstjerne Orden, En af de XVIII i Svenska Akademien Herr Doctor Esaias Tegnér, Inspector Scholae Prosten Herr Magister S.J. Wibohm, Rector Scholae Magister C.E. Eneroth, och samtliga Lärare vid Jönköpings Högre Lärdoms- och ApologistSkolor. Dessutom hedrades sammanträdet af Länets Höfdings, General-majoren, Riddaren och Commendeuren Herr Baron Lars Hjertes närvaro, äfvensom Borgmästaren Herr J. Asker, Directeurerna för den i Staden inrättade Wexelundervisnings-Schola med flere af Stadens Invånare sig inställt.

§ 1.

Hans Högvördighet Herr Doctorn och Biskopen, som nu för första gången, efter antagandet af styrelsen öfver Stiftet, varit i tillfälle taga en närmare kännedom af Jönköpings Scholas tillstånd, hade sammankallat detta Collegium, för att inhämta Herrar Schol-Lärares yttranden i åtskilliga Scholan rörande ärender; Och hade Hans Högvördighet här till hämtat särskild anledning af Revisionens öfver Elementar-Läroverken från trycket utgifne underdåniga Berättelse.

§ 2.

Toll öfverläggning förekom först frågan, huruvida någon ändring uti de vid Scholan antagne Läroböcker vore af behofvet påkallad. Härvid anmältes 1:o att den i RectorsClassen antagna Lärobok i Theologien, Mori Epitome Theologiae Christianae, hvarken kunde af de där studerande ynglingar riktigt fattas, icke heller under den tid de i Classen vanligen

tillbringa fullständigt genomgås; hvadan Herrar Lärare hemstälde, om icke en annan lämpligare och enklare, helst Svensk, Lärobok finge i stället antagas, och föreslogo härtill Alnanders Salighets-Lära.

Herr Doctorn och Biskopen förklarade sig med så mycket större skäl kunna bifalla denna hemställan, som Theologiens vetenskapliga studium icke finnes i Schol-Ordningen för Lärdoms-Scholorne föreskrifvit, och i öfrigt egentligen bör uppskjutas till en mognare ålder, då ett större förråd af kunskaper hunnit förvärfvas. 2:o att man i allmänhet saknar fullt tjenliga läroböcker, och i synnerhet i Latinska och Grekiska språkens Grammatik, emedan Sjögrens Latinska och Dahls Grekiska Grammatica äro både för vidlyftiga och den förra till flere delar utan någon systematisk ordning uppställd, hvarigenom både Lärarens besvär ökas och Lärjungens framsteg tillbakahålles. Till afhjelpande af denna brist yttrade Herr Doctorn och Biskopen sig benägen att hos Kongl. UppfostringsCommitéen anhålla, det en särskild Comitée måtte tillsättas med uppdrag att för Rikets Elementar-Läroverk utarbete ändamålsenliga Läroböcker.

§ 3.

Herr Doctorn och Biskopen begärde derefter Herrar Lärares utlåtande, huruvida den Första Classen i Lärdoms-Scholan och den nedersta uti Apologist-Scholan skulle, på sätt Revisionen föreslagit, med fördel kunna förenas till en för båda Scholorna gemensam förberedande Class, hvarest icke gåfves undervisning i något annat språk än modersmålet, dock så att denna undervisning blefve en grundläggning för all annan språkkunskap.

Herrar Lärare ansågo sig för närvarande icke kunna riktigt bedömma detta förslag, men förmodade att undervisningen i Latinska språket icke utan skada kan borttagas i Lärdoms-Scholans första Class. De åtog sig emellertid att genom privatim med sina disciplar anställda försök utröna, med hvad större fördel Svenska språkets Grammatik kan användas såsom förberedande medel för undervisningen i andra språk.

§ 4.

I sammanhang med hvad i föregående § blifvit afhandladt, hemstälde Directionen för Stadens Wexelundervisnings-Schola till Herr Doctorns och Biskopens pröfning ett förslag, i hvilket Herrar Schollärare instämde, att nemligen nämnde Wexelundervisnings-Schola, med bibehållande

af sitt närvarande ändamål, måtte organiseras på ett sådant sätt, att den äfven kunde tjena till en förberedande Class för Lärdoms- och Apologist-Scholorne, och att den således måtte förses med en fullt skicklig Lärare, som erhöle lönanlag af staten och rättighet att beräkna presterliga tjenstår.

Herr Doctorn och Biskopen lofvade att taga detta förslag i närmare öfvervägande och framdeles deröfver meddela sitt utlåtande.

§ 5.

Uppå af Herr Doctorn och Biskopen vidare gjorde förfrågningar upplystes 1:o att ungdomen samlas till börens förrättande på slaget klockan 7 om morgonen, och att någon tidigare samling icke utan svårighet kan åstadkommas. 2:o att några repetitioner icke i början af Hötsterminerne anställas i anseende dertill, att läraren i en Högre Class då emottager de då vid föregående Vårtermins slut uppflyttade, hvilka icke genomgått de Läroämnen, som i den Högre Classen föredragas; men att, detta oaktadt, ynglingarna i allmänhet icke försumma att under ferierna öka sine kunskaper eller åtminstone att bibehålla hvad de under terminerne läst, och att således icke skäl finnes att uppskjuta flyttningarne från Vårterminens slut till Hötsterminens början. 3:o att någon ändring med de uti Scholordningen bestämde Påskferier icke önskas och 4:o att ordentligt Inventarium är upprättadt öfver alla Scholans tillhörigheter.

§ 6.

Som Stilöfningar hittills nästan alltid blifvit af ungdomen utarbetade i Scholan, behagade Herr Doctorn och Biskopen förordna, att desse stilöfningar, till vinnande af mera tid för andra Läroämnen, böra stundom förläggas till utarbetande mellan lärotimmarne.

§ 7.

Scholaehuset, af ålder förfallit, motsvarar icke på något sätt det utvidgade skick, som härvarande läroverk i sednare tider erhållit. Rummen äro till större delen tränga och obequämliga. Flere Classer sakna nödigt utrymme, och Lärarens boningsrum kunna knappast begagnas. En nybyggnad eller åtminstone total reparation är således högst behöflig. Herr Doctorn och Biskopen, som sistledne gårdag vid Studerande ungdomens dimission för de flere då närvarande af Stadens Invånare framställt detta behof och påkallat deras biträde, hade i dag genom den de-

putation af Stadens Lofl. Borgerskap erhållit löfte om Lofl. Borgerskaps benägenhet att medelst några år lemnade sammanskott bidra till en fond att använda, antingen till inköp af ett nytt hus, tjenligt att för Scholan apteras, eller ock till det gamla Scholhusets utvidgning och reparation. Herr Borgmästaren Asker behagade nu ytterligare, å Borgerskaps vägnar, gifva säkerhet åt detta löfte; och Herr Doctorn och Biskopen, som med särdeles nöje och tillfredsställelse erfarit Jönköpings Resp. Invånares utmärkta och frikostiga nitälskan så väl för sin kyrkas prydnad som för Barnaundervisningen, anmodade Herr Borgmästaren att för Lofl. Borgerskapet förklara Herr Biskopens synnerliga aktning och tacksamhet.

Något bestämdt beslut kunde emellertid för närvarande icke i detta ämne fattas. De blifvande tillgångarne såväl genom Lofl. Borgerskaps sammanskott som Stiftets ByggnadsCassas bidrag måste beräknas, och ordentligt kostnadsförslag uppgöras; öfver hvilket allt Herr Doctorn och Biskopen förklarade sig vilja skriftligen med Lofl. Borgerskapet rådgöra.

§ 8.

Som Bibliotheket vid f.d. Gymnasium på Wisingsö, i anseende till bristande utrymme, ännu icke kunnat hit förflyttas; så erbjöd sig Herr Borgmästaren Akser föranstalta, att något rum å Stadens Rådhus upplåtes för detta Bibliothek. Herr Doctorn och Biskopen betackade Herr Borgmästaren för denna ytterligare visade välvilja, och anmodade Herr Rector Eneroth, att låta afhämta Boksamlingen från Wisingsö, samt med biträde af Herrar Schol-Lärare densamma inventera och iordningsställa.

§ 9.

För att bereda den här studerande ungdomen tillfälle till Gymnastiska öfningar, lofvade Herr Doctorn och Biskopen, att med sitt förord på det verksammaste bidra dertill att en Lärare, med lön af staten, i sådant afseende blifver med det första anställd, hvartill Herr Doctorn och Biskopen förklarade sig hafva så mycket större anledning som den i staden inrättade enskildta Gymnastiska anstalt blifvit i sådan händelse till fritt begagnande af studerande ungdomen genom Directionen erbuden.

§ 10.

Slutligen anmälte Herr Doctorn och Biskopen sig hafva förelagt Cantor Scholae Herr Adjunkten Wadell att så ofta han icke af andra Embetsgöröromål hindras, vid Gudstjensterne anföra studerande ungdomen i Kyrkosången, eller ock dertill utse någon af de äldre och i sångkonsten mera öfvade ynglingar.

Actum ut supra

In fidem

A.G. Ahlstrand

COLLEGIUM SCHOLASTICUM 1836

Protokoll hållet vid Collegio Scholastico, under Ephori Hr Dokt. och Biskop Tegnér's ordförande, den 30 Maj 1836.

§ 1.

Rektor hemställde till Collegii pröfvning, om ej Djeknepeningarne borde annorlunda, än som hittills skett, utdelas bland ungdomen. Att hvarje yngling, utan avseende på behof eller skicklighet får andel i det bidrag, som väl egentligen är ämnadt till uppmuntran till den flitige och till hjälp för den fattige tycks vara så väl orättvist, som ändamålslost. Hvarföre skall den försumlige belönas, den bemedlade understödjas? Bättre och ändamålsenligare är det visserligen att utdela dem, såsom Premier, endast åt förtjente och behöfvande. Collegium tog framställningen i öfvervägande och beslutade, att för en del af Djeknepeningarne Böcker inköpas och utdelas, såsom Premier, åt flitige och skicklige ynglingar, utan afseende på fattigdom, och att återstoden utdelas såsom förut kontant, men endast åt fattige och skicklige ynglingar. Denna förändring med Djeknepeningarnes utdelning hädanefter tacktes Hr Dokt. och Biskopen bifalla.

§ 2.

Hr Dokt. och Biskopen, till hvilkens kunskap kommit, att en och annan Lärare icke påpassar tiden vid Lärotimmarne, hvilket utom att det är

lagstridigt vänjer Lärjungarne vid oordentlighet, som ofta följer dem lifvet igenom, och kväfver all ädel täflan i undervisningen, uppmanade allvarligt de Lärare, som känna sig skyldige till en sådan försummelse, att noggrannt iakttaga föreskriften i Kongl. Maj:ts Nåd. Skolordnung 1 sekt. kap. 10 § 1, hvaröfver Inspektor och Rektor hålla noga tillsyn och vare Ephorus ansvarige, att häri ordentligt tillgår.

§ 3.

Om Bibelläsningen vid de allmänna bönestunderna skall hafva någon nytta med sig för ungdomen, ansåg Hr Dokt. och Biskopen nödvändigt, att det förelästa Kapitlet i korthet förklaras och tillämpas. Såsom ledning för förklaringen ämnar Hr Biskopen anskaffa N. Testam. af Dinters Schulbibel för Läroverkets räkning, och förelade derefter den Lärare, som bönen förrättar, att såsom han tjenligt finner hvarje morgon göra en enkel och lättfattlig förklaring, som stycket fordrar att rätt förstås, och en deraf härledd tillämpning, som kan inplanta i hjertan sann dygd och christendom.

§ 4.

Flyttningen kommer att verkställas enligt Lärarnes förslag, och tillät Hr Biskopen, att gossar för närvarande med underhaltiga kunskaper, hvilka under ferierna kunna skaffa sig tillräckliga för högre afdelning, må flyttas med villkor, att vid nästa Hösttermens början undergå Examen, hvarpå beror, om deras flyttning består eller icke.

§ 5.

Emedan en längre erfarenhet visat, att den afdelning inom förberedande klassen, hvari undervisas i främmande lefvande språken utan att deltaga i Lektioner, i hvilka Lat. språket förekommer, varit den andra, ojemförligt större afdelningen, till betydlig skada, utan att medföra någon synnerlig nytta, då de ynglingar, som efter ett eller två års sådan förberedelse i klassen öfvergått till apol. Skolan, sällan eller aldrig haft de kunskaper, som andra ynglingar, hvilka omedelbart öfvergått från 1:sta och 2:dra afdelningen genom en el. två mån. privatundervisning under sommaren med lätthet kunnat förverfva; så föreslogs och beslöts af Hr Dokt. och Biskopen samt collegium, att denna afdelning skulle

helt och hållet försvinna inom föreberedande klassen, i synnerhet som det stora antalet inom denna klass och olikheten mellan de i Skolan nyss intagne barnen upptager äfven den mest nitiske Lärares hela verksamhet och odelade uppmärksamhet.

§ 6.

Hr Dokt. och Biskopen tillfrågade derefter Läraren i apologistklassen, huruvida han icke i anledning af det i föregående § upptagna beslut förutsåge, att alltför stor svårighet skulle blifva, att ensam besörja undervisningen i denna klass, i synnerhet som den i Jönköping upprättade militärskola, till hvilken apol.klassen lemnar en förberedande undervisning, troligen skall förorsaka en betydlig tillökning i Lärjungarnas antal. Läraren i apologistskolan, som i nio år innehaft denna befattning delade så mycket mer denna Hr Biskopens yttrade farhåga, som han redan förut funnit en enda klass alldeles otillräcklig för ändamålet, då lärjungarnas antal under flera år varit i beständigt stigande, och Jönköping såsom en sjö- och handelsstad är i synnerhet i behof af en läroanstalt der stadens barn, hvilka utgöra största antalet inom hela skolan, kunna bildas till skicklighet i sina föräldrars yrken, och icke genom en saknad af en sådan bildningsanstalt nästan tvingas in på lärdomsskolan och derifrån på embetsmannabanan utan att dertill hafva hvarken lust eller anlag. Svårigheten att inom en enda klass meddela ett större antal Lärjungar den för handeln och näringarne erforderliga bildningen ökar ännu mer derigenom, att en del Föräldrar just derföre, att andra utvägar saknas, låta sina barn genomgå stundom flera, stundom färre af Lärdoms Skolans afdelningar, för att sedan kunna draga så mycket större nytta af den korta tid, som det inskränkta utrymmet inom Apologist-Skolan tillåter dem att der med fördel tillbringa; då deremot andra genast insätta sina barn i Apologist-Skolan utan någon sådan förberedande undervisning, hvarigenom uppkommer olikhet i ålder, bildning och fattningsgåfva, som gör dem alla i mer eller mindre grad obelättna med en enda Lärares undervisning. Då nu härtill kommer, att den nyligen inrättade Militär-Skolan, som står i ett naturligt sammanhang med Apologistien skall förmå fler Föräldrar från aflägsnare orter att i Jönköpings Apologistklass insätta de söner, som äro bestämda för militärståndet, för att på samma ställe, och under Lärare, under vilkas dagliga beröring med hvarandra bör kunna påräknas enhet och harmonie i undervisningens gång, både börja och fullända sin bildning; så fann

Skolans Rektor och Collegii öfriga medlemmar, i likhet med Hr Biskopens redan yttrade mening, Apologist-Skolans tillökning med en ny afdelning vara af behovet i högsta grad påkallad.

Då derefter fråga uppstod, huru detta behof skall kunna afhjelpas, så ansågs väl den Grefliga Braheska donationen, eller så kallade Wisingsö-Fonden i första rummet böra anlitas, då densamma af den ädelmodige Stiftarens nuvarande rätts Innehafvare lika ädelmodigt blifvit på Jönköpings Läroverk öfverflyttad för att till dess ändamålsenliga utvidgande användas; men då härvid anmärktes, att denna Fonds icke obetydliga öfverskott blifvit genom de senaste anordningarne helt och hållet dragne till Wexiö Läroverk, så att en Lärare derstädes helt och hållit, och en annan till någon del dermed aflönas, så kunde inga medel till en ny Apologistklass i Jönköping derifrån vara att påräkna, helst som dessa anslag ur Wisingsö-Fonden till Wexiö voro både behöfliga och välgörande. Rektor och Collegii samtliga medlemmar gjorde derpå den anmärkning, att den ena af de 2:ne Apologistklasser, som för närvarande finnas vid Wexiö Skola, är både onyttig och öfverflödig. Wexiö såsom en mindre betydlig Uppstad kunde aldrig komma i behof af en sådan undervisningsanstalt och erfarenheten visade också fullkomligt dess ändamålslöshet, då öfre Apologistklassen derstädes sällan hade mer än 3 à 4 Lärjungar, hvilka blott för kort tid begagnade densamma mindre af verkligt behof, än emedan den fanns på stället. Collegii Ledamöter hade derföre den öfvertygelse och tanke, att, utan skada för Wexiö Läroverk, den ena af dess Apologistklasser, nemligen den, hvars Lärare aflönades af Staten, ty den andra, såsom en privat-Stiftelse, är bunden vid stället, kunde och borde öfverflyttas till Jönköpings Skola, och anhöllo hos Hr Biskopen, att han kraftigt ville medverka till en sådan flyttning, helst som billigheten tycktes fordra, att då de egna tillgångar, hvarmed behofvet i Jönköping kunnat afhjelpas, blifvit till Wexiö Läroverks bästa använde, detta läroverk lemnar i utbyte ett anslag, som för detsamma är alldeles onyttigt. Hr Biskopen, som gillade denna Collegii åsigt, lofvade, att allvarligt understödja en sådan af behofvet i högsta måtto påkallad förändring, och tillsade Rektor, att till honom inkomma med Protokollsutdrag af denna paragraf.

§ 7.

Framställdes till Hr Dokt. och Biskopens mogna bepröfning, om ej Bruzelii Sv. Historia, såsom både alltför vidlyftig och dessutom illa

ordnad, hvilken på sednare tid till skada för det Hist. Studiet varit begagnad vid Läroverket, borde utbytas mot Ekelunds Sammandrag i Färderneslandets Historia för begynnare, hvilket Hr Biskopen biföll, och kommer således med nästa Termins början Ekelunds Sv. Historia att begagnas vid härvarande Läroverk.

Ut supra in fidem

P. Hallenberg

Å Collegii Scholastici vägnar

Per Colliander O. Thalin

Noter

INLEDNING

- 1 Om stadens tillkomst m m, se Norborg 1963 s 129ff.
- 2 Se härom Olsson 1962.
- 3 Elmgren 1975, vartill hänvisning i det följande icke sker i varje enskilt fall.
- 4 Se härtill Sallnäs 1965 s 457ff samt Gullberg 1971 s 202ff.
- 5 Sjöstrand 3:2, 1965.

I ELEMENTARLÄROVERKETS BEGYNNELSEÅR

- 1 Om Norlin, se Elmgren 1975 s 118f.
- 2 B Norlin t eforusämbetet 1820 06 20, VöDA.

1 1820 ÅRS SKOLORDNING

- 1 Om tillkomsten av SO 1820, se framförallt Sjöstrand 3:2, 1965 s 310ff.
- 2 SO 1820 är avtryckt i ÅSU 9, 1924, vartill i det följande hänvisning inte sker i varje enskilt fall.

2 ELEMENTARLÄROVERKET UNDER NORLINS REKTORSTID

- 1 Se härtill Protokollsboken under angiven tid, PBGA.
- 2 Data om denne, se Elmgren 1975 s 118f.
- 3 Elmgren 1975 s 139f.
- 4 Elmgren 1975 s 144.
- 5 Virdestam 4, 1930 s 167.
- 6 Virdestam 3, 1929 s 314f. — Orbilius var bl a Horatius' lärare i Rom, känd för att vara bister och hård.
- 7 Elmgren 1975 s 128f. — Vik konrektor 1821—22 var G E Rosengren, Protokollsboken 1822 05 01, PBGA. För denne vikarierande i sin tur Per Colliander, Virdestam 7, 1932 s 275 samt Protokollsboken 1822 05 01, PBGA.
- 8 Elmgren 1975 s 139. Se även Virdestam 5, 1931 s 99f.
- 9 Elmgren 1975 s 139.
- 10 Virdestam 1, 1921 s 335, 8, 1934 s 115, 295. Mellin var särskilt intresserad av växelundervisningsmetoden samt ansågs utöva stort inflytande på Tegnér.
- 11 Virdestam 7, 1932 s 316.
- 12 Virdestam 3, 1929 s 94f, 347.
- 13 Elmgren 1975 s 118f.
- 14 Om denne, se utförligt nedan.
- 15 Om dessa och deras insatser i Jönköpings musikliv, se Sjögren 1956 s 17ff samt Ruuth 1973 och 1978.
- 16 Protokollsboken 1822 05 01, PBGA. Se även Ruuth 1978 s 18.
- 17 Protokollsboken 1822 05 11, PBGA.
- 18 Protokollsboken 1822 05 15, PBGA. — Om Wadell, se Virdestam 7, 1932 s 187f.
- 19 Protokollsboken 1822 09 02, PBGA.
- 20 Protokollsboken 1822 10 15, PBGA.
- 21 Protokollsboken 1822 09 10, PBGA.
- 22 Protokollsboken 1822 10 10, PBGA.

- 23 Protokollsboken 1823 02 20, PBGA.
- 24 Protokollsboken 1823 10 01, PBGA.
- 25 Se tabell s 28 — Tabellen är delvis avtryckt i Sallnäs 1965 s 458.
- 26 Rektor B Norlins svar på uppfostringskommitténs frågeformulär, i koncept, PBGA. — Om den sociala rekryteringen tidigare under Norlins rektorstid, se Elmgren 1975 s 165f.
- 27 Protokollsboken 1824 05 31, PBGA.

II ELEMENTARLÄROVERKET UNDER TEGNÉRS EFORUSTID

- 1 Om Tegnér, se bl a Eliaesson-Olsson 1949, Böök 1963, Werin 1974 samt Werin 1976.
- 2 E Tegnér t L von Engeström 1924 01 21, Tegnér Brev 3:4.
- 3 E Tegnér t C G von Brinkman 1824 01 25, Tegnér Brev 3:5.
- 4 E Tegnér t A af Kullberg 1824 01 25, Tegnér Brev 3:7.
- 5 Om uppfostringskommittén, se bl a Sjöstrand 3:2, 1965 s 84ff.
- 6 "I september månad är troligt att jag kommer till Stockholm för att somna in i uppfostringskommittén. Vad jag annars skulle göra därstädes vet jag verkligen icke", E Tegnér t C B Rutström 1826 02 05, Tegnér brev 4:13.
- 7 E Tegnér t N M Tannström nov 1828, Tegnér Brev 5:79.
- 8 E Tegnér t V Faxé 1826 10 13, Tegnér Brev 4:70.
- 9 E Tegnér t C B Rutström 1826 02 05, Tegnér Brev 4:13.
- 10 Se härtill bl a Nilsson 1911, Hall 1925, Sturtevant 1939, Jansson 1948 samt Landquist 1949.

1 LÄRARNA

- 1 Se härom ovan s 25f.
- 2 Virdestam 5, 1931 s 99.
- 3 Se härom utförligt nedan.
- 4 Se härom bl a E Tegnér t A von Hartmansdorff 1834 04 14, Tegnér Brev 7:95.
- 5 Virdestam 5, 1931 s 99f.
- 6 Virdestam 7, 1932 s 212f.
- 7 Cederbom-Friberg 2, 1930 s 391ff.
- 8 Tegnér 2, 1976 s 196.
- 9 Till detta och det följande, se utförligt nedan.
- 10 Pleijel 1943 s 36f.
- 11 Se härom bl a Virdestam 7, 1932 s 207 samt Elmgren 1975 s 13, 57.
- 12 Se härom utförligt nedan, s 65f.
- 13 PM (1825), VöDA.
- 14 C E Eneroth t E Tegnér 1825 08 05, VöDA. Se även koncept till lönerekvitation (C E Eneroth) 1829 10 13, PBGA.
- 15 Se härtill bl a E Tegnér till Chr I Heurlin 1835 03 19, Tegnér Brev 7:204.
- 16 E Tegnér t Konungen 1834 12 10, Tegnér Brev 7:185.
- 17 E Tegnér t A von Hartmansdorff 1834 12 18, Tegnér Brev 7:187.
- 18 Se bl a Virdestam 7, 1932 s 214.
- 19 VöDP 1835 08 05, VöDA.
- 20 Om denne, se Virdestam 5, 1931 s 61f samt Elmgren 1975 s 139f.
- 21 Se härom utförligt nedan.
- 22 VöDP 1828 07 16, VöDA.
- 23 VöDP 1828 12 17, VöDA.
- 24 Om Rosengren, se Virdestam 4, 1930 s 167.
- 25 Forssström 1960 s 81.
- 26 E Tegnér t S J Filén 1834 11 09, Tegnér Brev 7:172.
- 27 Om Filén, se bl a Virdestam 7, 1932 s 213f.
- 28 Virdestam 3, 1929 s 315.
- 29 Virdestam 7, 1932 s 366. Orsaken var "tillagande sinnesförvirring". Se även E Tegnér t A G Ahlstrand 1826 09 22, Tegnér Brev 4:67, samt dens t A C af Kullberg 1826 11 16, Tegnér Brev 4:76.

- 30 Om denna fråga, se utförligt nedan.
- 31 VöDP 1827 03 28, VöDA.
- 32 Virdestam 7, 1932 s 275.
- 33 Se härom bl a i Forsström 1942 s 54ff samt Palmborg 1948 s 106ff.
- 34 E Tegnér t P Colliander 1836 02 04, Tegnér Brev 8:7. Se även E Tegnér t Chr Tegnér 1836 05 23, Tegnér Brev 8:36.
- 35 Virdestam 7, 1932 s 275. — Hans originalitet tog sig bl a uttryck i rådgivning i äktenskapsfrågor samt fotbad i Vättern, om Colliander se bl a Wrangel 1926 s 153f.
- 36 JT 1828 06 14.
- 37 JT 1834 02 08.
- 38 JT 1837 08 19.
- 39 Forsström 1960 s 136 samt Wiberg 1948 s 43ff.
- 40 Virdestam 7, 1932 s 276.
- 41 Om Thalin, se Virdestam 7, 1932 s 366f.
- 42 VöDP 1842 03 02, VöDA.
- 43 Pleijel 1943 s 34.
- 44 Se Pleijel 1943 s 33ff.
- 45 Virdestam 7, 1932 s 366f.
- 46 Anteckning på lönerekvisition, PBGA.
- 47 Virdestam 7, 1932 s 367.
- 48 JRP 1836 05 28, JTA. — Se även härtill Palmborg 1948 s 112f.
- 49 Virdestam 7, 1932 s 367.
- 50 Virdestam 7, 1932 s 141.
- 51 Virdestam 7, 1932 s 187f. Se ovan s 26.
- 52 VöDP 1829 02 27, VöDA.
- 53 Om J M Rosengren, se bl a Pleijel 1943 s 32f.
- 54 Se härtill bl a Pleijel 1943 s 33 samt Wiberg 1945 s 106.
- 55 E Tegnér t A G Ahlstrand 1824 11 26, Tegnér Brev 3:92.
- 56 Se t ex E Tegnér t C F af Wingård 1824 12 26, Tegnér Brev 3:98, samt dens t A C af Kullberg 1825 01 13, Tegnér Brev 3:104.
- 57 VöDP 1824 12 01, VöDA.
- 58 VöDP 1824 12 15, VöDA.
- 59 E Tegnér t A G Ahlstrand 1824 12 17, Tegnér Brev 3:96. Se även dens t dens 1824 12 31, Tegnér Brev 3:101.
- 60 E Tegnér t C F af Wingård 1824 12 26, Tegnér Brev 3:98.
- 61 E Tegnér t C P Hagberg 1824 12 30, Tegnér Brev 3:99.
- 62 E Tegnér t A C af Kullberg 1825 01 13, Tegnér Brev 3:104.
- 63 E Tegnér t C G von Brinkman 1825 01 29, Tegnér Brev 3:106.
- 64 E Tegnér t C G von Brinkman 1825 03 27, Tegnér Brev 3:124.
- 65 E Tegnér t A C af Kullberg 1825 03 27, Tegnér Brev 3:125.
- 66 E Tegnér t Chr I Heurlin 1825 03 26, Tegnér Brev 3:123.
- 67 Se härtill bl a E Tegnér t C G von Brinkman 1825 03 03, Tegnér Brev 3:115.
- 68 C G von Brinkman t E Tegnér 1825 04 05, von Brinkmans saml, Trolle-Wachtmeisters arkiv.
- 69 C G von Brinkman t E Tegnér 1825 05 06, von Brinkmans saml, Trolle-Wachtmeisters arkiv.
- 70 E Tegnér t C G von Brinkman 1825 05 12, Tegnér Brev 3:141.
- 71 E Tegnér t A C af Kullberg 1825 05 12, Tegnér Brev 3:142.
- 72 Kungl Maj:it skriv 1825 06 15, VöDP 1825 07 06, VöDA.
- 73 E Tegnér t C G von Brinkman 1825 06 30, Tegnér Brev 3:147.
- 74 E Tegnér t A C af Kullberg 1825 06 30, Tegnér Brev 3:148.
- 75 VöDP 1825 07 13, VöDA.
- 76 E Tegnér t A G Ahlstrand 1825 11 03, Tegnér Brev 3:193.
- 77 E Tegnér t A C af Kullberg 1825 11 17, Tegnér Brev 3:198. Se härtill även E Tegnér t C G von Brinkman 1825 11 27, Tegnér Brev 3:202.
- 78 Se bl a Virdestam 4, 1930 s 167.
- 79 E Tegnér t J Adlerbeth 1826 06 16, Tegnér Brev 4:47.

- 80 Se ovan s 25.
- 81 Virdestam 7, 1932 s 187.
- 82 Virdestam 7, 1932 s 213f.
- 83 Virdestam 7, 1932 s 366f.
- 84 Virdestam 7, 1932 s 141.
- 85 Protokollsboken 1825 06 30, PBGA.
- 86 Protokollsboken 1836 05 30, PBGA.
- 87 Se härtill bl a VöDP 1844 06 26, VöDA, samt utförligt nedan.
- 88 Virdestam 6, 1932 s 267f.
- 89 Virdestam 7, 1932 s 364.
- 90 VöDP 1842 02 23 resp 1842 09 28, VöDA.
- 91 VöDP 1844 06 26, VöDA.
- 92 VöDP 1845 03 22, VöDA.

2 LÄRJUNGARNA SKOLLIVET

- 1 Elmgren 1975 s 162ff.
- 2 Se ovan s 28
- 3 Skolkataloger angiven period, PBGA.
- 4 Om läroverkets byggnadsfråga, se nedan.
- 5 Protokollsboken 1826 04 12, PBGA.
- 6 Protokollsboken 1837 05 29, PBGA.
- 7 JRP 1837 06 02, JTA.
- 8 Protokollsboken 1841 05 18, PBGA.
- 9 Abraham Rundbäcksk skolminnen är avtryckta i Pleijel 1943 s 32ff, vartill hänvisning nedan ej sker i varje enskilt fall.
- 10 Om Rydbergs skoltid och spåren härav i hans diktning, se framförallt Forsström 1960 s 70ff och där anf litt.
- 11 Pleijel 1943 s 39.
- 12 Se härom bl a Forsström 1960 s 58ff, 86ff samt där anf litt.
- 13 Virdestam 7, 1932 s 26f.
- 14 Elmgren 1975 s 284.
- 15 Se härom Virdestam 7, 1932 s 27ff.
- 16 E Tegnér t M Rosenblad 1827 01 01, Tegnér Brev 4:95.
- 17 Wetterlång var kollega 1810—11, se Elmgren 1975 s 138.
- 18 E Tegnér 2, 1876 s 109.
- 19 J Wetterling t J Chr Thorn 1835 05 10, VöDA.
- 20 Se härom nedan s 106.
- 21 VöDP 1838 01 04, VöDA.
- 22 J Wetterling t Domkapitlet 1838 02 01, VöDA. — Se härtill utförligt i Palmborg 1946 s 69ff.
- 23 JT 1837 12 30.
- 24 VöDP 1838 01 04, VöDA.
- 25 J Wetterling t Domkapitlet 1838 02 01, VöDA.
- 26 VöDP 1838 02 12, VöDA.
- 27 J Wetterling t Domkapitlet 1845 10 30, VöDA.
- 28 Se härtill bl a Virdestam 7, 1932 s 27 samt Forsström 1960 s 63.

3 TEGNÉR OCH LÄROVERKET 1824—34

- 1 JT 1824 05 15. — Jfr härtill Forsström 1942 s 50.
- 2 E Tegnér t A C von Kullberg 1824 02 26, Tegnér Brev 3:22. Se även E Tegnér t Chr I Heurlin 1824 02 27, Tegnér Brev 3:23.
- 3 Biskopsinstallationen skedde i Uppsala den 30 maj 1824, se bl a Virdestam 1, 1921 s 118.
- 4 Om detta kollegium har man hittills vetat mycket litet. Under arbetet med denna framställning har dock ett autentiskt dokument, utskrivet och undertecknat av konsistorienotarie A G Ahlstrand, som medföljde Tegnér i Jönköping, nämligen Protokoll hållit

- vid Collegium Scholasticum i Jönköping den 3 Junii 1825, här nedan cit Coll scholast 1825 06 03, återfunnits bland Handlingar rörande nytt skolhus i Jönköping, VöDA. — Se bilaga. — Jfr härtill Forsström 1942 s 51.
- 5 Tegnér 2, 1876 s 87ff.
 - 6 Tegnér hade — visserligen med tvekan — medgivit, att hans tal föregående dag skulle få tryckas och inkomsten tillföras byggnadskassan, E Tegnér t C G von Brinkman 1825 06 03, Tegnér Brev 3:147, samt dens t A C af Kullberg 1825 06 30, Tegnér Brev 3:148.
 - 7 Se härom Elmgren 1975 s 242.
 - 8 Coll scholast 1825 06 03, VöDA.
 - 9 Liksom Coll scholast 1825 06 03 har denna PM, härnedan cit PM (1825), ingått bland Handl . . . skolhus, VöDA.
 - 10 Asker var vid denna tid rådman och ordförande i kämnärsrätten men var dessutom ofta tjänsteförträttande borgmästare, varför han titulerades av Tegnér borgmästare, vilken befattning han dock erhöll först 1833, se Sallnäs 1965 s 362.
 - 11 Se härom Elmgren 1975 s 242f samt nedan s 77.
 - 12 Se härom utförligt ovan s 36.
 - 13 PM(1825), VöDA.
 - 14 C E Eneroth t E Tegnér 1825 08 05, VöDA, i vilket brev Eneroth också undanbad sig förändringar beträffande Barnarpsprebendet, se ovan s 36.
 - 15 JT 1826 09 09. Se även E Tegnér t Anna Tegnér 1826 09 07, Tegnér Brev 4:65: ”i går besökte jag skolorna på för- och eftermiddag”.
 - 16 Se härom bl a JT 1827 06 04 samt E Tegnér t Anna Tegnér 1827 05 31, Tegnér Brev 4:143.
 - 17 Se ovan s 54.
 - 18 Tegnér 2, 1876, s 114ff.
 - 19 E Tegnér t Magistraten i Jönköping 1825 06 05, Tegnér Brev 3:145.
 - 20 J Asker t E Tegnér 1825 06 12, Handl . . . skolhus, VöDA.
 - 21 Protokoll 1825 06 13, Handl . . . skolhus, VöDA.
 - 22 J Asker t E Tegnér 1825 06 22, Handl . . . skolhus, VöDA.
 - 23 PM 1825 08 05, Handl . . . skolhus, VöDA.
 - 24 C E Eneroth t E Tegnér 1825 08 05, Handl . . . skolhus, VöDA.
 - 25 Protokoll 1825 10 24, Handl . . . skolhus, VöDA.
 - 26 E Tegnér t Committén för skolhusbyggnad i Jönköping 1825 09 12, Tegnér Brev 3:176. Se härom nedan s 77f.
 - 27 Protokoll 1826 09 26, Handl . . . skolhus, VöDA.
 - 28 Konzept, Handl . . . skolhus, VöDA.
 - 29 E Tegnér t Committén för skolhusbyggnad i Jönköping 1827 03 15, Handl . . . skolhus, VöDA.
 - 30 Protokoll 1827 03 26, Handl . . . skolhus, VöDA.
 - 31 Förutom av Asker är brevet undertecknat av följande kommittéledamöter, nämligen C E Eneroth, Joh Wetterling, J P Lundström, Joh Eckerström och A P Malmberg.
 - 32 J Asker m fl t E Tegnér 1827 03 28, Handl . . . skolhus, VöDA.
 - 33 JT 1828 05 31.
 - 34 Räkenskapsboken 1828—29, PBGA.
 - 35 Coll scholast 1825 06 03, VöDA. Se härom ovan s 65.
 - 36 Till detta och det följande, se Wiberg 1945 s 77ff.
 - 37 JT 1826 10 07.
 - 38 E Tegnér t Aktieägarna i Jönköpings gymnastikinrättning 1827 04 27, Tegnér Brev 4:137.
 - 39 E Tegnér t Konungen 1829 10 10, Tegnér Brev 5:221.
 - 40 Se härtill bl a E Tegnér t S Elmgren 1827 11 06: ”De 900 rdr av Visingsöfonden hop-pas jag beviljas, men det gör mig ont, att jag ej hade någon anledning att begära mera”, Tegnér Brev 5:232.
 - 41 Se härom utförligt i Elmgren 1968 s 8ff, vartill i det följande hänvisning inte sker i varje enskilt fall.
 - 42 PM(1825), VöDA, Se härom ovan s 66.

- 43 J Asker t E Tegnér 1825 06 22, Handl . . . skolhus, VöDA. Se ovan s 71.
- 44 E Tegnér t Committén för skolhusbyggnad i Jönköping 1825 09 12, Tegnér Brev 3:176. Se vidare ovan s 72f.
- 45 E Tegnér t Konungen 1829 10 10, Tegnér Brev 5:221. Se ovan s 75f.
- 46 E Tegnér t S Elmgren 1829 08 18, Tegnér Brev 5:193. Se härom Sjöstrand 3:2, 1965 s 119ff.
- 47 E Tegnér t S Elmgren 1829 11 06, Tegnér Brev 5:232.
- 48 E Tegnér t A C af Kullberg 1830 03 26, Tegnér Brev 6:19.
- 49 E Tegnér t A von Hartmansdorff 1833 12 12, Tegnér Brev 7:71.
- 50 Eforalskriv 1832 07 25, PBGA.
- 51 Eforalskriv 1840 06 05, PBGA.
- 52 Eforalskriv 1834 02 19, PBGA. — Ytterligare ex, se Elmgren 1968 s 50.
- 53 Pmh Växjö 1836 s 52. — Se härtill Elmgren 1968 s 51.
- 54 Se härom bl a Sjöstrand 3:2, 1965 s 77f.
- 55 Hall 1925 s 6.
- 56 E Tegnér t A von Hartmansdorff 1824 08 12, Tegnér Brev 3:54.
- 57 E Tegnér t S Almark 1825 11 19, Tegnér Brev 3:200. Om Tegnér och växelundervisningsmetoden, se också skoltal i Växjö 1826, Tegnér 2, 1876 s 96.
- 58 E Tegnér t A C af Kullberg 1825 02 27, Tegnér Brev 3:114.
- 59 E Tegnér t Konungen 1825 02 27, Tegnér Brev 3:113.
- 60 Om denna, se Sallnäs 1965 s 473ff.
- 61 Coll scholast 1825 06 03, VöDA. — Se ovan s 63.
- 62 E Tegnér t Magistraten i Jönköping 1825 06 06, Tegnér Brev 3:145. — Se ovan s 70.
- 63 JT 1826 09 09. Se ovan s 68.
- 64 PM 1827 08 11, VöDA.
- 65 Se härtill E Tegnér t S Elmgren 1828 11 04, Tegnér Brev 5:37, samt dens t Konungen 1828 12 05, Tegnér Brev 5:82.
- 66 E Tegnér t Chr Tegnér 1832 02 27, Tegnér Brev 6:151.

4 TEGNÉR OCH LÄROVERKET 1834—46

- 1 JT 1834 09 06. Se i övrigt bl a Sallnäs 1965 s 429ff.
- 2 E Tegnér t Konungen 1835 02 18, Tegnér Brev 7:197.
- 3 Till det föregående, se bl a JT aug 1834. Bland dem som dog var också Viktor Rydbergs mor, Forsström 1960 s 39.
- 4 E Tegnér t C E Eneroth 1834 09 28, Tegnér Brev 7:160.
- 5 Om branden, se bl a Sallnäs 1965 s 412f.
- 6 Om Tegnér vid denna tid, se bl a Werin 1976 s 97ff.
- 7 E Tegnér t Martina von Schwerin 1836 10 10, Tegnér Brev 8:51.
- 8 Om Tegnér och Wendela Hebbe, se utförligt i Hebbe 1974.
- 9 Se bl a Werin 1976 s 146ff.
- 10 Pmh Växjö 1836 s 3.
- 11 E Tegnér t C F af Wingård 1836 04 03, Tegnér Brev 8:21.
- 12 E Tegnér t Chr Tegnér 1836 04 11, Tegnér Brev 8:22.
- 13 Se härom ovan s 39.
- 14 Se härom ovan s 41.
- 15 E Tegnér t Chr Tegnér 1836 05 23, Tegnér Brev 8:36.
- 16 Till detta och det följande, se JT angiven tid.
- 17 E Tegnér t A von Hartmansdorff 1836 07 03, Tegnér Brev 8:41. Se härom även Virdestam 7, 1932 s 30f.
- 18 Se härtill Virdestam 7, 1932 s 31. Om Wetterling, se vidare ovan s 54f.
- 19 E Tegnér t A von Hartmansdorff 1836 07 03, Tegnér Brev 8:41.
- 20 Se ovan s 64.
- 21 Se härom ovan s 39.
- 22 Om Visingsöfondens ställning vid denna tid, se ovan s 79.
- 23 Protokolls-boken 1836 05 30, PBGA. Se bilaga.
- 24 Protokolls-boken 1836 06 03, PBGA.

- 25 Tegnér 2, 1876 s 170.
- 26 Tegnér 2, 1876 s 175f.
- 27 Tegnér 2, 1876 s 196. Se härtill ovan s 35.
- 28 Coll scholast 1825 06 03, VöDA. Se härom ovan s 65. — Om Visingsöbiblioteket och dess öden, se Elmgren 1968 s 50.
- 29 Räkenskapsboken 1833 05 28, PBGA: lärarna och frakten på ön kostade 17 rdr 20 sk, Joh Andersson tog 32 sk.
- 30 Pmh Växjö 1836 s 88.
- 31 E Tegnér t J G Liljegren 1836 10 23, Tegnér Brev 8:53.
- 32 E Tegnér t A von Hartmansdorff 1837 05 21, Tegnér Brev 8:95.
- 33 Se härom Schartau 1919.
- 34 E Tegnér t A von Hartmansdorff 1838 05 15, Tegnér Brev 8:169.
- 35 Se härom Schartau 1919.
- 36 JT 1837 08 19.
- 37 Jkpgsbladet 1845.
- 38 Se härtill Elmgren 1968 s 42 och där anf mtrl.
- 39 Se ovan s 88.
- 40 Se härtill Lange 1948 s 294ff.
- 41 SFS 1839 nr 37. Se härtill bl a Sjöstrand 3:2 1965, s 318f.
- 42 Sjöstrand 3:2 1965 s 319.
- 43 Eforalskriv 1839 12 28, PBGA.
- 44 Magistratsprotokoll 1840 02 12, JTA.
- 45 E Tegnér t Växjö domkapitel 1840 04 04, Tegnér Brev 9:169.
- 46 E Tegnér t Växjö domkapitel 1840 04 28, Tegnér Brev 9:189.
- 47 P Hallenberg t Växjö domkapitel 1840 09 23, VöDA.
- 48 Magistratsprotokoll 1840 02 12, JTA.
- 49 Tegnér lämnade Stockholm den 25 juni, Werin 1976 s 145, och inträffade i Växjö den 28 juni, E Tegnér t B von Beskow 1840 06 29, Tegnér Brev 9:240. Under hemresan besökte Tegnér bl a Wendela Hebbe i Jönköping, E Tegnér t Wendela Hebbe 1840 07 10, Tegnér Brev 9:242.
- 50 J Wetterling t Växjö domkapitel 1840 08 26, VöDA.
- 51 Konzept odat, VöDA.
- 52 VöDP 1843 03 29, VöDA.
- 53 VöDP 1844 06 26, VöDA.
- 54 JT 1845 03 22.
- 55 Om denne, se Virdestam 2, 1927 s 260 samt Elmgren 1967 s 93.
- 56 JT 1845 09 06.
- 57 Se härtill bl a Sallnäs 1965 s 520ff samt Edvardsson 1963.
- 58 Jkpgsbladet 1845 09 06.
- 59 Jkpgsbladet 1845 09 13.
- 60 Jkpgsbladet 1845 09 20.
- 61 Jkpgsbladet 1845 09 23.
- 62 JT 1845 09 20.
- 63 JT 1845 09 27.
- 64 Jkpgsbladet 1845 09 23.
- 65 Jkpgsbladet 1845 09 30.
- 66 Se härom ovan s 55ff.
- 67 Jkpgsbladet 1845 09 27.
- 68 Se härtill Wijkmärk 1928.
- 69 Almqvist 1840. Se härtill Sjöstrand 3:2, 1965 s 111f.
- 70 Till detta och det följande, se framförallt Olsson 1956 s 189ff.
- 71 E Tegnér t Chr I Heurlin 1839 01 22, Tegnér Brev 9:7.
- 72 JT 1843 04 08.
- 73 Björkman 1906 s 34. — Om Almqvists tid i Jönköping, se Forsström 1960 s 210ff, 219ff och där anf mtrl, vari även hans medarbetarskap i Jkpgsbladet berörs.
- 74 Se härtill bl a Asker 1897 s 23.
- 75 Jkpgsbladet 1845 09 09. — Se härom Forsström 1960 s 220.

- 76 Forsström 1960 s 211.
- 77 Eforalskriv 1845 10 22, PBGA.
- 78 P Hallenberg t Växjö domkapitel 1845 10 27, VöDA.
- 79 S J Filén m fl t Växjö domkapitel 1845 10 27, VöDA. De undertecknande lärarna var S J Filén, O Thalin, J M Rosengren, P A Almqvist, E P Linnell, C A Augustinsson och J A Lundholm.
- 80 J Wetterling t Växjö domkapitel 1845 10 30, VöDA.
- 81 VöDP 1845 11 12, VöDA.

III REORGANISATION OCH NYORIENTERING

1 NYA SKOLREFORMER VID 1800-TALETS MITT

- 1 Se ovan s 95.
- 2 Se härom ovan s 100.
- 3 SFS 1849 nr 52. Se härtill bl a Sjöstrand 3:2, 1965 s 147, 321f.
- 4 Se härtill bl a Sjöstrand 3:2, 1965 s 158.
- 5 Sjöstrand 3:2, 1965 s 159ff.
- 6 SFS 1856 nr 52. Se härtill Sjöstrand 3:2, 1965 s 162, 322f. — 1856 års stadga är avtryckt i ÅSU 11, 1924.
- 7 JHELÅ 1850—51.
- 8 Se härom ovan s 19f.
- 9 Virdestam 7, 1932 s 207, 213f. Om Barnarpsprebendet, se ovan s 36f.
- 10 Se härtill Sjöstrand 3:2, 1965 s 165ff. Om dess tillämpning i Jönköping se bl a JHELÅ 1857—58 s 4.
- 11 SFS 1859 nr 16. Se härtill Sjöstrand 3:2, 1965 s 324f. Om dess tillämpning i Jönköping, se bl a JHELÅ 1859—60 s 4f. — 1859 års stadga är avtryckt i ÅSU 11, 1924.
- 12 Sjöstrand 3:2, 1965 s 164f.
- 13 SFS 1865 nr 31. Se härtill Sjöstrand 3:2, 1965 s 325.
- 14 Se bl a Sjöstrand 3:2, 1965 s 315f.
- 15 SFS 1862 nr 25. Se härom Sjöstrand 3:2, 1965 s 326.
- 16 Se härtill Sjöstedt 1963.
- 17 Se härom nedan s 157f.
- 18 Sjöstrand 3:2, 1965 s 199.

2 HÖGRE ELEMENTARSKOLAN UNDER 1850-TALET

- 1 Se härtill bl a kollegieprot 1857 02 02, PBGA.
- 2 JHELÅ 1850—51 s 3.
- 3 Magistraten i Jönköping t Växjö domkapitel 1849 09 24, VöDA.
- 4 D Sjöström t Växjö domkapitel 1849 09 29, VöDA.
- 5 S Filén t Växjö domkapitel 1849 10 05, VöDA.
- 6 JHELÅ 1850—51 s 3ff. Om skolorganisationen enl detta plakat, se ovan s 116f.
- 7 Se härom Virdestam 1, 1921 s 135ff.
- 8 Om Heurlin under denna tid, se framförallt Lange 1948.
- 9 Om Heurlin som biskop, se Virdestam 1, 1921 s 133ff.
- 10 Eforalskriv 1858 12 04, PBGA.
- 11 VöDP 1859 06 15, 1859 06 29, VöDA. Se härom utförligt nedan s 143ff.
- 12 Se bl a kollegieprot 1847 05 27, 1848 05 29, 1849 05 30 och 1850 05 29, PBGA, JHELÅ 1850—51 s 7 samt Jkpgsbladet 1847 05 27 och 1849 06 02.
- 13 Se ovan s 57f. Wetterling avled 1848, VöDP 1848 06 07, VöDA.
- 14 Om denne, som åren 1829—34 varit konrektor i Växjö, se Virdestam 7, 1932 s 164f. — Som inspektor tjänstgjorde först under kortare tid prosten O Nordström i Järstorp, VöDP 1846 04 28, VöDA.
- 15 Se härtill Virdestam 7, 1932 s 212 samt Cederbom-Friberg 2, 1930 s 391ff.
- 16 VöDP 1846 12 02, 1847 03 27, VöDA. Se även ovan, s 38.
- 17 Kollegieprot 1847 05 29, PBGA. Se även Jkpgsbladet 1847 05 29.
- 18 Se härom nedan, s 138.
- 19 Se härtill ovan, s 100.

- 20 Virdestam 2, 1927 s 260f, 1932 s 213.
- 21 Kollegieprot 1858 02 18, PBGA.
- 22 Se t ex kollegieprot 1857 02 02, PBGA.
- 23 Kollegieprot 1857 04 07, 1857 06 04, 1857 06 23, PBGA.
- 24 Se härom utförligt nedan, s 146.
- 25 Virdestam 2, 1927 s 260.
- 26 JHELÅ 1864—65 s 3f.
- 27 Celandier 1921 s 11f. Se även Thunander 1926 s 92f.
- 28 VöDP 1847 09 30, VöDA.
- 29 Se ovan s 41, 47. — Till detta och det följande, se examensataloger 1846—59, PBGA, samt JHELÅ angiven period.
- 30 Virdestam 6, 1932 s 268.
- 31 Se t ex VöDP 1847 12 13, VöDA.
- 32 Virdestam 4, 1930 s 143ff. Om K W Almqvist, se även Hägg 1940.
- 33 Se härom i Gustafsson 1963 s 88ff, 96ff samt Åberg 1972 s 84ff.
- 34 VöDP 1848 11 15, 1848 12 20, VöDA.
- 35 VöDP 1848 06 26, VöDA.
- 36 Om Velin, se framförallt Celandier 1921 s 13ff.
- 37 Celandier 1921 s 14. Se härtill även Thunander 1926 s 93.
- 38 JHELÅ 1858—59 s 5; Virdestam 7, 1932 s 368.
- 39 JHELÅ 1855—56 s 4, 1859—60 s 9.
- 40 Virdestam 7, 1932 s 369.
- 41 Virdestam 7, 1932 s 187f. .
- 42 Kollegieprot 1849 11 29, PBGA.
- 43 JHELÅ 1850—51 s 5.
- 44 Se härtill Sjögren 1956 s 28ff samt Ruuth 1971 s 12 och dens 1978 s 18ff.
- 45 JHELÅ 1857—58 s 4. Se härtill även uppgifter i JHELÅ 1851—52 — 1856—57.
- 46 Se ovan s 126.
- 47 Se härtill och till det följande examensataloger, PBGA, samt JHELÅ angiven period.
- 48 JHELÅ 1851—52 s 4.
- 49 Kollegieprot 1850 05 06, PBGA.
- 50 VöDP 1850 05 21, VöDA.
- 51 Kollegieprot 1857 02 02, PBGA.
- 52 Eforalskriv 1857 06 07, PBGA. Se även eforalskriv 1857 07 12, PBGA.
- 53 Eforalskriv 1857 08 20, PBGA.
- 54 Magistratsprot 1857 09 21, 1858 02 02, JTA.
- 55 Eforalskriv 1858 03 17, PBGA.
- 56 Eforalskriv 1858 04 28, PBGA.
- 57 Kollegieprot 1858 05 06, PBGA. Se härtill JHELÅ 1857—58 s 3f.
- 58 JHELÅ 1858—59 s 3. — Om lokalfrågan se även nedan s 158ff.
- 59 Se ovan s 138.
- 60 Kollegieprot 1858 05 06, PBGA.
- 61 Kollegieprot 1858 05 27, PBGA.
- 62 Eforalskriv 1858 06 02, PBGA.
- 63 Kollegieprot 1858 06 14, PBGA.
- 64 Kollegieprot 1858 04 07, PBGA. — Se härom ovan, s 130.
- 65 Till detta och det följande, se ovan s 139f.
- 66 Eforalskriv 1858 12 04, PBGA.
- 67 VöDP 1859 06 15, VöDA.
- 68 Till yttermera visso blev Montelin föremål för dubbel bestraffning, se nedan s 149.
- 69 Eforalskriv 1859 07 06, PBGA.
- 70 Eforalskriv 1859 06 15, PBGA. — Inventeringsprotokollet förrättades dock först i dec 1859, då Montelin erhöll full decharge, kollegieprot 1859 12 15, PBGA.
- 71 Kollegieprot 1859 10 11, PBGA.
- 72 Kungl brev 1859 07 22, publ i JT 1859 08 27.
- 73 Jkpgsbladet 1861 12 31.
- 74 Virdestam 1, 1921 s 145.

- 75 Se dock JHELÅ 1859—60 s 3f, som främst uppehåller sig vid Heurlins insatser för skolan före eforustiden.

3 FULLSTÄNDIGT REAL- OCH LATINGYMNASIUM

- 1 Kungl brev 1859 07 22, publ i JT 1859 08 27. Se även ovan s 146.
 - 2 Jkpgsbladet 1859 08 16.
 - 3 VöDP 1859 10 05, VöDA.
 - 4 VöDP 1860 06 08, VöDA. Se även VöDP 1860 10 24, VöDA.
 - 5 VöDP 1860 11 28, VöDA. — Om Abraham Rundbäck, se ovan s 51f.
 - 6 VöDP 1861 02 17, VöDA.
 - 7 JHELÅ 1860—61 s 11.
 - 8 Virdestam 7, 1932 s 358f.
 - 9 JHELÅ 1864—65 s 11 samt Lené 1921 s 388.
 - 10 JHELÅ angiven tid.
 - 11 Till detta och det följande, se JHELÅ angiven tid.
 - 12 JHELÅ 1864—65 s 27.
 - 13 JHELÅ 1858—59 s 5 samt 1859—60 s 9. — Om Ahlander, se Virdestam 7, 1932 s 368, samt om Augustinsson, se Westerlund-Setterdahl 3, 1917 s 298ff. J M Rosengren erhöill avsked med pension först 1863, JHELÅ 1862—63 s 14.
 - 14 Se härom ovan, s 133.
 - 15 JHELÅ 1862—63 s 14 samt ovan s 132.
 - 16 Virdestam 7, 1932 s 369.
 - 17 JHELÅ 1858—59 s 5. — Om Blomqvist, se Virdestam 7, 1932 s 369f.
 - 18 JHELÅ 1859—60 s 9 samt 1860—61 s 11.
 - 19 JHELÅ 1862—63 s 7, 14.
 - 20 JHELÅ 1864—65 s 13, 27.
 - 21 JHELÅ 1865—66 s 29.
 - 22 JHELÅ 1860—61 s 11. — Om Heintze, se ovan s 133.
 - 23 JHELÅ 1864—65 s 27. — Om Uddén, se bl a Rosell 1935 s 38f.
 - 24 JHELÅ 1862—63 s 5.
 - 25 JHELÅ 1858—59 s 7.
 - 26 JHELÅ 1860—61 s 11. Om H G Hultman, se utförligt nedan s 177.
 - 27 JHELÅ 1865—66 s 28f. Om Modigh, se Virdestam 7, 1932 s 33ff.
 - 28 Thunander 1926 s 92.
 - 29 Se härtill ovan, s 130ff.
 - 30 Thunander 1926 s 95.
 - 31 Thunander 1926 s 94f. Se även Virdestam 7, 1932 s 368.
 - 32 Thunander 1926 s 95ff. Se härtill JHELÅ 1853—54 s 5 samt JHELÅ 1858—59 s 5.
 - 33 Thunander 1926 s 97. Se även Virdestam 7, 1932 s 369f.
 - 34 Thunander 1926 s 97f.
 - 35 Se ovan s 133.
 - 36 Till detta och det följande, se JHELÅ angiven tid, vartill hänvisning ej sker i varje enskilt fall. Se även Celandier 1921 s 25ff, Lené 1921 s 389 samt Thunander 1926 s 91f.
	1860	1862	1864	1866	
37	—61	—63	—65	—67	
	9—11	15.8	15.6	10.8	20.0
	12—14	38.1	35.4	31.1	33.3
	15—17	36.6	36.4	38.7	27.5
	18—20	8.8	10.7	16.0	14.7
	21—	0.7	1.9	3.4	4.4
- 38 Se härtill JHELÅ angiven tid samt Lené 1921 s 389f.
 - 39
	1860	1862	1864	1866	
	—61	—63	—65	—67	
adelsmän	23	21	28	24	41
	8.4	7.3	7.5	8.9	

	1860	1862	1864	1866
	—61	—63	—65	—67
militärer	11	34	38	46
	4.0	10.3	10.2	10.0
präster	28	25	28	34
	10.3	7.6	7.5	7.4
civila ämbetsmän	34	44	44	57
	12.5	13.4	11.9	12.4
stånds personer	57	51	59	82
	20.9	15.5	15.9	17.9
borgare, näringsidkare	68	79	75	84
	24.9	24.0	20.2	18.3
bönder m fl	30	46	76	81
	11.0	14.0	20.5	17.6
övriga	22	26	23	34
	8.1	7.9	6.2	7.4

- 40 Se härtill bl a JHELÅ 1859—60 s 5, Lené 1921 s 381ff samt Thunander 1926 s 87f.
41 JHELÅ 1859—60 s 12.
42 Thunander 1926 s 91.
43 Thunander 1926 s 86.
44 JHELÅ 1865—66 s 37. Se även Lené 1921 s 385.
45 JHELÅ 1866—67 s 59.
46 JHELÅ 1862—63 s 17ff. Se även Lené 1921 s 391f.
47 Se ovan s 122ff.
48 Examensberättelse 1864 i protokolls boken, PBGA, samt JHELÅ 1864—65 s 32.
49 Om dessa, se Celander 1921 s 25f, varav framgår, att fyra av dessa blev läroverkslärare, en präst, en militär samt en kronofogde.
50 Jkpgsbladet 1864 10 29.
51 Protokolls boken, PBGA, samt JHELÅ angivna år. Se även Celander 1921 s 27ff, varav framgår, att sju blev jurister, fem lärare, två präster, två läkare, de övriga ämbetsmän.
52 Om lokalfrågan under 1850-talet, se ovan s 138ff. — Till detta kapitel, se vidare Elmgren 1967 s 90ff, vari lokalfrågans lösning klargjorts.
53 Kollegieprot 1859 04 09, PBGA.
54 Eforalskriv 1859 06 15 samt kollegieprot 1859 06 22, PBGA.
55 Jkpgsbladet 1859 08 27.
56 Jkpgsbladet 1859 08 30. Se härtill även Lené 1921 s 394.
57 Jkpgsbladet 1859 11 08.
58 JHELÅ 1862—63 s 19.
59 JHELÅ 1859—60 s 11. Om lokalfrågan, se vidare Lené 1921 s 394ff samt Elmgren 1967 s 98ff, vars framställning i stort sett följes i fortsättningen av detta kapitel.
60 JHELÅ 1860—61 s 13.
61 Om dess sammansättning, se Lené 1921 s 395.
62 JHELÅ 1861—62, bl a återgett i Elmgren 1967 s 99.
63 JHELÅ 1862—63 s 19.
64 Se härom bl a JHELÅ 1865—66 s 38f.
65 JHELÅ 1866—67 s 62. Se vidare JHELÅ angivna år.
66 JHELÅ 1866—67 s 63f.
67 JHELÅ 1866—67 s 64f.
68 Till det följande, se protokolls boken, PBGA, JT 1867 06 08 samt Jkpgsbladet 1867 06 08, vartill i det följande hänvisning ej sker i varje enskilt fall.
69 Modigh räknade tydligen skolhusets ålder från 1740-talet, då den tio år tidigare eldhäradade byggnaden åter kunde tas i bruk, se Elmgren 1975 s 211.
70 Om detta tal, se utförligt nedan s 178ff.
71 Se mera härom nedan s 180. Om invigningen, se även MGGÅ 1932 s 64ff.
72 Jkpgsbladet 1867 06 08.
73 JT 1867 06 08.

- 74 Jkpgsbladet 1866 12 06. Se härtill även Lené 1921 s 398.
75 JHELÅ 1867—68 s 35.
76 MGGÅ 1932 s 67.
77 Thunander 1926 s 98.
78 JHELÅ 1867—68 s 35f.
79 Jkpgsbladet 1868 09 03.
80 JHELÅ 1868—69 s 47f.
81 JHELÅ 1871—72 s 49. Se även JHELÅ 1872—73 s 46f.
82 Se härom nedan, s 205.

VI HÖGRE ELEMENTARLÄROVERKET 1867—78

- 1 Virdestam 1, 1921 s 146ff.
2 Se ovan s 60ff.

I BISKOP HULTMANS INVIGNINGSTAL 1867

- 1 Hultman 1867.
2 Hultman dog 1879, se Virdestam 1, 1921 s 153.

2 UNDERVISNINGEN

- 1 Se härtill ovan, s 120f.
2 Se härom bl a Sjöstrand 3:2, 1965 s 329.
3 JHELÅ 1868—69 s 48. — Se ovan s 174.
4 JHELÅ 1869—70 s 3.
5 Se ovan s 121.
6 JHELÅ 1869—70 s 4.
7 JHELÅ 1870—71 s 7.
8 JHELÅ angivna år.
9 JHELÅ 1872—73 s 8.
10 JHELÅ 1869—70 s 7f.
11 JHELÅ 1872—73 s 4.
12 Se ovan s 156.
13 Kollegieprot 1861 06 05, PBGA.
14 Eforalskriv 1861 08 07, PBGA.
15 Kollegieprot 1867 05 09, PBGA.
16 Kollegieprot 1867 08 24, 1867 09 20, PBGA.
17 JHELÅ 1867—68 s 1f.
18 Carlson 1948 s 67.
19 JHELÅ 1867—68 s 2. Se härtill Carlson 1948 s 66.
20 JHELÅ 1867—68 s 2f.
21 Se härtill eforalskriv 1868 07 21, 1869 05 12 samt kollegieprot 1869 05 18, PBGA.
22 Se JHELÅ angivna år.
23 JHELÅ 1868—69 s 4.
24 JHELÅ 1870—71 s 2.
25 JHELÅ 1871—72 s 2. Se härtill även JHELÅ 1872—73 s 2
26 Se ovan s 151.
27 Se härtill JHELÅ angivna år samt Ruuth 1971 s 12f.
28 JHELÅ angivna år.
29 JHELÅ 1870—71 s 13ff. Se härtill i övrigt JHELÅ angiven period.
30 JHELÅ 1871—72 s 14. Om nytt gymnastikhus se ovan s 174 samt nedan s 205.

3 LÄRARNA

- 1 Se JHELÅ angivna år samt VöDP 1874 07 18, VöDA.
2 Virdestam 2, 1927 s 260. — Om Montelin, se även ovan s 130f.
3 VöDP 1872 10 23, VöDA.
4 JHELÅ 1872—73 s 50f.
5 Manuskript i PBGA.

- 6 Se ovan s 147.
- 7 JHELÅ 1872—73 s 29 samt 1874—75 s 19. Om Velin, se bl a Celandier 1921 s 13ff.
- 8 Celandier 1921 s 18.
- 9 Carlson 1948 s 53ff.
- 10 JHELÅ 1877—78 s 18. Se härtill även Virdestam 7, 1932 s 35.
- 11 Se ovan s 149f.
- 12 JHELÅ 1873—74 s 24, 1874—75 s 19.
- 13 Se härtill JHELÅ angivna år.
- 14 JHELÅ 1869—70 s 29. — Om Ahlqvist, se SBL 1, 1918 s 317ff samt Virdestam 1, 1921 s 310ff.
- 15 JHELÅ 1870—71 s 30.
- 16 JHELÅ 1976—77 s 16.
- 17 JHELÅ 1870—71 s 30f. Om Ahlander, se vidare Edestam 5, 1973 s 220ff.
- 18 JHELÅ 1871—72 s 31, 1872—73 s 29. Om Unger, se vidare Virdestam 7, 1932 s 358ff samt Edestam 4, 1970 s 253ff.
- 19 JHELÅ 1872—73 s 29.
- 20 JHELÅ 1874—75 s 19f. — Se även ovan s 140ff.
- 21 VöDP 1871 03 29, VöDA.
- 22 VöDP 1871 07 05, VöDA.
- 23 P Waldenström t A F Beckman 1871 04 25, PWBrev 1, 1938 s 127. Se vidare Palmqvist 1940 s 163.
- 24 Se härom bl a Palmqvist 1940 s 111f.
- 25 Se härom t ex Palmqvist 1940 s 266 samt Åberg 1972 s 97.
- 26 Se härom bl a Palmqvist 1940 s 226ff samt Landberg 1941 s 190ff.
- 27 P Waldenström t A F Beckman 1871 04 25, PWBrev 1, 1938 s 129.
- 28 VöDP 1871 10 04, VöDA. — Om dennes betyg, se vidare nedan.
- 29 VöDP 1871 10 18, VöDA.
- 30 P Waldenström t A F Beckman 1871 11 11, PWBrev 1, 1938 s 139f.
- 31 PWBrev 1, 1938 s 261f.
- 32 P Waldenström t G Wennerberg 1872 02 05, 1872 03 26, PWBrev 1, 1938 s 143f, 147ff.
- 33 Se bl a Palmqvist 1940 s 192f samt Gustafsson 1963 s 386f.
- 34 VöDP 1872 03 27, VöDA.
- 35 P Waldenström t A F Beckman 1872 04 11, PWBrev 1, 1939 s 150.
- 36 Palmqvist 1940 s 192. Se även Bredberg 1948 s 182, not 4.
- 37 JHELÅ 1871—72 s 31.
- 38 Se ovan s 151.
- 39 JHELÅ 1867—68 s 21. — Om Porath, se bl a Allgén 1937 s 70ff.
- 40 JHELÅ angiven period.
- 41 JHELÅ 1867—68 s 21; Virdestam 7, 1932 s 369f.
- 42 JHELÅ 1870—71 s 30f; Virdestam 1, 1921 s 313.
- 43 JHELÅ 1871—72 s 30.
- 44 JHELÅ 1876—77 s 16.
- 45 JHELÅ 1877—78 s 18.
- 46 JHELÅ 1868—69 s 28.
- 47 JHELÅ 1871—72 s 30.
- 48 JHELÅ 1876—77 s 16f.
- 49 Se härom JHELÅ 1870—71 s 31f.
- 50 JHELÅ 1868—69 s 5.
- 51 Carlson 1948 s 65.
- 52 Carlson 1948 s 79.
- 53 Carlson 1948 s 59ff.

4 LÄRJUNGARNA SKOLLIVET

- 1 Se härom Sallnäs 1965 s 287f.
- 2 Se bl a Gullberg 1971 s 221ff.

- 3 Se ovan s 154.
- 4 Gullberg 1971 s 222f.
- 5 Se ovan s 154.
- 6 Till detta och det följande, se JHELÅ under angiven tid, vartill hänvisning icke sker i varje enskilt fall nedan. Se vidare som jämförelse ovan s 154.

	1868	1870	1872	1874	1876
	—69	—71	—73	—75	—77
9—11	12.7	8.2	4.8	5.0	13.9
12—14	30.7	31.5	33.6	33.4	38.8
15—17	31.3	32.3	32.4	38.0	32.8
18—20	15.7	17.4	19.5	15.4	11.5
21—	9.6	10.6	9.8	8.2	3.0

- 8 Se härtill JHELÅ under angiven period samt ovan s 154.

	1868	1870	1872	1874
	—69	—71	—73	—75
adelsmän	47	42	46	
	8.8	7.9	8.8	49
militärer	62	63	56	9.8
	11.6	11.8	10.7	
präster	37	41	38	41
	6.9	7.7	7.2	8.2
civila ämbetsmän	60	59	68	63
	11.3	11.1	13.0	12.6
stånds personer	83	96	84	82
	15.6	18.0	16.0	16.4
borgare, näringsidkare	115	105	108	119
	21.6	19.7	20.6	23.8
bönder m fl	101	97	90	99
	18.9	18.2	17.1	19.8
övriga	28	30	35	47
	5.3	5.6	6.7	9.4

- 10 JHELÅ 1876—77 s 17.
- 11 Se ovan s 157f.
- 12 Se härtill JHELÅ angivna år samt Celandier 1921 s 30ff. Om studentexamen, se även Carlson 1948 s 90f.
- 13 Celandier 1921 s 30ff.
- 14 Carlson 1948 s 69.
- 15 Kollegieprot 1869 04 30, 1870 02 14, PBGA.
- 16 Kollegieprot 1870 09 16, PBGA.
- 17 Kollegieprot 1872 02 26, PBGA.
- 18 Kollegieprot 1872 03 22, PBGA. Se även eforalskriv 1872 03 22, PBGA.
- 19 Kollegieprot 1868 09 12, PBGA.
- 20 Carlson 1948 s 71.
- 21 Carlson 1948 s 55.
- 22 Se härtill Carlson 1948 s 71ff.
- 23 Carlson 1948 s 69.
- 24 JHELÅ 1867—68 s 29.
- 25 JHELÅ 1870—71 s 42.
- 26 JHELÅ 1869—70 s 41.
- 27 Carlson 1948 s 69. Om M.V., se Modersmålsvännen 1915.
- 28 Carlson 1948 s 70. — Se vidare Naturvetenskapliga föreningen i Jönköping 1915.
- 29 Om denna, se Åberg 1972.
- 30 Kristliga gymnasistförbundets jubileumsskrift 1929 s 2ff. — Denna förening är den näst äldsta i Sverige ännu existerande religiösa gymnasistföreningen.

5 LÄROVERKSLOKALEN

- 1 Se ovan s 170ff.
- 2 JHELÅ 1872—73 s 46.
- 3 JHELÅ 1871—72 s 49.
- 4 JHELÅ 1872—73 s 46f. Se även JHELÅ 1873—74 s 31.
- 5 JHELÅ 1872—73 s 48.
- 6 Se bl a JHELÅ 1874—75 s 26.
- 7 JHELÅ 1877—78 s 23f.
- 8 Se härtill Lené 1921 s 399f.
- 9 JHELÅ 1872—73 s 46.
- 10 Se härtill JHELÅ angiven period.
- 11 Se härtill Lené 1921 s 413ff.
- 12 Se härom Sjöstrand 3:2, 1965 s 329f.
- 13 Se bl a Sjöstrand 3:2, 1965 s 333ff.

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Jönköping:

Jönköpings tingsrätts arkiv, JTA

Jönköpings rådsturätts protokoll, JRP, 1836, 1837
magistratsprotokoll

Per Brahe-gymnasiets arkiv, PBGA

eforalskrivelser
examenskataloger
kollegieprotokoll
koncept
lönerekvitioner
manuskript
protokollsböcker
räkenskapsböcker
skolkataloger

Trolle-Ljungby:

Trolle-Wachtmeisters arkiv
von Brinkmans samling

Växjö:

Växjö Domkapitels arkiv, VöDA

Handlingar rörande nytt skolhus
Collegium scholasticum 1825
koncept
korrespondens
PM
protokoll
skrivelser till domkapitlet/eforusämbetet

Växjö Domkapitels protokoll, VöDP
1824, 1825, 1827—29, 1835, 1838, 1842—48, 1850, 1859—61,
1871, 1872, 1874
div andra handlingar

TRYCKTA KÄLLOR OCH ANFÖRD LITTERATUR

- Allgén, C, 1937. C.O.v Porat — en småländsk naturforskare. (MGGÅ 1937) Jönköping.
- Almqvist, C J L, 1840. Om svenska uppfostringsväsendet. Stockholm.
- Asker, G F, 1897. Lefnadsminnen. Stockholm.
- Björkman, R, 1906. Johan Edvard Lundström. Jönköping.
- Bredberg, W, 1948. P P Waldenströms verksamhet till 1878. Till frågan om Svenska missionsförbundets uppkomst. Stockholm.
- Böök, F, 1963. Esaias Tegnér. En biografi. Stockholm.
- Carlson, B, 1948. Minnen från Jönköpings läroverk och stad på 1870- och 1880-talet. (MGGÅ 1948) Jönköping.
- Cederbom, L A — Friberg, C O, 1930. Skara stifts herdaminne 1850—1930 2, Stockholm.
- Celander, T, 1921. Jönköpings studenter jämte rektorer åren 1864—1920. Jönköping.
- Edestam, A, 1970, 1973. Karlstads stifts herdaminne från medeltiden till våra dagar 4, 5. Karlstad.
- Edvardsson, C E, 1963. Liberalismen i Jönköping såsom den speglas i stadens press (stencilerad 3-betygsuppsats i historia vid Lunds universitet).
- Eliaesson, Å — Olsson, B, 1949. Esaias Tegnér. En monografi i bild. Malmö.
- Elmgren, H, 1967. När Jönköping fick nytt läroverk. (Småländska kulturbilder 1967) Jönköping.
- , 1968. Visingsö skolegods. En donation och dess öden genom tiderna. (MGGÅ 1968) Jönköping 1969.
- , 1975. Trivialskolan i Jönköping 1649—1820. (ÅSU 133) Jönköping.
- Forsström, A, 1942. Tegnér och Jönköpings skola. (Tegnérstudier) Lund.
- , 1960. Viktor Rydberg. Barndom och ungdom 1828—1855. Lund.

- Gullberg, E, 1971. Staden vid vattnet. (Jönköpings stads historia 3) Jönköping.
- Gustafsson, P, E, 1963. Hans Henrik von Essen och den nyevangeliska kolportörsverksamheten. Till frågan om högreståndsväckelsen och friförsamlingsrörelsen. (Acta universitatis Upsaliensis. Studio historico-ecclesiastica Upsaliensia 5) Uppsala.
- Hall, B R, 1925. Tegnérns personliga ställning till folkskolan. (ÅSU 14) Lund.
- Hebbe, B, 1974. Wendela. En modern 1800-talskvinna. Stockholm.
- Hultman, H G, 1867. Tal vid invigningen av nya läroverkshuset i Jönköping. Stockholm.
- Hägg, F, 1940. Knut Wilhelm Almqvist. Kristen pionjär, missionsman, predikare, ungdomslärare. En levnadsteckning. Jönköping.
- Jansson, G, 1948. Tegnér och politiken 1815—40. Stockholm.
- Jönköpingsbladet 1845, 1847, 1849, 1859, 1861, 1864, 1866—68.
- Jönköpings Tidning 1824, 1826—28, 1834, 1836, 1837, 1843, 1845, 1859, 1867.
- Kristliga gymnasistförbundet vid Jönköpings h.a. läroverk. Jubileumsskrift 1869—1929. Jönköping.
- Landberg, G, 1941. Carl Gustaf Hammarskjölds brev från kyrkomötet 1868. (KÅ 1941) Uppsala 1942.
- Landquist, J, 1949. Esaias Tegnér som pedagogisk tänkare. (Tegnérstudier) Lund.
- Lange, B, 1948. Christoffer Isak Heurlin som politiker. Lund.
- Lené, G, 1921. Jönköpings högre allmänna läroverk. (Jönköpings historia 4:2) Jönköping.
- Modersmålsvännen 1915. Minnesskrift utgiven av föreningen Modersmålsvännen vid Jönköpings läroverk till dess 50-årsdag. Jönköping.
- Naturvetenskapliga föreningen i Jönköping. Festskrift på 50-årsdagen av dess stiftande den 24 okt. 1865. Jönköping 1915.
- Nilsson, A, 1911. Tegnérns uppfattning av de klassiska studiernas bildningsvärde för skolan. (Skrifter tillägnade Per Eklund). Lund.
- Norborg, L-A, 1963. Jönköping under medeltid och äldre vasatid. (Jönköpings stads historia 1) Jönköping.
- Olsson, H, 1956. Törnrosdiktaren. Stockholm.
- Olsson, R, 1962. Stadsskolans tid. En gammal skolas öden under två sekel från mitten av 1400-talet. Jönköping.
- Palmborg, N, 1946. Ett menageri i Jönköpings lärdomsskola på Esaias

- Tegnér's tid. (MGGÅ 1946) Jönköping.
- , 1948. Några anteckningar till ett skoltal av Tegnér. (Tegnérstudier) Lund.
- Palmqvist, Efr, 1940. T H Odencrants. En levnadsteckning. Jönköping.
- Pleijel, H, 1943. Jönköpings lärdomsskola under Viktor Rydbergs skoltid. Ur Abraham Rundbäcks levnadsminnen. (MGGÅ 1943) Jönköping.
- Prästmötet i Växjö, handlingar, den 20, 21, 22, 23 september 1836. Växjö 1837.
- Rosell, S, 1935. Minnen från 1870-talet. (MGGÅ 1935) Jönköping.
- Ruuth, G, 1971. Katalog över äldre musikalier i Per Brahegymnasiet i Jönköping. (Musik i Sverige 2) Stockholm.
- , 1973. Musicaliska sällskapet i Jönköping 1779—1839 (stencilerad 3-betygsuppsats i musikvetenskap vid Göteborgs universitet).
- , 1978. Musik i Jönköping 1808—1883 (stencilerad 4-betygsuppsats i musikvetenskap vid Göteborgs universitet).
- Sallnäs, B, 1965. Jönköping från frihetstidens början till kommunalreformen 1862. (Jönköpings stads historia 2) Jönköping.
- Schartau, S, 1919. Ett bidrag till det s.k. Visingsöbibliotekets historia. (Jönköpings högre allmänna läroverks årsredogörelse 1918—19) Jönköping.
- Sjögren, H, 1956. Orkestermusiken i Jönköping genom tiderna. (MGGÅ 1955—56) Jönköping.
- Sjöstedt, C E, 1963. Studentexamen hundra år. Stockholm.
- Sjöstrand, W, 1965. Pedagogikens historia 3:2. Utvecklingen i Sverige under tiden 1809—1920. Lund.
- Skolordning 1820, 1856, 1859. (ÅSU 9, 11) Lund 1924.
- Sturtevant, A M, 1939. A study of Tegnér's personality and views as revealed in his Skoltal. (Scandinavium studies and notes).
- Svenskt biografiskt lexikon 1, 1918. Stockholm.
- Svensk författningssamling 1856, 1859, 1862, 1865. Stockholm.
- Tegnér, E, 1876. Samlade skrifter 2. Stockholm.
- , Brev 3—9, Lund 1954—69.
- Thunander, K, 1926. Minnen från Jönköpings läroverk å 1860-talet. (ÅSU 15) Lund.
- Ur anteckningsboken. (MGGÅ 1932) Jönköping.
- Waldenström, P, 1938. P.P. Waldenströms Brev 1858—1882. Sam-

- lade samt med inledning och anmärkningar försedda av W. Bredberg 2. Stockholm.
- Werin, A, 1974. Tegnér 1782—1825. Lund.
- , 1976. Tegnér 1826—1846. Lund.
- Westerlund, J A,—Setterdahl, J A, 1917. Linköpings stifts herdaminne 3. Linköping.
- Wiberg, A, 1945. Gymnastikens uppkomst i Jönköping. (MGGÅ 1945) Jönköping.
- , 1948. Läsesällskapet och bolagsbiblioteket i Jönköping. Bidrag till Jönköpings stadsbiblioteks förhistoria. (MGGÅ 1945) Jönköping.
- Wijkmark, H, 1928. Från Nya elementarskolans ungdomstid. Stockholm.
- Virdestam, G, 1921—34. Växjö stifts herdaminne 1—8. Växjö.
- Wrangel, T, 1926. Från forna tider. Hörsagor och personliga minnen. Stockholm.
- Åberg, G, 1972. Enhet och frihet. Studier i Jönköpings missionsförenings historia. (Acta universitatis Lundensis. Bibliotheca historico-ecclesiastica Lundensis 3) Lund.

Personregister

- Adlerbeth, J, friherre 46
Afzelius, R A H, lektor 189, 195f
Ahlander, C G, kollega 40, 133, 150f
Ahlander, J A, lektor 150, 152, 189, 194f
Ahlqvist, A G, lektor 150, 189, 194f
Ahlstedt, J, skomakare 71
Ahlstrand, A G, konsistorienotarie 98
Almark, S, komminister 80
Almqvist, P A, kollega 40f, 47, 100, 132
Almqvist, C J L, författare 102, 107—110
Almqvist, J G, adjunkt 151, 193, 195
Almqvist, K W, kollega 40, 132f, 151, 183, 195
Andersson, A, kollega 40f, 85, 132
Andersson, A E, kollega 40, 133, 150
Andersson, J, skjutskarl 91
Andrén, A, konrektor 25, 27, 34, 37ff
Asker, J, borgmästare 36, 63—67, 70ff, 74, 77, 91
Augustinsson, C A, apologist 40, 47, 100, 104, 132f, 151
Beckman, A F, biskop 190, 192
Bergelmer, A M, adjunkt 151, 164, 193ff
Berlin, Mac, lektor 189, 195, 198
Björkman, N, fabrikör 98
Björkman, R, redaktör 171
Blomqvist, C A, adjunkt 40, 151, 153, 193, 195
Brahe d y, Per, greve 76
Brahe, Magnus, greve 92f
Bredberg, G, sergeant 26
Brinkman, C G von, friherre 31, 43ff
Bursell, B S, adjunkt 151, 153, 165, 186, 193ff
Carlson, B, överläkare 188, 196, 202f
Colliander, P, kollega 39—47, 85, 87, 90, 93
Darin, S A, hovrättspresident 164
Delvig, V, studerande 49f
Dyk, J G, kollega 25, 34, 38ff
Eckerbom, Chr, kollega 40, 132
Eckerström, J, rådmann 70
Edborg, C, gymnastiklärare 151, 193ff
Edelsvärd, A V, löjtnant 159, 161
Ekedahl, C, studerande 50
Eklund, L A, lektor 189, 195
Elfström, A, handlande 98
Eliasson, A, lärare 194
Eneroth, C E, rektor 25ff, 29, 34ff, 40, 63, 65, 67, 70ff, 79, 83f, 91, 114f
Engeström, L von, kansler 31
Ezander, N D, konrektor 25
Faxe, A, statsråd 164
Filén, S J, rektor 35, 38, 40, 47, 57, 104, 114, 120, 125f, 129ff, 133f, 135, 138
Fredin, E, lärare 194
Gegerfelt, H G von, hovrättspresident 54, 188
Gyllenhaal, L H, hovrättspresident 125
Hagberg, C P, kyrkoherde 43
Hagberg, G, student 157
Haglund, G, adjunkt 151, 193ff
Hahn, A, extralärare 194f
Hallenberg, Hj, kollega 40, 133, 151, 193ff
Hallenberg, P, rektor 34f, 37f, 40, 50, 87f, 90, 93, 96ff, 101, 103ff, 110ff, 114f, 129
Hartmansdorff, A von, statssekreterare 37, 78, 80, 92
Hebbe, Wendela 85
Hedblad, C F, lärare 194
Hedenstjerna, F, lagman 75
Heintze, G W, musiklärare 133, 151, 165, 193ff
Hendel, J G, musikedirektör 26
Heurlin, Chr I, biskop 32, 44, 95, 127f, 135, 138—148, 158
Hierta, L, landshövding 63
Hjertström, K, student 157
Hultman, H G, biskop 32, 150, 152, 164, 175, 177ff
Johan Pauli, djäkne 9
Johansson, G, student 157
Johansson, O A, lärare 194
Johnsson, A, adjunkt 151, 193ff, 198
Jöns Hörare, lärare 9
Kollind, M, kollega 25, 34, 38, 40f
Krok, J M, lektor 189, 193, 195, 198
Kullberg, A C af, statssekreterare 31, 43ff, 59f, 80
Lagerqvist, J A, adjunkt 151f, 183, 193, 195
Lamér, M, domprost 42ff
Lancaster, J, 80
Lanzenfelt, J, hauptman 76
Liljegren, J G, riksantikvarie 92
Lindqvist, J, handlande 71
Lindroth, L, rektor 132
Linnell, E P, kollega 40, 47, 132
Lundell, M, student 157
Lundström, J E, tidningsutgivare 102, 108, 110

Lundström, J P, direktör 71,
86, 98, 102, 108

Lysén, L G, bokbindare 71

Malmberg, A P, karduanmaka-
re 71

Melander, C A, lärare 194

Mellin, S G, extralärare 25

Modigh, C G, prost 54,
152, 160, 164, 188

Montelin, C J W, rektor 40,
47, 100, 114ff, 125, 130ff,
135, 139, 142—147, 149ff,
159, 161ff, 170ff, 180, 183f,
186ff, 194f

Möller, C O, lektor 189, 191

Mörner, H, studerande 84

Mörner, L, biskop 26, 31f

Nilenius, J N, adjunkt 151,
193ff

Nilsson, Joh, student 157

Nilsson, Joseph, adjunkt 193,
195

Nordström, O apologist 25, 34,
40, 47

Norlin, B, rektor 15f, 25ff, 34,
40, 48, 114

Norlin, J, komminister 53

Nyqvist, J I, adjunkt 151, 193ff,
198

Nyrén, A, student 157

Odenrants, T H, häradshöv-
ding 190, 192

Oseen, P J, adjunkt 193, 195

Peterson, G H, adjunkt 193,
195, 198

Pettersson, O A, lärare 194

Porath, C O von, adjunkt 193ff

Rapp, J P, byggmästare 163

Rignell, H, adjunkt 151, 193ff

Rogberg, O E, hovpredikant 53

Rosenblad, M, statsråd 54

Rosengren, G E, konrektor 25,
34, 38—47, 104

Rosengren, J M, konrektor 40f,
132, 151

Rosenius, C O, lekmannapredi-
kant 191

Rundbäck, A, lektor 34, 38, 41,
51f, 149

Rydbeck, R, student 157

Rydberg, V, författare 38, 51ff

Rydin, J S, handlande 71

Rönblom, C, studerande 49f

Salvin, P G, stadsbyggmästa-
re 72, 84

Sandberg, W, lärare 194

Sandblad, N, kyrkoherde 131,
204

Sandell, J, prost 156

Selldén, Emili 85

Sjöström, D I, prost 54, 125f,
128, 140, 152

Stenqvist, J U G, lektor 189,
191ff, 195

Stridbeck, G, advokatfiskal 98

Säve, G, adjunkt 193ff, 198

Tegnér, Chr 85

Tegnér, E, biskop 10, 25,
29—39, 41—49, 52—57,
59—98, 107, 110, 114f, 127

Thalin, O, kollega 39ff, 47, 51,
104, 132

Theolander, L D, rektor 26, 40,
44

Thorn, J Chr, borgmästare 54,
98

Thunander, K, kontraktsprost
152f, 171

Uddén, Th, teckningslärare
151, 193ff

Unger, J B, lektor 150, 189, 194f

Wadell, L G, sånglärare 26,
41, 67, 98, 132f

Waldenström, P, lektor
189—193

Wallberg, G, handlande 71

Wallquist, O, biskop 31

Velin, P, rektor 40, 114, 130,
132f, 144, 150, 152, 159,
187ff, 194ff

Wennerberg, G, ecklesiastikmi-
nister 192

Wetterling, J, prost 34f, 52—58,
68, 70, 83, 86f, 96, 98, 110,
112f, 128

Wibohm, S F, prost 53f, 63, 65,
67

Widebergh, A, extralärare 195f

Widholm, A E, adjunkt 193, 195

Wigert, O P, adjunkt 193, 195

Wijnbladh, J F, arkitekt 162

Wingård, C F af, biskop 43, 85

Zetterstedt, J E, lektor 150,
152, 189, 194f

Förkortningar

JHELÅ	Årsberättelse om Jönköpings högre elementarskola, fr o m 1857—58 Jönköpings högre elementarläroverk
Jkpgsbladet	Jönköpingsbladet
JRP	Jönköpings rådsturätts protokoll, JTA
JT	Jönköpings Tidning
JTA	Jönköpings tingsrätts arkiv, Jönköping
KÅ	Kyrkohistorisk årsskrift
MGGÅ	(Mäster) Gudmunds Gilles årsbok
PBGA	Per Brahe-gymnasiets arkiv, Jönköping
Pmh	prästmöteshandling
SBL	Svenskt biografiskt lexikon
SFS	Svensk författningssamling
SO	Skolordnung
VöDA	Växjö Domkapitels arkiv, Växjö
VöDP	Växjö Domkapitels protokoll, VöDA
ÅSU	Årsbok i svensk undervisningshistoria

	FÖRTECKNING ÖVER ÅRSBÖCKER UTGIVNA SEDAN 1954:
1954:	89—90. <i>Erik Nordberg</i> , Arjeplogs lappskola. Anteckningar
1955:	91. <i>Josef S. Gralén</i> , Folkskoleinspektionen i Gävleborgs län II: Åren 1877—1914. Ett bidrag till folkundervisningens historia
	92. <i>Isidor Johansson</i> , Själevads skolväsen. Från mitten av 1800-talet och dess första folkskollärare
1956:	93. <i>Albin Warne</i> , Agardh och läroverksfrågan
	94. <i>Albert Wiberg</i> , Akademiska läsesällskapet i Lund 1812—1830 och dess föregångare
1957:	95—96 <i>Albert Wiberg</i> , Uppsala läsesällskap under dess första utvecklingsskede 1797—1824
1958:	97—98. <i>Josef S. Gralén</i> , Folkskoleinspektionen i Örebro län åren 1861—1914 jämte kortfattad översikt av folkundervisningen i länet före 1861
1959:	99—100. <i>Albin Warne</i> , Läroverksfrågan i vårt land under 1840-talet
1960:	101. <i>Einar Ekman</i> , Diakonala insatser i svensk socialpedagogik åren 1852—1904 i belysning av den allmänna utvecklingen på området
	102. <i>Hugo Tenez</i> , Folkupplysningsarbetet i Norrbottens finnbygd från äldsta tid till sekelskiftet 1900
1961:	103. <i>Albin Warne</i> , Om tillkomsten av vår första folkskolestadga
	104. <i>Sven Grauers</i> , Anna Sandström 1854—1931. En svensk reformpedagog
	105. <i>S. A. Kinbergs</i> Dagbok. Anteckningar från seminarie- och lärarår i Göteborg 1864—1868, redigerade och kommenterade av <i>Olof Em. Olsson</i>
1962:	106. <i>Gösta Cavonius</i> , <i>Wilhelm Sjöstrand</i> och <i>Albert Wiberg</i> , Esaias Tegnér och Erik Gustaf Geijers inställning till folkskola och folkupplysning (utgivningstid febr. -67)
	107. <i>Hjalmar Torell</i> och <i>Johan Arvid Arnberg</i> . Hågkomster från skola och undervisning XI
	108. <i>Eric Jonas Almquist</i> och <i>Carl Gustaf Nordin</i> . Ur deras pedagogiska tankevärld
1963:	109. <i>Erik Melander</i> , Etisk fostran i svensk obligatorisk skola från 1842
	110. <i>Axel Bromander</i> , En skolman berättar
1964:	111. <i>Ivar Andrén</i> , Folkundervisning och folkbildning i Västmanlands län med stöd av länets landsting
	112. <i>Klas Bröms</i> , Fridtjuvs Bergs pedagogik med tyngdpunkt på tiden före hans första statsrådstid
1965:	113. <i>Albin Warne</i> , Striden om de s.k. småläroverken
	114. <i>Gustaf Sivgård</i> , Vandrande Scholares. Den gamla djäknegångsseden
1966:	115. <i>Sam Rönnegård/Uno Lundberg</i> , Folkundervisningen i Leksand och Forshem i äldre tid
	116. <i>Gustaf Kaleen</i> , Sveriges första folkskolläraryörening
1967:	117. <i>Edit Hedin</i> , Göteborgs flickskolor
	118. <i>Göte Klingberg</i> , Kronologisk bibliografi över barn- och ungdomslitteratur utgiven i Sverige 1591—1839
1968:	119. <i>Stig G. Nordström</i> , Hjälpsskolan och särskolan i Sverige t.o.m. 1921
	120. <i>Carl Holm</i> , Fridtjuv Berg och folkhögskolan
1969:	121. <i>Gustaf Sivgård</i> , Ur Växjö stifts folkundervisningskrönika
	122. <i>Lennart Tegborg</i> , Folkskolans sekularisering 1895—1909
1970:	123. <i>Uno Träff</i> , Bidrag till Villstads skol- och kulturhistoria
	124. <i>August Isaacson</i> , Ur Vittinge skolkrönika

- 1971 125. *Lennart Bohman* (utg.), Ett landsortsläroverk. Studier kring Visby Gymnasium 1821—1971
126. Berättelser om de Allmänna Svenska Läraremötena 1852, 1854 och 1863
- 1972: 127. *Elof Lindälv*, Om fynden på vinden i Majornas växelundervisningsskola
128. Två studier i den svenska flickskolans historia: *Gunhild Kyle*, Svensk flickskola under 1800-talet. *Gunnar Herrström*, Frågor rörande högre skolutbildning för flickor vid 1928 års riksdag
- 1973: 129. *Wilhelm Sjöstrand*, Freedom and Equality as fundamental Educational Principles in Western Democracy. From John Locke to Edmund Burke
130. *Thor Nordin*, Växelundervisningens allmänna utveckling och dess utformning i Sverige till omkring 1830
- 1974: 131. *Comenius*' självbiografi
132. *Yngwe Löwegren*, Naturaliesamlingar och naturhistorisk undervisning vid läroverken
- 1975: 133. *Henrik Elmgren*, Trivialskolan i Jönköping 1649—1820
134. *Elisabeth Dahr*, Jönköpings flickskolor
- 1976: 135. *Sven Askeberg*, Pedagogisk reformverksamhet. Ett bidrag till den svenska skolpolitikens historia 1810—1825
136. Klasslärarutbildningen i Linköping 1843—1968
137. *Sigurd Åstrand*, Reallinjens uppkomst och utveckling fram till 1878
- 1977 138. Högre allmänna läroverket för flickor i Göteborg 1929—66. Kjellbergiska gymnasiet 1966—72
139. *Ingvar Bratt*, Engelskundervisningens framväxt i Sverige. Tiden före 1850
140. *Thorbjörn Lengborn*, En studie i Ellen Keys pedagogiska tänkande främst med utgångspunkt från "Barnets århundrade"
- 1978: 141. *Matti A Sainio*, Dissertationen und Orationen der Universität Dorpat 1632—1656
142. *Gustaf Kaleen*, Fackundervisningen vid våra folkskoleseminarier 1865—1914
- 1979: 143. *Arvid G:son Elg*, Härnösands gymnasiebibliotek 1790
144. *Felix Innergård*, En skolkavalkad
- 1980: 145. *Karl Larsson*, Från C-skolan till Prästgymnasiet
146. *Elisabeth Dahr*, Sveriges högre flickskolors lärarförbund och dess föregångare
147. *Johan Jacob Holmbergs* Anteckningar af Händelser
- 1981: 148. *Elisabet Hammar*, Franskundervisningen i Sverige fram till 1807. Undervisningssituationer och lärare
149. *Ellen Key*, Missbrukad Kvinnokraft Kvinnopsykologi. Med förord, kronologisk översikt och inledning om Ellen Key i kulturrevolutionen
150. *Gunnar Wikmark*, Carl Johan Blomberg. En språkforskarens studieår och livsgärning

Föreningen för svensk undervisningshistoria
Box 2056, 750 02 Uppsala

ISBN 91 851 30 24 9